172698

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇOK PARTİLİ DEMOKRATİK HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE İKTİDAR MUHALEFET İLİŞKİLERİ (1945-1950)

Barış ÖZİNAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalında Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Dr. Nezahat DEMİRHAN

İstanbul, 2006

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMALAR v
ÖNSÖZ vi
ÖZET vii
ABSTRACT viii

GİRİŞ 1

I.BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ SÜRECİNİN BAŞLAMASI VE NEDENLERİ

1. İÇ NEDENLER 4
1.1.Hükümetin iktisadi ve siyasi uygulamaları 4
1.1.1.Vergi Uygulamaları 4
1.1.1.1.Şöse Ve Köprüler Kanunu'nun Uygulanışı ve Uygulamalara Karşı Tepkiler 4
1.1.1.2.Varlık Vergisi'ne Duyulan Tepkiler 7
1.1.1.3.Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 13
1.1.2.Siyasi Uygulamalar 16
1.1.2.1.Milli Korunma Kanunu'na ve Uygulamalarına Duyulan Tepki 16
1.1.2.1.1.Milli Korunma Kanunu'nun Uygulanışı 21
1.1.2.1.1.1.Çiftçilere Yönelik Uygulamalar 21
1.1.2.1.1.2.Sanayici ve Tüccara Yönelik Uygulamalar 22
1.1.2.1.1.3.Ücretlilere Yönelik Uygulamalar 22
1.1.2.1.1.4.Özel Taşıma Araçları ile İlgili Uygulamalar 23
1.1.2.2.İş Kanunu ve Savaş Yıllarında Hükümetin İş Kanuna Aykırı Olarak Aldığı Karar ve Uygulamalar 24
1.1.2.3.Örfi İdare Kanunu 26
1.1.2.3.1.Sıkıyönetim İlanı ve Uygulamaları 27
1.1.2.4.Köy Enstitüleri Kanunu'nun Getirdiği Bedeni Çalışma Yükümlülüğüne Karşı Tepkiler 28
1.2.Müstakil Grup'un Kurulması Ve Güdümlü Muhalefete Geçiş 32
1.3.Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı 37
1.4.Cumhurbaşkanı İnönü'nün Demokrasi İsteği 41

2. DIŞ NEDENLER 48

2.1.İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Takip Ettiği Dış Politika ve Bu Politikanın Sonuçları 48
2.1.1.Türkiye'nin Savaş Yıllarında Takip Ettiği Denge Politikası 48
2.1.2.Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Takip Ettiği Dış Politikanın Sonuçları . 56
2.2.Türkiye Üzerindeki Sovyet Tehditleri 59
2.3.Türkiye'nin Savaş Sonrası Dünya Düzeninde Güvenli Bir Yer Edinme Arayışları 66

II.BÖLÜM

İLK SİYASAL PARTİLERİN KURULMASI

1.MİLLİ KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULMASI, PROGRAMI ÇALIŞMALARI VE KAPANIŞI 70

2.DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMA SÜRECİ 72
2.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Muhalefetin Güçlenmesinin Nedenleri 72
2.1.1.Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı Görüşmeleri Sırasında Gelişen Parti İçi Muhalefet 73
2.1.2.1945 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Parti İçi Muhalefet 74
2.1.3.Basında, Gazeteci Milletvekilleri Arasında Başlayan Gerginlik 76
2.2.Dörtlü Takrir ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tepkisi 78
2.3.Takrircilerin Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ayrılması 81
2.4.Tan Gazetesinin Muhalefeti ve DP ile İşbirliği Çabaları 88
2.5.Demokrat Parti'nin Kurulması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tepkisi 92
2.6.Demokrat Parti'nin Programı 94
2.7.Demokrat Parti'nin Tüzüğü 98

3.MİLLET PARTİSİ'NİN KURULMASI, PROGRAMI, ÇALIŞMALARI VE KAPATILMASI 99

III.BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMETLERİ VE MUHALEFET İLE OLAN İLİŞKİLERİ

1.ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU HÜKÜMETİ DÖNEMİ 108
1.1.Saraçoğlu Hükümeti'nin Kurulması 108
1.2.Saraçoğlu Hükümeti ile Muhalefet İlişkileri 110
1.2.1.1946 Seçimleri 111
1.2.1.1.1946 Belediye Seçimleri 111
1.2.1.1.1.CHP 2.Olağanüstü Kurultayı 117
1.2.1.1.2.1946 Belediye Seçimleri'nin Sonuçları ve Tepkiler 122
1.2.1.2.1946 Genel Seçimleri 124
1.2.1.2.1.Seçimler Öncesinde Antidemokratik Bazı Kanunların Değiştirilmesi 124
1.2.1.2.1.1.Milletvekili Seçim Kanunu 124
1.2.1.2.1.2.Cemiyetler Kanunu 128
1.2.1.2.1.3.Üniversiteler Kanunu 131
1.2.1.2.1.4.Matbuat Kanunu 133
1.2.1.2.2.1946 Genel Seçimlerinin Yapılması 135

2.RECEP PEKER HÜKÜMETİ DÖNEMİ 149
2.1.Sekizinci Dönem TBMM'nin Açılması ve İnönü'nün Yeniden Cumhurbaşkanı Seçilmesi 149
2.2.Peker Hükümeti'nin Kurulması 150
2.3.Peker Hükümeti Programının Okunması ve DP'lilerin İtirazları 152
2.4.7 Eylül Kararları ve Hayat Pahalılığının Artması 153

2.5.Matbuat Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi 155
2.6.Sıkıyönetimin 6 Ay Daha Uzatılması ve Muhalefetin Tepkileri 157
2.7.Bazı DP'li Milletvekillerinin Mazbatalarının İptali 159
2.8.1947 Yılı Bütçe Görüşmeleri 164
2.8.1.Muhalefetin Meclisi Terk Etmesi 164
2.8.2.Siyasi Krizin Aşılması 166
2.9.DP'nin Birinci Büyük Kongresi 169
2.9.1.Hürriyet Misakı'nın İlanı 172
2.9.2.Hükümetin ve Basının Hürriyet Misakı'na Tepkisi 173
2.10.Kenan Öner-Hasan Ali Yücel Davası 175
2.11.1947 Seçimleri 179
2.11.1.1947 Muhtar Seçimleri ve DP'nin Eleştirileri 179
2.11.2.1947 Ara Seçimleri ve DP'nin Seçime Katılmama Kararı 181
2.12.Bazı Milletvekillerinin Yasama Dokunulmazlıklarının Kaldırılması ile İlgili Başbakanlık Tezkereleri 183
2.13.Sıkıyönetimin Tekrar Uzatılması Sırasında Tartışmalar 185
2.14.12 Temmuz Beyannamesi ve İnönü'nün Hakemliği 188
2.15.CHP'de Hizip ve Peker Hükümeti'nin İstifası 191

3.HASAN SAKA HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ 195
3.1 Birinci Saka Hükümeti Dönemi 195
3.1.1.Birinci Saka Hükümeti'nin Kurulması 195
3.1.2.Birinci Saka Hükümeti'nin Güvenoyu Alması 196
3.1.3.Birinci Saka Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler 199
3.1.3.1.CHP Yedinci Olağan Kurultayı 199
3.1.3.2.Milletvekili Maaşlarının Arttırılması 203
3.1.3.3.Genel Kurmay Başkanı'nın Yeni Yıl Mesajına Muhalefetin Tepkisi 208
3.1.3.4.DP'nin Parçalanması 210
3.1.3.4.1.DP'de İlk Ayrılıklar 210
3.1.3.4.2.DP'de Aşırıların Partiden Çıkarılması 211
3.1.3.4.3.Müstakil Demokratlar Grubu'nun Kurulması 217
3.1.3.4.4.Millet Partisi'nin Kurulması 217
3.1.4.Birinci Saka Hükümeti Döneminde Yapılan Bazı Liberal Yenilikler 218
3.2.İkinci Saka Hükümeti Dönemi 220
3.2.1.İkinci Saka Hükümeti'nin Kurulması 220
3.2.2.İkinci Saka Hükümeti'nin Güvenoyu Alması 221
3.2.3.İkinci Saka Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler 225
3.2.3.1.Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi 225
3.2.3.2.1948 Ara Seçimleri 231
3.2.4.İkinci Saka Hükümeti'nin İstifası 233

4.ŞEMSEDDİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ DÖNEMİ 235
4.1.Günaltay Hükümeti'nin Kurulması 235
4.2.Günaltay Hükümeti'nin Güvenoyu Alması 236
4.3.Günaltay Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler 238
4.3.1.DP İkinci Büyük Kongresi 238
4.3.2.Milletvekili Seçim Yasası'nın Değiştirilmesi 244
4.3.3.14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimleri ve İktidarın El Değiştirmesi 250
4.3.3.1.Seçim Kararının Alınması 250
4.3.3.2.Seçim Öncesi İktidar-Muhalefet İlişkileri 252

4.3.3.3.Genel Seçimlerinin Yapılması ve CHP'nin İktidardan Düşmesi 259

SONUÇ 261

KAYNAKÇA 265

EKLER 272
Ek-1 Dörtlü Takrir 273
Ek-2 Demokrat Parti Programı 275
Ek-3 Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1946 CHP Olağanüstü Kurultayı'nı Açış Konuşması 286
Ek-4 Hürriyet Misakı 291
Ek-5 12 Temmuz Bildirisi 294
Ek-6 Milli Teminat Misakı 296

ÖZGEÇMİŞ 297

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MDG	: Müstakil Demokratlar Grubu
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

ÖNSÖZ

Türkiye'nin çok partili demokratik hayata geçiş dönemi olan 1945 ile 1950 yılları arasındaki süreç, Türk siyasal tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1946 yılında DP'nin kurulması ve ülkeyi 27 sene kesintisiz yöneten CHP iktidarına son vermesi, Türkiye'de demokrasinin ve siyasal muhalefet olgusunun yerleşme sürecini başlatmıştır.

1945-1950 yılları arası, Türkiye'de iktidarın muhalefete alışmaya çalıştığı, muhalefetin de muhalefet yapmasını öğrendiği bir dönemdir. Böyle bir dönemde iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler zaman zaman gerginleşmiş, bazen kopma noktasına gelmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen yaşanan gelişmeler, Türkiye'de demokratik bir siyasal kültürün oluşmasına kaynaklık etmiştir. Günümüz Türkiye'sinde demokrasi anlayışını iyi algılayabilmek için, demokrasinin geçirdiği aşamaları doğru öğrenmek gerekir. İşte bu araştırmanın konusu da demokrasinin geçirdiği aşamalardan 1945-1950 yılları arasıdır.

Araştırma yaparken karşılaşılan en büyük güçlük, belli bir siyasi dönemin araştırılması sırasında müracaat edilen kaynakların taraflı kişilerin elinden çıkmış olmasıydı. Bu nedenle, gerek hatıratlar, gerekse günlük gazeteler taranırken, mümkün olduğunca farklı siyasi görüşü temsil eden kaynaklardan beraberce yararlanılmış, araştırmanın üslubunda titiz davranılarak, elden geldiğince objektif olunmaya çalışılmıştır.

Araştırmam sırasında değerli zamanlarını ayırarak, hatalarımı tatlı diliyle bana çok kolay kabul ettirebilen ve yaptığı olumlu eleştirileri ile çalışmamın bu aşamaya gelmesine neden olan tez danışmanım Sayın Dr. Nezahat DEMİRHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca; TBMM Kütüphanesini kullanımıma açan başta Kütüphane Müdür Yardımcısı Sayın Tuncer YILMAZ'ın, TBMM Koruma Müdürlüğü İdari Büro memurlarından Sayın Özlem YILDIRIM'ın ve Milli Saraylar Koruma Şube Müdürlüğü'nde görevli Başkomiser Sayın Tayfun ALGÜL'ün yardımlarını unutmuyorum. Diğer taraftan bugüne kadar maddi ve manevi hiçbir yardımı esirgemeyen Annem Gönül ÖZİNAN ve babam Aydın ÖZİNAN'a da sevgilerimi sunuyorum. Çalışmamı Ağabeyim Başkomiser Ercüment ÖZİNAN'a ithaf ediyorum.

ÖZET

Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçiş süreci 1945-1950 yılları arasında yaşanmıştır. Bu dönem öncesinde, tek siyasal güç olarak varlığını sürdüren CHP Hükümetleri'nin bazı uygulamaları, halkın bir bölümünün tepkisini çekmiş ve zamanla CHP iktidarına karşı muhalif hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır.

CHP'ye karşı beliren en önemli muhalif hareket -partinin içinden- özellikle büyük toprak sahibi Milletvekilleri tarafından "Toprak Reformu" meselesinin görüşülmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Türk çiftçisini toprağa kavuşturmak amacıyla gündeme getirilen yasanın Mecliste görüşülmesi sırasında CHP Hükümeti, ilk kez açıktan açığa ve şiddetle eleştirilmiştir. CHP Hükümeti'nin yasaya muhalif Milletvekillerine karşı takındığı otoriter tavır, bu Milletvekillerinin CHP'den kopmasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye dengeli bir siyaset izlemesine rağmen, savaşın sonunda kazanan tarafta yer almış bununla birlikte demokratik devletler arasında ve yeni dünya düzeninde yerini alabilmesi için uyması gereken bazı şartlar olduğunu görmüştür. Bunun ilk şartı da çok partili demokratik yaşamdır.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında muhalif partilerin varlığına yeşil ışık yakmış, ancak daha önce kurulmuş MKP'yi görmeyerek, 1946'nın hemen başında kurulacak olan DP'yi, daha kurulmadan ana muhalefete yerleştirmiştir. Bu nedenle Türkiye'de çok partili yaşama geçiş süreci esasen CHP iktidarı ile DP muhalefeti şeklinde kendini göstermiştir.

Muhalefete karşı sert bir tavır sergilenmesinin daha doğru olacağını savunan CHP içindeki "şahinler" ve onların lideri Recep Peker, Cumhurbaşkanı İnönü'nün yayınladığı "12 Temmuz Bildirisi" ile iktidardan düşürülmüş, yerine geçen Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay Hükümetleri döneminde muhalefete karşı daha ılımlı bir tavır takınılarak, muhalefetin de istediği liberal değişikliklerin büyük bir bölümü gerçekleştirilmiştir. Nihayet çoğunluğun gönlünü yapan bir seçim yasasının kabulünden sonra gerçekleşen 1950 seçimleri ile, CHP 27 yıl kesintisiz oturduğu iktidar koltuğunu DP'ye devrederken, serbest seçimle iktidarı koltuğundan eden Türk Milleti, bütün dünyaya Türkiye'nin de demokrasi ailesinin bir üyesi olduğunu kanıtlamıştır.

ABSTRACT

The process of democratic life with multiple-political party was first seen during the years 1945-1950. Before this era, some regulations of CHP governments, which were the only political power at that time, were severely censured by some circles and day by day, some contrary movements againts the CHP government emerged.

The most important of these contrary movements againts the CHP goverment first emerged especially from the party inside while debating "Soil Reform" ley the deputies who owned great soil. During the talks of the law for Turkish farmers to get soil in the Assembly, CHP government was, for the first time, severely criticised openly. The authoritarian attitude of CHP government for these deputies who are againts the law, was resulted in breaking of these deputies from the party.

During the World War II, altough Turkey had relatively a stable policy, it had a position in favor of the winning side at the end of the war, but it saw that it had some conditions to participate the new world among the democratic countries. The first condition of this is the democratic life with multiple political party.

President İnönü approved of the presence of opposition parties in the inauguration talk of TBMM, 1 November 1945, but not minding the early founded MKP, he brought DP which will be founded at the beginning of 1946, to main opposition. For this reason, the process of transition democratic life with multiple political party was infact shown as from of CHP ruling and DP opposition.

"The falcons" and its leader, Recep Peker, inside CHP who thought that they must have shown a severe attitude towards opposition were ruled out from the power with the "12 July Declaration" by the President İnönü and there came Hasan Saka and Şemsettin Günaltay governments instead. During these governments, having a warm attitude towards opposition, it was done the majority of the liberal changes that the opposition wanted. At last, with the 1950 election which came true after the approval of an election law that pleased the majority, CHP left its ruling seat which it has sat for 27 years to DP and Turkish people who made ruling party leave the power with free election showed all the world that Turkey was also a member of democracy family.

GİRİŞ

Türkiye'de çok partili demokratik yaşama geçiş sürecini, kurulan siyasal partileri ve yaşanan olayları anlatan bir çok araştırma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda iktidar muhalefet ilişkilerine sınırlı bir şekilde değinilmiştir. Türkiye'de çok partili döneme geçiş sürecinde iktidar muhalefet ilişkilerinin oldukça gergin ve sert bir biçimde gerçekleştiği düşünülürse, bu konunun ayrı olarak ele alınıp işlenmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmada, çok partili döneme geçiş sürecinde yaşanan olaylar ve siyasi gelişmeler, iktidar muhalefet ilişkileri açısından ele alınarak işlenmiştir.

Türkiye'de siyasal faaliyetler 23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet idaresinin ikinci kez tesis edilmesi ile başlamıştır. Bu tarihe kadar gerçek anlamda siyasal partilere rastlanılmamaktadır. Bu ilk çok partili siyasal dönem öyle yoğun yaşanmıştır ki, Tarık Zafer Tunaya Siyasal Partiler adlı eserinde, en fazla siyasal derneğin ve partinin bu dönemde kurulduğunu belirtmektedir.

1908 ile Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna rastlayan 1918 yılları arasında -yani İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde- İttihat ve Terakki Fırkası Osmanlı ülkesinin kaderini belirlemiştir. Bu dönemi de kendi içinde iki ana bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki İttihat ve Terakki'nin diğer partilerin varlığına sıcak baktığı çok partili Meşrutiyet dönemidir ki 1908'den 1913'e kadar sürmüştür. Diğeri ise 1913'te başlayan ve İttihat ve Terakki tarafından diğer partilerin tasfiye edildiği tek partili Meşrutiyet dönemidir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin büyük bir yenilgi ile çıkmasının hemen ardından İttihat ve Terakki ülkedeki popülerliğini kaybetmiş, Osmanlı ülkesinde artık aynı isimle siyaset yapamayacağını anlayarak depolitize olmuştur. Diğer taraftan İttihatçı liderler de ülkede barınamayacaklarını anladıkları için yurt dışına kaçmışlardır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile başlayan ve Anadolu'nun yabancı devletler tarafından işgali ile farklı bir boyut kazanan bu yeni devre Mütareke Dönemi adı verilmiştir. İttihat ve Terakki'nin çekildiği siyaset sahnesini bu sefer, Hürriyet ve İtilaf Fırkası dolduracak, ancak aynı oyunda, onun siyasi muhalifleri de rollerini üsleneceklerdir. İşgallere karşı çıkan ve adına kısaca Müdafaa-i Hukuk denilen birbirinden çok farklı coğrafyalarda kurulmuş bu cemiyetler, önce Sivas Kongresi'nde; Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilecek, İkinci İnönü Savaşı'ndan hemen sonra 10 Mayıs 1921'de

TBMM içinde Gruplaşacak, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra da, 9 Eylül 1923 tarihinde Halk Fırkası adını alacaktır.

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet'in ilanı ile yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem Atatürk'ün deyimiyle "muasırlaşma", Bülent Tanör'ün deyimiyle "Kuruluş" dönemi olacaktır. Bu yeni dönemde; birbirini takip eden bir çok inkılap hareketi ile halk tepeden inmeci bir şekilde modernleştirilmeye çalışılmıştır. Kapitalist Avrupa ülkelerinin yüzyıllar süren gelişim süreci sonunda ulaştıkları noktaya bir çırpıda varılmaya çalışılmış, bu önemli ve zor görevi de Cumhuriyetin ilk siyasi partisi olan CHP üstlenmiştir.

Dünyanın neresinde olursa olsun, yapılan bir yeniliğin mutlak surette muhalifleri olacaktır. İşte CHP'nin yüklendiği misyon ile yapmaya çalıştığı yenilik hareketleri de Türkiye'de doğal olarak muhalifler doğurmuştur. Böyle bir hava içerisinde, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk muhalefet partisi vücut bulmuştur. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kısa zamanda, CHP'ye veya inkılaplara karşı olan herkesin katıldığı bir parti haline gelmiş, Doğu'da çıkan Şeyh Sait isyanı ile alakalandırılarak kapatılmıştır. Aynı durum 1930'da Serbest Fırka'nın da başına gelmiş, ancak bu defa Serbest Fırka kurucuları partilerini feshetmişlerdir. Bu olaylar sırasında; yüklendiği önemli ve bir o kadar da zor görev karşısında CHP, henüz devrim hareketinin tamamlanmadığını ve bu nedenle iktidarda kalması gerektiğini savunmuştur.

1930'lu yıllar, CHP ile devlet bütünleşmesinin sağlandığı yıllardır. 1935 yılında toplanan CHP Büyük Kongresi'nde alınan kararların hayata geçirilmesiyle parti-devlet bütünleşmesi sağlanmış, 1937'de Anayasa'da yapılan değişiklikle CHP'nin altı ilkesi Anayasaya konulmuştur. Bu yıllarda CHP'nin bütün Türk milletini kapsayan bir parti olduğu ve milli ve siyasi birliği sağladığı düşüncesi partililerce sık sık dile getirilmiştir.

Atatürk'ün 1938 yılında ölümünden sonra Cumhurbaşkanlığı'na İnönü seçilmiş, bir yıl geçmeden İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir. Dünyanın yaşadığı en büyük savaş olan bu tarihi olay karşısında gündem neredeyse tamamen dış konular ağırlıklıdır. İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmayan Türkiye, savaşın sonunda, demokrasinin yükselen bir değer haline geldiğini görmüş, savaş sırasında takip ettiği denge politikasını bir kenara bırakarak, demokrasi cephesinde yer almış ve özellikle savaşın sonunda süper güç haline gelen kuzey komşusu karşısında düştüğü yalnızlık durumundan kurtulmaya çalışmıştır.

Türkiye'nin demokrasi cephesinde yer aldığı İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına rastlayan günler ile, çok partili demokratik yaşama geçiş hazırlıklarının yapıldığı günler aynı zamana denk gelmiştir. Bu elbette bir tesadüf değildir. Türkiye'deki iktidar partisi dünya gelişmelerini dikkatli bir şekilde izlemiş, tek partili bir yönetim ile demokrasi cephesinde yer alamayacağını hissetmiştir. Milli Kalkınma Partisi ve ardından Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra, CHP 1946 yılında Olağanüstü bir Parti Kurultayı toplayarak yeni duruma kendisini adapte etmeye çalışmıştır.

Çok partili demokratik hayata geçiş sürecinde iktidar-muhalefet ilişkilerinin incelendiği bu araştırmada, CHP'nin çok partili düzen karşısında muhalefet ile olan ilişkileri genel olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Birinci Bölüm'de; Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçiş sürecinde iç ve dış nedenler, İkinci Bölüm'de ilk siyasal partilerin kurulması, programları, çalışmaları ve kapanmaları ve Üçüncü Bölüm'de de CHP Hükümetleri ve muhalefet ile olan ilişkileri araştırılmıştır.

Araştırma sırasında 7. ve 8. dönem TBMM Tutanakları, o dönemin önemli gazeteleri ve süreçte rol alan bazı siyasilerin anıları gibi ana kaynaklardan yararlanılmıştır. Ancak anılardan yararlanılırken oldukça titiz davranılmış, bunların tarih önünde yazarını aklamaya yönelik eserler olduğu unutulmamıştır. Diğer taraftan konuya yardımcı olabilecek birinci ve ikinci el kaynaklardan da yararlanılmıştır. Bunların dışında, Yüksek Lisans ve Doktora tezleri de gözden geçirilmiş, Ekler kısmında okuyucuya sunulan bazı belgeler ile çalışma zenginleştirilmiştir.

I.BÖLÜM
TÜRKİYE'DE ÇOĞULCU DEMOKRASİNİN ORTAYA ÇIKIŞININ NEDENLERİ

1. İÇ NEDENLER

Türkiye'de demokrasinin ortaya çıkış sürecinde etkili olan etmenler; "iç nedenler" ve "dış nedenler" adı ile iki ana başlık altında incelenebilir. Bu konu başlığı altında; "hükümetin iktisadi ve siyasi uygulamaları", "müstakil grubun kurulması ve güdümlü muhalefete geçiş", "çiftçiyi topraklandırma kanunu" ve "Cumhurbaşkanı İnönü'nün demokrasi isteği" incelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Hükümetin İktisadi ve Siyasi Uygulamaları

CHP Hükümetlerinin Türkiye'nin yönetiminde aldığı iktisadi ve siyasi kararların uygulanışı, demokratik yaşama geçiş sürecini hızlandırmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlayan bazı vergi uygulamalarının halkın üzerinde bir yük oluşturması, halk içerisinde bir grubun yönetime karşı tepkisine neden olmakla birlikte, demokratik yaşama geçiş sürecinde kurulan muhalefet partileri, halkın bu tepkisini kendileri açısından olumlu yönde kullanmaya çalışmıştır.

1.1.1. Vergi Uygulamaları

1.1.1.1. Şöse ve Köprüler Kanunu'nun Uygulanışı ve Uygulamalara Karşı Tepkiler

Tek parti yönetiminin geniş halk kesimlerine yönelik bir vergi uygulaması olan yol parası ve çalışma mükellefiyeti, köylü ve işçiler ile sabit ve dar gelirliler için oldukça ağır bir yük olmuştur. Hayat şartlarının her geçen gün ağırlaştığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında, bu yükümlülük adı geçen kesimlerin tek parti yönetimine ve dolayısıyla CHP'ye olan tepkisini arttırmıştır. CHP, bu kesimler üzerindeki itibarını ve güvenini kaybetmiştir. Geniş halk kesimleri, tahsildar ve jandarma baskısıyla kendilerinden yol parası alınmasını ve zorla çalıştırılmaya gönderilmelerini uzun süre unutmamıştır.

2 Haziran 1929 tarihinde TBMM'de kabul edilen "Şöse ve Köprüler Kanunu"nun dokuzuncu maddesi ile, Türkiye'de yaşayan 18 yaşından 60 yaşına kadar bütün erkekler, "yol

mükellefiyeti" ile yükümlendirildi.[1] Bu yükümlülük bedeni çalışma gerektiren bir yükümlülüktü. Ancak bu çalışmayı yapmak istemeyenler "yol parası" adı verilen bir vergi ödeyerek yükümlülükten kurtulabilmekteydi. Ancak bedeni çalışma yapamayacağı sabit olan fakirler ile askerlik görevini yerine getirmek için silah altına alınmış olanlar, çeşitli okullarda öğrenimleri devam eden öğrenciler ile 5 ve daha fazla çocuklu aile reislerinin böyle bir yükümlülüğü bulunmamaktaydı. Kanunun en ilginç taraflarından biri de, Türkiye'de ikamet eden yabancılara da yol parası yükümlülüğü getirmesiydi. Buna göre Türkiye'de oturma izni aldıktan sonra 6 ay ikamet etmiş bulunan yabancılar yol mükellefiyetinden muaf tutulmuş ancak bunların yol parası ödemeleri söz konusu olmuştu. Bununla birlikte, yabancı devletlerin Türkiye'de çalışan büyükelçi, konsolos gibi memurları, bu yükümlülükten muaf tutulmuştu.[2] Devlete ait kurumlar ile imtiyazlı ve ruhsatlı şirketlerde maaşlı olarak çalışan memurlar veya işçiler yol mükellefiyetinden muaf tutuldular. Bunlar bulundukları yerlerde Mart ve Ağustos aylarında yol parası ödeyeceklerdi. Bir yol mükellefi, kanuna göre evinin bulunduğu yerden en fazla on iki saat uzaklıktaki bir bölgede yol veya köprü yapımında çalıştırılabilmekteydi. Eğer bu alanda yol veya köprü inşaatı yoksa bu mükellefler il içerisinde su işlerinde çalıştırılabilecekti. Yol mükellefiyetini yerine getiren veya yol parasını ödeyen yükümlülere bir hizmet belgesi veya makbuzu da verilmekteydi.[3]

Yol mükellefiyetine tâbi olan erkekler her yıl 10 gün süre ile bedeni çalışma yapacaklardı. Bedeni çalışma yapmak istemeyenler ise belirlenen bir miktar parayı nakden ödeyeceklerdi. İl Genel Meclisleri yol mükellefiyetini senede 12 çalışma gününe çıkarabilecek, bu taktirde alınacak yol parası da artacaktı. Yol parası ödeyenlerin ödedikleri miktar yıllara göre değişiklik gösterdi. Şöse ve Köprüler Kanunu 1929 yılında ilk çıktığı zaman bu vergi yılda 8 liraydı ve iki taksit olarak alınmaktaydı.[4] Zamanla verginin tutarı arttı. 1947'lerden sonra 18 liraya kadar yükseldi.

Yol parası veya yol mükellefiyeti uygulaması ile bir taraftan ülkenin ihtiyacı olan yol ve köprülerin yapılması amaçlanıyor, diğer taraftan bütçeye kaynak oluşturmak amacı da güdülüyordu. Çünkü bu dönemde Türkiye, Lozan Antlaşması'ndan doğan bir yükümlülüğünü,

---

[1] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 10, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1934, s.1829. ; **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: III, Cilt: 12, 2 Haziran 1929, s.298-299.
[2] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 10, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1934, s.1829.
[3] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 10, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1934, s.1830-1831.
[4] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 10, Ankara, Başvekâlet Matbaası, 1934, s.1829.

Osmanlı borçlarını ödemeye başlamıştı. Bu nedenle hazinenin nakit para ihtiyacını karşılama yollarından biri de bu vergi olarak görülmekteydi.

Yol parası, servet veya gelir üzerinden alınan bir vergi değildi. Bu yönüyle yol parası uygulaması, vergi sistemine tamamen aykırı ve adaletsiz bir uygulamaydı. Verginin adaletsizliği öncelikle zengin fakir ayırt etmeksizin herkesten aynı paranın alınmasından geliyordu. Seçimlerde DP'yi destekleyen bir köylü, *"Ben de 8 lira yol vergisi veriyorum, nah şu ipek fabrikasının sahibi de"*[5] diyerek bu adaletsizliği dile getirmişti. Verginin başka adaletsiz yönleri de vardı. Özellikle kırsal alanda yaşayan insanların aile fertlerinin sayısı şehirdekilere oranla daha fazlaydı. Bu da yol parası olarak alınan verginin, kırsal alanda yaşayan aileler üzerinde bir yekun tutmasına sebep oluyordu. Vergi yükümlüsü üç erkeği bulunan fakir bir çiftçi ailesinin, senede 8'er liradan toplam 24 lira yol parası vergisi ödemesi söz konusuydu. Zaten İkinci Dünya Savaşı'nın güç ekonomik koşulları altında ezilmiş köylü şimdi de taşıyabileceğinin çok üzerinde bir yükle karşı karşıya getirilmişti. Yol vergisinin eşitsizliği yapılan yollardan istifade etme sırasında da kendini göstermekteydi. Toplanan yol paraları veya bedeni çalışma ile yapılan yollardan ve köprülerden zenginler, köylülere ve fakirlere göre daha fazla istifade etmekteydi. Zenginler bu yollar ve köprülerden atı, arabası, otomobile ile geçip ticaretlerini yaparlarken, köylüler ve fakirler, yol parası veremedikleri için çalışarak yaptıkları bu yollardan belki senede birkaç kez şehre inmek için geçme ihtiyacı hissetmişti.[6] Bu nedenle köylüler, hükümete ve mülki idare amirlerine, kendi köy yollarını yapma önerisinde bulunmuş ancak ilgili makamlar bu önerilere kayıtsız kalmıştı. Üstelik savaş yıllarında, köylüler, Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak yol, köprü ve meydan yapılması gibi işlerde düşük ücretlerle çalıştırılmışlardı.[7] Şimdi de tek parti hükümeti kendilerinden ödeyemeyecekleri bir vergiyi tahsil etmek istiyordu.

Verginin tahsili sırasında özellikle dar gelirli çiftçi ve köylüler ekonomik sıkıntı içine düştü. Bu vergiyi ödeyebilmek için çift hayvanını dahi satan çiftçiler oldu.

Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş adlı eserinde, yol parasını veremeyen köylere gazyağı dağıtımı yapılmadığını; üç çocuklu bir kadının, yol parasını veremediği için, elleri kelepçeli bir şekilde götürüldüğünü; vergi tahsildarlarının, okur-yazar olmayanlara verdikleri

[5] **Akşam**, 25 Temmuz 1946, s.2.
[6] Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998, s.185.
[7] **Resmi Gazete**, Sayı: 4537, 17 Haziran 1940.

makbuzlara eski tarihler atarak devamlı olarak yol parası istediklerini ve bir kadının tek horozunu da vergi borcuna karşılık haczettiklerini belirtmektedir.[8]

Rıfkı Salim Burçak ise Türkiye'de Demokrasiye Geçiş adlı eserinde köylünün Yol Vergisi sebebiyle karşılaştığı durumu ve halkın yönetime bakış açısını şu şekilde belirtmektedir:

> *"...Atatürk'ün, memleketin efendisi olarak gösterdiği köylü, jandarma ve tahsildardan, yol ve tarım ürünleri vergilerinden sızlanıyor, feryat ediyordu. Memleketin efendisi altı liralık yol vergisini veremediği için kendisini günlerce yollarda ve madenlerde çalıştıran, yetiştirdiği ürünü vergi adı altında keyfi ölçülerle elinden alan bir terör rejimine kendi devleti gözüyle bakamaz olmuştu."* [9]

1929'larda uygulanmasına başlayan ve özellikle dar gelirli halk arasında ödenmesi büyük bir zahmet olan Yol Vergisi, büyük halk kitlelerinin, CHP'ye karşı soğumasına neden olmuştur. CHP Hükümeti'nin, bu uygulaması, özellikle kırsal kesimdeki vatandaş tarafından unutulmamıştır. Fırsat bulduğunda muhalif partileri desteklemeye hazır bir kitle oluşmuştur. 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, buna en güzel örneği teşkil eder. Bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile kurulmuş olan Serbest Fırka, kuruluşundan çok kısa bir süre sonra yapılan Belediye Seçimleri'nde hiç de küçümsenmeyecek bir başarı elde etmiştir. İşte bu başarı, halkın tek parti döneminin yanlış uygulamalarına gösterdiği bir tepki olarak değerlendirilebilir.

1.1.1.2. Varlık Vergisine Duyulan Tepki

İkinci Dünya Savaşı sırasında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu, uygulamada önemli haksızlıklara ve olumsuzluklara neden olmuştur. Varlık Vergisi'nden zarar gören Yahudi ve Rum vatandaşlar, CHP iktidarına karşı cephe alacaklar ve DP'nin kurulmasından sonra, bu yeni partiyi desteklemeyi uygun göreceklerdir. Bu nedenle Türkiye'de, DP'nin güçlenmesine sebep olan gelişmelerden biri de Varlık Vergisi Kanunu olmuştur.

Varlık Vergisi yasalaşmadan önce, ulusal basında hükümeti cesaretlendiren bazı yazılar çıkmaya başlamıştı. Nitekim, 1942 yılı başında Tan gazetesinde, *"kazançları artan*

---

[8] Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş 1946-1950**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982, s.26.
[9] Rıfkı Salim Burçak, **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, Ankara, Olgaç Matbaacılık, 1979, s.26.

müesseselerden bir vergi alınacak" [10] haberi çıkmıştı. Bu haberden birkaç ay sonra Zekeriya Sertel *"Devlet Yeni Gelir Kaynaklarını Nerede Aramalıdır"* adlı makalesinde şöyle demişti:

> *"Devletin yeni gelir kaynağı ararken takip edeceği prensip, zaten harp şartları dolayısıyla sıkıntıya düşen, hayat seviyesi alçalan mahdut gelirli halkı ve memur sınıfa tazyik eden ve hayatı pahalılaştıracak olan yollardan kaçınmak, bilakis anormal vaziyetin doğurduğu fazla servetleri yakalamak olmalıdır."*[11]

Yine Zekeriya Sertel, *"Harp Kazançlarının Önüne Geçmeliyiz"* adlı makalesinde, *"Devletin ana prensiplerinden biri harp zenginlerinin üremesine meydan vermemek olduğuna göre, bugün göze batan bu servet biriktirmelerinin de önüne geçmek lazımdır."*[12] demekteydi. Bu görüşleri Maliye Vekili, TBMM'de yaptığı bütçe konuşmasında destekledi. Buna göre Maliye Vekili, savaş içinde fazla kazananların fazla vergi vereceklerini söyledi.[13] Zekeriya Sertel, *"Harp Zengini Kimdir ve Onu Nasıl Bulacağız"* adlı makalesinde de, vurguncu zenginlere karşı tavır almakta ve yine savaş zenginleri konusu üzerinde durmaktaydı. Ahmet Emin Yalman da, *"Harp Kazançlarından Alınacak Vergi"* adlı makalesinde, özellikle azınlıkların çok kazandıkları halde az vergi ödediklerinden bahsediyor ve savaştan yararlanarak fazla kâr elde edenlerin saptanmasında alışılagelmiş usullerin terk edilerek olağanüstü usullerin uygulanması gerektiğini vurguluyordu.[14] Nihayet Zekeriya Sertel tarafından kaleme alınan *"Fevkalade Kazançlar Kanunu Niçin Çıkarılmıyor?"* adlı makalede, şöyle denmekteydi:

> *"...Harbin doğurduğu fevkalade şartlar içinde bu ... kanunun da çıkması, harp yüzünden kazanılmış gayrı meşru servetlere karşı duyulan kini tatmin edecek, hükümetin mevkiini ve nüfusunu kuvvetlendirecek, ayrıca devlete bir gelir teminine yarayacaktır."*[15]

Bütün bu yazılar Varlık Vergisi konusunda hükümeti cesaretlendirdi. Varlık Vergisi Kanunu, 9 Kasım 1942 tarihinde ve 6/4067 sayı ile Başvekalet tarafından TBMM'ye sunuldu.[16] Kanun esasen, Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından hazırlanmış, hazırlık çalışmalarına Maliye Vekili Fuat Ağralı, Müsteşar Esat Tekeli ve Teftiş Kurulu Başkanı

---

[10] **Tan**, 14 Ocak 1942.
[11] Zekeriya Sertel, "Devlet Yeni Gelir Kaynaklarını Nerede Aramalıdır," **Tan**, 15 Nisan 1942, s.1.
[12] Zekeriya Sertel, "Harp Kazançlarının Önüne Geçmeliyiz," **Tan**, 17 Mayıs 1942, s.1
[13] **Vatan**, 26 Mayıs 1942.
[14] Ahmet Emin Yalman, "Harp Kazançlarından Alınacak Vergi," **Vatan**, 29 Mayıs 1942, s.1.
[15] Zekeriya Sertel, "Fevkalade Kazançlar Kanunu Niçin Çıkarılmıyor?," **Tan**, 10 Haziran 1942, s.1.
[16] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, Cilt 2, s.481.

Şevket Adalan da katılmıştı.[17] Kanun TBMM'de görüşmeler sırasında, üzerinde fazla tartışma olmaksızın kabul edildi.[18] Kanunun kabul edilmesi sırasında, kamuoyunda ve basında da kanun aleyhine bir tartışma yaşanmadı. Ancak uygulama ve sonrasında kanuna karşı çeşitli tepkiler doğdu.

Varlık Vergisi Kanunu ile ilgili Encümen Mazbatasında, Hükümetin, savaş ekonomisinin doğurduğu şartlardan yararlanarak aşırı kazanç ve servet birikimi elde eden savaş zenginlerini vergilendirmeyi amaçladığı belirtilmekteydi. Böylece savaşın getirdiği ekonomik sıkıntılar toplum genelinde dengeli ve adil bir şekilde paylaşılacak ve devletin büyük servet sahiplerinden alacağı yüklü vergilerle piyasadaki para miktarı azalacak ve gittikçe yükselen fiyat hareketlerinin doğurduğu enflasyon önlenecekti.[19]

Ancak Varlık Vergisi Kanunu'nun arka planda kalan gerçek amacı ise; Türk piyasasına egemen olan yabancıları pasifize etmekti.[20] Başvekil Şükrü Saraçoğlu CHP Meclis Grubu'nda bu konu ile ilgili şunları söylemekteydi:

> *"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz."*[21]

Varlık Vergisi, bir defaya mahsus olmak üzere servet ve fevkalade kazançları üzerinden; kazanç vergisi mükelleflerini, büyük çiftçileri, yılda en az 2500 lira kira getiren bina veya vergiye kayıtlı geliri en az 5000 lira olan arsa sahiplerini ve meslekleri tüccar olmadığı halde 1939 yılından beri bir defa bile olsa ticari muameleye aracılık ederek komisyon almış olanları vergiye tâbi tutuyordu.[22] Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Varlık Vergisi ile başlıca üç kaynaktan gelir elde edileceğini ve bunların sırasıyla tüccarlar, emlak sahipleri ve büyük çiftçiler olduğunu belirtmişti.[23] Kanuna göre büyük çiftçiler, sermayelerinin %5'inden daha fazla vergilendirilemiyordu. Limited Şirketlerden 1941 yılı net kârlarının %50'si ile 70'i arasında vergi istenebilecekti. Sonradan Müslüman olanlar, Müslümanların iki

---

[17] Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951, s.50.
[18] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, 2. Baskı, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları, 2004, s.115.
[19] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.173.
[20] Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, 3.Baskı, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1979, s.235.
[21] Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977, s.263.
[22] Faik Ökte, **a.g.e.**, s.217-218.
[23] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.174.

katı; Müslüman olmayanlar ise on katı kadar vergi ödeyeceklerdi.[24] Ayrıca kanun gereği kendisine vergi yükümlülüğü çıkarılmış bir kişinin birlikte oturduğu ana babası veya çocuklarının da mallarına el konulabilecekti. Yükümlüler için vergi miktarı, kurulacak bir komisyon tarafından tamamen kanaat ve taktire göre belirlenecekti. Taktir komisyonları her il ve ilçe merkezinde en büyük mülki amir ve bir mal memuru ile ticaret odaları ve belediyeler tarafından kendi üyeleri arasından seçilecek ikişer üyeden oluşacaktı.

Tespit olunan vergi miktarı ile vergi yükümlülerinin isimleri, gazeteler, belediye tellalları ve listelerin vergi dairelerine asılması yoluyla ilan edildi. Kimin ne kadar vergi vereceğini belirleyen komisyonların kararı kesin olup, bu kararlara idari veya adli yargı yoluyla itiraz hakkı bulunmamaktaydı. Varlık Vergisi'ni ödeme süresi ise, verginin yükümlüye bildirilme tarihinden itibaren 15 gündü. Vergisini ödeyemeyenler için iki haftalık bir ek süre verilmekteydi. Ödeme süresini takip eden hafta içinde yatırılan vergiler % 1, sonraki haftada yatırılanlar % 2 oranında gecikme zammına tabi tutuldu. Vergisini sonraki haftalarda da ödeyemeyenler ise, borçlarının tamamını ödeyinceye kadar, memleketin herhangi bir yerinde bedeni kabiliyetlerine göre, Nafıa Vekaleti tarafından belirlenecek işyerlerinde genel hizmetlerde veya belediye hizmetlerinde çalıştırılacaklardı.[25] Çalışma mecburiyetinin ne suretle uygulanacağı hususu Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmış bir talimatnamede ayrıntıları ile belirlenmişti.

Varlık Vergisi, uygulamada bir çok karışıklıklara ve güçlüklere yol açtı. Milletin geniş bir kesiminin huzurunu kaçırdı. Kanun, savaş yıllarında elde edilen haksız kazançlara hükümetçe el konulmasını amaçlamaktaydı. Bu el koyma zaman zaman müsadere görüntüsü bile gösterdi. Mükelleflerin verecekleri vergi miktarı mahalli makamlar tarafından belirlenmekteydi. Bu vergiyi belirlemekle görevli komisyonlar geniş yetkilere sahip olmuştu. Bazı yetkililerden görevlerini kötüye kullananlar da oldu. Bu nedenle, Varlık Vergisi uygulama alanında yoğun eleştiriler ile karşılaştı. Varlık Vergisi'ne karşı mükelleflerden ve yabancı elçiliklerden ve konsolosluklardan şiddetli tepkiler olmuş, kanunun yürürlüğe girmesinden bir buçuk ay sonra, itiraz yolu kapalı olduğu halde, TBMM'ye 13.348, Maliye Bakanlığı'na da hemen hepsi reddedilen 10.000'i aşkın itiraz dilekçesi verilmiş ve vergisini

[24] Osman Akandere, **e.g.e.**, s.174.
[25] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 30, 4 Ocak 1943.; **Ulus**, 1 Ocak 1943.

ödemeyenler hakkında uygulanan cezalar sonucu, tutuklama ve haciz işleri günlük olaylar durumuna gelmişti.[26]

Varlık Vergisi yükümlülerinden 2057 kişi, borçlarını ödeyemedikleri gerekçesiyle çalışma mükellefiyetine tâbi tutuldu ve Aşkale'ye gönderildi. Yükümlüler, Aşkale'ye gönderilmeleri sırasında da, kendi aralarında ayrıma tâbi tutuldu. Buna göre; vergisini hiç ödemeyenler, kısmen ödemiş olmakla beraber mallarının bir kısmını kaçırmış olanlar, mallarını kaçırmayıp borçlarının bir kısmını ödemekle iyi niyet gösterenler ve sadece taşınmaz malları sebebiyle mükellef tutulmuş bulunanlar durumlarına göre değerlendirilmiş ve Aşkale'ye sevk imkanları dikkate alınarak kısım kısım gönderilmişti. 55 yaşını doldurmuş olanlar ile reşit olmayanlar ve bedeni rahatsızlığı olanlar sevke tâbi tutulmadı. Zorunlu çalışma yükümlülüğü, vergi borcunun bitmesine kadar devam edecekti. Yükümlülerin 2 lira yevmiye aldıkları düşünülürse, 100.000 lira borcu olan bir kişinin yüzlerce yıl çalışması gerekiyordu.

Varlık Vergisi Kanunu, yöneltilen sert eleştiriler ve dış baskılar sonucu 15 Mart 1944 tarihinde yürürlükten kaldırıldı.[27] Bu karar, yeni eleştirileri beraberinde getirdi. Çünkü 15 Mart 1944 tarihinde TBMM'de çıkarılan "Varlık Vergisi Bakayasının Terkine Dair Kanun" ile verginin henüz tahsil edilememiş olan kısmı affediliyordu. Mallarını hacizden kaçıranlar ve borcunu ödemeyenler devlet tarafından affedilirken, borcunu zamanında ödeyen yükümlüler ise ya servetlerinin büyük bir kısmını elden çıkarmıştı yada bunların mal ve mülkleri devlet tarafından haciz edilerek satılmıştı. Dolayısıyla devlet, vergisini zamanında ödeyen yükümlüleri cezalandırmış oldu.

Varlık Vergisi'nden beklenilen gelir 314.920.940 liraydı. Verginin çıkmasından 31 Temmuz 1943 tarihine kadar geçen süre içerisinde toplam 270.000.000 liralık kısım tahsil edilebilmişti. Bu ise beklenilen gelirin % 74.11'iydi. Tahsil edilen bu paranın 105.000.000 liralık kısmını azınlıklar ve yabancılar ödemişti. Bu rakamlar da göstermektedir ki, Varlık Vergisi'nden istenilen kazanç elde edilememiştir. Bu vergi, azınlıkların ve yabancıların Türk piyasasındaki üstünlüklerini yok etmeyi amaçladığı halde, uygulama aşamasında Türk tüccarları da zor durumlara düşürmüştür. Üstelik Türkler vergiyi bir vatan borcu olarak görüp

[26] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004, s.27.
[27] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 8, 15 Mart 1944, s.45.

büyük bir bölümünü ödedikleri halde[28] azınlıklar tarafından ödenen vergiler toplam tahakkukun % 60-65'i arasında kalmıştır.[29]

Dönemin İstanbul Defterdarı olan Faik Ökte Varlık Vergisi'ni, Osmanlı taassubunun Alman ırkçılığı ile birleşmesinden meydana gelmiş bir zina çocuğuna benzetmekte ve bu vergiden dolayı, *"Başta Başbakan olmak üzere hepimizin toptan Yüce Divan'a sevk edilmeyişimize hâlâ hayret ederim."*[30] demektedir. Ahmet Emin Yalman ise, Varlık Vergisi için, *"Belli ki Nazi usullerini taklit yoluyla azınlıkları ezmek, siyasi düşmanlara meydan okumak ve siyasi dostları korumak maksadıyla meydana getirilmişti."*[31] yorumunu yaparak, Varlık Vergisi'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman uygulamalarından esinlenerek özellikle Müslüman olmayan tüccara karşı çıkarıldığını söylemekteydi.

Ahmet Emin Yalman anılarında Varlık Vergisi ile yaratılan olumsuz havayı da şöyle dile getirmiştir:

> *"Ortalıkta ezici bir bıkkınlık havası yaratılmıştı. Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Hiçbir taraftan bir tenkit sözü duyulmuyordu. Buna karşı Nazi usulleriyle girişilen istibdat hareketi, müttefik devletler dahil olduğu halde her tarafta itibarımızı yıkmış, bize karşı şiddetli bir tepki yaratmıştı. Gadre uğrayanların türlü türlü yollardan sızan şikayetleri üzerine dünyanın her tarafına dağılan akrabaları ve dostları bize karşı protesto hareketlerine girişmişlerdi."*[32]

Nadir Nadi de, *"Üç yıldan beri kıyasıya boğuşan devletler, böylece bizim Varlık Vergisi yüzünden hükümetimize karşı tek cephe halinde birleştiler."*[33] diyerek Varlık Vergisi'nin ülkemiz açısından doğurduğu olumsuz sonuçları gözler önüne sermiştir. CHP eski Genel Sekreteri ve İçişleri eski Bakanı Hilmi Uran anılarında, Varlık Vergisi'nin CHP'nin eseri olduğunu belirttikten sonra konu ile ilgili olarak, *"...eğer varsa günahı da hepimizindir."* demektedir.[34]

---

[28] Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 2.Cilt, İstanbul, E yayınları, 1982, s.471.
[29] Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, Savaş Yayınları, 1982, s.262.
[30] Faik Ökte, **a.g.e.**, s.213.
[31] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1922-1944)**, Cilt:3, İstanbul 1970, s.375-377.
[32] Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, s.375-377.
[33] Nadir Nadi, **a.g.e.**, s.178.
[34] Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1959, s.387.

Varlık Vergisi, Türk toplumunun geniş bir kesimini etkilememekle birlikte, ticaret ve iş aleminin önde gelen temsilcilerinin devlete olan güven ve itibarını sarsmıştır. İş ve ticaret alemindeki vurguncu, karaborsacı ve stokçu tüccarı cezalandırmak istediğini söyleyen hükümet, bunların yanında devlete sadakat gösteren tüccarı da cezalandırmıştır. Tek parti yönetiminin savaş yıllarındaki baskıcı ve keyfi uygulamalarının hangi boyutlara çıkabileceği Varlık Vergisi ile görülmüştür. Bu durum hem Türkiye'de hem de dış kamuoyunda hükümete karşı büyük tepkilerin oluşmasına sebep olmuştur.

1.1.1.3. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu

1944 yılında uygulamaya konulan Toprak Mahsulleri Vergisi, geniş halk kitlelerinin CHP'ye olan muhalefetini arttırmıştır. Parti içi muhalefetin de yavaş yavaş oluşmaya başlamasına neden olmuştur. Bu verginin hazırlanışında ve uygulanması sırasında geçen olayları incelediğimizde bunu daha iyi algılamak mümkündür.

"Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", 4 Haziran 1943 tarihinde TBMM'de görüşüldü ve aynı adla yasalaştı.[35] Bu verginin tam olarak uygulanması ise, TBMM'de 26 Nisan 1944 tarihinde kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu ile gerçekleşti.[36] 1943 yılında çıkarılmış kanunun uygulanması sırasındaki aksaklıklar, aynı kanunun bir yıl sonra mecliste tekrar görüşülmesinin sebebi oldu.[37]

Toprak Mahsulleri Vergisi esasen savaş şartlarından yararlanarak büyük kazançlara sahip olmuş geniş topraklı çiftçilere yönelik bir vergi olarak düşünülmüş ve konulmuştu. 1929 dünya ekonomik bunalımı sonrasında Türkiye'de toprak ürünlerinin fiyatları, olması gerekenin çok altında kalınca, dönemin hükümeti özellikle buğdaya destekleme alımı yapmış, piyasa koşullarının çok üstünde fiyat vermiş ve bundan da geniş toprak sahipleri büyük kazançlar elde etmişti. İşte şimdi savaş zenginlerine yönelik yeni bir vergi düşünülmüştü. Saraçoğlu Hükümeti, kanunun gerekliliğini Mucip Sebepler Layihası'nda; *"...maliyet fiyatlarının birkaç misli derecesinde artan toprak mahsullerinden bir vergi alınmasına zaruret görülmüştür."* [38] şeklinde ifade etmişti. Toprak Mahsulleri vergisi, savaş zenginlerine yönelik düşünüldüğü halde, verginin kanunlaşması sırasında büyük toprak sahipleri ile dar ve

[35] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 3, 4 Haziran 1943, s.14-36.
[36] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.272.
[37] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 19 Nisan 1944, s.76.
[38] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 3, 4 Haziran 1943, s.45/1.

orta gelirli çiftçiler arasında bir ayrım gözetilmedi. Vergi herkesten üretimine göre eşit olarak alındı. Diğer taraftan üreticilerin vergi dışı bırakılmış ürünleri yetiştirmelerinin önüne geçmek için neredeyse tüm ürünler Toprak Mahsulleri Vergisi kapsamına alındı.

Toprak Mahsulleri Kanunu'nun birinci maddesinde hangi tarım ürünlerinin vergiye tâbi tutulduğu belirtilmekteydi. Buna göre buğday, arpa yulaf, mısır gibi hububat ürünleri, bakla, bezelye, fasulye, mercimek gibi bakliyat ürünleri ile bunların dışında kalan ayçiçeği, fındık, pamuk, pancar, patates, kuru üzüm, narenciye gibi çok geniş bir ürün yelpazesi vergilendirilmişti.[39] Çiftçiler, kanunun 6. maddesi ile, tarlalarının bulunduğu yeri, ektikleri ürünün cinsini, kullandıkları tarım araçlarını, bahçe ve zeytinliklerdeki ağaç sayısını kasaba ve şehirlerde belediyelere, köylerde ise muhtara ve ihtiyar heyetine beyan etmeğe zorunlu tutuldular.[40] Toprak Mahsulleri Kanunu, 12. maddesi ile çiftçinin tarım alanından ne kadar ürün alabileceği ve dolayısıyla ne kadar vergi ödeyebileceği ile ilgili bir "Tahmin Komisyonu" kuruyordu.[41] Üreticiler vergi kapsamında olan tarım ürünlerinin % 10'unu tarım ürününün çeşidine göre mal veya para olarak ödemek zorundaydı.[42] Vergisi mal olarak alınacak tarım ürünlerinin teslim edilmesi gereken ambarlara taşınması işi tamamen üreticinin kendi olanaklarına bırakılmıştı.[43] Tarım ürünlerinden para olarak alınacak vergi ise 2 taksite bağlanmıştı.[44] Toprak Mahsulleri Vergisi'nin geçici olduğu ve 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasına gerek kalmadığının hükümet tarafından ilan edildiği mali yılın sonunda yürürlükten kaldırılacağı da ayrıca kayıt altına alınmıştı.[45]

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin TBMM'de kabul edildiği 26 Nisan 1944 tarihinde henüz çok partili yaşama geçilmemişti. TBMM'de tek parti olarak görev yapan CHP içinde bazı büyük toprak sahibi milletvekilleri, kanun tasarısına karşı çıktı. Muhalif isimler arasında İzmir Milletvekili Halil Menteşe, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, Seyhan Milletvekili Cavid Oral ve Sivas Milletvekili Abdurrahman Naci Demirağ başı çekmekteydi. Eskişehir Milletvekili Emin Sazak verginin fakir üreticiyi zor duruma düşüreceğini belirtirken TBMM'de şunları söylüyordu:

---

[39] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.259.
[40] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.260.
[41] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.261.
[42] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.265.
[43] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.265.
[44] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.267.
[45] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 26 Nisan 1944, s.271.

"...Ben görüyorum ki, hububat ekenler, çiftçilerin hepsi de böyledir ya, ayağında çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı olmayan, odunun üzerine başını koyup yatan kimse dediğimiz vakit işte bu vergi mevzuuna dahil olan insanlardır. İnsaf edin arkadaşlar, erbab-ı namustan olan memurlara acımamak elden gelmez, feci bir vaziyettedirler ama, bacağında donu, ayağında çarığı, üstüne örtecek yorganı olmayanların yanında onlara o kadar acınmaz... Neyi ucuzlattın ki bunu artırıyorsun? Verdiğin küreği mi ucuzlattın, sapan demirini mi ucuzlattın?... Onlar ne dersen yapar. Çiftçiden başka bugün hiç kimseye denemez ki elindeki buğdayı ver, sen mısır ekmeği meşe pelidi ye. Bu yalnız çiftçiye denir... Niçin artırıyorsun birader sana ne yaptı..."[46]

Toprak Mahsulleri Vergisi'nin toplanması sırasında çiftçiyi sıkıntıya sokan gelişmeler yaşandı. Bu sıkıntıların başında, Tahmin Komisyonları memurlarının yaptıkları vergi tahminleri başı çekti. Bazı ehliyetsiz memurlar, çiftçinin üretebileceği malın çok üstünde vergilendirme yapmış, bu da çiftçinin ekonomik anlamda zarar görmesine sebep olmuştu. Zonguldak Milletvekili Şinasi Devrim TBMM'de konuyu gündeme getirerek, vergi tahmini için, 93746 tane ehliyetli memur gerektiğini ancak bu kadar kişinin bulunmasının zor olması sebebiyle, bu işten anlamayanların da memur olarak görevlendirildiğini belirtti. Yine 34500 köyde bilfiil vergi tahmini yapmanın zorluklarından bahsetti.[47] Köylünün sıkıntılarından biri de ürettiği malı ofise taşımak zorunda bırakılmış olmasıydı. Bu nedenle çiftçiler ürettikleri malı hasat ettikten sonra tartıp kasaba veya şehirde gösterilen ofise bizzat taşıdı. Çiftçiler ürünlerini ofise teslim sırasında da, ofis memurlarının çıkardıkları zorluklarla ve haksızlıklarla karşılaştı. Bu konu ile ilgili TBMM görüşmelerinde Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas, Saraçoğlu Hükümeti'nden, ofis memurlarının kantarların dili ile oynamalarının engellenmesini istiyordu.[48] Osman Akandere, Milli Şef Dönemi adlı eserinde, Ofis memurları tarafından teslim alınan ürünlerin eksik tartıldığını, ürünün bedelinin hemen ödenmediğini, bazı ofis memurlarının, ürünleri eksik olan köylüden rüşvet aldığını, ürünleri tam olmayan köylülerin jandarma dayağından kurtulamadığını, ürünlerin ofise teslimi sırasında da, çiftçilerin günlerce kar ve yağmur altında beklemek zorunda kaldığını ve bu nedenle ürünlerin bir kısmının olumsuz koşullardan çürüdüğünü belirtmektedir.[49]

---

[46] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 19 Nisan 1944, s.66.
[47] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 19 Nisan 1944, s.78.
[48] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 19 Nisan 1944, s.71.
[49] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.170-171.

Saraçoğlu Hükümeti, Toprak Mahsulleri Vergisi'nden beklediği geliri elde edemedi. Hükümet bu vergiden 1943 yılında 120 milyon, 1944 yılında 124 milyon, 1945 yılında 75 milyon olmak üzere toplam 319 milyon gelir tahmin etmişken, 1946 yılı geliri de dahil olmak üzere dört yılda ancak 233.5 milyon lira gelir elde edilebildi.[50]

Toprak Mahsulleri Vergisi'nden en çok, az topraklı ve fakir üreticiler etkilendi. Milli Korunma Kanunu gereği, kendi ihtiyaçları ve tohumluk olarak ayırdıkları miktarın dışında kalan tüm ürünlerini devlete satmak mecburiyetinde kalan tarımsal üretici, hükümetin uyguladığı düşük fiyat politikası sebebiyle bu satışlardan da zarar etti. Hükümet üreticiye vermesi gereken parayı uzun bir dönem içinde taksite bağlayınca, savaş yıllarındaki yüksek enflasyon ortamında üreticinin mağduriyeti daha da arttı.

Toprak Mahsulleri Vergisi, çok partili demokratik hayata geçildikten sonra 23 Ocak 1946 tarihinde kaldırıldı.[51] Ancak bu vergiye duyulan tepkiler uzun süre devam etti. Çiftçi ve köylü, daha olgunlaşmamış ürününün uzman olmayan görevliler tarafından vergi yoluyla elinden alınmasını bir türlü hazmedemedi. Toprak Mahsulleri Vergisi, çok partili hayata geçildiğinde DP tabanının çiftçi, köylü ve üreticilere dayanmasının sebeplerinden biri oldu. 1946 seçimleri başta olmak üzere muhalefet CHP iktidarını bu vergi sebebiyle her fırsatta eleştirdi.

Toprak Mahsulleri Vergisi büyük halk kitlelerinin Hükümete dolayısıyla CHP'ye karşı tavır almalarına sebep oldu. Bu vergi çok partili dönem öncesinde yeni bir potansiyel muhalefetin oluşmasında etkili olurken, muhalefet de Toprak Mahsulleri Vergisi'ni hükümet aleyhindeki propagandalarında kullanmayı ihmal etmedi.

1.1.2. Siyasi Uygulamalar

1.1.2.1. Milli Korunma Kanunu'na ve Uygulamalarına Duyulan Tepki

1940-1945 yıllarının en önemli iktisadi kanunu olan "Milli Korunma Kanunu", hükümete verdiği geniş yetkiler ve bu yetkilerin hükümetler tarafından baskıcı bir şekilde kullanılması nedeniyle, geniş halk kesimlerinin CHP idarecilerine ve tek parti yönetimine

[50] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.28.
[51] **TBMM Tutanak Dergisi**, Devre: VII, Cilt: 21, 23 Ocak 1946, s.91-92.

karşı tepki duymasına neden olmuştur. Bu tepkiler, ileride CHP'nin iktidarı kaybetmesi ve 1946 yılında kurulan DP'nin iktidara taşınmasında başlıca etkenlerden biri olacaktır.

Milli Korunma Kanunu tasarısı, 15 Ocak 1940 tarihinde Başvekalet tarafından TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur. TBMM, tasarıyı 18 Ocak 1940 tarihli toplantısında görüşmüş ve tasarı aynı gün kabul edilerek yasalaşmıştır.[52] 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nun hükümete verdiği yetkiler, hem İkinci Dünya Savaşı hem de çok partili demokratik hayata geçiş sırasında hükümetler tarafından kullanılmıştır. Milli Korunma Kanunu, DP iktidarı boyunca da yürürlükte kalmış, 27 Mayıs 1960 ihtilalinden hemen sonra 15 Haziran 1960 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.

Refik Saydam Hükümeti tarafından TBMM'ye sunulmuş olan bu yasa, hükümete tanıdığı geniş yetkiler sebebiyle önce CHP Meclis Grubu'nda tartışılmıştı. CHP'li Milletvekilleri Milli Korunma Kanunu'nun özellikle hükümete verdiği şirket kurmayı zorlaştırma, tasarrufta bulunma, mülk edinme, el koyma gibi ekonomiyi düzenleyen maddelerine eleştiride bulundu. Milletvekilleri bu maddelerin 1924 Anayasasına da aykırı olduğunu ileri sürmekteydi.[53] Bu milletvekillerine göre Anayasa ile tanınmış haklar, hükümetin çıkardığı kararnameler ile sınırlandırılamazdı. Bu nedenle 18 Ocak 1940 tarihinde kanun TBMM'de görüşülürken okunan Encümen Mazbatası'nda konu ele alınmış ve kanunun anayasaya uygun olduğu iddia edilmişti.[54] CHP Meclis Grubu'nda tasarıya karşı ciddi bir direnç oluşunca Recep Peker'in başkanlığında kurulan yeni bir komisyon ile tasarı tekrar görüşüldü ve bir anlamda hazırlanan uzlaşma metni ile kanun tasarısı TBMM'ye sunuldu.[55]

Kanunun TBMM'de görüşülmesi sırasında söz alarak konuşan Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel; *"...bu layihamız heyeti umumiyesi itibariyle her noktasından Teşkilat-ı Esasiyemizin ana hatlarına ve metinlerine mutabıktır."* [56] diyerek, tasarının anayasaya aykırı olmadığını belirtmekteydi. Afyon Milletvekili Berç Türkler de, bu kanunla hükümete verilen yetkilerin olağanüstü zamanlara ait olduğunu, bu nedenle olağanüstü şartlar ortadan kalkınca kanunun uygulamasının durdurulması gerektiğini belirterek, *"...normal vaziyet avdet ettiği zaman iktisadi, ticari, zirai ve sınai teşekküllerimizin mevcudiyetine halel*

---

[52] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.433.
[53] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.206-207.
[54] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.
[55] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950**, 3.Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2004, s.425.
[56] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.

gelmiş olduğu görülmemeli ve ticaret aleminin maneviyatı kırılmış olmamalıdır."[57] demekteydi.

Başvekil Refik Saydam, kanunun amacının Türk vatandaşlarının sıkıntı çekmemesi ve Türk savunma kuvvetlerinin olağanüstü hallerde ve seferberlikte en iyi şekilde kullanılması olduğunu belirtmişti.[58]

Milli Korunma Kanunu, devletin bünyesini ekonomi ve milli savunma konularında güçlendirmek amacıyla çıkarılmış olağanüstü bir kanundu. Kanunun olağanüstülüğü, savaş yıllarında çıkarılmış olmasından ve hükümete çok geniş yetkileri kararnameler ile kullanabilme imkanı vermesinden kaynaklanıyordu.[59] Kanunun ikinci maddesinde belirtildiği üzere, hükümet bu olağanüstü yetkileri; genel veya kısmi seferberlik ile Türkiye'nin savaşa girme ihtimali ve Türkiye'yi de ilgilendiren yabancı devletler arasındaki savaş durumlarında kullanabilecekti.[60] Yasa ile ilgili encümen mazbatasında yasanın çıkarılış sebebi açıklanırken, savaşın Türkiye üzerinde doğurabileceği olumsuz durumların ancak hükümetin ivedilikle alacağı kararlar ile engellenebileceği belirtilmekteydi. Böylece bu yasa ile hükümet, alacağı her kararı TBMM'de görüşmek zorunda kalmayacak ve hızlı karar alabilme yeteneğine sahip olacaktı.[61]

Milli Korunma Kanunu ekonominin üç ana faaliyet alanında yeni düzenlemeler getirmekteydi. Bu alanlar; sanayi ve madencilik, iç ve dış ticaret ile tarım sektörleriydi.

Kanun özellikle sanayi ve madencilik sektörlerinde üretim, süreklilik ve verimlilik konularını ayrıntılı bir şekilde düzenlemekteydi. Buna göre hükümet; halkın ve milli savunmanın ihtiyaçlarını karşılayabilecek ölçülerde üretimde bulunulması için, gerekli yatırımları belirlemek amacıyla sanayi ve madencilik kuruluşlarını kontrol edecek ve bunlardan üretim programları isteyebilecekti. Bu kuruluşların üretim miktarları ve çeşitleri, kapasiteleri dikkate alınarak hükümet tarafından belirlenebilecek, üretim artışları için lüzumlu işçi ve teknik eleman gerekirse ücretli iş yükümlülüğü usulüyle hükümet tarafından temin edilecekti. Teknik personel ve işçiler, çalışmakta oldukları kurumları habersiz ve mazeretsiz

---

[57] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.
[58] **Akşam**, 19 Ocak 1940, s.4.
[59] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.433-434.
[60] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.434.
[61] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.

olarak terk edemeyecekti. Hükümet, sanayi ve maden işletmelerinin ürünlerini, malların maliyetlerine normal bir kâr ilave ederek satın alabilecekti. Bu malların üretici tarafından devlete satılmaları zorunlu olacak, devlet tarafından satın alınan bu malların toplama, sevk edilme, dağıtma veya satış işlemleri gerektiğinde devlet eliyle yapılacaktı. Sanayi ve maden kuruluşlarına iş sahiplerine ve küçük zanaat erbabına, üretim açısından lüzumlu görüldüğü taktirde hükümet tarafından nakit, hammadde veya yardımcı malzeme şeklinde kredi temin edilebilecek veya hükümet bu malzemeyi temin için bir bankayı görevlendirebilecekti. Halkın ve milli savunmanın gereksinimlerini karşılamak üzere, hükümet gerekli mal veya malzemeyi stoklayabilecek, bedelini ödemek şartıyla bunlara el koyabilecek, ihtiyaca göre bunları dağıtabilecek, satabilecek veya kârsız olarak verebilecekti. Hükümet tarafından gerçek ve tüzel kişilere dağıtılan, satılan veya kârsız olarak verilen malların veya malzemenin ilgili kişiler tarafından, belirlenen ihtiyaç doğrultusunda kullanılması zorunlu olup, ilgili bakanlığın yazılı emri olmadıkça bu mal ve malzemenin satılması, rehin edilmesi, geçici ya da sürekli olarak başkalarına devredilmesi yasaklanmıştı. Yarım kalmış veya terk edilmiş sanayi ve maden işletmeleri hükümet tarafından yapılacak yardımlarla işler hale getirilecekti. Gerçek ve tüzel kişilerin işlettikleri madenlerden en yüksek verimin alınabilmesi için hükümet bu kuruluşları birleştirebilecek, sahipleri tarafından kullanılmayan makine, alet, tesisat ve her türlü üretim araçlarını ihtiyacı olan işletmelere verilmek üzere ücreti karşılığında satın alabilecekti. Hükümet her türlü sanayi ve maden işletmelerine el koyarak, kendisi işletebilecek, bu taktirde işletme süresince işletme sahiplerine uygun bir tazminat ödeyecekti. Sanayi ve maden işletmelerinde gerekli görülen durumlarda hükümet kararı ile üç saate kadar fazla mesai uygulanabilecek, hafta tatili, bayram tatilleri kısmen veya tamamen kaldırılabilecek, kadın ve çocukların çalışmalarını düzenleyen kanunlardaki sınırlayıcı hükümler uygulanmayabilecekti.[62]

Milli Korunma Kanunu ile getirilmiş olan ticareti düzenleyici hükümler malların ithali, ihracı, dağıtımı, stoklanması ve fiyatlarıyla ilgiliydi. Ülke ihtiyaçları doğrultusunda hükümet, ithalatı gerekli maddelerin miktar ve cinslerini belirleyip, gerekli olmayan malların üretimini, ithalatını, tüketimini veya satışını sınırlandırabilecek veya engelleyebilecekti. Gerekli malların ithalatını gerçekleştirmek için hükümet seçtiği ticaret kuruluşlarını kredi ve döviz ile destekleyebilecek, bu kuruluşları gerekli hallerde stok yapmaya zorunlu tutabilecekti. Fiyatlardaki düşme sonucunda stoklarda görülecek değer azalışları devlet

[62] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.434-436.

tarafından ilgili kuruluşa tazmin olunacaktı. Hükümet, belirlediği miktarların üstünde stok yapılmasına, isterse müdahale edebilecek, ihtiyacın üstündeki üretimin yurt dışına satış şartlarını belirleyebilecekti. Tüccar olmayan kişilerin ticaret amacıyla mal stoklamaları veya kişisel ihtiyaçların üstünde mal biriktirilmesi hükümet tarafından yasaklanabilecekti. Bir malın iç ve dış piyasalardaki fiyat farklılığı eğer hükümetin almış olduğu tedbirler sonucunda oluşmuşsa tüccarın elde ettiği aşırı kârın bir kısmı Ziraat Bankası'nda kurulan fona aktarılacak, elde edilmiş aşırı kâr sadece tüccarın gayretleri sonucu oluşmuş ise bu taktirde tüm kâr tüccara bırakılacaktı. Hükümet ihraç ve ithal edilen mallar için fiyat belirleyebilecekti. Bir malı fazla fiyatla satmak, satışa sunmak veya bir malı satmaktan kaçınmak, kaçırmak, saklamak, darlık veya fiyat artışına sebep olacak şekilde belirli ellerde toplamak kanunla yasaklanmıştı. Hükümet her türlü özel ulaşım araçlarının faaliyetlerini düzenleyebilecek veya engelleyebilecekti. Ayrıca hükümet bu araçların ücret tarifelerini belirleyebilecek, araçları gerekli hallerde satın alabilecek veya bedelini ödeyerek gerekli yerlerde çalıştırabilecekti.[63]

Milli Korunma Kanunu'nun tarım sektörüne getirmiş olduğu yükümlülüklerle, çiftçinin emeği, sermayesi ve ürünleri ülke ihtiyaçlarına göre düzenlenebilecekti. Hükümet çiftçileri, bulunduğu yere en çok 15 kilometre uzaklıktaki, gerek devlet gerekse özel tarım işletmelerinde ücretle çalıştırabilecek, tarım aletlerinden kira suretiyle yararlanabilecek, yetiştirilecek tarım ürünlerinin çeşitlerini belirleyebilecek, herhangi bir ürünün ekimini yasaklayabilecek, ekim yapılmayan 500 hektardan fazla araziyi bedel karşılığında işletebilecekti. Hükümet, her türlü tarım alet, makine ve araçlarını, ilaç ve tohumlarını satabilecek, bedelsiz verebilecek, ödünç olarak veya kira karşılığında ihtiyacı olanlara dağıtabilecek, çiftçiye kredi verebilecekti. Büyük ve küçük baş hayvanların alım-satım ve kesim işerini düzenleyebilecek ve bunlara el koyabilecekti.[64]

Necmeddin Sadak, Akşam gazetesindeki *"İktisadı Koruma Kanunu"* başlıklı yazısında, *"Herhalde, içinde bulunduğumuz ve nereye varacağı belli olmayan müşkil ahval, böyle bir koruma tedbirini –şekli ve hükümleri ne olursa olsun- çoktan zaruri kılıyordu."* demektedir.[65]

---

[63] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.436-438.
[64] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.438-439.
[65] Necmeddin Sadak, "İktisadı Koruma Kanunu", **Akşam**, 2 Ocak 1940, s.1,6.

Milli Korunma Kanunu, bütün eleştirilere rağmen çıkarıldı ve hemen uygulamasına geçildi.

1.1.2.1.1. Milli Korunma Kanunu'nun Uygulanışı

Milli Korunma Kanunu, hükümetin antidemokratik uygulamaları ile kendini hemen hissettirdi. Hükümetler, Milli Korunma Kanunu'na dayanarak çıkardıkları kararnameler ile, köylünün ve üreticinin ürünlerine, ihracat ve ithalat yapan tüccarların mallarına, sanayici ve iş adamlarının fabrikalarına ve sanayi tesislerine el koydu.

1.1.2.1.1.1. Çiftçilere Yönelik Uygulamalar

Hükümetin, Milli Korunma Kanunu'na yönelik el koyma kararları öncelikle köylünün ve çiftçinin tahıl ürünlerine oldu. 28 Kasım 1940 tarihinde 500 kilogramdan fazla olan tahıl stoklarına Ticaret Vekaleti'nce el konması kararlaştırıldı. 12 Şubat 1941'de 17 ilde daha tarım stoklarına el konuldu. 9 Haziran 1941'de Toprak Mahsulleri Ofisi, 1941 ve 1942 yılları ürünlerine el konmasını kararlaştırdı. 22 Eylül 1941'de 31 ilde pamuk stoklarına el kondu. 24 Kasım 1941'de pasta ve unlu yiyeceklerin yapımı yasaklandı. 17 Aralık 1941'de ekmek dağıtımı karneye bağlandı. 28 Şubat 1942'de günlük ekmek miktarı 300 grama düşürüldü. 6 Mayıs 1942'de de bu miktar iki günde bir 150 grama kadar düşürüldü. 9 Mayıs 1942 tarihinde hükümet bütün tahıl stoklarına el koydu ve bu ürünlerin ihracı için izin alma zorunluluğu getirdi. 17 Eylül 1942'de pirinç stoklarına el kondu. 2 Haziran 1944'te 1944 yılı tahıl ürünlerine de el konması kararlaştırıldı.[66]

Hükümet, el konulan tarım ürünleri için köylüye ve üreticiye bir para ödemekteydi. Ancak genelde ürüne konulan değer düşük tutulmuş ve piyasa bedelinin altında olmuştu. Ayrıca ürün karşılığı verilen para üreticiye peşin olarak ödenmemiş, bunlara hazine bonosu veya devlet tahvili verilmesi yoluna gidilmişti.[67] Savaş yıllarının yüksek enflasyon ortamında bu durum devlet için bir avantaj yaratırken, köylüler ve üreticiler için bir zarar anlamına geliyordu.

---

[66] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.106-128.
[67] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.188-189.

Ayrıca Milli Korunma Kanunu'nun 41. maddesi, küçük çiftçi ve üreticinin çift hayvanını da kapsamaktaydı. Bu madde *"ekilen her dört hektar arazi için bir çift öküz Milli Müdafaa mükellefiyetinden istisna edilir."*[68] şeklindeydi. Buna göre, dört hektar araziden daha fazla ekim yapan bir çiftçi hayvanını vermezken, küçük çiftçi kanun gereği hayvanını hükümete teslim etmek zorunda bırakıldı. Üstelik dönemin Başvekili Refik Saydam, bu uygulamayı TBMM'de savunurken *"Biz kendisini besleyecek kadar ürün eken köylünün öküzünü alıyoruz, memleketi besleyecek olanınkini ise almıyoruz"*[69] diyerek, kanunun büyük çiftçiyi koruduğunu adeta itiraf etmişti. Tokat Milletvekili Galip Pekel ise Milli Korunma Kanunu'nun 41. maddesini *"...zenginler öküz mükellefiyetinden kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir... on öküzü olandan birini bile almazken, beri tarafta bütün serveti bir tek öküz olanın, elinden bunu alacağız."*[70] diyerek eleştirmişti.

Hükümetin, Milli Korunma Kanunu doğrultusunda küçük çiftçilere yönelik bu hareketleri, çiftçi kesiminden iktidar partisine karşı giderek artan bir tepki oluşturmuştur.

1.1.2.1.1.2. Sanayici ve Tüccara Yönelik Uygulamalar

Hükümetin el koyma kararları sadece çiftçilere yönelik olmadı. Çeşitli zamanlarda çıkartılan kararnamelerden sanayici ve tüccarlar da olumsuz etkilendi. Hükümet bedelini ödemek kaydıyla gümrükten çıkartılmış ve çıkarılacak bütün kamyonlara ve kauçuklara, bazı şahıslara ait gemi ve tankerlere, dizel jeneratörler, tel çekme makineleri ve bazı işyerlerindeki dinamo ve motorlara el koydu. Ayrıca deri, un, çimento, ispirto ve orman ürünleri fabrikaları da el konulanlar arasındaydı.[71]

1.1.2.1.1.3. Ücretlilere Yönelik Uygulamalar

Milli Korunma Kanunu hükümete, bazı işyeri ve fabrikalarda çalışan memur ve işçilere yönelik fazla mesai uygulaması yaptırma yetkisini tanımıştı.[72] Buna göre hükümet gerekli gördüğü taktirde kamu ve özel teşebbüse ait işyeri ve fabrikalarda çalışanlara fazla mesai yaptırabilecekti. Kanunun 9. maddesi hükümete işyerlerindeki çalışanların mesai sürelerini belirleme hakkı vermişti. 19. madde ile de, İş Kanunu'nun 50. maddesinin

[68] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.439.
[69] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.
[70] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 8, 18 Ocak 1940.
[71] **Resmi Gazete**, sayı: 5160.
[72] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.435-436.

uygulanması engellenerek, küçüklerle kadınların, sanayi kuruluşları ile diğer iş yerlerinde çalışabilmelerinin önü açılmıştı. Aynı maddenin ikinci fıkrasında, Hafta Tatili Kanunu'nun, Milli Korunma Kanunu yürürlükte olduğu sürece uygulanmayacağı belirtilmekteydi. Savaş yıllarında hükümetlerin çıkardıkları kararnameler ile, her türlü iplik ve dokuma fabrikalarında, milli savunma ile ilgili siparişleri kabul eden her türlü fabrika ve kuruluşlarda, pamuk, tahta, demir ve kibrit fabrikalarında, petrol işleyen şirketlere ait işyerleri ve gaz şirketlerinde, tüm maden kömürü ve linyit işletmelerinde ve un ile değirmen fabrikalarında fazla mesai uygulamasına gidilmişti. Askeri fabrikalarda çalışanların hafta tatillerinden yararlanmalarına izin verilmemişti.[73]

Fazla mesai uygulaması bazı iş kollarında günde iki saat bazılarında ise günde üç saat olarak uygulanmıştı. Bunun yanında itfaiye, deniz vasıtaları, demiryolları gibi işletmelerde çalışanların işerini gereksiz yere terk etmeleri yasaklanmıştı.[74] Bütün bu kısıtlamalara ve fazla mesai uygulamalarına rağmen çalışanlara hak ettikleri ücret verilmemiş, ödenen miktar o günün şartları içerisinde asgari geçim düzeyinde kalmıştı.[75]

Milli Korunma Kanunu'nun 37. maddesi ile de kişilere zorunlu çalışma mükellefiyeti getirilmişti. Buna göre hükümet, tarımda çalışabilecek her vatandaşı ikametgahının 15 kilometre uzağına kadar olan bir bölgede, devlete veya kişilere ait tarım işletmelerinde uygun bir ücret karşılığında çalıştırabilecekti.[76] Ancak zaman içerisinde kanunda yapılan birtakım değişikliklerle 15 kilometre sınırlaması kaldırılmış, tarım çalışmalarına ek olarak yol, köprü, meydan ve iskele inşaatlarında da çalışma zorunluluğu getirilmişti.[77] Yine madenlerde ve demiryollarında da zorunlu çalışma mükellefiyeti konulmuştu.[78] Ancak bu yükümlülük sadece 18-40 yaş arası erkeklere getirilmişti.

1.1.2.1.1.4. Özel Taşıma Araçları ile İlgili Uygulamalar

Hükümet Milli Korunma Kanunu'nun 36. maddesi ile, özel taşıma araçlarına çalışma zorunluluğu getirme yetkisi elde etmişti.[79] Özel taşıma araçlarına getirilen zorunlu çalışma

---

[73] **Resmi Gazete**, sayı: 5822.
[74] **Resmi Gazete**, sayı: 5822.
[75] Korkut Boratav, **a.g.e.**, s.249.
[76] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.438.
[77] **Resmi Gazete**, sayı: 4537.
[78] **Resmi Gazete**, sayı: 4444, 5455.
[79] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.438.

mükellefiyeti ile Edirne, Van, Bitlis, Hakkari, Diyarbakır ve Mardin gibi illerde, Toprak Mahsulleri Ofisi'nden buğday ve un taşınması yoluna gidilmişti.[80]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında hükümetlere ekonomik konularda geniş yetkiler veren Milli Koruma Kanunu ile devletin müdahaleci vasfı ön plana çıkmış ve özel teşebbüs büyük bir oranda devletin vesayeti altına alınmıştır. Milli Korunma Kanunu'nun özel teşebbüse karşı taşımış olduğu tehditkâr hükümler, kanunun anayasaya aykırı olduğu şeklindeki kanaatleri yoğunlaştırmıştır. Tarım, ticaret ve sanayi alanlarında alınan antidemokratik kararlar geniş halk kitlelerinin tek parti yönetiminden soğumasına ve çok partili demokratik hayata geçildiğinde ise alternatif partilere yönelmelerine neden olmuştur. Bu nedenle Milli Korunma Kanunu, Türk siyasi hayatında CHP'nin kuvvet kaybetmesine ve çok partili demokratik hayata duyulan özlemin artmasına neden olmuştur.

1.1.2.2. İş Kanunu ve Savaş Yıllarında Hükümetin İş Kanuna Aykırı Olarak Aldığı Karar ve Uygulamalar

Türkiye'de savaş yıllarında dar ve sabit gelirli bir sosyal grup olan işçiler, hayat şartlarının ağırlığı altında ezildikleri gibi, İş Kanunu'nun kendilerine tanıdığı haklardan bile mahrum edilmişlerdir.[81] Ülke nüfusu içerisinde sayıca az olan işçiler, özel veya devlete ait fabrikalarda ve işyerlerinde zor şartlar altında çalışmışlar ya da çalıştırılmışlardır. Özellikle savaş yıllarında hükümetlerin İş Kanunu'na aykırı karar ve uygulamaları, işçilerin tek parti iktidarına karşı tepki duymasına sebep olmuş ve çok partili demokratik yaşam özlemini arttırmıştır.

3008 sayılı İş Kanunu, TBMM'de 8 Haziran 1936 tarihinde kabul edilerek, 15 Haziran 1936 tarihinde 3330 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.[82] Atatürk döneminde, İtalya İş Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan bu kanun,[83] dönemin siyasi ve ekonomik özelliklerine paralel olarak gittikçe otoriter bir mahiyet kazanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Türkiye'de liberal ekonomik sistemin terk edilerek devletçi bir ekonomik sisteme geçilmesi bu otoriterliğin sebeplerindendir.

---

[80] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.196.
[81] Milli Korunma Kanunu'nun, İş Kanunu'nun bazı maddelerinin uygulanmamasına yönelik kararları için bakınız: **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940, s.436, madde 19.
[82] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 17, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1936, s.1146.
[83] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.208.

İş Kanunu'nun getirdiği düzenlemeler değerlendirilecek olursa, devlet işçi ve işveren ilişkilerinde yegane otorite olmuştur. Ahmet Makal'a göre 1936 tarihli İş Kanunu, iktisadi yaşamdaki devletçilik ile siyasal yaşamdaki tek parti yönetimini çalışma yaşamında yaptığı düzenlemeler ile tamamlamıştır.[84] İş Kanunu, bireysel iş ilişkileri alanında koruyucu önlemler getirmesine rağmen, toplu iş ilişkileri alanında dönemin özelliklerine uygun otoriter düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler arasında grev ve lokavtın yasaklanması ve uymayanlar için cezai hükümler getirilmesi, sendikalardan söz edilmeksizin işçi temsilciliği kurumunun getirilmesi, toplu iş uyuşmazlıklarının çözümünün düzenlenen zorunlu tahkim sistemiyle devlete havale edilmesi, iş ve işçi bulmanın devletin kontrolü altına alınması ve başka kurumların bunu yapmasının yasaklanması sayılabilir.[85]

1936 tarihli İş Kanunu'nun bazı maddeleri, savaş yıllarında uygulanan Milli Korunma Kanunu ile çiğnenmiş ve işçiler İş Kanunu'nun kendilerine kazandırdığı bazı haklardan dahi yararlanamamışlardır. Örneğin İş Kanunu'nun 37. maddesi, fazla mesai uygulatılacak işçilerden izin alınması prensibini getirmekteydi. Oysa hükümetler savaş yıllarında işçilere mecburi çalışma mükellefiyeti getirmişti. Yine İş Kanunu'nun 49. maddesi ile çocukların ve kadınların sualtı ve yeraltı işlerinde çalıştırılmaları yasaklanmıştı. Oysa çocuklar ve kadınlar özellikle maden ocaklarında çalıştırılmışlardı. Kanunun 50. maddesinde de, sanayi işlerinde çocuklar ve kadınların gece çalıştırılmaları yasaklanmıştı. Oysa Milli Korunma Kanunu'nun 19. maddesi, İş Kanunu'nun ilgili maddesinin uygulanmayabileceğini belirtmekteydi. İş Kanunu ile elde edilmiş hafta tatili hakkı da, Milli Korunma Kanunu ile işçinin elinden alınmıştı.[86]

1936 tarihli İş Kanunu, tek parti yönetiminin işçi kesimi üzerinde baskı kurmasına ve keyfi uygulamalara girişmesine imkan vermiştir. Bu nedenle işçi kesimi gerek İş Kanunu'na ve gerekse hükümetlerin bu kanuna dayanarak giriştikleri keyfi uygulamalara karşı tepki duymuştur. Türkiye'de sendikal örgütlenme, grev ve lokavt, İş Kanunu ile yasaklandığı halde, Avrupa'daki işçilerin bu haklardan yararlandığının bilinmesi, işçi kesimi arasında çok partili demokratik yaşama duyulan özlemi arttırmıştır.

---

[84] Ahmet Makal, **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s.36.
[85] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 17, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1936, s.1146-1205.
[86] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 17, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1936, s.1146-1205.

1.1.2.3. Örfi İdare Kanunu

İkinci Dünya Savaşı yıllarında çıkarılan ve Hükümetlere anayasal bazı özgürlüklerin kısıtlanması konusunda geniş yetkiler veren Örfi İdare Kanunu, Hükümetler tarafından bir baskı unsuru olarak kullanılmış, bu nedenle geniş halk kitlelerinin tepkisini üzerine çekmiştir. Özellikle bu baskıların kamuoyu oluşturan basın üzerinde yoğun bir şekilde uygulanışı gazete ve dergilerin bir çoğunun tek parti hükümetine karşı tavır almalarına ve çok partili yaşama geçiş sürecinde kurulan muhalif partileri desteklemelerine sebep olmuştur.

1924 Anayasası'nın 86. maddesinde belirtildiği üzere, Örfi İdare yani Sıkı Yönetim; kişi ve konut dokunulmazlıklarının, basın, haberleşme, cemiyet ve şirket kurma özgürlüklerinin geçici olarak sınırlandırılması veya tamamen men edilmesi anlamına gelmekteydi.[87]

Anayasanın 86. maddesi, İcra Vekilleri Heyeti'ne (Bakanlar Kurulu), savaş veya yakın savaş durumlarında süresi 1 ayı geçmemek şartıyla genel veya bölgesel sıkı yönetim ilan etme yetkisi tanımaktaydı. Aynı madde, Sıkı Yönetim bölgesinin sınırları ile bu bölgede uygulanacak kuralların neler olacağının ve savaş durumunda hangi özgürlüklerin nasıl kısıtlanacağının, çıkarılacak bir kanunla belirleneceğini belirtmekteydi.[88]

İşte yukarıdaki Anayasal maddeye dayanarak Hükümet, Örfi İdare Kanunu tasarısını TBMM'ye sundu. TBMM, tasarıyı 22 Mayıs 1940 tarihinde kabul ederek Örfi İdare Kanunu yasalaştı.[89]

Kanun, Sıkı Yönetim ilan yetkisini İçişleri Bakanlığı'na tanımıştı. Örfi İdare Kanunu'nun 1. maddesi ile, Sıkı Yönetim ilan edilen bölgelerdeki zabıta kuvvetlerinin bütün yetki ve görevleri askeri makamlara devredilmekteydi. Askeri makamlar Sıkı Yönetim ilan edilen bölgelerde veya illerde; konutlarda, cemiyet ve kulüp binalarında, işyerleri ve diğer kapalı yerlerde gece ve gündüz arama yapabilecek, mektup, telgraf, radyo, telefon ve telsiz gibi haberleşme araçlarını kontrol edebilecek hatta bunların kullanılmasını yasaklayabilecekti. Şüpheli gördüğü herkesi Sıkı Yönetim bölgesinin dışına çıkmaya zorlayabilecek, gazete, kitap

[87] 1924 Anayasası için bakınız: **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 5, s.1019-1032.
[88] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 5, s.1029.
[89] Örfi İdare Kanunu için bakınız: **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.859-863.

ve diğer basılı malzemenin yayınlanmasını veya bunların yurt dışından getirilmesini yasaklayabilecek, matbaaları kapatma ve basın, mektup ve telgraf üzerine sansür uygulama yetkisine sahip olacaktı. Kapalı veya açık alanda her türlü toplantıyı yasaklayabilecek ve cemiyetlerin faaliyetlerini durdurabilecekti. Kahvehane, birahane, tiyatro, sinema gibi umuma açık yerleri kapatabilecek veya bunların açılma ve kapanma zamanlarını belirleyebilecek, Sıkı Yönetim uygulanan bir yere giren ve çıkanları kontrol edebilecek, bölgeye giriş çıkışları sınırlandırabilecek ve geceleri sokağa çıkma yasağı ilan edebilecekti.[90]

Örfi İdare Kanunu'nun 4. maddesine göre en az Kolordu Komutanlığı yapmış bir komutan Sıkı Yönetim Komutanı olarak Milli Müdafaa Vekaleti'nce (Milli Savunma Bakanlığı) tayin edilecekti. Ancak Sıkı Yönetim Komutanı'nın seçilmesi barışta Genel Kurmay Başkanlığı savaşta ise Başkomutanlık tarafından yerine getirilecekti. Ayrıca Kanunun 5. maddesinde; Sıkı Yönetim Komutanlığı'nın verdiği kararlara uymayanları yargılamak üzere yeterli sayıda Sıkı Yönetim Mahkemeleri'nin kurulması kararlaştırılmıştı. Bu mahkemeler, Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'na göre kurulmakta ve üyelerini askeri hakim ve savcılar oluşturmaktaydı. Sıkı Yönetim Komutanı, sıfat ve memuriyeti ne olursa olsun (TBMM üyeleri hariç), Türk Ceza Kanunu ile Askeri Ceza Kanunu'nun ilgili maddelerinde suç olarak kabul edilmiş fiilleri işleyenlerin bu mahkemeler tarafından yargılanmasını isteyebilmekteydi. Ancak Kanunun 10. maddesine göre Generaller, Amiraller, Umumi Müfettişler, Valiler, Kaymakamlar ve hakimler aleyhinde takibat yapılabilmesi için, bu kişilerin mensubu olduğu teşkilatın başından yani bakanlardan izin almak gerekmekteydi.[91]

1.1.2.3.1. Sıkı Yönetim İlanı ve Uygulamaları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Refik Saydam Hükümeti, Örfi İdare Kanunu'na dayanarak, stratejik önem taşıyan Boğazlar çevresindeki 6 ilde Sıkı Yönetim ilan etmişti. 20 Kasım 1940 tarihinde ilan edilen Sıkı Yönetim; Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, İstanbul, Çanakkale ve Kocaeli illerini kapsamaktaydı.[92] Bu illerdeki zabıta teşkilatlarının görevleri böylece askeri makamlara geçmiş ve Ali Rıza Artunkal, Sıkı Yönetim Komutanlığı'na getirilmişti.[93] Sıkı Yönetim toplam 15 kez uzatılmış ve 22 Aralık 1947 tarihinde kaldırılmıştır.

---

[90] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.860.
[91] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.860-862.
[92] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap (Birinci Bölüm), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.147-148.
[93] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.440.

Böylece Sıkı Yönetim Trakya ve Boğazlar bölgesinde Kasım 1940 tarihinden başlayarak toplam yedi yıl bir ay iki gün sürmüştür.[94]

Özellikle savaş yıllarında, basın yayın kuruluşları çok ciddi bir takip altına alınmış, bu dönemde Sıkı Yönetim Komutanlığı tarafından Vatan ve Tasvir-i Efkar gazeteleri 4, Tan gazetesi 3, Cumhuriyet, Haber ve Yeni Sabah gazeteleri ile Akbaba dergisi 2, Vakit gazetesi 1 kez kapatılmıştır.[95]

Savaşın son yıllarına doğru Sıkı Yönetim uygulamalarının yaygınlaştığı gözlemlenmektedir. Buna göre, 7 Ağustos 1944 tarihinde 39 ilde karartma uygulaması ile sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Karartma uygulaması kararı, ilk kez hükümet tarafından 18 Kasım 1940 tarihinde alınmış ve bu karar 1 Aralık 1940 tarihinden geçerli olmak üzere uygulanmaya başlanmıştır.[96]

Örfi İdare Kanunu ve bu kanunun kısıtlayıcı uygulamaları, halkın hükümete tepki göstermesine neden olmuş ve demokrasi konusundaki istekleri arttırmıştır.

1.1.2.4. Köy Enstitüleri Kanunu'nun Getirdiği Bedeni Çalışma Yükümlülüğüne Karşı Tepkiler

Köy Enstitüleri Kanunu, özellikle bu okulların yapılması sırasında köylülere getirdiği bedeni çalışma yükümlülüğü ile kırsal alanda yaşayan halkın tepkisini çekmiş, aynı zamanda bu okullara karşı yapılan komünistlik suçlamaları halkın bir bölümünün Köy Enstitüleri'ne kuşku ile bakmalarına sebep olmuştur. Çok partili yaşama geçiş sürecinde kurulan muhalefet partilerinin propagandalarında, okul yapımında getirilen çalışma yükümlüğünün kaldırılacağını beyan etmeleri, savaş ortamının getirdiği sıkıntılardan zaten ezilmiş olan köylünün özellikle Demokrat Parti'yi bir kurtarıcı olarak görmesine sebep olmuştur. Bu da çok partili yaşama duyulan sempatiyi arttırmıştır.

---

[94] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.148.
[95] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, s.441.
[96] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.108.

3803 numaralı Köy Enstitüleri Kanunu, 17 Nisan 1940 tarihinde TBMM'de kabul edilmiş, 22 Nisan 1940 tarihinde 4491 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.[97]

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı sırada gündeme gelen Köy Enstitüleri Kanunu ile Hükümet, köy öğretmeni ve diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Köy Enstitülerini açmaya karar vermişti.[98] Hasan Ali Yücel, şehirde oturan çocukların % 80'i okuduğu halde, köyde oturan çocukların ancak % 25'inin okuduğunu belirtmiş ve hükümetin amacının bu oranı % 100'e çıkarmak olduğunu belirtmişti.[99] Bu amaçla hazırlanan Köy Enstitüleri Kanunu'na göre; 5 sınıflı köy okullarını bitirmiş sağlıklı ve yetenekli köy çocukları bu okullara seçilerek alınacak, bu okulları bitirip öğretmen olacak çocuklar en az 5 yıl bu okullarda eğitim görecek ve öğretmen olarak atandığı taktirde de devlete 20 yıl zorunlu hizmette bulunacaktı. Köy Enstitüleri Kanunu'nun 16. maddesinde Köy Enstitüleri'ne tayin edilen öğretmenin evi ile okul binalarının Köy İhtiyar Heyetince yaptırılacağı ve bu nedenle köy bütçesinde buna göre tedbirler alınması gerektiği belirtilmekteydi. Yine inşa edilmiş köy okullarının tamir işleri ile bu okulların daimi masraflarının İhtiyar Heyetlerince giderileceği kayıt altına alınmıştı.[100] Kanunun diğer maddelerinde; Köy Enstitülerine kimlerin öğretmen olarak atanabileceği ve bunlara ne kadar maaş ödeneceği, bu okullara atanan öğretmenlerin atandıkları köylerde köylüye nasıl faydalar sağlayacakları, bu öğretmenlerin nasıl teftiş edileceği ve okulun gelirlerini öğretmenin nasıl değerlendireceği gibi diğer ayrıntılara yer vermişti.[101]

Köy Enstitüleri Kanunu tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında bir kaç milletvekili kanunun bazı maddelerine karşı çıkmışlardı. Kazım Karabekir bu tasarı ile, Köy Enstitülerine sadece köy çocuklarının alınmasının köylü ile şehirli arasında bir ayrım yapıldığı şeklinde yorumlanacağını belirterek *"Parti programında sınıf yok diyoruz ama onu elimizle yaratıyoruz"*[102] demekteydi. Ayrıca köylerin kaderinin, bu okulları bitirip yarı aydın olacak Köy Enstitüsü mezunlarına terk edilmesinin köy yaşamı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını belirtmekteydi. Kazım Karabekir'in bu düşüncelerini Feridun Fikri Düşünsel, H. Ekşi ve Dr. A. Arıkan da desteklemekteydi. Hatta adı geçen milletvekilleri TBMM Başkanlığı'na kasaba

[97] Köy Enstitüleri Kanunu için bakınız: **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.692.
[98] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.692.
[99] **Akşam**, 18 Nisan 1940, s.5.
[100] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.695.
[101] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, s.694.
[102] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, Cilt: 10, 17 Nisan 1940.

çocuklarının da bu okullara alınmasına yönelik bir önerge vermişlerdi ancak bu önergeleri meclisten kabul görmemişti. Yine Köy Enstitüleri Kanunu'na karşı olmamakla birlikte tasarıda okul öğretmenlerine verilen yetkileri abartılı bulan Emin Sazak, *"Bunlara verdiğimiz yetki başbakanda yoktur... Ona diyoruz ki, sen öyle bir şahıssın ki, Allah tarafından köyleri ıslaha memur edilmişsin... Bunun muhakkak fena olduğuna Allah'ın birliği kadar eminim."*[103] diyordu.

Diğer taraftan Köy Enstitüleri Kanunu'na çok sıcak bakan hatta bunun bir bayram havası içinde karşılanması gerektiğini savunan milletvekilleri de bulunmaktaydı.

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Kazım Karabekir'in köylü ile şehirlinin farklılaşacağı konusundaki görüşlere katılmayarak, *"Kentte otursun, köyde otursun ülkümüz birdir. Enstitüleri köy çevresinde kuruyoruz. Onlara kenti hiç göstermeyeceğimiz kanısını nerden çıkardılar? 5 yıl okutacağımız bu kişilere yarı aydın dediler. 5 yıl ilkokulda, 5 yıl enstitüde okumuş kişi, yarı aydın değil, aydındır."*[104] demekteydi. Yücel, Köy Enstitüleri Kanunu'nu şu şekilde değerlendirmekteydi:

> *"Bu kanun en aşağı 15 sene sonraki bir hakikati bugün bize tatlı bir hayal olarak düşündürmektedir. Ben kendi hesabıma milletimin naçiz bir irfan hizmetkârı olarak bu hayalin büyük zevki içerisindeyim."* [105]

İbrahim Alaattin Gövsa bu okulların köylere yalnız ilköğretimin gereklerini değil aynı zamanda büyük devrimlerin, toplumsal ve siyasal değişikliklerin esasını da götüreceğini söylüyordu. Emin Sazak, tasarıyı bayram yapacak kadar çabuk meyve veren bir girişim olarak görüyor, Halil Menteşe de memleketin en önemli derdinin, çözüm yoluna girdiğini belirtiyordu. Kazım Nami Duru da bu tasarı ile köylünün köyüne ve arazisine sevgi ile bağlanacağı söylüyor ve bu girişimin köylüyü kente getirme girişimi olmadığının altını çiziyordu.[106]

TBMM'deki görüşmeler sırasında tasarıyı savunanların açıklamalarına karşı, 17 Nisan 1940 tarihinde yapılan oylamaya, 426 milletvekilinden 148'i katılmamıştı.

---

[103] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, Cilt: 10, 17 Nisan 1940.
[104] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, Cilt: 10, 17 Nisan 1940.
[105] **Akşam**, 18 Nisan 1940, s.5.
[106] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VI, Cilt: 10, 17 Nisan 1940.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1940 tarihinde TBMM'nin açış konuşmasında, ülkenin çeşitli yerlerinde açılan 14 enstitüde 6.000 öğrencinin yetişmekte olduğunu belirterek, 15 yıl içinde Türkiye'de ilköğretim sorununun tam olarak çözülmesi olanağının doğduğunu söylüyordu.[107] 1941 yılında Köy Enstitüsü sayısı 17'ye, öğrenci sayısı ise 9.000'e ulaşmıştı. Bu dönemde köylere 1.500 yeni eğitmen atanmıştı. Bu nedenle Cumhurbaşkanı İnönü, Kasım1941 tarihinde TBMM'nin açış konuşmasında, amaçlarının köylere 10 yıl içerisinde 15.000 eğitmen ve 30.000 öğretmen dağıtmak olduğunu söylemişti.[108]

Bütün bu olumlu hava içerisinde gözden kaçırılmaması gereken bir konu vardı ki oda Köy Enstitüleri'nin bütün yükünü köylünün çektiğiydi. Köy okulları 1942 yılında yürürlüğe giren 4274 sayılı yasa uyarınca köylülerin parasal ve bedensel katkılarıyla yaptırılmaktaydı. Köy halkından olup 18-50 yaş arasında bulunan erkekler okul inşaatında çalışacaklardı. Köy Enstitülerinin bütün yapıları düşünülürse, yükümlüler okul binalarının yanı sıra, okulda çalışacak öğretmenlerin, sağlık memuru ve ebelerin evleri ile okul binalarına eklenecek çamaşırlık, işlik ve depoların yapımı ve bütün bunlara gidecek yol ve su yollarının yapımı ile de ilgileneceklerdi.[109]

Özellikle savaş koşullarının doğurduğu kısıtlamalar ve yokluklar ortamında söz konusu yasanın öngördüğü yükümlülükler, özellikle az nüfuslu ve geçim sıkıntısı çeken köylerde yakınmalara sebep olmuştur. Bu yükümlülük köylü tarafından bir angarya olarak kabul edilmiştir. Vatan gazetesine konuyla ilgili mektup gönderen bir köylü, *"Biz köylüler hükümetimizin her emrine itaat eder ve köylerimizin hayrına yapılan işlerde ölesiye çalışırız. Fakat bu okul, işlik, öğretmen evi gibi binaları yapmağa mecbur olmamız bize kaldıramayacağımız kadar ağır yükler yüklemiştir."* diyerek okul işinde köylülerin gönüllü olmadıklarını belirtmiştir.[110]

Köy Enstitüleri'nin yapımında getirilen bedeni çalışma yükümlülüğünün yanı sıra, enstitülerin eğitime başlamasından sonra, bu okullar ile ilgili ortaya atılan komünistlik iddiaları, özellikle bu okullarda okuyan bazı öğrencilerin ihbarları, enstitülerde kız-erkek öğrencilerin karma eğitim yapmaları, enstitülerin yönetici ve öğretmenlerinin Marksist veya aşırı solcu olduğu iddiaları, öğrencilerin tarım ve teknik uygulamalar ile temizlik ve bakım

[107] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.44-45.
[108] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.45.
[109] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VI, Cilt: 10, 17 Nisan 1940.
[110] **Vatan**, 12 Kasım 1945, s.2.

işlerinde çalıştırılmaları çok partili yaşama geçildikten hemen sonra muhalefet partileri tarafından bir propaganda malzemesi yapılmış ve halkın büyük bir bölümünün, o dönemde bu okullara kuşku ile bakmasına neden olmuştur.[111] Köy Enstitüleri'nin kurucusu olarak kabul edebileceğimiz dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in, Kenan Öner tarafından komünistlik ile suçlanması ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın da bu suçlamalara katılması halkın bu okullara karşı duyduğu şüphenin daha da artmasına sebep olmuştur.

1.2. Müstakil Grup'un Kurulması ve Güdümlü Muhalefete Geçiş

CHP, hükümeti denetim için kurulacak güdümlü bir partinin bile kendi iktidarı için tehlikeli olabileceğini SCF denemesi ile gördükten sonra, kendi iktidarını hiçbir şekilde tehlikeye düşürmeyecek ama kısmen de olsa denetim işlevini sağlayacak bir yol aradı. Bu amaçla önce *Müstakil Mebusluk* adı verilen bir uygulama başlatıldı. Buna göre TBMM'de görüşmeler sırasında CHP'yi görüş ve kanaatleri ile uyaracak bağımsız milletvekilleri bulunacaktı. Bu milletvekillerinin parlamentoya girebilmeleri için, tek parti olan CHP, bazı seçim bölgelerinden milletvekili adayı göstermeyecek, böylece CHP programını benimsemeyen kişilere de, mecliste siyaset yapma olanağını sağlayacaktı. Bu amaçla 24 Nisan 1931 tarihinde yapılacak genel seçimler için, CHP Başkanlık Divanı, 22 seçim bölgesinde toplam 30 bağımsız milletvekilliği için kontenjan ayırdı. Buralarda CHP, milletvekili adayı göstermedi.[112]

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, bağımsız milletvekillikleri ile ilgili olarak, ikinci seçmenlere yayınladığı 20 Nisan 1931 tarihli bildiride şunları söylemişti:

> *"Fırkamızın millete arz ettiği esas noktalar dahilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz... Bu sebepledir ki, sizden, fırkaya mensup arkadaşlarımdan bizim programımıza taraftar olmayan namzetlere rey vermeniz gibi ağır bir fedakarlık istedim. Bu fedakarlığın memleket idaresi için fırkamızdan mebus seçme vazifeniz kadar mühim bir maksada matuf olduğuna emin olunuz."* [113]

---

[111] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.47.
[112] Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2.Baskı, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s.157.
[113] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.158.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, CHP ikinci seçmenlerinden CHP'nin aday göstermediği bölgelerden aday olan bağımsız milletvekillerine oy vermelerini isterken, aday olan bağımsız milletvekilleri arasında bir tercih yapmamış ancak ikinci seçmenlerden seçecekleri bağımsız milletvekilinin cumhuriyetçi, milliyetçi ve laik olmasına dikkat etmelerini bizzat istemişti.[114]

24 Nisan 1931 tarihinde yapılan genel seçimlerde bağımsız milletvekillikleri için ayrılan toplam 30 milletvekilliğine ancak 20 bağımsız milletvekili seçilebildi. Kütahya'dan seçilen 2 bağımsız milletvekilinin mazbatası kabul edilmediği için, bağımsızların sayısı 18'e düştü. 11 bağımsız milletvekili de, bir yıllık bir süre içinde mecliste CHP'ye katıldılar. Böylece bağımsızların sayısı TBMM'de 7'ye kadar indi.[115] Sayıları son derece azalan ve bundan dolayı güçsüzleşen bağımsızlar, meclisteki görüşmeler sırasında yaptıkları eleştirilerde de son derece temkinli davrandılar. Örneğin Kocaeli Bağımsız Milletvekili Sırrı Bey, hükümeti eleştirdiği konuşmasını *"...buna ehemmiyet verilmelidir. Hükümetten bunu istirham ediyorum. Sözlerimi hüsnüniyetime bağışlasınlar."* şeklinde bitiriyordu.[116]

3 Şubat 1935 tarihli genel seçimlerden sonra, 13 bağımsız milletvekili TBMM'ye girmeyi başardı. Bunların üçü Rum, biri Ermeni kökenliydi.[117] 1935-1939 yılları arasındaki dönemde de –ki bu dönem tek parti yönetiminin gittikçe pekiştiği yıllardı- Müstakil Milletvekilleri TBMM'de önemli bir muhalif hareket olamadı.

Bağımsız Milletvekilliği denemesi, parlamento içi, örgütsüz ancak güdümlü ve kontrollü bir muhalefet denemesiydi. Bu nedenle bu muhalif hareketten istenilen sonuç elde edilememiş, bu sefer ikinci bir deneme olmak üzere Müstakil Grup adı altında örgütlü ancak yine kontrollü ve güdümlü bir muhalefet denemesine geçilmişti.[118]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Milli Şef oluşundan sonra[119] yapılan ilk genel seçimde kurulan Altıncı Dönem TBMM, 3 Nisan 1939 tarihinde toplandığı zaman, yeni meclisteki bağımsız milletvekili sayısı 21'di. İnönü, bu oluşumu bir denetleme muhalefetine

---

[114] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.158.
[115] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.159.
[116] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.159.
[117] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.163.
[118] Hakkı Uyar, **a.g.e.**, s.123-124.
[119] Milli Şef deyimi ilk defa *Bugün* gazetesinde, Ali Naci Karacan'ın 13 Kasım 1938 tarihinde CHP Olağanüstü Kurultayı ile ilgili yazısında kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, 2.Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003, s.146-147.

dönüştürebilmek için yoğun bir çaba içine girdi. 29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP 5. Büyük Kurultayı'nda bağımsız milletvekillerinden meydana gelen ve adına *Müstakil Grup* denmesi uygun görülen bir muhalefet grubunun kurulması için parti tüzüğünde değişiklik yapıldı.[120]

Bu değişikliğe göre Müstakil Grup, *"...Parti Genel Başkanının farksız başkanlığında çalışacak...icra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de kendi işleri için yeni bir teminat..."* hazırlayacaktı.[121]

Bu grubun görevi; devlet işlerini parti meclis grubuna bağlı kalmaksızın denetlemek, dört yıllık çalışmaları hakkında parti kurultayına rapor vermek, Bakanlar Kurulu'na soru ve gensoru sorabilmek, hükümet hakkında güvenoyu ve açık görüşme yapılmasını istemek, ancak hükümetin başarısına yardımcı olmaya özen gösterirken, *"...nifak, ihtiras ve şahsiyata mani olmaya bilhassa dikkat etmek..."* [122] ten ibaretti.

Cumhurbaşkanı İnönü'ye bağlı olarak çalışacak Müstakil Grup Başkan Vekilliği'ne İstanbul Milletvekili Ali Rana Tarhan; İdare Kurulu Üyeliklerine de; Ali Rıza Türel (Konya), Hüsnü Kitapçı (Muğla), Fuad Sirmen (Rize) getirildiler. Müstakil Grup'un öteki üyeleri ve seçildikleri iller şöyleydi:

Dr. Hüsamettin Kural (Afyonkarahisar), Atıf Akgüç (Bursa), Fazlı Güleç (Bursa), Emin Aslan Tokad (Denizli), Zeki Mesud Alsan (Diyarbakır), Aziz Akyürek (Erzurum), Nakiye Elgün (Erzurum), İzzet Arıkan (Eskişehir), Ahmet Şükrü Esmer (İstanbul), Ziya Karamürsel (İstanbul), Sekine Yunus (İzmir), Sadri Ertem (Kütahya), Emrullah Barkan (Malatya), Rıdvan Nafiz Edgüer (Manisa), Kemalettin Kamu (Rize), Abdurrahman Naci Demirağ (Sivas), Nazım Poroy (Tokat).[123]

Bu arada 3'ü Beşinci Dönemden milletvekili olan Dr. Taptas, İstamat Özdamar ve Dr.Abravaya Marmaralı da, TBMM'deki bağımsız durumlarını Altıncı Dönemde de

[120] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18.
[121] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18.
[122] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18
[123] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18.

korumaya devam etmişlerdi. Bunların sayısı Afyonkarahisar Milletvekili Berç Türker'in de katılması ile 4'e yükselmişti.[124]

Müstakil Grup'un Başkan Vekili Ali Rana Tarhan, Cumhurbaşkanı, Milli Şef ve Değişmez Genel Başkan İsmet İnönü'ye bağlı olup, bizzat O'nun tarafından seçilmişti. Müstakil Grup'un görev ve çalışmaları, Milli Şef'in CHP Beşinci Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşma ve parti yönetmeliğine uygun olarak belirlenmişti. Bu kurultayda CHP Tüzüğü'ne yapılan ek ile *"...aynı partinin iki uzvuna ait faaliyetinin daimi bir murakabe ile daha verimli bir suretle ilerlemesine ve Büyük Millet Meclisi mesaisinin memleket işlerini iki cepheli olarak tetkik altında bulunduracak şekilde inkişaf etmesine yol açacağı kanaatına..."* [125] varılmıştı. Bu tüzüğe göre, Müstakil Grup'un partinin bir organı olduğu da açıkça ifade edilmişti.

Müstakil Grup'un görevi ise CHP Programı'nda şöyle belirlenmişti:

> *"Devlet işlerinin iyi cereyanını, Parti nizamname ve programının ve Büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikini Meclis Grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmektir."* [126]

Bu maddeden de anlaşılacağı gibi Müstakil Grup, bir denetleme ve eleştiri görevi yapacaktı. CHP Tüzüğü'nün 125, 126, 127 ve 128'inci maddeleri Müstakil Grup için de geçerli olup, 128'inci maddeye göre, Müstakil Grup Başkanı bir sorunu Parti Haysiyet Divanı'na da götürebilecekti. Bu tüzüğe göre; Müstakil Grup ile CHP arasında sıkı bir organik bağın da kurulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla grup üyelerinin davranışları, muhalefet partisi üyelerinin davranışları gibi olmamıştır. Hatta gerek duyuldukça Müstakil Grup üyelerinden bazıları, bürokrasiyi tercih etmiş ya da Bakan olarak görev yapmışlardır. Örnek olarak valiliğe atanan Bursa Bağımsız Milletvekili Fazlı Güleç'in yerine Bolu Milletvekili Celal Sait Siren seçilmiştir. Ayrıca Parti Genel Başkanlık Divanı, Parti Tüzüğü'nün 31'inci maddesinde yer alan *"Başvekilin istifade edeceği muhiti genişletmek"* hükmüne uygun olarak Celal Sait Siren, Ali Rıza Türel ve Fuad Sirmen'i Parti Grubu'na nakletmiş ve böylece Müstakil Grup'un üye sayısı 17'ye düşmüştür.[127]

---

[124] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18. Hakkı Uyar, Berç Türker'in Afyon Milletvekili Keresteciyan olduğunu ve bu kişinin 5.dönemde seçilmiş bağımsız milletvekili olduğunu belirtir. Bkz: Hakkı, Uyar, **a.g.e.**, s.163.
[125] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.19.
[126] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.19.
[127] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.19.

Müstakil Grup kuruluşundan itibaren CHP Altıncı Büyük Kurultayı'nın toplanma tarihi olan 8 Haziran 1943 tarihine kadar 136 toplantı yapmıştır. Büyük Kurultaya sunulan Müstakil Grup Raporu'ndan anlaşıldığına göre; Müstakil Grup, CHP grup toplantılarını üyeleri aracılığı ile izlemiş, hükümete karar ve icraatından dolayı yapıcı eleştiriler yöneltmiş ve daha çok, milletvekilliklerinin dokunulmazlıkları, mali yılın takvim yılı ile birleştirilmesi, cephe gerisi pasif korunma, savaş maliyesi, nesebi gayri sahih çocuklar, ticaret odaları ve meslek teşkilatı, hayat pahalılığı, sağlık ve sosyal yardım konuları üzerinde çalışmalarda bulunmuştur.[128] Müstakil Grup, memurların özlük haklarının korunması için büyük bir çaba göstermiş, Milli Korunma Yasası'nın gereğini savunmuş, bütçede tasarruf zihniyetinin egemen olması, devletin alım satım işlerinde daha sıkı kontrol yapması zorunluluğu üzerinde durmuştur.

Müstakil Grup, TBMM'de, hükümete eleştiri yöneltmekten kaçınmıştır. Herhangi bir konu hakkında ilgili Bakan, Gruba davet edilerek ondan bilgi alınması yoluna gidilmiştir. 2. Saraçoğlu Hükümeti'nin güvenoyu görüşmeleri sırasında söz alan Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan Hükümet programını eleştirmemiş hatta güvenlerini belirterek övmüştür.[129] Başbakan Saraçoğlu ise Müstakil Gruba *"kardeş grup"* ifadesi ile seslenmiştir. TBMM'de, kanunların oybirliği ile kabul edilmesi yine Müstakil Grubun her şeye evet diyen bir çizgisinin olduğunu göstermektedir.

Müstakil Grup, Genel Başkanın direktiflerine uygun bir şekilde güdümlü muhalefet yapmış, Partinin Meclis Grubu'nu tamamlayıcı bir kısmı olduğunu bir an unutmamış, her türlü kişisel tartışmaların üstünde kalmış, eleştirilerinin bilgi ve incelemeye dayanmasına ve yapıcı olmasına dikkat etmiş, TBMM'de nezih ve temkinli bir görüşme ve tartışma havasının gelişmesine hizmet etmeye çalışmış, yürütme makamlarının fevkalade şartlar içinde karşılaştıkları büyük güçlükleri taktir ve idrak eylemiş, içeride ve dışarıda milli birlik görüşlerine uygun hareket etmiştir.[130]

---

[128] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.19.
[129] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VII, Cilt: 1, 17 Mart 1943, s.26-27.
[130] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.20.

Bütün bu nedenlerle Müstakil Grup, varlık süresince ciddi bir muhalefet organı olarak görülemez. Çünkü bu Grup, Parti Genel Başkanı'nın emirleri doğrultusunda çalışan, sayısı itibariyle de etkili olamayacak göstermelik bir topluluktan ibarettir.

Müstakil Grup, çok partili sisteme geçildikten sonra 11 Mayıs 1946 tarihinde kaldırılmıştır.[131] Bu tür yapay ve güdümlü denetleme organlarının hiçbir demokratik işlevi yerine getiremeyeceğine olan inanç ve gerçek bir muhalefete olan ihtiyaç, çok partili sisteme duyulan özlemi etkilemiştir. Bu nedenle Müstakil Grup'un muhalefet konusunda yetersiz kalışı ve gerçek anlamda muhalif bir grup olamayışı, Türkiye'de çok partili siyasal sisteme geçişte iç etkenler içinde gösterilebilir.

1.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Parti İçi Muhalefetin Ortaya Çıkışı

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, 1945 yılında ilk defa ortaya atılmış bir fikir değildi. Daha önce düşünülmüş olmasına rağmen, dönemin özel şartları sebebiyle bir türlü uygulanamamıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan devrim hareketleri genel olarak laik bir devlet düzeninin kurulmasına yönelikti ancak yapılan devrimlerin hiçbiri, eşrafın yeni topraklar ele geçirerek zenginleşmesine ve köylü üzerindeki egemenliğini sürdürmesine engel olamadı. Toprak reformunun devrim yıllarında yapılamamasının önemli sebeplerinden biri, Mustafa Kemal Paşa'nın, Türk devriminin karşısına eşrafın çıkmasını önlemek arzusuydu.[132] Ayrıca konu hukuksal olarak değerlendirilmeye alındığında ise 1924 Anayasası'nın 74. maddesi ile, toprak reformunun önü kesilmişti. 74. maddede şöyle denmekteydi:

> "*Menafii umumiye için lüzumu usulen tahakkuk etmedikçe ve kanunu mahsus mucibince değer parası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimval ve mülkü istimlak olunamaz.*"[133]

1945 yılına kadar, çeşitli zamanlarda gündeme gelen toprak reformu konusu, esasen ağaların ve büyük toprak sahiplerinin ellerindeki toprakların alınarak topraksız köylüye dağıtılması ile ilgili değildi. 9 Kasım 1929 tarihinde Başvekil İsmet Paşa bu konu ile ilgili şunları söylemekteydi:

---

[131] **Cumhuriyet**, 21 Mayıs 1946, s.3.
[132] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.21.
[133] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 5, s.1028

"Bizim bu işte mesleğimiz, topraksız köylüye kendi malı yapacağımız tarlasında çalışmak imkanı hazırlamaktır. Bunun haricinde büyük çiftlik işletmekte olan gayret ve servet sahiplerine dokunmak şöyle dursun, aksine olarak bunların da iyi çalıştıklarını ve kazandıklarını görmekten memnun oluruz."[134]

1933-1934 yıllarında dönemin Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Nüfus Umum Müdürü Galip Peker'e toprakların tapusuz kısmını devlete mâleden bir tasarı hazırlatmış ise de, bu tasarı, hem Ziraat Vekaletince hem de Devlet Şurası (Danıştay) tarafından reddedildi.[135] Mardin Milletvekili Ali Rıza Erten tarafından hazırlanan toprak reformu tasarısı da, CHP Parti Grubu'nda sümen altı edildi.

Ekonomik güçlükler altında sıkıntı çeken topraksız veya az topraklı köylünün durumunun düzeltilmesi gerektiğini düşünen Cumhurbaşkanı Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin 5. Dönem 3. toplanma yılını açış konuşmasında toprak reformu konusunu yeniden gündeme alarak, adeta İnönü'nün daha önce büyük çiftlik sahiplerine verdiği hükümet sözünü unuturcasına, topraksız köylüye toprak dağıtılması zorunluluğunu şöyle dile getirdi:

"Bir defa memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olanı ise, bir çiftçi ailesi geçindirebilen toprağın, hiçbir sebep ve suretle, bölünemez bir mahiyet alması. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliği, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus kesafetine ve toprak verim derecesine göre sınırlandırmak lazımdır.."[136]

1938 yılında Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ölümü ve hemen bir yıl sonra 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı nedeniyle, toprak reformu konusu gündemden kalktı. Küçük çiftçilerin ekonomik durumunu düzeltebilmek amacıyla yapılmak istenen toprak reformu, savaş yıllarında yerini Toprak Mahsulleri Vergisi'ne bıraktı. Bu durum küçük çiftçiyi ekonomik açıdan daha da kötü bir duruma sürükledi.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, savaşın getirdiği ekonomik baskıların altında ezilmiş Türk köylü ve çiftçisinin durumunu biraz olsun düzeltmek, tarımsal üretimi arttırarak ekonomik kalkınmayı sağlamak, uygun bir arazi mülkiyeti bünyesi ortaya çıkararak Osmanlı

---

[134] **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946, s.20.
[135] Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin Yayınevi, [yy], s.489.
[136] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, TTK Basımevi, 1997, s.412.

Devleti'nden kalma feodal yapıyı yıkmak ve böylece büyük arazi mülkiyetine dayanarak kuvvetlenmiş mahalli güçlerin, devletin karşısında bir otorite olmalarını engellemek[137] ve nihayet Atatürk'ün bu konudaki vasiyetini gerçekleştirmek için, Tarım Bakanlığı'nca hazırlanan Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocaklarının Kurulmasına Dair Yasa Tasarısı, 17 Ocak 1945 tarihinde Bakanlar Kurulu kararı ile TBMM'ye sunuldu.[138] Yasa tasarısı önce konuyla ilgili olan Adalet, İçişleri, Bütçe, Tarım, Maliye, Ekonomi, Anayasa ve Ticaret Komisyonlarında görüşüldü. Üç aya yakın süre içerisinde komisyonlar toplam 45 toplantı yaptı. Daha sonra tasarı TBMM Genel Kurulu'na sunuldu.[139] Tasarısı, TBMM'de 14, 16, 17, 18, 21 Mayıs ve 1, 4, 11 Haziran 1945 tarihlerinde görüşülerek, 11 Haziran 1945 tarihinde yasalaştı.[140]

Yasalaşan tasarının gerek komisyonlarda tartışılması ve gerekse TBMM'de görüşülmesi sırasında, büyük toprak sahibi milletvekilleri tasarıya karşı büyük tepki gösterdi. Bunlar arasında Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Seyhan Milletvekilleri Cavit Oral ve Damar Arıkoğlu, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve İzmir Milletvekili Halil Menteşe başı çekmekteydi.

Tasarının görüşüldüğü 16 Mayıs 1945 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda söz alan Aydın Milletvekili Adnan Menderes, kanun tasarısını, Saraçoğlu Hükümeti'ni ve tasarıyı meclise sevk eden Tarım Bakanlığı'nı şöyle eleştirdi:

> *"...Türkiye'nin ziraat ve iktisat alanında bugün içinde bulunduğu geri durum; Hükümet gerekçesinde izah olunduğu gibi toprak mülkiyet ve toprak işletmesi rejimlerinin elverişsizliğinden ileri gelmiş değildir...Türkiye'de ziraatin ve iktisadın geriliğini ve Türk çiftçisinin perişanlığını daha derin ve esaslı sebeplerde aramak icabeder...Çiftçinin teknik bilgi ve aletle teçhizi, zirai kredi meseleleri, temiz ve iyi tohum, iyi cins hayvan ve vesair meseleler Cumhuriyetin yirminci yılında dahi henüz üzüntü halindedir. Tarım Bakanlığı uzun yılları beş, on milyonluk bütçesi ile bir iki mektep ve araştırma istasyonu ile vilâyet ziraat müdürleri ve kazalarda fen memuru*

[137] Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı ile ilgili Geçici Komisyon Raporundan. Rapor için Bkz: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt 17, 14 Mayıs 1945, s. 97/3.
[138] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.22.
[139] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VII, Cilt: 15, 14 Mayıs 1945, s.59.
[140] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 26, s.1169-1182.

adı altında sadece hatalı ziraat istatistikleri tanzim etmekle vazifeli bir kadro geçindirmekten ileri çok bir şey yapamamıştır." [141]

Adnan Menderes konuşmasının ilerleyen kısımlarında kanun tasarısının, Nasyonal Sosyalist rejimin iskan ve toprak kanunu olan Erhhof Kanunu'ndan alındığını belirtti.[142]

İçel Milletvekili Refik Koraltan da yasa tasarısını şöyle eleştirdi:

"...her şeyden evvel kimlere ve nerelerde toprak verileceğini bildirmek lazımdır. Eğer ihtiyacın hakiki miktarını bilmezsek ve hangi bölgelerden toprak dağıtılacağını söylemezsek toprağı alacaklar ve diğer taraftan da toprak verecekler bu mühim durumdan müteessir olurlar ve giderek endişe şeklini alacak bu halde zirai istihsal de müteessir olur. Hergün toprağından bir parçanın alınabileceği endişesi altında kalan çiftçinin istihsal alanında verimli, faydalı bir unsur olmasını beklemek güçtür...Arkadaşlar bu tasarının ruhu kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir...Günün birinde adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz yani hazıra konuyorsunuz..." [143]

Seyhan Milletvekili Cavit Oral, yasa tasarısını eleştirirken şöyle diyordu:

"...Hükümetin getirmiş olduğu, bağı ve bahçeyi parçalayan, kültür ziraatini 30 dönümlük hadde kadar indiren toptancı bir zihniyetle ziraatimizi şekillendirmek ve memleket realitesine uymayan bir ocak sistemi ihya etmek isteyen ve ziraatte hiç doğru olmayan mutaassıp bir müdahalecilik sistemine giden, haddizatinde çok nazari olan bir kanun tasarısını... Bugün demokrat rejimlerin zaferinin kesinleştiği ve onların kurmakta oldukları bol istihsal ve rekabet dünyasının yeni ve serbest sisteminde bizim bu kanunun zihniyetiyle otarşik bir rejime taassup göstermemizin nasıl bir manası ve ne gibi bir neticesi olacağını doğrusu kestiremiyorum." [144]

Seyhan Milletvekili Damar Arıkoğlu da meclise gelen toprak reformu tasarısını eleştirmek için sözlerine başlarken; *"Arkadaşlar toprak sahibiyim, makineli ziraat yapıyorum."* demekteydi.[145] Eskişehir Milletvekili Emin Sazak da, toprak kanunu ile büyük

---

[141] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 16 Mayıs 1945, s.114.
[142] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 16 Mayıs 1945, s.116.
[143] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 14 Mayıs 1945, s.70.
[144] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 14 Mayıs 1945, s.63, 65-66.
[145] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 14 Mayıs 1945, s.32.

toprak sahiplerinin topraklarının 50 dönüme kadar düşürüldüğünü söylerken *"...acısını duyup da deli olmamanın imkanı yoktur."* demişti.[146]

Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı üzerinde yapılan tartışmalar, CHP içindeki potansiyel muhalefetin ortaya çıkmasına sebep oldu. Tasarının oya sunulduğu 11 Haziran 1945 tarihinde 351 kabul oyuna karşı 104 milletvekili oylamaya katılmadı.[147] Yasanın oylamasına katılmayan milletvekilleri arasında; sonradan Demokrat Parti'nin kurucuları olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü'nün bulunması dikkat çekiciydi. Daha sonra Demokrat Parti saflarında yer alacak olan Emin Sazak, Cemal Tunca, Hikmet Bayur gibi kişiler de oylamaya katılmayanlar arasındaydı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı TBMM'ye sunulduğu andan itibaren önce komisyonlarda daha sonra da Genel Kurul'da özellikle büyük toprak sahibi milletvekillerinin yoğun bir eleştirisi ile karşılaştı. Genellikle Aydın, İçel, Seyhan gibi illerden seçilmiş büyük toprak sahibi milletvekilleri, tasarının kendileri için olumsuz yönlerini önce komisyonda değiştirmek istedi. Aynı milletvekilleri daha sonra TBMM Genel Kurulu'nda da tasarı aleyhinde konuşmalar yaparak diğer milletvekillerini etkilemeye çalıştı.

Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, CHP'den kopmalara neden oldu. Bu yönü ile yasa, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçişi hızlandıran etkenlerden biri oldu.

1.4. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Demokrasi İsteği

29 Mayıs 1939 tarihinde toplanan CHP 5. Büyük Kurultayı'nda, bağımsız milletvekillerinden oluşan ve adına *Müstakil Grup* denmesi uygun görülen bir muhalefet grubunun kurulması için parti tüzüğünde değişiklik yapılmıştı.[148] Müstakil Grup'un kurulmasının amaçlarından biri, hükümet işlerinin bu grup tarafından denetlenmesini sağlamaktı.[149] Esasen daha önce çok partili yaşama geçiş denemesini bizzat yaşamış ve bunun sıkıntılarını çekmiş bir kişi olan İnönü, bu sefer daha kontrollü bir muhalefet denemesinden yanaydı. Bu nedenle İnönü, Müstakil Grup'u kurdurmuş ve bu grubun başkanını bizzat kendisi atamıştı.

---

[146] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 14 Mayıs 1945, s.31.
[147] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 18, 11 Haziran 1945, s.234-235.
[148] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18.
[149] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.18.

Müstakil Grup, TBMM'deki görüşmeler sırasında son derece pasif davranmış, CHP'nin parti disiplininden ayrılamamıştı. Üstelik Müstakil Grup'un bazı üyeleri gruptan ayrıldıktan sonra hükümette görev almıştı. Bu durum ise İnönü'nün emirleri doğrultusunda çalışan Müstakil Grup'un, CHP'ye ait güdümlü bir muhalefet uzantısı olduğu gerçeğini ortaya koymuştu.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün Müstakil Grup ile yaptığı bu demokrasi girişimi böylece başarıya ulaşamamıştı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıl olan 1939 senesinde Müstakil Grup adı verilen bir muhalefet oluşumuna TBMM'de yer verilmesi, bütün dünyada, hükümetlere karşı muhalif seslerinin susturulduğu bir dönemde, önemli bir demokrasi girişimi olarak nitelenebilir. Fakat Müstakil Grup'un güdümlü bir muhalefet hareketi olduğunu bir kez daha tekrarlamak gerekir. Her şeye rağmen gelecekte kurulmak istenen demokrasinin bir ilk adımı olarak değerlendirilebilir.

Nitekim, Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1944 tarihinde, TBMM 7.dönem 2.yasama yılı açış konuşmasında "*...Türkiye Cumhuriyeti, iç idaresinde sağlam, demokratik ve milli bir siyaset takip eder...*" [150] diyerek, Türkiye'de demokrasiyi arzuladığını kamuoyu ile paylaşmıştı.

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır siyasi, iktisadi ve askeri koşulları altında, ülke yöneticilerinin ilk kaygısının demokrasiyi tesis etmek olduğunu söylemek bir yanılgı olacaktır. Ancak Türkiye'nin savaşı kazanan Batılı demokratik ülkelerin yanında yer almak isteği dikkate alınırsa,[151] tek parti görünümüyle bunun gerçekleşebilmesi mümkün değildi. Bu nedenle Cumhurbaşkanı İnönü, San Francisco Konferansı'na katılacak olan Feridun Cemal Erkin'e, konferansa gitmeden önce şunları söylemişti:

> *"Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı size sorabilirler. Böyle bir soruya, şöyle cevap verirsiniz: Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü, reformları perçinlemek ve Atatürk'ün de arzu*

[150] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 14, 1 Kasım 1944, s.8.

[151] Türkiye batılı demokratik ülkelerin yanında yer aldığını göstermek amacıyla önce Almanya ile 2 Ağustos 1944'te, daha sonra Japonya ile 3 Ocak 1945'te siyasi ve ticari ilişkilerini kesmiş, 23 Şubat 1945 tarihinde de her iki ülkeye göstermelik de olsa savaş ilan etmişti. Böylece Türkiye savaş sonrası kurulacak olan yeni dünya düzeninde kendisine bir yer edinebilmek düşüncesindeydi.

ettiği gerçek demokrasiyi kurmak olacaktır... Savaş bitince, bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanı'nın en aziz arzusudur."[152]

Nitekim bu dönemde basında da bazı yazarlar demokrasi isteklerini ortaya koyan yazılar yazmaya başlamıştı. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve arkadaşlarının yayınladıkları "Yurt ve Dünya" dergisinin Aralık sayısındaki "Günün Terimleri: Demokrasi" başlıklı yazıda, savaşın sona ermesiyle demokratik rejimlere geçme dönemine girildiği belirtiliyordu.[153]

Aynı dönemde CHP Meclis Grubu'nda da demokratikleşme istekleri vardı. Muhittin Baha Pars, 1945 yılının Nisan ayı başlarında CHP Grup Başkanlığı'na verdiği önergede meclis görüşmelerinin dış siyasete ilişkin olanları dışında açık olarak yapılmasını ve tutanakların gazetelerde yayınlanmasını istemişti.[154]

Cumhurbaşkanı İnönü ise bu demokrasi isteklerini dikkatle takip etmekteydi. San Francisco Konferansı görüşmeleri sürerken, bazı milletvekillerini Çankaya Köşkü'ne davet ederek, onlardan demokrasiye geçiş konusundaki görüşlerini öğrenmek istemişti. Görüşmeye katılan milletvekillerine "Demokrasiye geçiş için ne dersin?" sorusunu yönelten İnönü, sonunda kendi görüşlerini dile getirmişti. İnönü görüşlerini şöyle açıklamıştı:

"Bu eksiği tamamlayacağız. Bu kadar devrim yapmış olanlar bunu da başaracaktır. Bu kuvveti ben kendimde görüyorum. Yalnız 10 yıllık bir uğraş ister. Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan bütün uluslar, Sırplar, Bulgarlar, Yunanlılar hatta Araplar ve Mısır becerir de Türkler yapamazlar mı? İkinci partiyi koruyacağım, büyük partiye ezdirmeyeceğim. Bu parti mecliste kurulursa, ona karşı da durumumuz aynı olacaktır." [155]

İkinci Dünya Savaşı'nın Mihver devletlerinin yenilgisiyle sonuçlanacağının kesinlik kazandığı günlerde Cumhurbaşkanı İnönü, Atatürk'ün sağlığında kurulan partilerin yaşamamasından duyduğu üzüntüyü dile getirirken şu değerlendirmede bulunmuştu:

"İttihat ve Terakki; Hürriyet ve İtilaf girişimini her ne pahasına olursa olsun, anlayışla karşılayabilmiş olsaydık, iki parti geleneği ve eğitimi şimdi yerleşmiş

---

[152] **Milliyet**, 14 Ocak 1974, s.3.
[153] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.207.
[154] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.208.
[155] Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s.283.

olacaktı... Cumhuriyet döneminde Terakkiperver Fırkasını bizim arkadaşlarımız kurdular... Şeyh Sait isyanı bizi korkuttuğu için, yeni olan devrimi koruma kaygusuyla bu partiyi kapattık. Korusaydık şimdi bu gelenek de yerleşmiş olacaktı. Serbest Fırka girişimine gelince, bunu ben aşıladım; bu gereği Atatürk'e ilk ben anlattım. Çünkü kendi partimizin içinde gizli amaçların zaman zaman kendini gösteren belirtilerinden usanmıştık... Serbest Fırka kuruldu. Fethi Bey 1931'de iktidara gelmek istiyordu. Kendisine 1935'te iktidarı kendi elimle teslim edip muhalefete geçmekle, nöbet değiştireceğimizi söyledim, kabul etmedi. Bu da onun hatası oldu. Atatürk kuvvetli ve korkusuz bir adamdı. Ama isminin dedikodu konusu olmasına katlanamazdı. Bir gazete Serbest Fırka büyüklerinin Rumelili olduklarını, Genel Sekreterin (Nuri Conker) Selanikli olduğunu yazdı. Rumelili... Anadolulu!.. Hedefin kendisi olduğunu anlayınca tepkisi şiddetli oldu. Ama yine hata ettik. Her ne pahasına olursa olsun koruyacaktık ve ikinci partiyi yaşatacaktık." [156]

Buna göre Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini, Atatürk dönemi reform hareketlerinin bir devamı olarak görmekteydi. Bu konuda Agah Sabri Atay, Kemalist ideolojinin batı tipi bir toplum yaratmayı amaçladığını ve bu nedenle düzenin demokratikleştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir.[157]

İnönü'nün demokrasi isteğini belirten önemli konuşmalarından biri de, 19 Mayıs 1945 tarihinde Gençlik ve Spor Bayramı münasebetiyle Stadyumda yaptığı konuşmasıdır. İnönü bu konuşmasında demokrasi konusunda şunları söylemiştir:

"Memleketimizin siyasi idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla gelişmeğe devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesemiz olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir... Büyük Millet Meclisi'nin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olanca gelişmesinde devam edecektir." [158]

---

[156] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.279-280.
[157] Agah Sabri Atay, **Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri**, İstanbul, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998, s.71.
[158] Osman Akandere, **a.g.e**, s.475-476.

Cumhurbaşkanı'nın 19 Mayıs bayram konuşmasından kısa bir süre sonra, 7 Temmuz 1945 tarihinde, Milli Kalkınma Partisi'nin, çok partili hayata geçiş döneminin ilk muhalefet partisi olarak kurulması dikkat çekicidir.

İkinci Dünya Savaşı sona erdikten ve Batılı demokratik devletler savaşı kazandıktan sonra, Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM 7. dönem 3. yasama yılını açış konuşmasında şunları söylemiştir:

> *"Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde prensip olarak kabul olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak, hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham edilmiştir... Bizim tek eksiğimiz Hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır... Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır... Memleketimizin hürriyet ve güvenlik içinde halk idaresini bütün şartlariyle geliştirebilecek bir yolda ilerlediğini inanla söyleyebiliriz... Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi, her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri de vardır. Türk milleti kendi bünyesine ve karakterine göre demokrasinin kendi için özelliklerini bulmağa mecburdur."* [159]

Cumhurbaşkanı'nın bu konuşmasında hemen dikkat çeken nokta, Milli Kalkınma Partisi adı ile bir parti kurulmuş olmasına rağmen o yokmuş gibi davranmasıdır. İnönü'nün bu şekilde davranmasının gerçek nedeni, CHP'den ihraç edilen ve ihraç edilenlere katılmayı düşünen CHP milletvekillerinin yeni bir siyasi örgütlenmeye gitmeleri beklentisidir. Nitekim İnönü konuşmasının devamında bu milletvekillerini kastederek şunları söylemiştir:

> *"Bir siyasi kurul içinde prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla, bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları, siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur."* [160]

Bu sırada Adnan Menderes ve Fuat Köprülü 21 Eylül 1945 tarihinde CHP'den ihraç edilmişlerdir. İnönü'nün bu konuşmasından kısa bir süre sonra Refik Koraltan ve Hikmet Bayur'un da CHP'den ihraç edilmeleri ile Celal Bayar'ın CHP'den istifası ve nihayet

---

[159] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.7.
[160] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.9.

Demokrat Parti'nin kurulması, İnönü'nün bu konuşmasının ve özellikle Cemiyetler Kanunu'nun ilgili maddesinde yapılan değişikliğin bir sonucudur. İnönü için milletvekili olmayan Nuri Demirağ'ın meclis dışında kurduğu Milli Kalkınma Partisi'nden, Celal Bayar ve arkadaşlarının CHP'den koparak meclis içinde kurmuş oldukları Demokrat Parti çok daha dikkat çekicidir. Bu nedenle İnönü, hükümet partisinin karşısında bir partinin bulunmadığını söylerken bunu kastetmiş olmalıdır.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında, 1947'de yapılması düşünülen seçimlerinin tek dereceli olacağından da bahsederek, *"...1947 seçiminde, milletin çoklukla vereceği oylar gelecek iktidarı tayin edecektir."* [161] demiştir.

İnönü'nün demokrasi isteğini belirten kanıtlardan biri de "12 Temmuz Beyannamesi"dir. CHP ile DP arasında Recep Peker Hükümeti döneminde baş gösteren sıkıntılı durum, iki parti arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemişti. Peker, CHP'nin muhalefetle olan ilişkilerinde yumuşama politikalarına karşıydı ve DP'nin Hükümetin baskı yaptığı ve seçim sisteminden dolayı meclisin meşruiyeti olmadığı konusundaki iddialarına sert karşılıklar vermekten çekinmiyordu. Peker; Bayar'ı ve DP'yi, Hükümete karşı halkı tahrik eden muhalefet anlayışından dolayı eleştiriyordu.[162] Bayar ve DP ise Hükümeti demokrasinin gereklerini yerine getirmemekle suçluyor; memurların siyasetle uğraştıklarını, halkın parası ile kurulan radyonun tek taraflı yayın yaptığını, basına baskı yapıldığını söyleyip, baskıcı yasaların değişmesi gerektiğini belirtiyor ve Peker Hükümetini bir "şiddet kabinesi" olmakla suçluyordu.

Siyasi gerginliğin artması üzerine, bir aydan beri iki tarafı uzlaştırmak için gayret sarfeden İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınladı. İnönü bu bildiride, 7 Haziran 1947 tarihinden itibaren iktidar ile muhalefeti uzlaştırmak için harcadığı çabaları ayrıntılı olarak açıkladıktan sonra, her iki taraf için adeta bir kördüğüm haline gelen ilişkilerin çözülmesini zorunlu saydığını belirterek şu görüşleri savunuyordu:

> *"...muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm...(Hükümetin) meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır... Muhalefet*

[161] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.9.
[162] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.119.

teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır... Büyük vatandaş kitlesi ise, iktidarın bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. " [163]

Siyasi tarihimiz açısından 12 Temmuz Beyannamesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu bildiri ile İnönü, demokrasiye giden yolların önündeki engellerin kaldırılması doğrultusunda önemli bir adım daha atmıştır.

İçişleri eski bakanlarından Hilmi Uran, İnönü'nün Türkiye'de demokratik idareyi kurmağa çalıştığını belirterek şunları söylemektedir:

"...Demokrasi rejimini bizde tesis etmiş olmanın sevabı da, eğer varsa günahı da, sadece İnönü'nündür. İnönü samimen böyle bir rejimin bizde yerleşmesini isterdi. Sonra İnönü bizde bu rejimin tutunmuş olduğuna ve tutunacağına inanabilmek için en aşağı bir defa olsun iktidarın düşmesi ve değişmesi lazım olduğunu söylerdi ve hiç değişmeyen ve düşmeyen bir iktidar idaresinde yaşayan bir memlekette demokrasi rejiminin varlığına kimsenin inanmayacağını bize daima telkin eder dururdu. " [164]

Celal Bayar da anılarında İnönü'nün Türkiye'de demokrasinin kurulmasını istediğini kabul etmektedir.

Ahmet Makal, Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri adlı eserinde, çok partili yaşama geçiş için şartların oluştuğu halde bunun kendiliğinden olamadığını vurgulayarak, İnönü'nün bu dönemde bütün ağırlığını liberalleşmeden yana koyduğunu ve kararlı bir liberalleşmenin öncülüğünü yaptığını belirtmektedir.[165]

İnönü'nün, çok partili demokratik sisteme geçişte etkisinin önemsiz olduğunu veya İnönü'nün çok partili demokrasiye geçilmesi konusunda samimi olmadığını ifade eden görüşler de bulunmaktadır.[166]

---

[163] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.121.
[164] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.33.
[165] Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.42.
[166] Bu görüşler için bakınız: Rıfkı Salim Burçak, **İnönü ve Demokrasi**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1950, s.8-12. ; Osman Akandere, **a.g.e.**, s.455.

Cumhurbaşkanı İnönü, yukarı bölümlerde anlatılan bütün bu iç gelişmeler ve ileride anlatılacak dış olayların etkisiyle, Türkiye'nin çok partili sisteme geçmesinin yararlarına inanmış, kuruluşunda kendisinin de görev aldığı Cumhuriyetin, demokratik bir görünüm kazanmasına çaba göstermiştir. Özellikle DP'nin kuruluşundan sonra, bu partinin iktidar partisi CHP ile anlaşmazlıklarında arabuluculuk yaparak, demokrasiye olan inancını kanıtlamak istemiştir.

II. DIŞ NEDENLER

Türkiye'nin demokratik hayata geçiş süreci incelenirken, dünyada meydana gelen gelişmelerin Türkiye'yi yakından etkilediği görülmektedir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, demokrasinin yükselen bir değer haline gelmesi, kurulmaya başlanan yeni dünya düzeninde demokrasilerin yüceltilmesi, Türkiye'deki tek parti yönetimi tarafından dikkatle takip edilmiş, CHP, yeni düzende yer alabilmenin ve batı ile entegre olabilmenin önemli koşullarından birinin çok partili siyasi yaşam olduğunu zaman içerisinde kabul etmiştir.

2.1. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Takip Ettiği Dış Politika ve Bu Politikanın Sonuçları

2.1.1. Türkiye'nin Savaş Yıllarında Takip Ettiği Denge Politikası

Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında coğrafi konumu dolayısıyla, savaşan tarafların Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yaptıkları baskılara maruz kalmıştır. Bu baskılara karşı Türkiye uluslar arası güçler arasında bir denge politikası takip etmiştir. Türkiye'nin savaş sırasında izlediği bu denge politikanın temel sebebi, Türkiye'yi savaş dışı tutabilmek ve toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını taviz vermeden korumak olmuştur.

Türkiye İkinci Dünya Savaşı süresince izlediği denge politikasıyla; Mihver devletleri olan Almanya ve İtalya ile müttefik devletler olan İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki güç ilişkilerini ve çatışmalarını kullanarak, savaş dışı kalmayı gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede denge politikası, amacına ulaşmıştır ancak Türkiye'nin savaşın sonunda karşılaştığı güçlükler, savaş devam ederken takip ettiği dış politikanın bir sonucudur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmalar ile kurulan düzeni değiştirmeğe yönelik girişimlerde bulunan Almanya ve İtalya; çevre ülkeler için bir tehdit oluşturmağa başlamıştı. Almanya, Versay Antlaşması ile Fransa'ya bırakılan Saar Bölgesini 13 Ocak 1935 tarihinde yapılan bir halk oylaması ile ele geçirmiş, askerden arındırılmış Ren Bölgesine 7 Mart 1936'da asker sokmuş, Versay Antlaşması ile uluslar arası bir statüye kavuşturulan Kiel Kanalı, Elbe, Oder, Tuna, Nieman, Ren ve Mosel nehirlerinde 1936 yılında Alman egemenliğini ilan etmiş, 11 Mart 1938 tarihinde Avusturya'yı işgal etmiş, 13 Mart'ta bu ülke ile birleştiğini açıklamış ve 15 Mart 1939 tarihinde de Çekoslovakya'yı istila etmişti. 28 Mart 1939 tarihinde Polonya ile Saldırmazlık Paktı'na son verdiğini açıklayan Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya savaş ilan etmiş ve İkinci Dünya savaşı bu gelişme üzerine resmen başlamıştı. Bu sırada İtalya da tıpkı Almanya gibi yayılmacı bir siyasete yönelmişti. İtalya, 3 Ekim 1935 tarihinde Habeşistan'a saldırmış, 25 Ekim 1938'de Libya'nın İtalya'nın bir parçası olduğunu açıklamış, 17 Aralık 1938'de Fransa ile daha önce 1935 yılında imzaladığı Dostluk Antlaşması'na son vermiş, 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal ve ilhak etmiş ve nihayet 18 Mart'ta Mussolini – Hitler buluşmasından sonra, savaşa Almanya'nın yanında girme kararı vermişti.[167]

Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Lozan Antlaşmasını imzalamış, bu antlaşma ile toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlamıştı. Lozan Antlaşması sonrasında Musul, Boğazlar ve Hatay meselelerini barışçı yollar ile Misak-ı Milli çerçevesinde çözmeye çalışmış, ancak Almanya, İtalya, Bulgaristan gibi; Birinci Dünya Savaşı sonunda imzalanan antlaşmaları değiştirmek ve yeni bir düzen kurmak isteyen revizyonist politikalara yönelmemişti. Statükoyu korumak isteyen Türkiye'de, revizyonist politikalar endişe ile karşılanmıştı.

Gerçekten de İtalya'nın Arnavutluk'u işgal ederek Balkanlara adım atması, İtalyan yayılmasının Türkiye yönünde genişleyeceğinin bir göstergesiydi. Üstelik İtalya'nın Arnavutluğu işgalinin, Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgalinden hemen sonra gerçekleşmesi ve Almanya'nın buna ses çıkarmaması, bu konuda bir Alman – İtalyan işbirliği olduğu konusundaki görüşleri de kuvvetlendirmişti. Bu konu ile ilgili olarak Asım Us günlüğüne şunları yazmıştı:

---

[167] İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1.Cilt, 3.Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2000, s.674-676.

"İtalya Arnavutluk'u işgal ederek, Balkan Birliği'ne karşı suikast vaziyeti almakla, bu düşmanlığı açığa vurmuştur. İtalya'nın Arnavutluk'u işgalini tasvip eden Almanya da bu düşmanlığa iştirak etmiştir." [168]

Türkiye; Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paktı denen dostluk ve saldırmazlık antlaşmasını imzalayarak sınırlarını güvence altına aymaya çalışmış ise de, bu antlaşmanın Alman ve İtalyan tehditlerini savuşturamayacağının da farkındaydı. Çünkü Balkan Antantı'nın 3 maddelik antlaşma metninin ek protokolünün 2. maddesinde; bu paktın adı geçen Balkan devletlerinin sınırlarını, bir balkan devletinin saldırısına karşı güvenceye aldığı belirtilmekteydi.[169] Bu nedenle Balkan Paktı, İtalya veya Almanya'dan Balkanlara yönelebilecek bir saldırıya karşı koyabilecek hukuki bir nitelik taşımamaktaydı. Esasen Balkan Paktı ilgili devletler tarafından Bulgar tehdidine karşı oluşturulmuştu.

Bu durumda Türkiye'nin önünde iki seçenek kalmıştı. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Lozan'dan beri devam eden tarafsızlık politikasını devam ettirmesiydi.[170] Bu durumda Türkiye, İtalyan ve Alman tehditlerine tek başına karşı koymak durumunda kalacaktı. İkincisi ise, Mihver devletlerine karşı, müttefik devletler ile ittifak içerisine girmekti. Ancak bu seçenek Türkiye'nin dış politikasının ana prensiplerinden birini oluşturan tarafsızlık ilkesinin yeniden tartışılması ve bu konuda acil bir karar alınması gerekliliğini ortaya çıkarmaktaydı. Türkiye, ikinci yolu seçti ve Avrupa'da statükonun korunmasından yana olan ve antirevizyonist politika izleyen İngiltere, Fransa gibi devletler ile bir yakınlaşma süreci içerisine girdi.

Cumhurbaşkanı İnönü bir savaş anında, Türkiye'nin güvenliğinin ancak İtalya ve müttefiki Almanya tarafından tehdit edilebileceği görüşündeydi. İnönü, bu tehdidi önleyebilmek için İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin yanında yer almak gerektiğini düşünüyordu.[171] Bu çerçevede, daha İkinci Dünya Savaşı başlamadan Türkiye; İngiltere ve Fransa ile ittifak görüşmelerine başladı.[172]

---

[168] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt 1, s.243.
[169] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.464.
[170] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt 1, s.243.
[171] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt 1, s.247.
[172] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.674.

12 Ocak 1939'da Londra Büyükelçiliği'ne atanan Tevfik Rüştü Aras ile İngiliz Dışişleri Bakanı Halifax, 21 Mart 1939 tarihinde bir görüşme yaptı ve bu görüşmeden sonra iki ülke arasında ortak bir deklarasyon ilanı için çalışmalar başladı. Türk – İngiliz görüşmeleri devam ederken İngiltere, Polonya ile karşılıklı, Yunanistan ve Romanya ile de tek taraflı garanti antlaşmaları imzaladı. İngiltere'nin bu girişimlerini Fransa da destekledi. Diğer taraftan Türkiye, İngiltere ile imzalamayı düşündüğü antlaşmada kendisine İtalya'nın yanında Almanya'ya karşı da garanti verilmesini istedi ancak İngiltere Türkiye'ye İtalya için verdiği garantinin yanı sıra Almanya için de garanti vererek yükümlülüklerini genişletmek istemedi. Bunun üzerine 15 Nisan 1939 tarihinde Saraçoğlu, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi K-Hugessen'e, Türkiye'nin Balkanlar ve Akdeniz'de çıkabilecek olası bir savaşta, İngiltere ile işbirliği yapmak istediğini bildirdi. Bunu, ertesi gün İngiltere'nin Akdeniz'de bir saldırıya uğraması halinde Türkiye'nin bazı yükümlülükler altına girebileceği açıklaması izledi.[173]

Türk – İngiliz görüşmeleri bu tarihten itibaren hızla ilerlemeye başladı. Diğer taraftan CHP Meclis Grubu da İngiltere ile antlaşma görüşmelerine girmek için hükümete yetki verdi.

Türkiye ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler 12 Mayıs 1939 tarihinde yayınlanan Türk – İngiliz Ortak Demeci ile sonuçlandı. Bu demecin 3. maddesinde taraflar, Akdeniz'de bir savaş çıkması halinde birbirleriyle fiili iş birliği yapmağa söz vermişlerdi.[174] Aslında bu deklarasyon Türkiye'nin batı demokrasilerine katılışını gösteren bir belgeydi. Nitekim Başbakan Refik Saydam, TBMM'de yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin İngiltere'nin yanında yer almak zorunda olduğunu şu şekilde belirtmişti:

> *"Memleketimizi Avrupa'da ve bütün dünyada baş gösteren ihtilaflar önünde sulhsever siyasetimizin samimi bir tezahürü olan bitaraflığı muhafaza etmek Cumhuriyet Hükümeti için esas siyaseti teşkil etmekte bulunuyordu. Fakat hadisatın Balkan yarımadasına intikal etmesi ve Akdeniz emniyetinin milli hayatımızda kendisini yeniden hissettirmesi anından itibaren Hükümetimiz lakayt ve bitaraf bir vaziyette bulunmanın mümkün olmayacağı kanaatine varmıştır."* [175]

12 Mayıs 1939 tarihli Türk – İngiliz Ortak Demeci ile ilgili olarak, Cumhurbaşkanı İnönü de, CHP'nin 5. Büyük Kurultayı'nı açış konuşmasında şunları söylemişti:

---

[173] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt 1, s.245.
[174] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.600.
[175] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.271'in dipnotu.

"Bütün Avrupa'yı kaplayan son emniyet buhranı içinde Türk – İngiliz İttifakı hiçbir tecavüz fikri beslemeyen fakat kendi emniyetimiz ve müşterek sulh içinde ve insanlık ideali için alınmış bir taahhüttür. Bu müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek taahhütlerden de çekinmeyeceğiz." [176]

Görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması konusunda yeni girişimlerin de olabileceğini öngörüyordu. Nitekim Fransa ile Türkiye arasında İkinci Dünya Savaşı öncesinde bir problem olarak beliren "Hatay Meselesi"nin halledildiği gün, 23 Haziran 1939 tarihinde Fransa da, Türk – İngiliz Ortak Demeci'ne katıldı.[177] Türk – Fransız deklarasyonu, Türk – İngiliz deklarasyonunda yer alan hükümlerin aynısını tekrar ediyordu.[178]

Türkiye, İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı imzaladığı bu deklarasyonlar ile, özellikle İtalya'ya karşı bir askeri ittifaka giderken kuzey komşusu Sovyetler Birliği'ni de yanına almak düşüncesindeydi. Ancak bu sırada batılı devletler ile Sovyetlerin görüşmeleri kesilmiş ve bunu takip eden günlerde Sovyetler ile Almanya arasında "Saldırmazlık Paktı"nın imzalandığı açıklanmıştı. Sovyetler Birliği'ni batı ittifakı içinde yanına almayı düşünen Türkiye'nin planları, Sovyetlerin bu girişimi ile sonuçsuz kaldı ve Molotov - Saraçoğlu görüşmesinden beklenen Türk – Sovyet antlaşması çıkmadı.[179] Bu gelişme üzerine Türkiye; İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde Ankara'da İngiliz ve Fransız Büyükelçilerinin katılımı ile "Üçlü İttifak" antlaşmasını imzaladı.[180] Bu antlaşmanın daha önce İngiltere ve Fransa ile ayrı ayrı imzalanan Ortak Demeçlerden farkı İtalya'nın yanı sıra Almanya'ya karşı bir güvenlik tedbiri getiriyor olmasıydı.

Esasen, Üçlü İttifak Antlaşması Türkiye, İngiltere ve Fransa'yı birbirlerine karşı ciddi yükümlülükler ile bağladı. Bu nedenle Üçlü İttifak antlaşması, Türkiye'nin o güne kadar sürdürdüğü tarafsızlık politikasının da sona erdiği anlamına gelmekteydi. Ancak Türkiye antlaşma metnine koydurduğu bir madde ile -ki buna Sovyet Çekincesi denir- yükümlülüklerinden dolayı Sovyetler Birliği ile bir çatışma ortamına sürüklenmeyeceğini özellikle belirtmişti. Ancak buna rağmen Türkiye'nin batılı devletler ile yaptığı bu askeri

[176] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.271.
[177] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt 1, s.255.
[178] Ortak Demeçler TBMM'de Genel Kurul kararı ile kabul edilmiştir. Ortak Demeçler için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 20, s.631.
[179] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.601-602.
[180] Üçlü İttifak antlaşmasının metni için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 21, s.21.

işbirliği antlaşmasına Sovyetler Birliği'nin tepkisi çok sert oldu ve Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yaptığı petrol sevkiyatını durdurdu.[181]

İtalya'nın 10 Haziran 1940 tarihinde müttefiki Almanya'yı desteklemek için İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmesi, Türkiye'nin Akdeniz'e sıçramış bu savaşta müttefiklerini desteklemesini gerektirmiş ancak Türkiye, Üçlü İttifak antlaşmasına koydurduğu Sovyet çekincesini öne sürerek, İtalya'ya savaş ilan etmemiş ve bu yönde gelen müttefik isteklerini reddetmişti. Esasen Türkiye'nin bu tutumunda Almanya'nın Fransa'yı kısa sürede yenilgiye uğratmasının ve henüz savaşta Sovyetler Birliği'nin alacağı tutumun netleşmemiş olmasının payı büyüktü.

Bu kararı ile Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nda "savaş dışı müttefik" konumu kazandı ve bu durumu İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Türkiye'ye savaş dışı kalma konusunda avantajlar sağladı. Ancak İngiltere, Türkiye'nin Üçlü İttifak'ta bulunan Sovyet çekincesini, savaşa girmemek için bir bahane olarak kullandığını düşündü ve bu nedenle Türkiye ile İngiltere'nin arasında bir soğukluk doğdu. Ancak yine de savaşa Mihver devletlerin yanında giren bir Türkiye istemediği için bu kararı kabullendi.

Almanya'nın Romanya'yı işgal ederek, Bulgaristan'ı işgale hazırlanması ve zaman içerisinde Balkanları ele geçirmesi, Alman – Sovyet ilişkilerini bozmuş ancak Türk – Sovyet ilişkilerinde bir yakınlaşma yaratmıştı. Çünkü hem Türkiye bu nazik dönemde; zamanında Almanya ile saldırmazlık antlaşması imzalamış olan kuzey komşusundan gelebilecek bir saldırıdan çekiniyor, hem de Balkanları eline geçirmiş olan Almanya'nın Boğazları da ele geçirmek arzusundan kuşkulanıyordu. Diğer taraftan Sovyetler Birliği de kendi sınırlarına gelip dayanmış olan Alman yayılmacılığından rahatsız olmuştu. Bu çerçevede 25 Mart 1941 tarihinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Türk – Sovyet Ortak Demeci yayınlandı.[182] Bu Ortak Demecin yayınlanmasında özellikle İngilizlerin rolü büyük olmuştu.

Türk – Sovyet ilişkileri tam da düzeldiği bir sırada, Almanya, Türkiye ile bir saldırmazlık antlaşması imzalamaya yöneldi. Almanya'nın 6 Nisan 1941 tarihinde Yugoslavya ve Yunanistan'a savaş ilan ederek bu ülkeleri işgal etmesi üzerine, müttefik ülkelerin dışişleri bakanları Türkiye'ye savaşa girmesi konusundaki baskılarını arttırdı.

[181] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.274.
[182] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.644.

Yugoslavya da Türkiye'ye resmen başvurarak, Balkan Paktı'ndan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesini istedi. Bu konuda Balkan Paktı çok açık ifadeler ile Türkiye'yi kayıt altına almıştı. Yugoslavya'ya; Almanya ile bir Balkan ülkesi olan Bulgaristan saldırmıştı ve bu durumda Balkan Paktı'na göre Türkiye'nin kesin olarak savaşa girmesi gerekiyordu. Ancak bu durumda da Türkiye Mihver devletlere savaş ilan etmedi ve savaş dışı müttefik konumunu koruyarak İkinci Dünya Savaşı içinde savaşa girmeme konusundaki tutarlı politikasını devam ettirdi. Almanya'nın Yunanistan'ı işgal ederek, Türk – Yunan sınırına kadar ilerlediği bir dönemde, Türkiye'yi kendi yanında savaşa sokabilmek amacıyla Almanya'nın yaptıklarını bilen İngiltere ve ABD, Türkiye'nin bu savaş dışı tutumunu onaylamaktaydı.

Almanların Orta Avrupa ve Balkanlardaki bu başarıları; Müttefiklerle zaten iyi ilişkiler içerisinde olan ancak Almanlar ile de, bir antlaşma imzalayarak her iki tarafı dengede tutmak isteyen Türkiye ile Almanya ilişkilerinin olumlu bir yönde gelişmesine neden oldu. 18 Haziran 1941 tarihinde imzalanan Türk – Alman Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin Almanya'dan duyduğu endişeyi ortadan kaldırmış ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin savaş dışı müttefik konumunu devam ettirmişti. Ancak bu antlaşma Türkiye açısından ne kadar önemli ise belki ondan daha fazla Almanya için önem taşımaktaydı. Çünkü Almanya'nın amacı Sovyetler Birliği'ne saldırmaktı ve bu saldırı sırasında Türkiye'den gelecek bir tehdidi ortadan kaldırmıştı. Nihayet bu antlaşmadan sadece dört gün sonra Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş ilan etmesi bunun gerçek olduğunun bir göstergesiydi. Alman – Sovyet savaşı ise Türkiye için daha da rahatlatıcı bir gelişmeydi ve artık her iki ülkeden de Türkiye'ye bir saldırı tehlikesi kalmamıştı.

Diğer taratan Türkiye'nin Almanya ile bir antlaşma imzalaması hem müttefik devletler hem de Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştı. Buna karşılık Türkiye, Almanya ile imzaladığı antlaşma ile müttefiklerden kopmadığını ve savaş dışı müttefik konumunu devam ettirdiğini kanıtlamaya ayrı bir önem vermişti. Türkiye bu sırada Irak'ta kurulan Alman yanlısı Raşit Ali Geylani Hükümeti'nin desteklenmesi amacıyla, Türkiye üzerinden silah gönderilmesi konusundaki Alman isteklerini reddetmişti.

Müttefik devletler, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasının ardından, Türkiye'nin müttefiklerin yanında savaşa katılmasına çalıştı. 24 Kasım 1942 tarihinde Churchill, Stalin'e yazdığı mektupta şunları söylemişti:

"...Bana göre Türkiye'yi baharda bizim yanımızda savaşa sokmak için yoğun bir biçimde çaba harcamalıyız. Bu amaçla Türkiye'nin statüsünü ve toprak bütünlüğünü garanti eden bir İngiliz – Sovyet antlaşmasına Birleşik Devletler'in de katılmasını isterim." [183]

Bu tarihten itibaren Müttefik Devletler yanlarına Sovyetler Birliği'ni de alarak, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda çeşitli zamanlarda Türkiye'ye karşı baskı uyguladı. İkinci Dünya Savaşı sürerken yapılan uluslar arası görüşmelerde Türkiye'nin savaşa girmesi ile ilgili kararlar alındı. 14-24 Ocak 1943 tarihleri arasında Kazablanka Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill, Türkiye'nin de savaşa katılmasıyla Balkan Cephesinin açılmasını kararlaştırmış ve daha sonra Churchill durumu Türkiye'ye iletmek üzere Adana'da Cumhurbaşkanı İnönü ile bir görüşme yapmıştı. Ancak Adana görüşmelerinde İnönü, Türkiye'nin savaşa girebilecek düzeyde askeri donanımının olmadığını ileri sürerek savaşa girmekten kaçınmıştı. Daha sonra Moskova Konferansı'nda bir araya gelen Müttefik devletler Türkiye'nin savaşa girmesinin istenmesine karar verdi ve bu karar Kahire Konferansı'nda İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Eden tarafından Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu'na bildirildi. Ancak Menemencioğlu Türkiye'ye müttefik devletler tarafından yeterince yardım yapılmadıkça kesinlikle savaşa girilmeyeceğini bildirdi. Bu kararı Eden'in İngiliz – Türk ilişkilerinin bozulabileceği konusundaki tehdidi de değiştirmedi. Tahran Konferansı'nda Türkiye'nin savaşa sokulması konusundaki Sovyet tutumu daha da sertleşti. Stalin Türkiye'nin savaşa sokulması konusunda "gerekirse enselerinden yakalayarak" Türkiye savaşa sokulmalıdır demekteydi.[184] Müttefiklerin isteklerinin Türkiye'ye bildirilmesi için Kahire'de ikinci bir konferans yapıldı ve bu konferansta Cumhurbaşkanı İnönü, Churchill ile bir kez daha görüştü. Churchill, Türkiye'den müttefiklerin yanında savaşa girmesini istedi. Ancak İnönü, Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın Genel Kurmay yetkilileri ile Ankara'da belirlendikten sonra cevabın verileceğini belirterek zaman kazanmağa çalıştı ve bunu da başardı. 1944 yılının Ocak ve Şubat aylarında yapılan Türk – İngiliz askeri heyetlerinin görüşmelerinden de bir sonuç çıkmadı. Çünkü Türkiye, savaşa girmemek için, Müttefiklerin karşılayamayacakları kadar askeri taleplerde bulundu ve işi yokuşa sürdü.[185]

---

[183] Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997, s.171-172.
[184] Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Dünya Tarihi**, 13.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, [yy], s.413.
[185] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.172-176.

Bütün bu gelişmeler, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nın değişen koşullarına göre çizdiği politikanın bir ürünüydü. Türkiye bu politikası ile savaş dışı kalmayı başardı ancak Sovyetler Birliği ile ilişkileri bozuldu, İngiltere ve ABD ile arası soğudu.

2.1.2. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı Sırasında Takip Ettiği Dış Politikanın Sonuçları

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılından Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne yenildiği 1942 yılının sonuna kadar, yukarıda anlatılan denge politikasını özenle uyguladı. İkinci Dünya Savaşı'nın başından itibaren savaşa girmemeğe değil, girmeğe yönelik antlaşmalar imzaladı ve bu antlaşmalara uyma zorunluluğu çıkınca da bu sefer savaşması gereken ülkelere yaklaşarak, onlar ile antlaşmalar yaptı. Ancak savaş sonrasında, bu politikanın olumsuz sonuçları ile karşı karşıya kaldı.

Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı saldırmazlık paktı, müttefik devletlerde tepkilere yol açtı. Nitekim, İngiltere, Türkiye'ye yapılan askeri malzeme sevkinin Türkiye'nin bu tutumu ile anlamsızlaştığını belirtti. ABD ise, 1 Nisan 1944 tarihinde "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu" gereğince İngiltere üzerinden Türkiye'ye yaptığı yardımı kesti.[186] Bunu; İngiltere ve ABD'nin, Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom satışını durdurması ile ilgili 14 Nisan 1944 tarihli notaları takip etti. Müttefik devletler bu notalarında Türkiye'yi krom satışını durdurmaz ise ablukaya almak ile tehdit etmekteydi. Diğer taraftan 1944 yılının Mart ve Nisan aylarına gelindiğinde Müttefik orduları her yönden Almanya'ya doğru ilerlemekte ve Sovyetler Birliği de Balkanlara inmek üzereydi. Bu nedenle Türkiye Almanya'ya ihraç ettiği kromun satışını gözden geçirmek durumunda kaldı. Konu ile ilgili olarak TBMM'de söz alan Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu şunları söylemekteydi:

> *"Amerikan ve İngiliz Büyükelçileri bize bir nota tevdi ettiler. Bu notalarda harbin bugünkü vaziyeti zikredildikten sonra İngiltere ve Amerika Hükümetleri krom başta olmak üzere bazı esaslı ihracat maddelerimizin mihver devletlerine ihraç edilmemesi talebinde bulunuyorlardı. Ve ihraç edildiği taktirde bize de bitaraflara tatbik edilen muamelenin tatbik edileceğini söylüyorlardı... Harici siyasetimizin umdesi ve esası İngilizlerle olan ittifak muahedesi olduğuna göre, biz bitaraf değiliz arkadaşlar. O halde müttefiklerin bize vermiş oldukları notayı bir bitaraf devlet gibi değil, bir müttefik devlet gibi tetkik etmemiz lazım gelir."* [187]

[186] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.682.
[187] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 9, 20 Nisan 1944, s.98.

Nihayet Türkiye, 21 Nisan 1944 tarihinde Almanya'ya krom ihracatını durdurdu. Bu sırada Boğazlardan Kassel adında askeri malzeme taşıyan bir Alman gemisinin geçişi İngiltere ile yeni bir gerginliğin doğmasına neden oldu. İngiliz Dışişleri Bakanı Eden, İngiliz Parlamentosunda yaptığı bir konuşmasında konu ile ilgili olarak Türkiye'yi kınadı. Bu gelişme Türk Hükümeti'ni müttefikler karşısında zor durumda bıraktı. Bunun üzerine Türk Dışişleri Bakanı Menemencioğlu istifa etmek zorunda kaldı. Müttefik devletler tarafından "Mihverci" olarak tanınan Menemencioğlu'nun bu istifası gerginliği yumuşattı. Boşalan Dışişleri Bakanlığı'na kısa bir süre Başbakan Saraçoğlu vekaleten baktı, daha sonra bu göreve 15 Haziran 1944 tarihinde Hasan Saka atandı.

Müttefik Devletler, kendileri ile daha savaşın başında antlaşmalar imzalayarak İkinci Dünya Savaşı'nda taraf olmuş Türkiye'nin, Mihver devletlerin lideri Almanya ile ticaret ilişkileri içerisinde bulunmasını kabul edilemez buluyordu. Özellikle savaş sanayide kullanılan krom cevherinin Almanya'ya satılmaması konusundaki baskıları sonucu Türkiye bu ticareti durdurmuştu. Ancak Türkiye hala Almanya ile ticaret yapmaya devam ediyordu. İngiltere artık Türkiye'nin Almanya ile ticari ve siyasi ilişkilerinin bitirilmesinin zamanının geldiği kanısındaydı. Ancak Sovyetler Birliği, o ana kadar yapılan baskılara rağmen Türkiye'nin hala müttefiklerin yanında savaşa girmemiş olmasından ve Almanya ile ticari ilişkilerini sürdürüyor olmasından dolayı, savaş sonrası dönemde kurulacak olan yeni düzende Türkiye'nin özel hak ve isteklerinin göz önüne alınmaması gerektiğini düşünüyordu.[188] Diğer taraftan Churchill Mayıs 1944'te Türkiye'ye karşı tutumunu şöyle açıklıyordu:

> *"Türkiye'nin şimdiye kadar takınmış olduğu ve takınmakta olduğu vaziyet, benim fikrimce, barış sırasında, Türklere müttefiklere katıldıkları taktirde elde etmiş olacakları kuvvetli mevkii temin edemeyecektir."* [189]

Bu gelişmeler karşısında TBMM konu ile ilgili olarak olağanüstü toplandı ve bu görüşmede Başbakan Şükrü Saraçoğlu Türk Hükümeti'nin kararını şu şekilde açıkladı:

> *"Müttefikimiz İngiltere, İttifak çerçevesi dahilinde bizden Almanya ile siyasi ve iktisadi bilcümle münasebatımızın kesilmesini istemişlerdir. Hükümetimiz bu talebi*

[188] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.245.
[189] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991, s.53.

inceden inceye tetkik ederek bunun ittifak çerçevesi dahilinde ve haklı bulunduğunu görmüştür ve müspet cevabını meclisin kabulüne arz etmeyi kararlaştırmıştır. " [190]

TBMM, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun açıklamaları sonucunda Almanya ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin kesilmesi doğrultusunda kararını verdi.[191] Karar milletvekilleri tarafından oybirliği ile kabul edildi ancak 41 milletvekili oylamaya katılmadı.

Almanya ile siyasi ve ticari ilişkilerin kesilmesinin hemen ardından İstanbul'da çıkan Mihver yanlısı gazetelerden Turkische Post ve Beyoğlu gazeteleri Hükümet tarafından kapatıldı.[192]

Savaşan ülkeler arasında ikili oynayarak savaştan kaçınmak ilkesine dayanan Türk dış politikası, Türkiye'nin savaşa girmesini engelledi. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında sürdürülen bu politika, savaştan hemen sonra, Türkiye'nin uluslar arası alanda yalnızlığa düşmesine neden oldu. Savaş sırasında batılı müttefiklerin ABD etrafında ve "Birleşmiş Milletler" adı altında yapmış oldukları sıkı işbirliğinin savaştan sonra da devam ettirilmesi çalışmalarına Sovyetler Birliği'nin de katılması, savaş sonrası Sovyet istekleri karşısında Türkiye'nin büyük devletlerin desteğini almasını çok güçleştirdi. Savaşın sonunda Türkiye, Almanya'ya savaş ilan etti ve bu tutumu ile San Francisco Konferansı'na katılma hakkı elde etti. Ancak bu konferansta Türkiye, uluslar arası alanda yalnız kaldığını daha iyi anladı.

Diğer taraftan Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiili olarak katılmamakla beraber, savaş sırasında beliren İtalyan, Alman ve Sovyet tehditleri karşısında ordusunu savaşa hazır tutmak zorunda kalmış bu nedenle iki milyon çalışabilir nüfusunu silah altında tutmuştur. Bu durum Türkiye'de işgücü kaybına neden olduğu gibi, bu kadar büyük bir nüfusun iaşesi ülkede çeşitli sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Önemli ihtiyaç maddeleri karneye bağlanmış, ordunun ihtiyaçlarını sağlamak amacıyla, Milli Korunma Kanunu çerçevesinde bazı tarım ürünlerine Hükümet tarafından el konulmuştur. Ülkede zorunlu çalışma mükellefiyetleri getirilmiş, halk İkinci Dünya Savaşı'na girmediği halde bu savaşın olumsuz sonuçlarını bariz bir şekilde hissetmiştir.

---

[190] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 13 (Fevkalade İçtima), 02 Ağustos 1944, s.5.
[191] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 13 (Fevkalade İçtima), 02 Ağustos 1944, s.11.
[192] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.247.

2.2. Türkiye Üzerindeki Sovyet Tehditleri

Sovyetler Birliği Türkiye ile 17 Aralık 1925 tarihinde karşılıklı Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalamıştı.[193] Bu antlaşma Sovyet Rusya'nın, Kurtuluş Savaşı sürecinde TBMM Hükümeti ile imzaladığı 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın devamı niteliğindeydi ve Türkiye ile Sovyetler Birliği ilişkilerinin 20 sene kadar uyum içinde sürmesine neden oldu.[194] İki ülke arasında imzalanan 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın yürürlük süresi 3 yıldı. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Ankara'da 17 Aralık 1929 tarihinde imzalanan yeni bir antlaşma ile, 1925 tarihli antlaşmanın süresi 2 yıl daha uzatıldı.[195] 17 Mart 1931 tarihinde de her iki ülke, 1925 ve 1929 antlaşmaları çerçevesinde deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına ilişkin protokolü imzaladı.[196] Sovyetler Birliği ve Türkiye arasında imzalanan bütün bu antlaşmaların yürürlük süreleri; 30 Ekim 1931 tarihinde 5 yıllığına[197] ve daha sonra 7 Kasım 1935 tarihinde de 10 yıllığına[198] uzatıldı.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen başında Sovyetler Birliği'nin bu savaşta nasıl bir tutum sergileyeceği netleşmemişti. Türkiye; İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu Üçlü İttifak Antlaşması içine Sovyetler Birliği'ni de almak istemiş, bu nedenle 1939 yılının Eylül ve Ekim aylarında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya göndermişti. Ancak Sovyetler Birliği'nin Montreux Sözleşmesi'ne aykırı istekleri Saraçoğlu tarafından reddedilmiş ve görüşmeler kesilmişti. Sovyetler Birliği bu görüşmelerde Boğazları koruma konusunda Türkleri yeterli görmemekte ve bu nedenle beraber koruma konusunda Boğazlardan üs istemekteydi.

Sovyetler Birliği, 23 Ağustos 1939 tarihinde Almanya ile bir Saldırmazlık Paktı imzaladı ve bu tarihten itibaren Türkiye'ye karşı dostça tutumunu değiştirdi.[199] Ancak Almanya'nın 1941 yılının başlarında Balkanlara inmesi, Alman – Sovyet ilişkilerini olumsuz etkiledi ve bu dönemde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında, daha önce imzalanmış olan 1925 antlaşmasını güçlendiren tarzda 25 Mart 1941 tarihli bir Ortak Demeç yayınlandı.[200] Bu demeç iki ülke arasında 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na dayandırılan son

---

[193] Antlaşmanın resmi metni için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 7, s.460.
[194] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.276-281.
[195] Antlaşmanın resmi metni için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 11, s.132.
[196] Antlaşmanın metni için bakınız: İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.279-280.
[197] 30 Ekim 1931 tarihli uzatma protokolünün resmi metni için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 13, s.732.
[198] 7 Kasım 1935 tarihli uzatma protokolünün resmi metni için bakınız: **Düstur**, 3.Tertip, Cilt: 17, s.115.
[199] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.275.
[200] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.644.

belge oldu ve bu tarihten itibaren Türk – Sovyet ilişkilerinde gözle görülür bir gerileme dönemi başladı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye; Müttefikler ve Almanya arasında bir denge politikası uygulayarak, savaşa girmeme konusunda kararlı fakat edindiği yükümlülüklere uyma konusunda tutarsız politikasıyla dikkat çekmekteydi. Türkiye'nin özellikle İngiltere ve Fransa ile imzalamış olduğu Üçlü İttifak Antlaşması'na rağmen, Almanya ile 18 Haziran 1941 tarihinde bir Saldırmazlık Paktı imzalaması, müttefik devletlerin yanı sıra, Sovyetler Birliği'nin de tepkisine neden oldu.[201] Türk – Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanmasından dört gün sonra Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş açması ise Türk – Alman yakınlaşmasının yaşandığı bu dönemde Türk – Sovyet ilişkilerini daha da gerdi.

İkinci Dünya Savaşı sürerken Müttefik devletler Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla Türkiye'ye çeşitli baskılar uyguladı. Özellikle Almanya'nın, Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra, Türkiye'nin savaşa Müttefiklerin yanında katılması Sovyetler Birliği için hayati bir önem taşımaya başladı. Türkiye, Almanya'ya savaş ilan ederse, Almanya Balkanlar'da yeni bir cephe açmak durumunda kalacak ve Sovyetler Birliği'nin yükü hafifleyecekti. Bu nedenle savaş sırasında toplanan Müttefik konferanslarının bir çoğunda Türkiye'nin savaşa ikna edilmesi; İngiliz, Fransız ve Sovyet liderleri arasında görüşme konusu oldu.

28 Kasım 1943 tarihinde başlayan Tahran Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Churchill, Müttefikler tarafında savaşa katılması için Türkiye'ye baskı yapılmasını istedi ve *"Britanya Hükümeti adına size şunu söyleyebilirim ki, eğer Türkiye savaşa girme teklifini kabul etmezse, bunun Türkiye için ciddi sonuçlar doğurabileceğini ve onun Boğazlar üzerindeki haklarını etkileyebileceğini Türkiye'ye hatırlatmaya hazırım."* [202] dedi. Stalin'in, Churchill'e gönderdiği 15 Temmuz 1944 tarihli kişisel mektupta da, Türkiye, savaşa girmemekle suçlanıyor ve savaş sonrası dönemde Türkiye'nin özel hak ve taleplerinin dikkate alınmaması gerektiği belirtiliyordu.[203]

---

[201] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.38.
[202] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.38.
[203] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.682.

İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefiklerin zaferi ile sonuçlanacağının anlaşıldığı günlerde Yatla Konferansı'nda bir araya gelen Müttefik liderler, 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletlere savaş ilan ederek Müttefiklerin yanında yer alan ülkelerin San Francisco Konferansı'na katılabileceklerini açıkladı. Bu karar, Türkiye'yi o güne kadar izlediği savaşa girmeme politikasından vazgeçmek zorunda bıraktı. Üstelik aynı konferansta Sovyet lideri Stalin, Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesini yine gündeme getirdi ve Türkiye'nin bir elini Rusya'nın gırtlağına dayamış duran durumunu kabul etmenin mümkün olamayacağını belirtti.[204]

Savaştan sonra "yeni dünya düzeni"nin kurulacağı San Francisco Konferansı'na katılmak Türkiye için önem arz etmekteydi. Bu nedenle Türkiye, savaşa girmeme politikasından vazgeçerek 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya'ya savaş ilan etti ve 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Demecini imzaladı. Ancak buna rağmen özellikle Sovyetler Birliği, Türkiye'nin savaşa girme konusunda çok geç kaldığını, hatta artık bir öneminin kalmadığını düşünmekteydi.

Yatla Konferansı'nın sonrasında Türkiye, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'den Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov ile görüşmesini ve bilgi almasını istedi. 24 Şubat 1945 tarihinde gerçekleşen bu görüşmede Molotov, Türkiye'yi Almanya ve Japonya'ya savaş açtığı için kutladı ve Yatla Konferansı'nda Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesini istediklerini ve diğer liderlerin de bunu kabul ettiklerini bildirdi.[205]

Moskova Büyükelçisi Sarper, Ankara'ya dönmeden önce Sovyet Dışişleri Bakanı ile bir görüşme daha yaptı ve bu görüşmede Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Sarper'e Sovyetler Birliği Hükümeti adına Rusça yazılmış bir nota metni verdi. Notada; Sovyet Hükümeti'nin; 17 Aralık 1925 tarihinde imzaladığı Türk – Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı, İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan derin değişikliklerden dolayı değiştirmek istediği belirtiliyordu.[206] Böylece Sovyetler Birliği, 1925 yılından beri Türkiye ile arasında sürdürdüğü dostluk ilişkilerine son vermek konusunda önemli bir adım atmış oldu.

---

[204] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.38.
[205] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.259-260.
[206] Suat Bilge, **Güç Komşuluk Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992, s.265.

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin bu kararını şaşırtıcı bulmadı. Moskova Büyükelçisi Sarper, 20 Mart 1945 tarihinde Ankara'ya çektiği telgrafında görüşmelerini ve Sovyet notasını şöyle yorumlamaktaydı:

> *"Fesih bir sürpriz değildir. Yeni bir dostluk ve tarafsızlık antlaşması veya belki bir ittifak antlaşması isteyebilirler. Bunu yaparken erişmek istedikleri asıl amaç Boğazlar sorununu kendi yararlarına en iyi bir biçimde çözümlemektir."* [207]

Türk Hükümeti, Sovyetlerin bu tutumu karşısında, iki ülkenin çıkarlarını gözeten yeni bir antlaşmanın yapılacağına olan iyi niyetini korumaya çalışmaktaydı.[208] Bu amaçla 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyetler Birliği'ne verilen cevabi notada; iki ülke arasındaki dostluk ilişkilerinin devamının arzu edildiği, feshedilen 17 Aralık 1925 tarihli antlaşma yerine her iki ülkenin menfaatlerine uygun yeni bir antlaşmanın yapılmasının uygun görüldüğü ve bu amaçla yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle inceleneceği belirtildi.[209]

Türk basını da Sovyetlerin bu kararı karşısında kötümser bir tavır takınmamıştı. Tasvir gazetesinde konu ile ilgili olarak şunlar yazmaktaydı:

> *"Yeniden kaleme alınacak olan ve bugünkü şartlara göre tadili icabeden muahedeyi karşılıklı hak ve vecibelere saygı gösteren ve mevcut dostluğu sulh ve hürriyet yolunda kuvvetlendirecek olan bir vesika gibi selamlamak istiyoruz."* [210]

Ulus gazetesinde yazan Mümtaz Faik Fenik; *"Yeni yapılacak konuşmalarda iyi niyet hakim oldukça, neticenin kolaylıkla elde edileceğine muhakkak olarak bakmak kabildir."* [211] demekteydi. Nadir Nadi de Cumhuriyet gazetesinde; *"Ülkücü zihniyet her iki tarafta da kuvvetinden kaybetmediği müddetçe, Türk-Sovyet dostluğunu yeni dünya şartlarına uygun bir çerçeve içinde –eskisi kadar taze ve canlı olarak- yaşatmak güç olmayacaktır."* [212] diyordu. Ancak bu iyi niyet söylemleri, Sovyetler Birliği'nin Türkiye üzerindeki gerçek niyetlerini açıklaması ile yerini öfke ve kızgınlığa bıraktı.

Sovyetler Birliği, Türkiye'nin 4 Nisan 1945 tarihli cevabi notasına uzun bir süre cevap vermedi. Sovyet Rusya, Türkiye'nin kendisi ile yapacağı yeni bir antlaşmanın bazı toprak

---

[207] Suat Bilge, **a.g.e.**, s.266.
[208] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.263.
[209] Kamuran Gürün, **Türk – Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s.283-286.
[210] **Tasvir**, 8 Nisan 1945, s.1.
[211] Mümtaz Faik Fenik, "Türkiye ve Sovyetler", **Ulus**, 8 Nisan 1945, s.3.
[212] Nadir Nadi, "Türk-Sovyet Dostluğunun Yarını", **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945, s.1.

tavizlerinin ve Sovyet isteklerinin kabul edilmesine bağlı olduğunu hissettirmeye çalıştı.[213] Nitekim bu konuda 7 Haziran 1945 tarihinde Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper'e iki ülke arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için Türkiye'nin bazı Sovyet isteklerini kabul etmesi gerektiğini söyledi ve bu görüşmede bazı şartlar ileri sürdü. Buna göre; Türkiye, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile tespit edilen Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzeltmeler yaparak, Kars, Ardahan ve Artvin'i Sovyetlere terk etmeli; Boğazların ortaklaşa savunulması amacıyla Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri vermeli ve Montreux Sözleşmesi, Türkiye ile Sovyetler arasında imzalanacak ikili bir antlaşma ile değiştirilmeliydi.[214] Bu isteklere ek olarak Sovyetler Birliği daha sonra Türkiye'nin siyasal rejimini öne sürerek daha demokratik ve halka dayanan bir hükümet kurulmasını da istedi.[215] Sovyetlerin sınırlarla ilgili isteklerini Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Ankara'ya bildirmeye gerek görmeden geri çevirdi. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti de Sovyet isteklerini kabul edilemez buldu ve reddetti.[216]

Türk Hükümeti'nin Sovyet isteklerini reddetmesi, 1945 yılı Haziran ayından itibaren Türkiye üzerindeki Sovyet isteklerinin artmasına sebep oldu. Türkiye'den toprak ve üs koparmaya çalışan Sovyetler Birliği, bir taraftan da uluslar arası arenada Türkiye'yi yalnız bırakmak için Türkiye'nin rejimini eleştirmekte ve Türk Hükümeti'ni demokratik olmamakla suçlamaktaydı.[217] Diğer taraftan Kars ve Ardahan'ın Sovyet Ermenistanı'na bırakılması konusunda yoğun bir propagandaya girişen Sovyetler Birliği, Ermeni diasporasını tahrik ederek, diğer ülkelerde Türkiye aleyhine kamuoyu yaratmaya çalışmakta ve Türkiye'yi bu konuda köşeye sıkıştırmaktaydı. Diğer ülkelerin Ermenilere karşı duydukları ilgiyi Türkiye'nin aleyhine kullanmaya çalışan Sovyetler, 1938 yılında ölen Ermeni Katolikosu 1.Haren'in yerine o güne kadar seçim yaptırmadığı halde, birden bire Ermeni Katolikosu Seçim Kongresini 1945 yılının Haziran ayında toplanmasına izin verdi ve yeni seçilen Ermeni Katolikosu 6.Kevork Stalin tarafından kabul edildi. 6.Kevork bu kabul sırasında Stalin'den Ermenilerin Türkiye'den toprak taleplerinin desteklenmesini istedi ve bu istekler Pravda ve İsvestia gazeteleri tarafından bütün dünyaya açıklandı.[218] Bu isteklerin Sovyetlerin Türkiye'den üs ve toprak talep ettiği Molotov-Sarper görüşmelerinden hemen sonra ilan

---

[213] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.318.
[214] Molotov-Sarper görüşmelerindeki diyaloglar için bakınız: Suat Bilge, **a.g.e.**, s.269-271.
[215] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.265.
[216] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.319.
[217] Hüseyin Cahit Yalçın, "Moskova Radyosunun Hücumları", **Tanin**, 29 Haziran 1945, s.1.
[218] Kamuran Gürün, **a.g.e.**, s.287-288.

edilmesi, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı Ermeniler ile bir dayanışma içine girdiklerinin de bir göstergesiydi.[219]

Almanların kesin olarak yenilmesinden ve koşulsuz teslim olmalarına ilişkin belgelerin 7-8 Mayıs 1945 tarihinde Berlin'de imzalanmasından sonra, Avrupa'nın gelecekteki siyasi haritasını saptamak amacıyla Truman, Churchill ve Stalin 16 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınlarındaki Sovyet bölgesinde bulunan Postdam'da bir araya geldi.[220] Sovyet lideri Stalin, daha önce Sovyetlerin Türkiye'ye verdiği 7 Haziran 1945 tarihli notadaki isteklerini konferansa taşıdı. Sovyetler Doğu Anadolu'da sınır değişikliği istiyor ve Boğazlar statüsünün değiştirilmesini öneriyordu. Sovyet Rusya, Türkiye'nin Boğazlardan serbest geçişi sağlayamadığını öne sürüyor ve Montreux Sözleşmesi'nin kaldırılarak Boğazların Türkiye ile Sovyetlerin ortak denetimine verilmesini istiyordu. Stalin daha da ileri giderek Boğazları aşıp Akdeniz'e iniyor ve Libya'nın Sovyet vesayeti altına bırakılmasını istiyordu.[221]

Postdam Konferansı'nda İngiliz lider Churchill, Sovyetlerin Boğazlarda üs isteklerini Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı bularak reddetti. Esasen İngiltere'nin bu reddinin arkasında yatan gerçek sebep Sovyetlerin özellikle Doğu Avrupa'da yayılmacı bir siyasete yönelmiş olması ve buralarda kendisine uydu Hükümetler oluşturarak Müttefikler arasındaki dengeyi bozucu bir hal almasıydı.[222] Diğer taraftan İngiltere, Sovyet ticaret ve savaş gemilerinin savaş ve barış zamanında Boğazlardan geçişine karşı çıkmamaktaydı.[223]

ABD lideri Truman Konferansta, Boğazlardan geçişin serbest ve kısıtlanmaz olmasını istediğini ve bunu bütün devletlerin güvence altına alması gerektiğini söylemekte ancak Sovyetler ile Türkiye arasındaki toprak anlaşmazlıklarının bu iki devletin aralarında halletmesi gereken bir konu olduğunu belirtmekteydi.[224]

Postdam Konferansı sonunda kabul edilen protokolün 16.maddesinde Karadeniz Boğazları başlığı altında şöyle bir karar alındı:

---

[219] Kamuran Gürün, **a.g.e.**, s.288.
[220] İsmail Soysal, **a.g.e.**, 1.Cilt, s.684-685.
[221] Postdam Konferansı'nda Sovyet isteklerini belirten diyaloglar için bakınız: Suat Bilge, **a.g.e.**, s.280.
[222] Suat Bilge, **a.g.e.**, s.280.
[223] Suat Bilge, **a.g.e.**, s.285.
[224] Suat Bilge, **a.g.e.**, s.285.

"Üç Hükümet bugünkü koşullara uymadığı için Montreux'de yapılan Boğazlar Sözleşmesi'nin değiştirilmesi ihtiyacını kabul etmişlerdir. Konu bundan sonra üç Hükümetin her birinin Türkiye ile doğrudan doğruya yapacağı görüşmelerde ele alınacaktır." [225]

Postdam Konferansı'ndan hemen sonra Japonya'nın da yenilerek savaştan çekilmek zorunda kalması ve İkinci Dünya Savaşı'nın Müttefiklerin lehine 14 Ağustos 1945 tarihinde sona ermesi, Sovyet yöneticilerinin yayılmacı isteklerini daha da kuvvetlendirdi. Stalin, böyle bir dönemde Türkiye üzerindeki isteklerinden geri adım atmazken, İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, 21 Şubat 1946 tarihinde İngiliz Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmasında şunları söylemekteydi:

"Şunu açıkça söylemeliyim ki, Türkiye'nin bir uydu devlet haline geldiğini görmek istemem. İstediğim şey, Türkiye'nin bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasıdır." [226]

Sovyet istekleri Türkiye'de büyük bir tepki yarattı. Kurtuluş Savaşı sırasında Kars ve Ardahan'ın Türkiye'ye katılmasını sağlayan ve Gümrü Antlaşmasını imzalayan Kazım Karabekir; *"Boğazlar milletimizin hakikaten boğazıdır. Kars yaylası da milli belkemiğimizdir."* [227] diyordu. Cumhurbaşkanı İnönü de *"Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak öleceğiz."* [228] diyerek Türkiye'nin bu konudaki kararlılığını bir kez daha dile getirdi. Sovyet isteklerinin Türk kamuoyunda öğrenilmesi üzerine Türkiye'de Sovyet düşmanlığı ile sol düşmanlığı özdeşleşti. İstanbul Üniversitesi öğrencileri 4 Aralık 1945 tarihinde yaptıkları bir gösteride solcu olarak tanınan Tan, Yeni Dünya ve La Turquie gazeteleri ve sol yayınlar satan Berrak ve A.B.C. Kitapevlerini basarak buraları tahrip etti.[229] Bu olay üzerine Türk – Sovyet ilişkileri daha da gerginleşti. Sovyet Büyükelçisi Vinogradov, gösterilerin Sovyetler Birliği'ne karşı bir hareket olduğunu belirtti ve Türkiye'ye protesto notası verdi.

Bu sırada 14 Aralık 1945 tarihinde iki Gürcü profesörün Tiflis'te yayınlanan Kommunisti gazetesinde Karadeniz kıyılarının Giresun kentine kadar Gürcistan'a bırakılması

---

[225] Foreign Relations of the United States, Diplomatic Papers 1945, C.II., s 1496'dan aktaran: Suat Bilge, **a.g.e.**, s.288.
[226] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.144.
[227] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.144.
[228] Osman Akandere, **a.g.e.**, s.320.
[229] **Ulus**, 5 Aralık 1945, s.2.

gerektiğini iddia eden yazılarının takip eden günlerde diğer Sovyet gazetelerinde yayınlanması Türk basınında şiddetle eleştirildi. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında giderek artan bu gerginlik zamanla bir soğuk savaşa dönüştü ve Türk basını da bu savaşta aktif bir yer aldı. Örneğin 1 Ocak 1946 tarihinde Emin Erişirgil'in, Ülkü'de yayınlanan *"Sosyalizm ve Gürcü Bilginler"* adlı yazısında; Gürcü profesörlerin sosyalizme ve insanlığa ihanet ettikleri belirtiliyordu.[230]

Sonuç olarak Sovyetler Birliği'nin istekleri Türk Hükümeti tarafından hiçbir zaman kabul edilmedi. ABD ve İngiltere'nin bu konuda Türkiye'yi destekleyen tavırları da Türkiye'yi bu konuda güçlendirdi. Ancak Sovyetlerin İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye'ye karşı takındığı tavır, Türkiye'nin dış politikada demokrat batılı devletlere yakınlaşmasına ve Sovyetler ile ilişkilerinin bozulmasına neden oldu.

2.3. Türkiye'nin Savaş Sonrası Dünya Düzeninde Güvenli Bir Yer Edinme Arayışları

Yalta Zirvesi'nin sona ermesinden sonra, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Maurice Peterson, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'yı ziyaret ederek, Müttefiklerin Yalta Konferansı'nda aldığı kararları bildirdi. Buna göre kurulacak olan Birleşmiş Milletler örgütünü oluşturmak üzere toplanacak San Francisco Konferansı'na, Mihver Devletlere savaş açmış ülkelerin davet edilecekleri konusunda Türk Dışişleri Bakanı'nı uyardı. Bu konuda Türkiye'den gerekenin yapılmasını istedi.[231]

Türkiye, savaş sırasında, savaşa dahil olmamak için elinden geleni yapmış, bu nedenle İngiltere ve Fransa ile arası soğumuş, Sovyetler Birliği ile de ilişkileri bozulmuştu. Şimdi savaş sonrası kurulacak "Yeni Dünya Düzeni"nde kendisine bir yer bulmak amacıyla Demokrat devletlerin yanında yer almak gerekiyordu. Bu nedenle Türk Hükümeti, Büyükelçi Peterson'un ziyaretinden üç gün sonra, 23 Şubat 1945 tarihinde, Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ni imzalamak ve Almanya ile Japonya'ya savaş açmak için konuyu TBMM'ye taşıdı.[232]

---

[230] Emin Erişirgil, "Sosyalizm ve Gürcü Bilginler", **Ülkü**, Cilt: IX, Sayı: 103, 1 Ocak 1946.
[231] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.254.
[232] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.254.

TBMM Başkanı Mustafa Abdülhalik Renda, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı teklifini TBMM'ye sunmak ve 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne Türkiye'nin katılmasını görüşmek üzere TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırdı. 23 Şubat 1945 tarihinde yapılan olağanüstü görüşmelerde Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan, Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay, Antalya Milletvekili R. Kaplan, Zonguldak Milletvekili Emin Erişirgil ve Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak görüşlerini bildirdi.

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, TBMM'de konu ile ilgili görüşlerini bildirirken; *"Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu dünya harbi daha başlamadan önce siyasi ufuklarda belirmeğe yüz tutan tecavüz tehlikelerine karşı dünya sulh ve emniyetini muhafaza etmek yolunda çalışan sulhsever milletlerin yanında mevki almıştı."* [233] diyerek Türkiye'nin zaten savaşın başından beri Müttefikleri desteklediğinin altını çiziyordu.

Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay da, Dışişleri Bakanı'nı onayladığı konuşmasında şunları diyordu:

> *"... cihan tarihinin akışı, bugün bizi kesin bir karar vermek mesuliyeti karşısında bulunduruyor. Fakat hemen söyliyeyim ki, Hükümetin istediği bu karar, bugünün icabı değil, senelerce önce yani bu harp patlamadan evvel, burada bütün milletin tasvibi ile aktedilen, muayyen bir siyaseti belirten bir ittifakın tabi neticesidir."* [234]

Başbakan Şükrü Saraçoğlu da, konuşmasında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin savaşa demokrat devletlerin yanında katılmak istediğini belirtiyor ve şunları söylüyordu:

> *"Türkiye Cumhuriyeti ilk tehlike dakikalarından itibaren sözünü, silahını ve kalbini demokrat milletlerin yanında koydu ve bugüne kadar Meclis olarak ve Hükümet olarak aldığı kararlarla aynı istikamette yol aldı. Bugün bir adım daha atarak insanlığı, medeniyeti, hürriyeti, istiklali, demokrasiyi kurtarmak ve harp mücrimlerini şiddetle cezalandırmak isteyenlerin arasına katılmak ve harp ortakları içinde ötedenberi fiilen işgal ettiğimiz yeri bu defa da resmen doldurmak istiyoruz. Bunu temin için de dünya ve insanlık menfaatlerine uygun olduğu kadar milli*

[233] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 15, Fevkalade Toplantı, 23 Şubat 1945, s.126.
[234] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 15, Fevkalade Toplantı, 23 Şubat 1945, s.127.

menfaatlerimize de uygun olarak Almanya ve Japonya'ya harp ilan etmek istiyoruz." [235]

Görüşmelerin sonunda Müstakil Grup Başkanı Ali Rana Tarhan ve üç arkadaşının verdiği Almanya ve Japonya'ya savaş ilanı ve Birleşmiş Milletler Beyannamesi'ne Türkiye'nin katılması ile ilgili teklif için oylamaya geçildi. Oylama sonucunda oy kullanan 401 Milletvekilinin oybirliği ile Hükümetin teklifi kabul edildi.[236] Böylece 23 Şubat 1945 tarihinde TBMM, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti ve savaş sonrası kurulacak "Yeni Dünya Düzeni"nde Demokrat devletlerin yanında yer almak istediğini, aldığı bu kararla tüm dünyaya gösterdi.

Türkiye'nin aldığı bu karar, özellikle Müttefik devletler ile Avrupa basını tarafından eleştirildi. Müttefik devletlerin temsilcileri, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmakta geç kaldıklarını ileri sürüyorlar ve Türkiye'nin bu kararı sadece San Francisco Konferansı'na katılma hakkı elde etmek amacıyla aldığını belirtiyorlardı.[237] Bir İsviçre gazetesi olan "La Suise", *"Türkiye ancak Almanlar Rusya'dan çekilmeye başladığı zaman İngiltere ile ittifakı yeniden canlandırabilmiştir."* [238] diyerek, Türkiye'nin, Alman yenilgisini gördükten sonra savaş kararı aldığına dikkati çekmişti.

Diğer taraftan Türk devlet adamları ve basını da, Türkiye'nin savaşın başından beri demokrat devletleri desteklediğini ortaya koyan demeçler vermiş, yazılar yazmışlardı. Dönemin Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu, "France Soir" gazetesi muhabirine *"Türkiye'nin harp ilan etmesi memleketimizin 1939'dan beri güttüğü siyasetin bir neticesidir."* [239] diyordu. Necmettin Sadak 26 Şubat 1945 tarihli makalesinde; *"Türkiye geç kalmış olmakla beraber...diye söze başlayanlar var. Çok geç kaldı, işe yaramaz diyen kötü niyetliler de çıkacaktır."* [240]derken, Hüseyin Cahit Yalçın da 26 Şubat 1945 tarihli makalesinde Türkiye'nin savaşa girmekte geç kaldığını düşünenlere şu şekilde sesleniyordu:

"Biz demokrasi devletlerinin yanında mevki almakla hiçbir maddi ve şahsi menfaat peşinde koşmuş değiliz. Türkiye, Başkan Roosevelt'in ve Başvekil Churchill'in müdafaa ettikleri prensiplerin fiile konulduğunu görmekten başka bir şey

---

[235] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 15, Fevkalade Toplantı, 23 Şubat 1945, s.131.
[236] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 15, Fevkalade Toplantı, 23 Şubat 1945, s.132.
[237] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.258.
[238] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.258.
[239] Necdet Ekinci, **a.g.e.**, s.258.
[240] Necmeddin Sadak, "Türkiye'nin Verdiği Kararın Tam Manası", **Akşam**, 26 Şubat 1945, s.1.

istemiyor. Biz Atlantik misakının bir kılavuz olmakla kalmayarak bir kanun kuvvetini kesbetmesi uğrunda demokrat milletlerin girişecekleri mücadelelerde daima beraber yürüyeceğiz ve bu uğurda her fedakarlığa katlanacağız." [241]

25 Nisan 1945 tarihinde toplanan San Francisco Konferansı, iki ay süren görüşmelerin sonunda Birleşmiş Milletler Anayasası ile ona bağlı olan Uluslar arası Adalet Divanı'nın statüsünü belirleyen metni imzaladı. 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etme kararı alan Türkiye de, San Francisco Konferansı'na bir heyetle katıldı ve Birleşmiş Milletlerin kurucuları arasında yer aldı.

Görüldüğü üzere TBMM ve Türk devlet adamları, değişen dünya koşulları karşısında, özellikle savaşın sonuna doğru, savaş sırasında takip edilen savaşa girmeme politikasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda önce Almanya ile ekonomik ilişkiler durdurulmuş, daha sonra San Francisco Konferansı'na katılabilmek ve savaş sonrası oluşturulacak "Yeni Dünya Düzeni"nde yer alabilmek için Mihver devletlere savaş ilan edilmiştir. Verilen bu karar, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda "Demokrasi Cephesi"nde bulunmak istediğinin de bir göstergesidir. Türkiye'nin Demokrat devletler arasında yer almak istemesi ise, özellikle iç politikada bazı demokratik atılımların yapılmasını zorunlu hale getirecektir. Bu nedenle Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişte, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda "Demokrasi Cephesi"nde yer almasının önemli bir yeri vardır.

[241] Hüseyin Cahit Yalçın, "Türkiye'nin Kararı Karşısında", **Tanin**, 26 Şubat 1945, s.1.

2.BÖLÜM
İLK SİYASAL PARTİLERİN KURULMASI

1. MİLLİ KALKINMA PARTİSİ'NİN KURULMASI, PROGRAMI, ÇALIŞMALARI VE KAPANIŞI

Çok partili demokratik yaşama geçiş sürecinin ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi'dir. İstanbullu iş adamı Nuri Demirağ, 7 Temmuz 1945 tarihinde MKP'nin kurulması için İçişleri Bakanlığı'na müracaat etti. Nuri Demirağ'ın müracaatı 18 Temmuz 1945 tarihinde kabul edildi.[242] Böylece MKP, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde kurulan ilk muhalefet partisi olma özelliğini kazandı.

MKP kurucuları arasında Nuri Demirağ'ın yanı sıra Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan da bulunmaktaydı. Nuri Demirağ, Atatürk döneminde Sivas-Erzurum demiryolu yapımını gerçekleştirmiş, Karabük Demir-Çelik Fabrikaları binalarını yapmıştı. 1940 yılında İstanbul Yeşilköy'de özel bir uçak fabrikası ve pilot okulu kurmuştu. Kuruculardan Hüseyin Avni Ulaş ise Birinci TBMM'de İkinci Grup'un önde gelen yöneticilerinden biriydi. Mustafa Kemal'in aynı anda hem Meclis hem de Bakanlar Kurulu Başkanı olmasına karşı çıkmış, Başkomutanlık Yasası sırasında Başkomutana verilen yetkileri aşırı bulmuştu. 1926 yılında İzmir suikastı olayına karıştığı iddiası ile yargılanmış ancak sonunda aklanmıştı. Bütün bu nedenlerle Atatürk ve İnönü karşıtlarından sayılıyordu. Cevat Rıfat Atılhan ise emekli bir subaydı. Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'da Harbiye Nazırı olan Mersinli Cemal Paşa'nın yaverliğini yapmıştı. Muhafazakar biri olarak tanınıyordu. Partiyi kurma işini Nuri Demirağ üstlendiği için Genel Başkanlığa Nuri Demirağ getirildi.[243]

Genel olarak siyasi hayatta tecrübesi olmayan kişilerden kurulu MKP[244], meclis dışında kurulduğu için milletvekiline sahip değildi. Kurucuları arasında çeşitli konularda bir fikir birliği olmayan MKP, devletçiliği reddetmekte, Rus taraflısı bulduğu CHP'yi eleştirmekte, dış politika sahasında İslam Birliği-Şark Federasyonu projesinin gerçekleşmesini

---

[242] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s.14.
[243] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.216.
[244] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 17.Baskı, Çev: Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.307.

istemekteydi.[245] Ayrıca MKP, programında; seçimlerin nisbi temsil sistemi uygulanarak tek dereceli yapılmasını, Cumhurbaşkanının halk tarafından 5 yıllık bir süre için seçilmesini ve bir dönem görev yapabilmesini istemiş, bir Ayan meclisi kurulması fikrini ileri sürerek, sanayi ve ticarette serbest rekabet esasını savunmuştu.[246] MKP, tüzüğünde kuruluş amacını şu şekilde belirtmişti:

> *"Cihan huzurunda, tarihin kaydettiği devirden beri adalet timsali olarak hakim yaşamış milletimizin, azametli tarihinden kuvvet alarak bizlere emanet ettikleri ananelere sadakat ve hürmet göstererek zamanın ihtiyaçlarına göre terakki ve inkişaf yolunda milletimizin layık olduğu mevki ve refahın ahlakan ve iktisaden büyük bir kuvvet haline gelmesini temin maksadıyla, Anayasa hükümlerine göre Milli Kalkınma unvanıyla bir parti teşkil ettik."* [247]

Partinin, görüşlerini basına aktarmak amacıyla gerçekleştirdiği yemeklerde sık sık kuzu eti dağıtılması, basının bu partiyi "kuzu partisi" olarak adlandırmasına neden olurken, ciddi bir parti olarak değerlendirilmediği görülüyordu.[248] Devletin başındaki Cumhurbaşkanı İnönü dahi 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı TBMM'yi açış konuşmasında MKP'yi yok sayarak, Türk demokrasisinin asıl sorununun muhalefet eksikliği olduğu görüşünü ortaya atıyordu.[249]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker, Milli Kalkınma Partisi'ni *Tek Parti'den Çok Partiye* adlı eserinde şöyle değerlendirmekteydi:

> *"Milli Kalkınma Partisi, kurulmadan önce de, kurulduktan sonra da daima bir latife konusu olarak kaldı. Nuri Demirağ'ın Üsküdar sırtlarında muazzam bir korusu ve onun ortasında sarı boyalı bir köşkü vardı. Adını 'Kanarya Köşk' koymuştu. Onu Washington'daki Beyaz Ev ile kıyaslardı. Gazetecilere sık sık koruda kuzu ziyafeti çekerdi. Onun için partisi, gerçek adından fazla 'Kuzu Partisi' namı altında meşhur olmuştu."* [250]

---

[245] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1952, s.638-640.
[246] İsmail Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasal Partiler**, İstanbul, Elif Yayınları, 1965, s.78.
[247] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.217.
[248] **Cumhuriyet**, 2 Haziran 1945, s.3.
[249] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.7.
[250] Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1990, s.96.

Kuruculardan Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan, 1946 yılı başlarında partiden ayrıldı. Aynı dönemde Nuri Demirağ da partiden çıkarılmış ve ancak yargı kararı ile geri dönebilmişti. 1946 Belediye Seçimleri ile 1950 Milletvekili Seçimlerine katılan MKP, hiçbir yerde başarılı olamadı. Partisine bir taban bulamayan Nuri Demirağ, 1954 seçimlerinde DP listesinde yer aldı. Böylece etkinliğini büsbütün yitiren MKP, uzun süre genel kurul toplamadığı için yasa uyarınca 1958 yılının Mayıs ayında dağılmış sayıldı.[251]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında rotasını batıya çeviren Türkiye'de MKP'nin görüşleri etkili olamadı. 1946 seçimlerine katılan parti birçok ilde ve ilçede örgütlenmiş olmasına rağmen halk arasında taraftar toplayamadı. Zengin bir sanayici ve işadamı olan Nuri Demirağ'ın partisi, kendisine bir taban bulamadığı, kendi içinde uzlaşma sağlayamadığı ve CHP-DP arasındaki çekişmede kendisine bir yer edinemediği için siyasi hayatta bir varlık gösteremedi.

2.DEMOKRAT PARTİ'NİN KURULMA SÜRECİ

Demokrat Parti -Atatürk dönemi demokrasi girişimleri sayılmazsa- Milli Kalkınma Partisi kurulduktan sonra, 7 Ocak 1946'da siyasi hayatına başlayan ikinci muhalefet partisidir. Mustafa Kemal Atatürk, 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası ile iki kez çok partili yaşama geçmeyi arzulamış, ancak bu partilerin açılmasını takip eden siyasi ve toplumsal olaylar sonucunda adı geçen partiler kapatılmak zorunda kalınmış ve Atatürk dönemi demokrasi konusunda eksikleri ile tamamlanmıştır.

2.1.Cumhuriyet Halk Partisi'nde Parti İçi Muhalefetin Güçlenmesinin Nedenleri

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında[252] iktidar karşıtı bir parti bulunmamasının, Türk demokrasisinin tek eksiği olduğunu belirtmekteydi. Halbuki daha önce Milli Kalkınma Partisi adı ile bir siyasi parti kurulmuştu.[253] Dolayısıyla, İnönü ya Milli Kalkınma Partisi'ni ciddi bir muhalefet olarak görmüyor ve CHP karşısında alternatif bir parti olarak düşünmüyor ya da CHP içinden çıkacak ve dolayısıyla devrimlere

---

[251] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.217.
[252] İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli konuşması için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.3-9.
[253] Milli Kalkınma Partisi, çok partili siyasal yaşama geçişte kurulmuş ilk partidir. Bu parti Demokrat Parti'den önce, 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulmuştur. Bakınız: Feroz Ahmad – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.15.

sadık ve daha rahat kontrol edilebilecek bir partinin varlığını tercih ediyordu.[254] Ayrıca bu sırada CHP içindeki bazı milletvekillerinin hizip çalışmaları yapmasındansa, bunların CHP'den ayrılarak ayrı bir siyasi parti kurmalarının daha doğru olacağını söylemekteydi. İnönü konuşmasında şunları söylemiştir:

> *"Bir siyasi kurul içinde, prensipte ve yürütmede arkadaşlarına taraftar olmayanların hizip şeklinde çalışmalarından fazla bunların, kanaatleri ve programları ile açıktan durum almaları siyasi hayatımızın gelişmesi için daha doğru yol; milletin menfaati ve siyasi olgunluğu için daha yapıcı bir tutumdur."* [255]

Cumhurbaşkanının 1 Kasım 1945 konuşması aslında kuruluş hazırlıkları sürdürülmekte olan DP'ye olumlu bir çağrıydı. Gerçekten de CHP içinde artık CHP'li arkadaşlarından farklı düşünen milletvekilleri vardı. Nitekim bu farklı düşünceler özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı ve 1946 Bütçe Kanunu görüşmeleri sırasında kendini gösterdi.

2.1.1. Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı Görüşmeleri Sırasında Gelişen Parti İçi Muhalefet

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP tarafından TBMM'ye 14 Mayıs 1945 tarihinde taşınmış ve konu ile ilgili görüşmeler 16, 17, 18, 21 Mayıs ve 1, 4 Haziran 1945 tarihlerinde devam etmişti. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945 tarihinde TBMM'de yasalaşmıştı.[256]

Yasa tasarısı TBMM'de görüşülürken konu ile ilgili söz alıp konuşan kimi milletvekilleri, tasarının bazı maddelerini şiddetle eleştirmekteydi. Özellikle Adnan Menderes, Refik Koraltan, Emin Sazak, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur ve Recep Peker, yaptıkları konuşmalar ile Hükümete muhalif olduklarını ortaya koydular.[257]

TBMM'de tasarıya ve Hükümete karşı bir muhalefetin oluşması, iktidarı tasarının yasalaşması için gayret harcamaya yöneltti. Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı

---

[254] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.15.
[255] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.9.
[256] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 18, 11 Haziran 1945, s.232.
[257] Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ile ilgili muhalif konuşmalar için bu tezin birinci bölümünde "Çiftçiyi Topraklandırma Yasası" kısmına bakınız.

değiştirilmiş şekliyle 11 Haziran 1945 tarihinde kanunlaştı. Tasarının kanunlaşması sırasında 455 milletvekilinden 345'i oylamaya katıldı.[258] Tasarıya aleyhte oy kullanılmadı. Böylece, CHP parti disiplini kendisini bir kez daha gösterdi. Ancak 104 milletvekilinin oylamaya katılmamış olması da –tek partili dönemde- küçümsenecek bir rakam değildi.

2.1.2. 1945 Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı ve Parti İçi Muhalefet

TBMM'de Çiftçiyi Topraklandırma Yasa Tasarısı görüşmeleri sürerken, 21 Mayıs 1945 tarihinde 1945 yılı 7 Aylık Bütçe Kanunu Tasarısı görüşmeleri de yapılmaya başlanmıştı.[259]

TBMM'de Bütçe Kanunu tasarısının görüşmeleri 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28 ve 29 Mayıs 1945 tarihlerinde yapılmış ve 29 Mayıs 1945 tarihinde Bütçe Kanunu oylanarak kabul edilmiş ve yasalaşmıştı.[260] Görüşmeler sırasında Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi milletvekilleri yaptıkları konuşmalar ile Hükümeti, tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle eleştirmişlerdi.[261] Bu eleştiriler; bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçüsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirlilerin ve özellikle memurların durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizliği ve adaletsizliği konularında yoğunlaşmaktaydı.[262]

Bütçe Kanunu Tasarısının görüşmelerinin tamamlandığı gün yapılan oylamada, o güne kadar TBMM Genel Kurulu'nda görülmemiş bir olay yaşandı. Oylamalarda tek parti disiplini gereği muhalif oy kullanmayan milletvekillerinden 5 kişi, alışılagelmiş teamülün dışına çıkarak ilk defa aleyhte oy kullandı ve Bütçe Kanunu Tasarısı'na ret oyu verdi. Bütçe Kanunu'nu reddeden milletvekilleri arasında Aydın Milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, İçel Milletvekili Refik Koraltan, İzmir Milletvekili Celal Bayar ve Kars Milletvekili Fuat Köprülü bulunmaktaydı. Bunlardan Emin Sazak dışındakilerin DP kurucuları olduğu düşünülürse, DP'nin doğuşunda Bütçe Kanunu görüşmelerinin önemi ortaya çıkmaktadır.

---

[258] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 18, 11 Haziran 1945, s.232.
[259] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 21,22,23,24,25,26,28,29 Mayıs 1945.
[260] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945, s.510.
[261] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 21 Mayıs 1945, s.196-233.
[262] Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 3.Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s.27.

Bununla birlikte Bütçe Kanunu görüşmeleri sırasında Hikmet Bayur söz alarak; Bütçe Kanunu için kabul oyu kullanacağını, bunu devlet işlerinin devamlılığını sağlamak açısından yapacağını ancak bunun Hükümete güven duyduğu anlamına gelmediğini belirtmişti.[263] Gerçekten de Bütçe Kanunu'nun oylanması sırasında Hikmet Bayur, kabul oyu kullanmıştı. Hikmet Bayur'un bu açıklaması TBMM'de Hükümete yönelik güven tartışmasını ortaya çıkardı. Bunun üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu TBMM'de söz alarak Hükümet için güven oylaması yapılmasını istedi.[264] Başbakan Saraçoğlu şunları söyledi:

> *"Bütçe kabul edilmiş addolduğuna göre, [milletvekilleri] Hükümete olan itimatlarını reyleriyle bir kere daha göstersinler. Çünkü bu lüzum ve zaruret şunun için vardır ki, burada hep beraber verdiğimiz reyler Hikmet Bayur arkadaşın nutkunda söylediğine göre Devlet hayatını durdurmamak içindir. Tekrar vereceğiniz reylerle bunun böyle olup olmadığının meydana çıkması lazımdır. Size belki zahmet vermiş olacağım istirham edeceğim bir kere de bu noktadan tayini esami ile Hükümeti iktidar mevkiinde tutup tutmayacağınızı gösteriniz. Hatta isterseniz gizli reyler. Hatta ben rica edeceğim bizzat Hikmet Bayur, madem ki bu vazifeyi üstüne almıştır; bütçe de çıkmış bulunuyor arkadaşlariyle beraber yani kendisine iltisak edenlerle beraber bir itimat reyi talebinde bulunsun. Mamafi o bulunmazsa ben aynı fikri tekrar ediyorum. Çünkü ben yalnız Büyük Millet Meclisinin kararıyle ayakta durabilirim. Yalnız sizin kararınız bizi vazife başından ayırabilir ve yalnız sizin kararınız bizi vazife başında devam ettirebilir."* [265]

Başbakanın bu konuşması üzerine TBMM'de Şükrü Saraçoğlu Hükümeti için güven oylamasına geçildi. Güven oylamasına TBMM'de bulunan 455 Milletvekilinden 366'sı katıldı. Bunlardan 7 Milletvekili Hükümete güvensizlik oyu verdi. Hükümete güvenmeyen 7 Milletvekili arasında DP kurucularından Adnan Menderes, Refik Koraltan, Celal Bayar ve Fuat Köprülü bulunmaktaydı. Güvensizlik oyu veren diğer Milletvekilleri ise Emin Sazak, Recep Peker ve Hikmet Bayur'du. Güven oylamasında kırmızı oy kullanan bu 7 milletvekilinden Recep Peker ve Hikmet Bayur Bütçe Kanunu'na olumlu oy kullanmışlardı. Ancak diğerleri hem Bütçe Kanunu'na hem de güven oylamasına olumsuz oy vermişlerdi. Bununla beraber güven oylaması sırasında oy kullanmayan 84 Milletvekili vardı. Halbuki aynı gün Bütçe Kanunu tasarısı oylaması sırasında oya katılmayan Milletvekili sayısı 77 idi.

---

[263] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945, s.196-233.
[264] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945, s.508.
[265] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945, s.508.

Demek ki Bütçe Kanunu'na olumlu oy verdikten sonra güven oylamasına katılmayan Milletvekilleri de vardı.

Güven oylaması sırasında kırmızı oy kullanan Recep Peker, Saraçoğlu Hükümeti'nin bu şekliyle başarılı olamayacağını düşünüyor ve verdiği kırmızı oyun sebebini şu şekilde açıklıyordu:

> *"...son müzakereleri de dinledikten sonra bu heyeti terkip eden unsurların heyeti mecmuasının vücuda getirdiği kabinenin bugün devletin içinde bulunduğu iç ve dış ve ekonomik güçlüklerin heyeti mecmuasını iyi bir surette kavrayıp göğüsleyebileceği hakkında içimde inan yoktur..."* [266]

Görüldüğü üzere TBMM'de hem Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Bütçe Kanunu görüşmeleri ve hem de güven oylaması sırasında CHP içinde muhalif bir grup ortaya çıkmıştı. Ancak bu muhalif grup kendi içinde homojen bir yapıya sahip değildi. Örneğin Recep Peker, kabinede değişiklik düşünürken, Adnan Menderes ve Celal Bayar gibi Milletvekilleri siyasi yaşamlarına farklı bir partide devam etmek eğilimindeydi.

2.1.3. Basında, Gazeteci Milletvekilleri Arasında Başlayan Gerginlik

TBMM'de; Bütçe ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası görüşmeleri sırasında ortaya çıkan tartışma ortamı, kendisine basında da yer buldu. 17 Ağustos 1945 tarihli Vatan gazetesinde, Ahmet Emin Yalman *"Yeni Bir Devrin Eşiğinde"* adlı makalesi ile, TBMM'deki tartışma ortamını eleştiriyor ve şöyle diyordu:

> *"Her insan kendi nefsine karşı korunmak için bir frene muhtaçtır. Her sosyal topluluk, her siyasi parti de aynı ihtiyacın karşısındadır. Keyfi ve frensiz gidişlerin denemesini Türk milleti defalarca geçirdi, bir takım dersler aldı. Dünyanın bugünkü halini, idare eden veya edilen bütün Türk vatandaşları mutlaka görmeli ve birbirlerine karşı çalışmaktan, birbirlerini kırmaktan, kendi görüşlerinden başka görüşleri ihanet saymaktan vazgeçmelidirler. Siyasi oyunu dürüst usullerle, karşılıklı saygıyla, bir iş bölümü halinde oynamalıyız. İktidar buyurma yeri değil, hizmet ve fedakarlık yeridir. Halbuki bir takım iktidar milletvekilleri diğer arkadaşlarının söz söylemesine engel olmağa, tenkiti zorla susturmağa çalışıyorlar. Biz bunu, bir millet meclisindeki*

[266] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 17, 29 Mayıs 1945, s.509.

müzakerelerin nasıl olması lazım geldiğini değil, nasıl olmaması icap ettiğini belli etmek için tam zamanında yapılmış ve ortaya konulmuş bir manzara diye karşılıyoruz." [267]

Yalman'ın yazısına CHP'nin yayın organı Ulus'tan yanıt gecikmedi. Falih Rıfkı Atay, *"Muhalifler"* başlıklı yazısıyla CHP içerisindeki muhaliflere çatıyor ve adeta CHP içerisindeki savaşı basına taşıyordu.[268]

Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfkı Atay'ın bu sert yazısına karşı *"Savaş mı, Karşılıklı Saygı mı"* başlığını taşıyan yazısında kendisinin bir muhalif değil, olumlu bir demokrasi girişimcisi olduğunu söylüyordu. Bunun üzerine Falih Rıfkı Atay 23 Ağustos 1945 tarihli yazısında şunları yazdı:

"Oyun kaleyi içinden fethetmek, CHP saflarında ve kişiler etrafında ayrılıklar yapmak ve onun 20 yıllık örgütü ve itibarına el koymak hükümeti ele geçirmek. Hayır, CHP'den olanlarla, olmayanlar, her demokraside olduğu gibi her partinin kendi disiplini olacaktır." [269]

Ahmet Emin Yalman ile Falih Rıfkı Atay arasında 1945 yılının Ağustos ayında başlayan karşılıklı yazışmalar, şiddetli ve sürekli bir gazete çatışmasının başlangıcı oldu. *"İnsanlık Vakarı"*, *"İfrattan Muvazeneye"*, *"Babil Kulesi"*, *"Samimiyet Lazım"* başlıklı dört makale ile Vatan gazetesi siyasi çekişmesini sürdürdü.[270]

Vatan gazetesinin karşısına hükümet yanlısı olarak iki gazete çıktı. Bunlar Ulus ve Tanin gazeteleriydi. Bu gazetelerde yazı yazan Falih Rıfkı Atay ve Hüseyin Cahit Yalçın, makalelerinde Vatan gazetesinde çıkan yazılara karşılık cevap yazıları yazıyorlar, CHP içerisinde muhalefet yapan milletvekillerinin tavrının doğru olmadığını savunuyorlar hatta muhaliflerin cezalandırılması gerektiğini söylüyorlardı. Falih Rıfkı Atay, 2 Eylül 1945 tarihinde Ulus gazetesinde çıkan bir yazısında Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'yi

---

[267] Ahmet Emin Yalman, "Yeni Bir Devrin Eşiğinde", **Vatan**, 17 Ağustos 1945, s.1.
[268] Mustafa Dinçer, Çok Partili Döneme Geçişte Türk Basınında Siyasi Çekişmeler 1945-1954, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1989, s.41.
[269] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.41.
[270] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.42.

ele geçirmek için 20 yıldır fırsat kolladıklarını ve bunların *"canlarının yakılması"* gerektiğini yazmaktaydı.[271]

Özellikle Vatan gazetesi ile Ulus ve Tanin gazeteleri arasında devam eden ve gittikçe sertleşen durum üzerine Başbakan Şükrü Saraçoğlu duruma müdahale etme gereği hissetmiş ve 6 Eylül 1945 tarihinde şu beyanatı vermişti:

> *"Harp bitti, fakat sulh henüz yerine oturmadı. Demokrasi yolunda çok geniş bir mesafe almış bulunuyoruz. İnkılap eserlerini korumak için almış bulunduğumuz şu veya bu tedbirleri yeni bir incelemeye konu yapmak mümkündür. Gazetelerde devam eden münakaşalarda irtica maddelerinde hiçbir serbestlik istenilmediğine göre aradaki ihtilaf çözülmez bir şey değildir."*[272]

Muhalif Vatan gazetesi ile hükümet yanlısı Ulus ve Tanin arasında bu mücadele devam ederken CHP içerisinde muhalif harekete yönelmiş milletvekilleri tarafından kaleme alınan Dörtlü Takrir, CHP Grup Başkanlığına sunuldu.

2.2.Dörtlü Takrir ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tepkisi

1945 yılı Bütçe Kanunu ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesi sırasında CHP içinde ortaya çıkan muhalif hareketin başını Adnan Menderes ve onun gibi büyük toprak sahipleri çekmekteydi. Aydın bölgesinde Menderes Çayı üzerinde 10 bin dönümden fazla toprağı olan Adnan Menderes Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'na karşı çıkmış, kamulaştırılarak topraksız çiftçiye dağıtılacak toprakların alt sınırının 500 dönümden 5000 dönüme çıkarılması amacıyla TBMM'de uzun bir konuşma yapmıştı.[273] Onun gibi diğer büyük toprak sahibi Milletvekilleri ise konuşmaları ile Adnan Menderes'i desteklemişlerdi.

30 Mayıs 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesi *"7 Kırmızı Oyu Kimler Verdi?"* başlıklı yazısıyla gündemin ana sorusunu sormuş ve aslında İkinci Dünya Savaşı sonrası CHP içerisinde beliren ilk muhalif hareketi gözler önüne sermişti.[274] CHP içerisindeki bu muhalif hareket özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Yasası sırasında doruk noktasına ulaşmış ve

---

[271] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.43.
[272] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.43.
[273] Şerafettin Pektaş, **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi (1938-1950)**, İstanbul, Fırat Yayınları, 2003, s.205.
[274] **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1945, s.3.

tasarıya muhalefet eden Milletvekillerinden dördü; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar, bir önerge hazırlayarak bunu, 7 Haziran 1945 tarihinde Parti Grup Başkanlığı'na sunmuşlardı.[275] Dört CHP'li milletvekili tarafından hazırlanan bu önergeye Dörtlü Takrir denmişti.[276]

Dörtlü Takrir, Türkiye'de demokrasi prensiplerinin tam manasıyla uygulanmasına yönelik olarak kaleme alınmış siyasi bir metindi. Takrirde; Cumhuriyetin ilanından itibaren yaşanan bazı gelişmelerin, Türkiye'de 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ruhuna aykırı olarak, kişi hak ve özgürlüklerini kısıtladığı, TBMM'de muhalefet denetiminin sağlanamamasının, milleti egemenliğinden uzaklaştırdığı ifade edilmekteydi. İkinci Dünya Savaşı'nın demokratik cephe tarafından kazanıldığına ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli nutkuna atıfta bulunularak parti çalışmalarının demokratik esaslara göre yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade ediliyordu. Bu istekler esasen kötü şeyler değildi. Ancak dört CHP'li milletvekili Dörtlü Takrir ile adeta CHP'de parti içi demokrasinin olmamasından yakınıyor ve Türkiye'de kişi hak ve özgürlüklerinin gerektiği gibi kullanılamadığını belirtiyorlardı.

Bu durum tek partili dönemin otoriter disiplin anlayışına alışmış CHP'li milletvekilleri tarafından olumlu karşılanmadı. CHP içerisinde meydana gelen bu gelişme üzerine CHP Meclis Grubu 12 Haziran 1945 tarihinde Dörtlü Takriri görüşmek ve karara bağlamak üzere toplandı.[277] Öğleden sonra saat 14.00 sularında başlayıp 7 saat süren toplantıya CHP Grup Başkanı ve Başvekil Şükrü Saraçoğlu başkanlık etti.[278] Başvekil Şükrü Saraçoğlu, önerge sahiplerine tekliflerini geri almalarını tavsiye ediyordu. Başvekile göre takrirde istenenler zaten CHP'nin sahip olduğu özelliklerdi. Eğer bir takım eksiklikler görülüyor ise bu eksiklikler, zaten CHP milletvekili olan takrirciler tarafından gerekli kişilere çok rahat iletilebilirdi.[279] Takrirci milletvekilleri takrirlerini geri almadıkları gibi grupta söz alarak savunma yaptılar. Takrirciler, partide demokratik bazı yeniliklerin yapılmasını istiyorlardı. Bayar konuşurken, gruptan bazı milletvekillerinin *"beğenmiyorsan git ayrı bir parti kur..."* demeleri üzerine Bayar; *"Bu işin zorluklarını bilirim. Parti kurmaya niyetim yok."* şeklinde

---

[275] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.13.
[276] Dörtlü Takririn tam metni için bakınız: Ek-1.
[277] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s.25.
[278] İsmet Bozdağ, **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar**, İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s.110.
[279] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.110.

yanıt vermişti.[280] Konuşmalar sırasında CHP Grubunda yer alan milletvekilleri tarafından takrircilere karşı ağır eleştiriler yöneltildi.[281] Hatta Adnan Menderes bu durumu, *"Bizi sorguya çektiler, 7 saat küfrettiler. Bize kızmalarının yegane sebebi, istedikleri yolda yürümeyişimizdir."* [282] demektedir. Grup toplantısının sonunda yapılan oylamada takrirde imzası olan milletvekillerinin dışındaki tüm milletvekilleri takrire olumsuz oy verdiler ve Dörtlü Takrir reddedildi.

Refik Koraltan Dörtlü Takririn reddedilmesi ile ilgili şunları söylemektedir:

"Bilindiği gibi Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes'le birlikte, haziran ortalarında Meclis Grubu Reisliği'ne müşterek bir takrir verdik...1927'den sonra irticaı önlemek ve dünya buhranı sarsıntılarından korunmak için, geçici zamanlara mahsus olarak alınmış, takyit edici tedbirleri rejimimizin esası olarak alıp kökleştirmeğe hiçbirimizin hakkı yoktur... Nihayet dünya buhranı demokrasinin zaferiyle bitince, 23 yıl evvel, milli devletimizi kurarken açtığımız feyizli ve nurlu yolun pürüzsüz şekilde önümüzde yeniden açılacağını tabii bulduk ve Meclis'teki bütün arkadaşlarımızın görüşlerine tercüman olacağımız kanaatiyle takririmizi verdik. Netice bildiğiniz gibi, ümitlerimizi kırıcı mahiyette çıktı... İnkılapçılık partimizin ve ondan üstün olarak Anayasa'mızın baş vasıflarından biridir. Biz inkılapçı bir partinin disiplin, endişe ve iddialarına kendini kaptırarak, prensipleri feda etmesini ve inkılapçılık lazım gelen yerde 'Duralım' demesini asla beklemezdik..." [283]

12 Haziran 1945 tarihinde yayınlanan CHP Grup Başkan Vekilliği bildirisinde, Dörtlü Takririn reddinin sebebi açıklanmaktaydı. Buna göre bu gibi istekler gruba getirilemezdi. Kanun değişiklik teklifleri TBMM'de, Tüzük değişiklik teklifleri ise Kurultay'da yapılabilirdi.[284]

Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi adlı eserlerinde, Dörtlü Takririn reddinin resmi açıklaması olmakla birlikte bu reddin gerçek sebebinin CHP içinde Cumhurbaşkanı İnönü tarafından teşvik edilen bir görüşe

[280] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.45.
[281] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.111.
[282] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.45.
[283] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.31-32.
[284] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.30.

dayandığını ve bu görüşün de partinin tutumunu kabul etmeyenlerin CHP'den ayrılarak yeni bir parti kurmaları olduğunu ileri sürmektedir.[285]

Dörtlü Takrir'in; tek parti yönetimi, Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'na karşı duyulan genel hoşnutsuzluğu ifade ettiğini belirten Kemal Karpat, takrircilerin isteklerinin karşılanmış olması durumunda bir muhalif partiye gerek kalmayacağını, ancak takririn reddi üzerine, muhalif bir parti kurmaktan başka çare kalmadığı yorumunu yapmaktadır.[286]

Cem Eroğul, Demokrat Parti adlı eserinde Dörtlü Takrir'in reddediliş sebebinin iki farklı sebebe dayanabileceğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi CHP'li milletvekillerinin otoriter tepki alışkanlıklarını devam ettirdikleridir. Diğer sebep ise CHP'nin kendi içinden çıkacak bir muhalefete olumlu baktığı ve bu nedenle Dörtlü Takririn kasten sert bir şekilde reddedildiğidir.[287]

2.3. Takrircilerin Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ayrılması

Dörtlü Takrir CHP Meclis Grubu'nda reddedilmişti. Ancak takrirci milletvekilleri hala CHP saflarında siyaset yapmaya devam etmekteydi. Üstelik Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, kurulduğu günden beri CHP'ye muhalif yazılarıyla tanınmış Vatan gazetesinde köşe yazıları yazarak CHP'ye karşı muhalefete geçmişlerdi. Bunun üzerine CHP Genel Sekreter Vekili N.Kansu, hem Adnan Menderes'e, hem de Fuat Köprülü'ye bir mektup göndererek hareketlerinin amacının ne olduğunu sordu. Adnan Menderes'e gönderilen 09.09.1945 tarihli mektupta şöyle denmekteydi:

"CHP Genel Sekreterliği'nden, *09 Eylül 1945*

Parti adayı olarak, halkın oyuna sunulmuş ve parti milletvekili olarak seçilmiş olduğunuz ve birkaç yıldır da, Meclis Parti Grubu İdare Kurulu Üyesi bulunduğunuz halde, Meclis toplantılarında, hareket tarzınızı inceleyen Parti İdare Genel Kurulu bu hareketinizi tüzük hükümlerine bağlılık yönünden, derin bir zaaf sayılacak mahiyette görmekle müteessirdir.

---

[285] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.14.
[286] H.Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Değerler**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967.
[287] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.30-31.

Bu hareket tarzında, güttüğünüz maksadın ne olduğunun bildirilmesini rica ederim.

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreter Vekili
N.KANSU" [288]

Aynı makam tarafından Fuat Köprülü'ye gönderilen mektupta da şunlar yazmaktaydı:

"CHP Genel Sekreterliği'nden, 11 Eylül 1945

Parti adayı olarak, halkın oyuna sunulmuş ve partili bir milletvekili olarak seçilmiş olduğunuz halde son zamanlarda, Meclis konuşmalarında aldığınız tavır ve hareket ve hele parti prensipleri ve parti hükümeti aleyhinde öteden beri yayın yapmayı şiar edinmiş olan Vatan gazetesinde çıkan ve aynı gazetenin aldığı cephede yer alan, idare kurulu bu hareketinizin, parti tüzüğü hükümlerine uymadığını görmekle müteessirdir. Bu hareketinizin sebebini ve maksadınızı bildirmenizi ve partimizin hangi ocağında kayıtlı bulunduğunuzu da eklemenizi rica ederim.

Cumhuriyet Halk Partisi
Genel Sekreter Vekili
N.KANSU" [289]

CHP Genel Sekreter Vekili'nin imzasını taşıyan bu mektuplar Adnan Menderes ve Fuat Köprülü tarafından yanıtlandı. Her iki milletvekili de özellikle TBMM'de yaptıkları konuşmalar ile ülke sorunlarının çözümüne yönelik gerçekleri ifade ettiklerini, ülkenin ve partinin yüksek menfaatlerine hizmet ettiklerini belirtiyorlardı.[290] Ayrıca Fuat Köprülü Dörtlü Takrir sonrasında yazı yazmaya başladığı Vatan gazetesinin demokrasi konusundaki isteği ile CHP'nin konuya bakışı arasında bir fark bulunmadığını, yazılarının bir milletvekili olmaktan çok bir birey olarak, CHP İdare Heyeti'nin sorumluluğu altında yayınlanan Ulus gazetesinde, kişiliğine karşı çıkan ve hakarete varan yazılara karşılık vermek için yazıldığını ve Vatan gazetesinde yayınlanan yazılarının da CHP'nin ana prensiplerine ve parti tüzüğüne uygun olduğunu belirtmekteydi.[291] Fuat Köprülü hareketinin sebebini soran mektuba şöyle cevap vermekteydi:

"...Bütün sözlerimde ve yazılarımda takibedilen maksat, bir milletvekili sıfatıyla, yapmaya mecbur olduğum vazifenin ifadesinden ibarettir. Memleketin selametini, Anayasa'nın metnine ve ruhuna tamamıyla sadık kalmakta gören, dürüst

---

[288] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.28.
[289] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.26.
[290] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.27.
[291] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.27.

bir insan olarak, samimi kanaatlerimi, önce parti Meclis Grubu'nda, sonra Meclis'te ve nihayet efkarı umumiye karşısında imza ve müdafaa ettim." [292]

Adnan Menderes ise cevabında, Meclis Parti Grubu İdare Kurulu üyesi olmasının ülkenin gerçeklerini söylemesine engel olmadığını ve Dörtlü Takrir ile amaçlarının ne olduğunun ayrıntılı bir şekilde ifade edildiğini belirtiyordu.[293]

Bütün bu gelişmeler üzerine CHP Parti Divanı 21 Eylül 1945 tarihinde muhalif iki milletvekilinin durumunu görüşmek üzere toplandı. Aynı gün CHP Genel Sekreterliği şu bildiriyi yayınladı:

"Cumhuriyet Halk Partisi, Genel Başkanlık Divanı'ndan ve Büyük Millet Meclisi Başkanı'ndan ve Parti Kabine üyelerinden ve Genel İdare Kurulu Parti Grubu ve parti Müstakil Grubu İdare Kurulu üyelerinden teşekkül eden parti divanı, bugün saat 17'de, Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun Başkanlığında Büyük Millet Meclisi binasında toplanarak, bütün belgeleri gözden geçirdikten sonra, Aydın Milletvekili Adnan Menderes ile Kars Milletvekili Fuat Köprülü'nün hareket ve faaliyetlerini zıt gördüğünden, bu iki milletvekilinin, Cumhuriyet Halk Partisi ile ilgilerinin kesilmesine oy birliği ile karar vermiş ve bu karar onanmıştır." [294]

İki muhalif milletvekilinin CHP'den çıkarılmaları halk arasında da dikkatle takip edilmişti. Vatan gazetesinin yaptırdığı bir anketin sonuçları *"Meseleler"* sütununda yayınlanmıştı. Bir öğretmen; *"Köprülü eski Darülfünun'dan hocamdır. İlim mesleğini bırakarak siyasi hayatı tercih ettiğinden dolayı kızmıştım. Şimdi anlıyorum ki, o haklı imiş, ben haksızmışım. Siyasi hayat, fikirlerini müdafaa etmek cesaretini gösteren, ilim adamlarına şiddetle muhtaçmış."* [295] diyordu. Bir iş adamı; *"En hassas makinelerle yapılan mamulatta bile, bir tolerans farkı bulunur. Bizdeki politikacı dimağı ne gibi bir seri imalatına tâbi oluyor ki, hepsini aynı tarzda görüyor, aynı tarzda düşünüyor, hiçbir tereddüt duymadan aynı karara varıyor. Yetmiş kişi arasından ortalıktaki hadiseyi başka bir zaviyeden görüp tefsir edebilecek bir tek kişi olsun çıkmadı mı?"* [296] demekteydi.

---

[292] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.27.
[293] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.28.
[294] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.26.
[295] **Vatan**, 23 Eylül 1945, s.3.
[296] **Vatan**, 23 Eylül 1945, s.3.

Cumhuriyet gazetesi Başyazarı Nadir Nadi de, *"Partiden İki Kişi Çıkarıldı"* başlıklı makalesinde; iki üç kişiye ceza vermekle hiçbir şeyin düzelmeyeceğini yazmış, bu kişilere haksızlık yapıldığını belirterek, Türkiye'nin kendisini çok kısa sürede yeni dünya şartlarına hazırlaması gerektiğini vurgulamıştı.[297] Aynı günlerde Cumhuriyet gazetesi *"Memlekette tek parti bulunması demokrasimizin inkişafına mani midir, değil midir?"* sorusunu, tanınmış kişilere yönelterek, sonuçları gazete sütunlarında yayınlamıştır.[298]

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün 21 Eylül 1945 tarihinde CHP'den çıkarılması üzerine Celal Bayar bu karara bir tepki olarak milletvekilliği görevinden istifa etti. Celal Bayar'ın istifa mektubu şöyledir:

"Büyük Millet Meclisi Yüksek Başkanlığı'na

İzmir milletvekilliğinden istifa ettiğimi arz eder, bilvesile derin saygılarımı sunarım.

Celal BAYAR" [299]

Celal Bayar'ın milletvekilliğinden istifası, CHP'den istifa ettiği anlamına gelmiyordu. Ancak bu sessiz sedasız istifanın, kamuoyunda, iki muhalif milletvekilinin partiden çıkarılmalarından çok daha fazla yankı uyandıracağı belliydi. Çünkü milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar ile CHP'den çıkarılan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü arasında ortak bir nokta vardı. Bu ortak nokta ise bu kişilerin Dörtlü Takrir'de imzalarının bulunmasıydı. Yani Celal Bayar'ın bu istifası aslında O'nun CHP'den ayrılarak belki de yeni bir parti kurmasına sebep olacak gelişmelerin başlangıcı olabilirdi.

Nitekim bu istifanın kamuoyundaki yankısı gerçekten de beklendiği gibi büyük oldu. Basında ve CHP çevrelerinde konu ile ilgili olarak bir çok yorum yapıldı. Celal Bayar, Kurtuluş Savaşı döneminde *"Galip Hoca"* ünvanı ile millete mâl olmuş bir kişilikti ve Atatürk'ün ölümü sırasında Başbakanlık makamında bulunuyordu. Üstelik Celal Bayar, Atatürk tarafından Başbakanlığa terfi ettirilirken, Bayar'ın milletvekilliğinden istifasını verdiği partinin Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, o zaman yine Atatürk tarafından görevden uzaklaştırılıyordu. İşte bu özellikleri, Bayar'ın milletvekilliğinden istifasının yankılarını arttıran özelliklerdi. Bu nedenlerle; Celal Bayar'ın, Atatürk

---

[297] Nadir Nadi, "Partiden İki Kişi Çıkarıldı", **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1945, s.1.
[298] **Cumhuriyet**, 17-18 Eylül 1945.
[299] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, s.14.; **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.18.

devrimlerinin mirasçısı olarak, İnönü'nün karşısına bir muhalefet lideri olarak çıkabileceği görüşü, kamuoyunda tartışılmaya başlandı.

Yukarıda bahsedilen bu mirasçılık konusunu esasen kamuoyuna ilk defa Tan gazetesi duyurmuştu.[300] Ancak Tan gazetesinin bu yazısı beklenin çok daha üstünde bir tepki ile karşılandı. Hatta takrircilerden Fuat Köprülü bile bu konuda bir yazı yazma gereği hissetti. Köprülü Vatan gazetesinde yazdığı *"Miras Davası"* adlı makalesinde şöyle diyordu:

> *"Kurtuluş Savaşı'nın büyük kahramanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, şimdi Türk tarihinin ebedi şeref sayfalarında ve Türk milletinin kalbinde yaşamaktadır. O'nun mirası, bugünkü müstakil Türk devleti ve mirasçısı ise, yalnız ve yalnız Türk milletidir. Bunu bir ferde, bir zümreye, bir siyasi partiye mâl etmek Atatürk'ün hatırasına gösterilebilecek en büyük hürmetsizlik olur."* [301]

Necmeddin Sadak da Akşam gazetesindeki sütununda konuyu işlemiş ve şunları söylemişti:

> *"Celal Bayar muhalefete geçebilir, yeni bir parti kurabilir (ve fikrimizce memlekete en büyük hizmeti eder) fakat, Celal Bayar çapında bir adamın, asla yapmayacağı tek şey, Atatürk'ün vârisliği adı altında, memlekette en korkunç ikiliği yaratmaktır.*
>
> *Bu memlekette, hükümeti elinde tutanların, muhalefet yapanların; siyasi programlarındaki ayrılıklar ne olursa olsun, her zaman müşterek alametleri, ellerindeki Atatürk bayrağı kalacaktır. Çünkü bu millet onun dışında hiçbir ideale inanmaz. En kötü, en tehlikeli politika istismarı da Atatürk'ün millete ve tarihe mâl olmuş eşsiz adına yapılanıdır. Bunu yapanlar meydandadır. Hiçbir Türk vatanseveri bu düşman propagandasına vasıta olmayacaktır."* [302]

Celal Bayar'ın istifası, yukarıda bahsedilen miras konusundan farklı boyutlarda da tartışıldı. Bayar'ın istifası, CHP'den çıkarılan muhalif milletvekilleri ile ilişkilendiriliyor ve yeni bir parti kurulabileceği doğrultusunda basında ve siyasi çevrelerde yorumlar yapılıyordu. Vatan gazetesinde bu konu ile ilgili olarak çıkan bir yazıda *"Celal Bayar'ın istifasından duyduğumuz ferahlık, iki milletvekilinin akıbetinden kendini kurtardı diye değildir. Celal*

---

[300] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.21.
[301] Fuat Köprülü, "Miras Davası", **Vatan**, 6 Ekim 1945, s.2.
[302] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.20.

Bayar'da, her bakımdan bir lider olmak şahsiyet ve meziyetleri mevcuttur." [303] deniyordu. Ancak bunun tam tersi fikirleri ileri sürenler de vardı. Yine Vatan gazetesinde *"Celal Bayar Yeni Bir Parti Kuramaz"* başlıklı yazıda şöyle denmekteydi:

> *"...Celal Bayar'ın olsa olsa hükümetin bazı icraatına karşı, tatbiki bakımdan tenkit ve muhalefeti bahis mevzuu olabilir. Yoksa yeni bir parti kurması değil. Yeni partiler şahıslar arasındaki karşılıklı münasebetlere değil, temel fikir ve mezhep binalarına dayanılarak kurulur. Ve hele Celal Bayar gibi milli tarihe karışmış şahsiyetler için, siyasi kanaat ve inanç değiştirmek, gömlek değiştirmek kabilinden olan işler değildir.*
>
> *Celal Bayar, parti kurmak arzusundan ziyade, Atatürk demokrasisine zıt bir parti kurmamak bağından ve son büyük divan kararı karşısında da, partili mebus sıfatı ile istediği ölçüde tenkit ve muhalefet yapamayacağını sanmak yüzünden milletvekilliğinden çekilmiş olmalıdır."* [304]

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün CHP'den çıkarılmalarından ve Celal Bayar'ın da milletvekilliğinden istifasından sonra gözler Dörtlü Takririn dördüncü imzacısı Refik Koraltan'a çevrildi. Tam bu sırada Koraltan'ın 2 Ekim 1945 tarihli demeci Vatan gazetesinde yayınlandı. Fikirlerini ayrıntıları ile bu demeçte açıklayan Refik Koraltan şunları söylüyordu:

> *"Bir siyasi parti, millet hakimiyetinin gayesi değil bir vasıtasıdır. Partinin varlığının hikmeti de ortaya koyduğu ve tatbik mesuliyetini halka karşı üzerine aldığı prensiplerden ibarettir. Ben ve arkadaşlarım, prensipleri bozacak yerde, tamamıyla tatbikinden başka bir şey istemedik. Bunu isteyen iki arkadaşı, partiden ihraç yolunda verilen bir karar, parti prensiplerine aykırı bir karardır. Bunun partide disiplini muhafaza maksadıyla, verildiği söyleniyor. Halbuki bir parti için disiplinin kantarı, kendi nizamnamesidir. İhraç kararı, Parti nizamnamesinin sarih maddelerinin hükümlerine aykırı olarak verildiğine göre, parti prensipleriyle beraber disipline de uygun hareket edilmediği kanaatindeyim."* [305]

Refik Koraltan bu görüşlerinden dolayı, partiden ihraç edilen diğer milletvekilleri ile aynı akıbete uğradı ve 27 Kasım 1945 tarihinde partiden ihraç edildi.[306] Artık Dörtlü Takriri imzalamış olanların üçünün CHP ile ilişkisi kalmamıştı. Bayar ise daha önce

---

[303] **Vatan**, 1 Ekim 1945, s.2.
[304] **Vatan**, 2 Ekim 1945, s.3.
[305] **Vatan**, 2 Ekim 1945, s.2. ; Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.31.
[306] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.50.

milletvekilliğinden istifa etmişti. Tam bu sırada Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'nin yedinci dönem üçüncü toplantı yılını açış konuşması gündeme oturdu. Cumhurbaşkanı İnönü nutkunda şunları söylüyordu:

> *"Bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır."* [307]

Bu konuşmadan anlaşılan şuydu ki, Cumhurbaşkanı İnönü, geçmiş denemeleri de göz önüne alarak, siyasi yaşamda iktidar partisinin kontrolünden çıkabilecek bir partinin var olmasını arzu etmiyordu. Yine *"...başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır..."* derken CHP karşısında sadece bir muhalefet partisinin bulunmasını arzu ettiği öne sürülebilir.

Cumhurbaşkanının bu çok açık söylevi, CHP karşısında bir muhalefet partisi kurmayı düşünen eski CHP'li milletvekillerini harekete geçirmeğe yetti. Celal Bayar, Cumhurbaşkanının söylevi ile aynı tarihi taşıyan demecinde; *"Parti kuruyoruz, bu muhakkaktır, fakat birkaç gün geçmeden tafsilat veremem."* [308] diyordu. Celal Bayar, bir gün sonra, 2 Aralık 1945 tarihinde CHP'den istifa etti.[309] Bayar, CHP'den istifa sebebini, yıllar önce kurtuluş mücadelesine giriştiği Ödemiş'te şöyle açıklamıştı:

> *"...Arkadaşlar, benim Mecliste haksızlıklara karşı söylediğim nutuk gazetelerde bile neşredilmemiştir. Ben, sizin arzularınızı, Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsünde müdafaa etmek istedim. Gördüm ki, buna da imkan yoktur. CHP saflarında, kanaatlerimi inandığım şekilde müdafaa ettim, netice çıkmadı. Büyük küçük hiçbir zatın aleyhinde değilim, aramızda bir memleket davası, bir prensip davası ve görüş farkı vardır. Bunu karşılıklı münakaşa etmek mevkiindeyiz. Memleketin menfaati burada olduğu için, bunu yapmak istiyoruz. Murakabesiz bir sistemin insanları nerelere götürdüğü meydandadır."* [310]

---

[307] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 20, 1 Kasım 1945, s.7.
[308] **Cumhuriyet**, 2 Aralık 1945, s.2.
[309] **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1945, s.2.
[310] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar / 1946-1950**, s.22.

Celal Bayar'ın yeni bir parti kuracağı demecinin gazetelerde yayınlanmasından hemen sonra Falih Rıfkı Atay tarafından Ulus gazetesinde yayınlanan *"Yeni Bir Muhalefet Partisi"* başlıklı yazıda, Celal Bayar'ın Kemalizm davasına ve Türk devrim geleneklerine bağlı bir kişi olarak, muhalefet lideri olmaya uygun olduğu yazılıyordu. Yazı şöyle devam ediyordu:

> *"Celal Bayar, bizim partimizde fazileti, dürüstlüğü ve ülkücülüğüyle şöhret kazanmıştır. Karşımızda bu vasıfta bir liderin muhalefet partisini kurmasından memnun olmamak imkanı var mıdır?"* [311]

Hüseyin Cahit Yalçın da Tanin gazetesinde 5 Aralık 1945 tarihinde yayınlanan makalesinde yeni parti kurulacağını sevinçle karşıladığını belirterek; şunları söylemişti:

> *"...mevcut fırka içinden bazı zatların ayrılarak, esas programda müttehit kalmakla beraber, bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiş ve bunun çok faydası görüleceğine inanmıştık. İşte şimdi bu yeni partiyi böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telakki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz."*[312]

2.4. Tan Gazetesinin Muhalefeti ve DP ile İşbirliği Çabaları

Kasım 1945 tarihinde Tan gazetesinin sahipleri Zekeriya ve Sabiha Sertel, Görüşler adı ile bir dergi çıkardı. Görüşler, yeni bir muhalefet partisi kuracak olan Celal Bayar ve arkadaşlarının desteğini alarak yayınlanmıştı.[313] Kurulacak partinin görüşlerini savunacak bir derginin yayınlanması kararı, Ankara'da Tevfik Rüştü Aras'ın evinde yapılan ve Zekeriya Sertel ile Celal Bayar ve Adnan Menderes'in de katıldıkları bir toplantıda alınmıştı.[314] Derginin ilk sayısında, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykurt, Behice Boran, Adnan Cemgil, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin gibi solcu olarak tanınan yazar ve düşünürler yazı yazdılar. Ayrıca, Fevzi Çakmak, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün de yazı kadrosunda bulunduğu ve ikinci sayıdan itibaren adı geçen kişilerin dergide yazı yazacakları açıklanmıştı.

Serteller'in, Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü ile ortak yönü özellikle Cumhurbaşkanı İnönü'ye ve CHP'nin bazı uygulamalarına muhalif olmalarıydı. Bu nedenle

---

[311] Falih Rıfkı Atay, "Yeni Bir Muhalefet Partisi", **Ulus**, 3 Aralık 1945, s.1.
[312] Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Parti", **Tanin**, 5 Aralık 1945, s.1.
[313] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.191.
[314] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.191.

Sertel çifti CHP'den ayrılan ve çıkarılan milletvekilleri ve yaş haddi sebebiyle Genel Kurmay Başkanlığı'ndan emekliye ayrılan Fevzi Çakmak ile irtibata geçmiş özellikle yeni parti kurma aşamasında söz sahibi olmak istemişlerdi. Zekeriya Sertel Hatırladıklarım adlı hatıratında bu konuya ilişkin şunları yazmaktadır:

> *"Celal Bayar'ın çekilmek için partiye verdiği mektubu Moda'da beraber yazmıştık. Onların çekilmesinden sonra partide bir bozgun başlamıştı. Artık ikinci partiye gidiliyordu... Tevfik Rüştü Aras son zamana kadar kenarda sessiz oturmuştu. Fakat şimdi yeni faaliyete atılmanın zamanı geldiğine inanıyordu. Bana ikinci parti kurmanın gereğinden söz etti. Tek parti ve tek şefe karşı, özgürlük ve demokrasi savaşında beraber çalışmamızı önerdi. Celal Bayar'la Adnan Menderes'in de bizimle beraber çalışacağını söyledi... Ben Celal Bayar'la, Adnan Menderes'le bir kapta kaynayamayacağımı söyledim. Fakat o, kişilerden çok ilkeler üzerinde durmanın doğru olacağını ileri sürdü... Bu arada Tevfik Rüştü Ankara'ya gitti. Bir süre sonra da ilk toplantıyı yapmak için beni Ankara'ya çağırdılar...Celal Bayar'la Adnan Menderes de oradaydılar. İlk toplantıyı burada yaptık. Önce yeni partinin amacı ve programı konuşuldu. Herkes demokrasi üzerinde birleşiyordu..."* [315]

Zekeriya Sertel özellikle iktidara karşı, muhalefetin birleşerek güçlenmesi gerektiğini düşünmüş ve bu nedenle yukarıda da bahsedildiği üzere Görüşler adlı dergide muhalefetin önde gelen kişilerinin yazı yazacağını açıklamıştı. Ancak CHP iktidarı ve özellikle Cumhurbaşkanı İnönü'nün, radikal sağ veya radikal sol unsurların Türkiye'de yerleşmesini veya güçlenmesini istemediği de bilinmekteydi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de güçlenen Turancı akım, özellikle Almanların savaşta yenilmesinden sonra bir şekilde ortadan kaldırılmıştı. 29 Mart 1945 tarihinde Turancı olarak adlandırılan önderlerden Zeki Velidi Togan, Nihal Atsız, Reha Oğuz Türkan, Cihat Savaşer, Nurullah Barıman, Fethi Tevetoğlu, Cemal Oğuz Öcal ve Alparslan Türkeş yargılanmış, 10 yıldan 9 aya kadar çeşitli hapis cezalarına çarptırılmışlardı.[316] Türkiye'de Turancılara fırsat verilmeyeceğine yönelik Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs 1944 tarihli konuşması herkes tarafından ibretle dinlenmişti. İnönü konuşmasının bir yerinde Turancılar ile ilgili şunları söylemekteydi:

> *"Turancılar, Türk milletini bütün komşularıyla onulmaz bir surette derhal düşman yapmak için bir tılsım bulmuşlardır. Bu kadar şuursuz ve vicdansız fesatçıların tezvirlerine [yalanlarına] Türk milletinin mukadderatını kaptırmamak için*

---

[315] Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1968, s.260-263.
[316] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.189.

elbette Cumhuriyetin bütün tedbirlerini kullanacağız. Fesatçılar genç çocukları ve saf vatandaşları aldatan fikirlerini, millet karşısında açıktan açığa münakaşa edemeyeceğimizi sanmışlardır. Aldanmışlardır, daha da aldanacaklardır." [317]

Cumhurbaşkanı İnönü, tam da demokrasinin ikinci bir parti ile Türkiye'de yerleşmesi sırasında, yeni partinin bu sefer de aşırı sol unsurların eline geçmesine izin veremezdi. CHP'den ayrılan muhalifler, her ne kadar Görüşler adlı dergide yazı yazacakları ile ilgili haberi basında tekzip etmişler ise de[318] özellikle Sovyetler Birliği'nden Boğazlar ile ilgili Türk hükümetine endişe verici notaların gönderildiği bir dönemde Türkiye'ye Sovyetler Birliği ile ittifak öneren bir gazetecinin[319] yeni partiyi elini geçirmesi İnönü açısından Türk demokrasisi için istenilmeyen bir gelişme olurdu. Çünkü, Atatürk döneminde kurulan partilerin ardından yaşanan sıkıntıları iyi bilen İnönü, kurulacak muhalif partinin Atatürk devrimlerinin takipçisi bir parti olmasını arzu etmekteydi.

Tan gazetesinde yazdıkları yazılarla CHP Hükümetini adeta yerden yere vuran Sertel çifti CHP'nin, hükümetin ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün tepkilerini üzerlerine çekmişti. CHP'li basında da Tan gazetesinde ve Görüşler dergisinde yayınlanan yazılara karşı makaleler yazılmış, görüşler bildirilmişti.

Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman bu konuda gazetesine şunları yazmıştır:

"İstanbul'da çıkan Görüşler dergisi, İzmir umumi efkarı tarafından derin nefretle karşılanmıştır. Dergi sahibinin Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Tevfik Rüştü Aras'ı yazı ailesindeymiş gibi göstermesi ilk önce hayret uyandırdı, derhal ortaya çıkan tekzip, işin içinde Zekeriya Ser tel'in bir yalanından ve oyunundan başka bir şey olmadığını belli etti. Sertel ailesinin artık gizlemeğe imkan bulamadıkları davalarını açığa vurdukları anlaşıldı." [320]

Hüseyin Cahit Yalçın da Tanin gazetesinde Görüşler dergisine muhalif olarak yazdığı yazısında şunları söylemektedir:

---

[317] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.188.
[318] **Vatan**, 4 Aralık 1945, s.3.
[319] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.52.
[320] **Vatan**, 4 Aralık 1945, s.1.

"Düşman istilası şimdi komünist propagandası halinde içimize sızmaya başlamıştır. Yeni Dünya'nın, Görüşler'in intişarı bu hususta tereddüte yer bırakmamıştır...Kalkın ey ehli vatan mücadele başlıyor." [321]

Hüseyin Cahit Yalçın, bu konu ile ilgili yazılarına sonraki günlerde de devam etmiş ve aşırı solcuların amaçlarına ulaşabilmek için Atatürk'ü kullanmaya çalıştıklarını öne sürmüştür. Yalçın konu ile ilgili yazısında şöyle demektedir:

"Atatürk'e karşı bu memlekette beslenen hürmet ve hayranlık düşmanların elinde Türkiye'ye karşı bir propaganda olmuştur... Aynı silahı Ruslar ellerine aldılar. Türk hükümetini Atatürk'ün yolundan şaşmakla ve Hitler'e meyletmekle itham ettiler. Şimdi Yeni Dünya ve Görüşler aynı silahı kullanıyor." [322]

Bütün bu yazılar özellikle üniversite gençliğini harekete geçirmeye yetmişti. Görgü tanıklarından Tekin Erer'e göre, İstanbul'daki CHP örgütü, 3 Aralık akşamı yüksek öğretim öğrencilerinin kaldığı yurtlarda, ertesi sabah Tan gazetesi ve basımevine karşı bir gösteri yapılacağını belirterek öğrencileri buna katılmaya çağırmıştı. 4 Aralık 1945 sabahı İstanbul Üniversitesi bahçesinde toplanan öğrenciler, Ankara yokuşunda Tan basımevine doğru yürüyüşe geçtiler. Bunu haber alan Zekeriya Sertel, Vali Dr. Lütfi Kırdar'a başvurarak gereken önlemlerin alınmasını istedi. Vali durumu bildikleri yanıtını vererek basımevi çevresinde güvenlik önlemi aldırdı. Sayıları giderek on bine yaklaşan yürüyüşçüler basımevine yaklaştıklarında içlerinden bazılarının ellerinde sopalar, balyozlar, baltalar olduğu görüldü. Bunlar *"Kahrolsun komünistler, kahrolsun Serteller!"* diye bağırarak basımevine saldırdıklarında polis kendilerine engel olmadı.[323] Böylece basımevi kısa sürede tahrip edildi. Baskı makineleri kırıldı. Göstericiler oradan Cami Baykurt ile Sabahattin Ali'nin çıkardıkları La Turquie gazetesi ile Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun yayımladığı Yeni Dünya dergisinin basıldığı basımevlerine yöneldi. Bu iki basımevindeki baskı makineleri ve öteki araçlar da kırıldı. Arkasından ABC ve Berrak kitapevleri tahrip edildi. Saldırganlar daha sonra Serteller'in oturdukları Moda'ya gitmek için bir vapura bindi. Fakat gemi valiliğin talimatı üzerine Moda'ya değil, Adalara yönlendi.[324]

---

[321] Hüseyin Cahit Yalçın, "Kalkın Ey Ehli Vatan!", **Tanin**, 3 Aralık 1945, s.1.
[322] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.192.
[323] İstanbul'da sıkıyönetim uygulamasının devam ettiği bir dönemde, üstelik emniyet müdürlüğüne çok yakın bir alanda, solcu kimliğiyle tanınan basımevleri ve gazetelerin tahribini güvenlik güçlerinin önleyememesi, bu hareketin hükümet tarafından düzenlendiği, en azından göz yumulduğu kanısını güçlendirmiştir. Tan Olayı'nın perde arkasında hükümetin olduğu görüşleri için bakınız: Taner Timur, **a.g.e.**, s.113'ün dipnotu.
[324] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.192-193.

Türk siyaset ve basın tarihine Tan Olayı diye geçen bu baskından sonra basında çıkan yazılar içerisinde en ilginç olanı 7 Aralık 1945 Cuma günü Akşam gazetesinde yayınlanan makaleydi. Necmeddin Sadak yazısında Tan Olayı ile ilgili olarak, milli varlığın tehlikeye düştüğü anda birlik olmanın heyecanının önemini anlatmış ve şunları yazmıştı:

> *"...Gençliği harekete getiren âmil, çok şükür ne bir hükümet meselesi, ne bir parti davası, ne de fikir ayrılıklarıdır. Üniversitenin bu çeşit kaygılarla alakası yoktur ve olmamak gerekir. Gençliğin tezahürlerine tek sebep gittikçe cesaret kazanarak korkulu şekiller alan komünist propagandasıdır ve bilhassa bu propagandanın bu gençliği hedef tutarak en elverişli saha sayması, adeta benimsemeğe başlamasıdır. Gençlik buna karşı en haklı isyanı duymuştur."* [325]

Solcu kitapevleri ile basımevlerinin tahribi olayını kışkırttığı iddia edilen sekiz kişi gözaltına alındı. Ancak bu kişilerin sorgulamaları bitince, kitapevleri ve basımevleri tahrip edilen Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Cami Baykurt ile Halil Lütfi Dördüncü Şubat 1946'da tutuklandı. Bu beklenilmeyen bir gelişmeydi. Haklarında dava açılan bu kişiler TBMM ve hükümetin manevi şahsiyetini tezyif ve tahkir iddiası ile yargılandı. Zekeriya ve Sabiha Sertel 1 yıl, Cami Baykurt da 10 ay hapis cezasına çarptırıldı. Ancak bu kişiler, Yargıtay Ceza Dairesi cezaları onaylamadığı için dört ay hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı.[326]

Böylece bir taraftan yeni kurulacak muhalefet partisinin kadrosuna komünist olarak tanınan kişilerin girmeleri engellenmiş, diğer taraftan bu kişilerin sahip oldukları yayın organları, üniversite gençliği kullanılarak tahrip edilerek, bunların kamuoyu üzerindeki etkileri kırılmaya çalışılmıştı. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, kurulacak muhalefet partisinin açılmasına artık gönül rahatlığı ile izin verebilirdi.

2.5. Demokrat Parti'nin Kurulması ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Tepkisi

Dörtlü Takrir'de imzası olan kişilerin hepsinin bir şekilde CHP ile yolları ayrılmıştı. Takrirciler, Dörtlü Takrir'de Meclisin denetlenebilmesini, kişi hak ve özgürlüklerinin anayasa çerçevesinde kullanılabilmesini ve parti çalışmalarının yeni baştan düzenlenmesini

---

[325] Necmeddin Sadak, "Türk Gençliğinin heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır", **Akşam**, 7 Aralık 1945, s.1.
[326] Şerafettin Turan, **a.g.e.**, s.193.

istemişlerdi. Ancak önergeleri reddedildiği için amaçlarına ulaşamamışlardı. Bu dört kişi şimdi karar verme aşamasındaydı. Siyasi hayatlarına CHP'de devam edemeyeceklerine göre ya politik yaşamlarını noktalayarak köşelerine çekileceklerdi ya da bir başka parti kurarak CHP'ye karşı muhalefete geçeceklerdi. Takrirciler ikinci yolu tercih etti. Yeni bir parti kurmak amacıyla çalışmalara başladılar.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli TBMM'yi açış konuşmasında partiden ihraç edilen milletvekillerine seslenerek ayrı bir parti kurmalarının yerinde olacağını belirtmişti. İnönü'nün kurulacak olan yeni partiyi, hem CHP'ye yöneltilen totaliter parti suçlamasını ortadan kaldıracağı hem de CHP'yi kendi içindeki muhalif unsurlardan arındıracağı için desteklediği savunulabilir.[327] Ancak sonuç ne olursa olsun, "milli şef"in kendi partisinin karşısında ikinci bir partiye izin veren tutumu o günler için oldukça önemlidir.

Celal Bayar, parti programı çalışmaları tamamlandıktan sonra, programın Cumhurbaşkanı İnönü'ye sunulması gerektiğini düşünmekteydi. Esasen Bayar, kurulacak yeni partinin programı hükümete iletilmeden önce Cumhurbaşkanın olurunu almak istemişti. Bu görüş doğrultusunda Demokrat Parti Programı Bayar tarafından İnönü'ye sunuldu. Cumhurbaşkanı, programı inceledikten sonra laiklik, köy okulları ve dış politika konusundaki sorularına olumlu cevap alınca yeni parti için olurunu verdi.[328]

Parti kurucularından Refik Koraltan, parti programı ile tüzüğünü 7 Ocak 1946 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na vererek Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı sayılan DP'nin kuruluşunu gerçekleştirdi.

DP'nin kurulması sırasında CHP olumlu bir tavır sergiledi. Başta Cumhurbaşkanı İnönü'den CHP'li milletvekillerine, muhalif basından iktidar yanlısı basına kadar herkes yeni bir muhalefet partisinin varolması gerektiği konusunda hemfikirdi. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 6 Şubat 1946 tarihinde gerçekleştirdiği aylık basın toplantısında, muhalefet sayesinde *"müspet veya menfi, temiz veya kirli işlerin daha kolay ortaya çıkacağı"*nı, böylece *"rejimin daha sağlıklı işleyeceği"*ni belirtti. Başbakan konuşmasını şöyle sürdürdü:

---

[327] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.345.
[328] Metin Toker, **a.g.e.**, s.80-81.

"İrticaya karşı beraberliği tabii saydığımız için onlardan tek bir şey istiyoruz: o da dış politikada beraberlik... Bu güne kadar bu muhalefet cereyanına katılanların hiçbirinden bu birlik ve beraberlik ruhunu örseleyecek bir söz çıkmamıştır. Geleceğimiz için bu iyi bir başlangıçtır." [329]

CHP'li yazarlardan Falih Rıfkı Atay, yeni partinin kurulmasını olumlu karşılayarak; *"...Bu suretle samimi bir ayrılaşmayı, parti içinde her türlü hizipçiliğe tercih eden CHP'nin görüşü davayı kazanmış oluyor."* [330] demekteydi. Yine CHP'li yazarlardan Hüseyin Cahit Yalçın da Tanin gazetesindeki makalesinde şunları söylemekteydi:

"Bir demokraside en az iki parti olmazsa murakabe bulunamazdı. Bunun için en iyi çarenin mevcut fırka içindeki bazı zatların ayrılarak esas programda müttehit kalmakla beraber bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiştik." [331]

CHP'lilerin DP ile kendi partileri arasında önemli bir farklılık olmadığını savundukları ve DP'yi bir kontrol partisi olarak görmek ve göstermek istedikleri anlaşılmaktadır. CHP'liler, kendilerinden program açısından farkı olmayan DP'nin, bir yenilik getirmediği için, zamanla halkın gözünden düşeceğini varsaymışlardır. Oysa CHP'lilerin bekledikleri gerçekleşmemiş, halkın büyük bir kısmı kısa süre içerisinde yeni kurulan DP'ye yönelmeye başlamıştır. Bunun en açık delili ise 1946 ve 1947 yıllarında yapılan seçimler olmuştur. CHP, bu seçimlerde DP'nin gücünü anlamaya başlamış ve bu andan itibaren muhalefete karşı daha sert bir tutum izleme konusunda parti içerisinde tartışmalar yaşanmış, bu tartışmalar ise CHP'nin şahin kanadının başı olarak tanınan Recep Peker'in Başbakanlığa kadar yükselmesi ile sonuçlanmıştır.

2.6. Demokrat Parti'nin Programı

7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP'nin kuruluş çalışmaları, takrircilerin CHP'den çıkarılmalarından sonra hızlandı. Ahmet Hamdi Başar'ın anılarına göre ise, bu çalışmalar daha önce, 1945 yılının Ağustos ayında başlamıştı. Başar'ın kendisi de "Dörtler"e beşinci kişi olarak katılarak, yeni partinin programı üzerinde Refik Koraltan ile birlikte çalışmalar

[329] Şerafettin Pektaş, **a.g.e.**, 2003, s.208.
[330] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.61.
[331] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.61.

yapmaktaydı. Başar, Ağustos ayının sonuna doğru Koraltan'a daktilo ile yazılmış bir program vermiş ve partinin adını da "Cumhuriyetçi Parti" olarak belirlemişti.[332]

Ahmet Hamdi Başar, "Limancı Hamdi" diye tanınan ve bir ara Atatürk'ün de yakın çevresinde yer almış bir ekonomistti. Refik Koraltan, Başar'ın fikirlerinden yararlanılabileceği düşüncesi ile onunla irtibata geçmişti. Başar, yeni parti için hem açık pazar ekonomisini savunan hem de devlet müdahalelerinden yana ağırlık tanıyan bir sistemi öngörüyordu. Esasen bu sistem Celal Bayar'ın Başvekilliği sırasında uyguladığı bir sistemdi. Ancak Başar, görüşlerinin orijinal olduğu ve yeni partinin ideoloğu olarak benimsenmesini isteyince dörtler ile yolları ayrıldı.[333] Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Başar'ın dörtlerden ayrılmasının sebeplerinden biri de, yeni partiye sol bir kimlik kazandırmak istemesidir. Bu konuda Aydemir İkinci Adam adlı eserinde şunları yazmaktadır:

> *"Başar programcıdır... Hatta Atatürk bile O'nu bir aralık 3 ay yanında gezdirir. Ondan programlar ister... Başar çalışkan ama beraber çalışılması güç bir insandır. Çünkü kendine göre doktrincidir. Fakat bu doktrinin nerede başlayıp nerede bittiği bilinmez. Demokrat Parti ise nihayet, her parlamentodaki demokrat partiler gibi bir 'orta parti' olacaktı... Ama Başar'a bunu anlatamazsınız... Başar'a İstanbul yolu gözükür..."* [334]

Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasında parti programına emeği geçen kişilerden biri de Tevfik Rüştü Aras'tı. Ancak Tevfik Rüştü Aras'ın da parti programına sosyalist bazı ifadeleri geçirmek istemesi kurucular ile Aras'ın yollarını ayırmıştı.[335]

Kuruculardan Celal Bayar, "Başvekilim Adnan Menderes" adlı eserinde; arkadaşlarına ülke sorunlarının hazır reçetelerle çözülemeyeceğini, bu nedenle önce Türkiye'nin hangi şartlar içerisinde olduğunun tespit edilmesi gerektiğini, daha sonra ise hastalığı tedavi edecek reçetenin araştırılmasını teklif ettiğini belirtmiştir.[336] Bu teklif doğrultusunda DP kurucularının üzerinde ittifakla anlaştıkları konular; Atatürk ilkelerinin yurtta yerleşmiş ve milletçe benimsenmiş olduğu, inkılaplardan en büyüğü olan Cumhuriyetin demokrasi ile desteklenerek kuvvetlendirilmesi gerektiği, halkın batıcılık için yapılmış inkılaplar konusunda

---

[332] Ahmet Hamdi Başar, **Yaşadığımız Devrin İç Yüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960, s.28.
[333] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.115.
[334] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt 2, 7.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000, s.444-445.
[335] Ali Gevgilili, **Yükseliş ve Düşüş**, 2.Baskı, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1987, s.41.
[336] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, İstanbul, Baha Matbaası, 1969, s.40-43.

bilinçlendiği, bu nedenle artık gelişimin devletten millete doğru değil, milletten devlete doğru olması gerektiğiydi. İşte DP'nin temel felsefesini bu düşünce oluşturdu. Buna göre yeni kurulacak partinin bütün hukuk ve politika hareketlerini millet bizzat yönlendirecek, DP gerçek bir halk partisi olacaktı.[337] Bunu başarabilmek için de halkın yönetime katılmasını sağlamak gerekmekteydi. Bu da ancak dürüst bir seçim sistemi ile sağlanabilirdi. Ayrıca iktidarı elinde tutan hükümetin ülkeyi kalkındıracak adımları atabilmesi için parlamentoda kuvvetli olması gerekmekteydi. Bu da seçim sisteminin çoğunluk esasına dayanması ile gerçekleştirilebilirdi.[338] DP, Atatürk döneminin bir mirası olan 1924 Anayasasını da prensiplerine uygun buluyordu. Çünkü bu anayasa kuvvetler birliği ilkesi ile güçlü hükümetler ortaya çıkarmaktaydı. Ancak bu kuvvetli hükümetler fikrinin tek bir tehlikesi vardı. O da hükümetin bu gücünü iktidarda kalabilmek için kullanması. Bu da, seçimlerin yargı denetimi altına alınması ile engellenebilirdi.[339] DP kurucuları laiklik konusunda hassas davranılması konusunda da birbirleriyle görüş birliği içindeydi. Celal Bayar ve diğer kurucular, yeni kuracakları partinin bir kitle partisi olması gerektiği fikrinde de birleşiyorlardı. Bayar'a göre; DP fikir kadrosuna değil, halk tefekkürünün temellerine dayanmalıydı.[340] İşte DP'yi bir kadro partisi olan CHP'den ayıran en büyük özelliklerinden biri de buydu.

DP kurucuları, partilerini kurdukları gün, 7 Ocak 1946 tarihinde parti genel merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek, DP'nin programı ve partilerinin amaçları ile ilgili bir demeç verdi.[341] Yaklaşık seksen maddelik DP programı kamuoyuna sunuldu. Parti programının birinci maddesinde DP'nin kuruluş amacı belirtilmişti. Buna göre DP, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle hizmet etmesine yardımcı olmak amacı ile kurulmuştu.[342] DP programı iki ana bölümden oluşmaktaydı. Birinci kısımda partinin genel ilkeleri belirtilmişti. Bu ilkeler içerisinde liberalizm ve demokrasi isteği dikkati çekmekteydi. Parti programındaki liberal isteklerin başında anayasada ifadesini bulan insan hak ve hürriyetlerinin uygulanması, idarenin halkın emrinde ve hizmetinde bulunması, sosyal ve iktisadi amaçlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurulması ile mülkiyet hakkına saygı duyulması bulunmaktaydı. DP kurucularının, büyük toprak sahibi çiftçiler oldukları hatırlanırsa özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Yasası'nın getirdiği düzenlemeler bu konuda

[337] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.116.
[338] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.116.
[339] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.117.
[340] İsmet Bozdağ, **a.g.e.**, s.119.
[341] **Ulus**, 8 Ocak 1946, s.1.
[342] DP programı için bakınız: Ek-2.

canlarını yakmıştı. Bu nedenle mülkiyet konusunu programlarının birinci kısmında hatta programın başında dile getirmişlerdi.

DP programının ikinci kısmında hükümet işleri başlığı altında yapılacak çalışmalar belirtilmekteydi. Bu kısımda DP'nin adalet, eğitim, sanayi, ticaret, tarım, maliye, bayındırlık, ulaştırma ve sağlık işleri ile sosyal konular konusundaki görüşleri bulunmaktaydı. İkinci bir yargı kademesi kurulması istenmekte, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmaları gereğine değinilmekteydi. Yine partinin iktisadi görüşleri açıklanırken özel teşebbüs faaliyetlerinin esas olduğu belirtilmekte hatta üretimde verimliliğin sağlanabilmesi için devlet işletmelerinin özel kuruluşlara devri dile getirilmekteydi. Ülkenin kalkınmasında ziraat lokomotif sektör seçilirken, halkın üzerinde bir yük oluşturan vergiler konusuna da değinilerek yurttaşların ödeme kabiliyetlerine uygun vergilerin konulmasının önemi vurgulanmıştı.

DP Programı incelendiğinde esasen iktidar partisi CHP ile yeni kurulan DP'nin parti programları arasında pek de farklılıkların olmadığı görülmektedir. Çünkü 1924 Anayasası'nın 2.maddesi gereğince Türkiye'de kurulacak her siyasi partinin "altı ok"ta ifadesini bulan devrim ilkelerini benimsemesi gerekmektedir. "Altı ok" olarak ifade edilen devrim ilkeleri ise CHP'nin parti programında bulunan ilkelerdir. Ancak DP, bu ilkeleri programında sınırlandırmaya çalışmış, her bir ilkeyi kendince yorumlamış ve beklendiği gibi CHP'ye kıyasla daha liberal bir niteliğe bürünmek istediğini göstermiştir.[343] Bu nedenle çok partili hayata geçiş sırasında partiler arasında sosyal ve iktisadi konularda derinlemesine farklar görmek mümkün olmayacak, basında da iktidar-muhalefet ilişkilerine ait haber ve yorumlarda bu durumun yansımaları hissedilecektir. Örneğin 1 Temmuz 1946 tarihli Tasvir gazetesinde Ziyad Ebüzziya; *"Anayasadan altı ok umdeleri kalkmadıkça, sonra da CHP bu umdelerin bir kısmını olsun terk etmedikçe, partiler arasında esaslı fikir ayrılıkları görülmeyecektir."* [344] demiş ve bu ilkelerin dışında kalan komünistlik ve din gibi esaslara dayanan parti kurmanın yasak olduğunu hatırlatmıştır. Aynı konuda Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi de şunları söylemiştir:

> *"İdeoloji bakımından Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında pek bir fark görülmemesini tabii saymalıdır...Şu kadar yıl boyunca hizmet ettiği partiden ayrılırken temel fikirlerini de orada bırakması kendisinden [Celal Bayar'dan]*

[343] Şerafettin Pektaş, **a.g.e.**, s.208.
[344] Ziyad Ebüzziya, "Muhalefetten Anladıkları", **Tasvir**, 1 Temmuz 1946, s.1.

beklenemezdi. Türkiye'mizde siyasi inançları altüst edecek içtimai ve iktisadi büyük bir değişikliğe şahit olmadığımız için, bambaşka bir ideolojik hüviyetle karşımıza çıksaydı; Celal Bayar'ın samimiliğinden haklı olarak şüphe edebilirdik..." [345]

Yine Cumhuriyet gazetesinde yazan Yavuz Abadan makalesinde; yeni kurulan DP'nin CHP karşısındaki görüşleri temsil eden bir parti olmayacağını vurgulayarak, DP'nin bir denge partisi olacağını belirtmiştir. Abadan yazısında şunları söylemiştir:

"Milli varlığımızın iç yapısı, bazı Avrupa memleketlerinde olduğu gibi, aynı kuvvette birçok siyasi partilerin köklü bir surette kurulup işlemesine elverişli değildir. Çünkü bizde aykırı menfaatlerle karşılaşıp çatışan çeşitli ve teşkilatlı sosyal sınıflar yoktur. Böyle olunca da memleketteki siyasi teşkilatın, umumi siyasette, prensip ve görüş ayrılıklarını temsil eden iki kutup arasında toplanması pek tabiidir." [346]

Sonuç olarak DP, kurucularının da belirttiği gibi, programı bakımından CHP'den daha liberaldi. Demokratlar, eski partilerinin karşısına daha çok demokrasi, daha çok özgürlük istekleri ile çıkmışlar, CHP'den farklılıklarını özellikle bu konularda dile getirmişlerdi. CHP ise kendi içinden koparak ortaya çıkan bu siyasi oluşumun CHP'den farklı olmadığını vurguluyordu.

2.7. Demokrat Parti'nin Tüzüğü

DP, programını ilan ettiği gün tüzüğünü de kamuoyu ile paylaştı. DP tüzüğüne göre DP merkez örgütü; Parti Başkanı, Genel İdare Kurulu ve Merkez Haysiyet Divanı'ndan oluşuyordu. Tüzüğün 43. maddesine göre DP kurucuları, yapılacak olan kongreye kadar Genel İdare Kurulu'nu oluşturacaklardı. Kongreye katılan delegeler, DP merkez örgütünün üç organını da bizzat seçecekti. Ancak kongre yapılıncaya kadar partinin genel başkanlığını, kurucuların aralarından seçtikleri Celal Bayar üstlenmişti.

İki yılda bir toplanacak olan kongreden sonra en yetkili organ Genel İdare Kurulu'ydu. On kişiden oluşacak olan bu kurul, partinin bütün yönetimini fiilen üzerine alacak, partinin milletvekili adaylarını tespit edebilecekti.

---

[345] **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1946, s.1.
[346] Yavuz Abadan, "Yeni Parti Kurulurken", **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1946, s.3.

DP taşra örgütü ise il, ilçe, bucak ve ocak kademelerinden oluşuyordu. Bütün bu teşkilatların yılda bir kez toplanan kongreleri ve 3 ile 7 kişi arasında değişen yönetim kurulları bulunmaktaydı. Her yönetim kurulunda bir başkan, bir yazman ve bir de muhasip bulunuyordu. Ayrıca her il teşkilatı bir haysiyet divanına da sahip olacaktı.[347]

DP tüzüğüne göre partiye üye olabilmek için; ulusal bütünlüğü bozmayı hedef tutan veya demokratik ilkelere aykırı bulunan ideolojilere saplanmamış olmak, ağır hapis ya da onur kırıcı bir suç yüzünden hapis cezası ile mahkum olmamak ve Türk kültürünü ve partinin ilkelerini kabul etmek gerekiyordu.[348]

DP tüzüğünün 61.maddesine göre partinin hangi mali kaynakları kullanacağı da belirlenmişti. Buna göre DP; üyelerinden yılda 120 kuruştan az olmamak ve 129 lirayı geçmemek üzere toplayacağı yardım paralarından; partiye yapılacak bağışlardan; piyango, temsil, konser, müsamere, balo, güreş, koşu, gezi ve buna benzer karşılaşma ve eğlencelerden elde edilecek paralardan; takvim, rozet ve parti kimlik belgelerinden sağlanacak gelirlerden ve bir defaya özgü olmak üzere Ankara'da ve diğer uygun görülecek yerlerde yaptırılacak binalar için alınacak bağışlardan sağlanan gelir ile beslenecekti.[349] DP tüzüğünün 62.maddesine göre; Ocak, Bucak, İlçe ve İl gelirlerinden ne orandaki paranın üst yönetime verileceği, Genel İdare Kurulu tarafından belirlenecekti.

Toplam olarak 84 temel madde ve bir geçici maddeden oluşan DP tüzüğü, gerek bütün yönetim organlarının seçilmesinde uyguladığı gizli oy yöntemi ve gerekse taşra örgütlerine tanıdığı yetki ve haklar ile daha demokratik ve parti tabanına daha çok dayanan bir görünüm ortaya koymaktaydı. Bu nitelikleriyle de DP, CHP'den önemli farklılıklar göstermekteydi.

3. MİLLET PARTİSİ'NİN KURULMASI, PROGRAMI, ÇALIŞMALARI VE KAPANIŞI

Çok partili demokratik yaşama geçiş döneminde MKP ve DP'den sonra kurulan üçüncü muhalefet partisi olan MP, 20 Temmuz 1948 tarihinde siyasi hayatına başlamıştır.[350]

---

[347] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.30-31.
[348] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.72.
[349] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.75.
[350] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.44.

MP, DP kurucuları ile anlaşamayarak istifa eden veya DP'den çıkarılan milletvekilleri tarafından TBMM içerisinde kurulmuştur.[351]

MP Genel Başkanı Hikmet Bayur, 20 Temmuz 1948 tarihinde Kudret gazetesine verdiği demeçle partilerinin resmen kurulduğunu, partinin en belirgin yanının devletçiliğe karşı iktisadi liberalizmi kabul etmek olduğunu belirtmişti. MP Onursal Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın 22 Temmuz 1948 tarihli gazetelerde çıkan *"Türk Milleti'ne"* başlıklı demecinde ise, milletin kendisine gösterdiği bağlılık nedeniyle 1946 seçimlerinde DP listesinde bağımsız aday olarak seçimlere katıldığını ancak CHP'nin seçimlere fesat karıştırdığını ve geçen iki yıl içerisinde tavır değiştirmediğini, DP'nin de etkili muhalefet yapamadığını, bütün bu nedenlerle MP'nin bu eksikliği gidermek amacıyla kurulduğunu belirtiyordu.[352]

Mareşal Fevzi Çakmak'ın da belirttiği gibi MP'nin en önemli kurulma nedenlerinden biri DP'nin etkili muhalefet yapamadığına olan inançtı. Özellikle Cumhurbaşkanı İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ni ilan etmesinden sonra DP yöneticilerinin iktidara karşı takındıkları ılımlı tutum, DP içerisinde sert muhalefetten yana olan grubu rahatsız etmiş ve bu olay DP'yi ikiye bölmüştü. MP'nin sert muhalefetten yana olan milletvekillerine göre, 12 Temmuz Beyannamesi'ne rağmen, CHP, kendisinden beklenilen demokratikleşme hareketlerini gerçekleştirmemişti. Muhalefet, parti başkanlığı ile cumhurbaşkanlığının aynı kişi üzerinde birleşmesini istemiyor, özellikle DP tabanı, yöneticilerinin Hürriyet Misakı'nın gereklerini uygulamalarını yani TBMM'den çekilmelerini istiyordu.[353] DP'de ılımlı muhalefetten yana olan kurucular ve onların destekçileri ile sert muhalefetten yana olan ve kurucuları *"muhalefeti iktidara satmak"*la suçlayan bazı milletvekilleri arasında amansız bir yarış başladı. DP içerisinde gelişen olaylar, Aralık 1947 tarihinde milletvekili maaşlarının artışı ile ilgili TBMM'ye getirilen teklif ile hızlandı. İktidarın, Milletvekili maaşlarının arttırılması ile ilgili getirdiği kanun teklifine DP olumsuz oy verecek, teklif yasalaştığı taktirde, farklar partiye bağışlanacaktı. Bu karara rağmen DP Milletvekili Kemal Silivrili oylama sırasında olumlu oy vermiş, Ocak ayında toplanan İl Kongresi'nde de Fuat

[351] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.239.
[352] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.156.
[353] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.64.

Köprülü'yü ima ederek, aleyhte oy verip parayı almaktansa lehte oy verip parayı almanın daha namuslu bir davranış olacağını belirtmişti.[354]

DP'de karışıklıklar her geçen gün arttı. DP İstanbul İl Kongresi toplanmadan, DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner 16 Ocak 1948 tarihinde partisinden istifa etti. Kenan Öner, DP'nin kuruluşunu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna benzeterek, DP kurucularını iktidarla anlaşmalı olmakla suçluyor, İnönü ve Bayar'ın birlikte demokrasi oyunu oynadıklarını iddia ediyordu.[355] 17-19 Ocak 1948 tarihinde gerçekleşen İstanbul İl Kongresi sırasında DP'deki bölünmüşlük daha da netleşti. Kenan Öner Grubu, Celal Bayar ve grubunun partiye hükmetmek isteyerek, parti içi muhalefeti ortadan kaldırmaya çalıştığını, İnönü karşıtı grubu yok etmeye istekli olduklarını, İnönü ile Bayar arasında gizli bir anlaşma olduğunu, bunun için CHP'nin DP'ye toleranslı davrandığını ve hatta İnönü'nün Bayar'a mali yardımda bulunduğunu ileri sürdü.[356]

Bütün bu ithamlara rağmen DP'de öncülüğünü kurucuların üstlendiği ılımlı grubun, iktidar ile iyi geçinme siyaseti 1948 yılının başlarında daha da belirginleşti. Fuat Köprülü 16 Ocak ve 23 Ocak 1948 tarihlerinde Kudret ve Son Saat gazetelerine yazdığı makalelerinde Peker Hükümeti'nin işbaşından çekilmeye mecbur bırakılmasını, idari baskının önemli oranda azalmasını, sıkıyönetimin kaldırılmasını, antidemokratik yasaların değiştirilmesi gereğini iktidar partisinin de anlamış olmasını olumlu bir durum olarak değerlendiriyordu.[357]

Fuat Köprülü'nün bu ılımlı tutumu parti içerisindeki aşırıları harekete geçirdi. 4 Şubat 1948 tarihli DP grup toplantısında partililer Köprülü'yü bazı konularda suçladı. Bu konuların başında; DP grup kararlarını kendince yorumlamak ve bu kararların gereğini yapmamak, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra CHP Genel Başkanı İnönü ve Nihat Erim'i öven yazılar yazmak, Kenan Öner ve Yusuf Kemal Tengirşenk aleyhine çalışmak, Londra gezisi sırasında İnönü ve Erim ile çekilmiş samimi fotoğrafların basında yayınlanmasına izin vermek ve grup arkadaşlarına *"topyekün tesadüfün getirdiği insanlar"* diyerek hakarette bulunmak geliyordu.[358]

---

[354] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.65-66.
[355] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.127.
[356] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.40.
[357] Fuat Köprülü, "Hürriyet Misakı Gerçekleşme Yolunda", **Kudret**, 16 Ocak 1948, s.2. ; Fuat Köprülü, "Demokrasinin Ahlaki Esasları", **Son Saat**, 23 Ocak 1948, s.3.
[358] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.127.

DP'de aşırıların Köprülü'ye gösterdikleri tepki, 7 Şubat 1948 tarihinde Köprülü'nün DP Grup Başkan Vekilliği'nden düşürülmesi ile sonuçlandı. Yapılan oylamada Köprülü 45 üyeden yalnız 1 oy alabilmişti. Köprülü'nün yerine aşırıların desteklediği Fuat Hulusi Demirelli getirildi.[359]

DP kurucularından Fuat Köprülü'nün DP Grup Başkan Vekilliği'nden düşürülmesi DP içerisindeki hizipleşmenin çok açık bir göstergesiydi. Bu hiziplerden biri DP Genel İdare Kurulu'nu elinde tutan DP kurucularıydı. Bunların karşısında DP Meclis Grubu'nda çoğunlukta olup sert muhalefetten yana olan ve liderliğini Avukat Kenan Öner'in yaptığı grup bulunuyordu. Parti kontrolünü kaybetmek istemeyen kurucular bütün kozlarını oynamaya başladı. Bu nedenle önce Genel İdare Kurulu, Grup Yönetim Kurulu seçiminin usulsüzlüğüne 3'e karşı 9 oyla karar vererek seçimi yeniledi.[360] Böylece Fuat Köprülü-Kenan Öner çekişmesi, Parti Meclis Grubu-Genel İdare Kurulu anlaşmazlığı şekline dönüştü. Yenilenen seçimde DP Grup İdare Kurulu iki hizipten de partililerin olduğu karma bir hal aldı.

DP Grup Başkanı Celal Bayar, 14 Şubat 1948 tarihinde maaş farklarını partiye vermeyen 19 milletvekilinin isimlerini basına bildirdi. Amacı karşı hizipte bulunan milletvekillerini kamuoyu karşısında zor duruma düşürmekti. Esasen Celal Bayar, yenilenen Grup Yönetim Kurulu ile birlikte çalışmanın zorluklarının farkındaydı. Bu nedenle kurucuların da ısrarları karşısında DP Grup Başkanlığı'ndan istifa etti. Bu durum karşısında 11 Mart 1948 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, Başkanlığa karşı hizipten Fuat Hulusi Demirelli'yi seçti. Meclis Grubu'nun bu atağına karşılık kontrolü kurucuların elinde bulunan Genel İdare Kurulu da parti disiplinine aykırı davranmakla suçladığı 5 milletvekilinin partiden çıkarılmasını Yüksek Haysiyet Divanı'ndan istedi. Bu gelişme üzerine Yüksek Haysiyet Divanı, parti disiplinine uymadıkları gerekçesiyle General Sadık Aldoğan, Kemal Silivrili, Necati Erdem, Mithat Sakaroğlu ve Osman Nuri Köni'yi DP'den ihraç etti.[361] DP içindeki bu bunalım, Kenan Öner, Hikmet Bayur ve Fevzi Çakmak gibi kişilerin önderliğinde yeni bir parti kurulacağına yönelik söylentilere neden oldu.[362]

5 milletvekilinin partiden çıkarılmasını teklif eden Genel İdare Kurulu kararı, 9'a karşı 6 olumsuz oyla alınmıştı. Demek ki, Genel İdare Kurulu'nda da karşı hizipten 6 kişi

[359] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.129.
[360] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.232.
[361] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.41.
[362] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.41.

bulunmaktaydı. Nitekim bu 6 Milletvekili (Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Emin Sazak, Enis Akaygen, Hasan Dinçer, Yusuf Kemal Tengirşenk), 5 Milletvekilinin Yüksek Haysiyet Divanı kararı ile partiden çıkarılmasından sonra Genel İdare Kurulu'ndan istifa ettiklerini açıkladılar.[363] İstifa kararlarından sonra da bu 6 milletvekili DP'den çıkarıldılar.

DP içerisindeki bu ihraçlar ve istifalar yeni çalkantılara neden oldu. Ararlarında Ali Rıza Kırsever, Asım Gürsu, Bahaeddin Öğütmen, Behçet Gökçen, Fethi Erimçağ, Haydar Aslan, Mehmet Aşkar, Mehmet Öktem, Şahin Laçin ve Hazım Bozca'nın bulunduğu 10 Milletvekili, ortak bir bildiri yayınlayarak, DP liderlerini diktatörlükle suçladı. DP'den çıkarılan arkadaşlarının tekrar partiye alınmaları için Büyük Kongre'yi bekleyeceklerini ve kongre gününe kadar grup toplantılarına katılmayacaklarını açıkladılar. 7 Mayıs 1948 tarihinde bu 10 Milletvekili de DP'den ihraç edildi. Bu arada Sinop Milletvekili Suphi Batur ile Enver Kök de partilerinden ayrıldı.[364] Böylece TBMM'de bağımsız milletvekillerinin sayısı bir hayli arttı.

DP'den ayrılan ve çıkarılan 13 Milletvekili 10 Mayıs 1948 tarihinde TBMM'de Müstakil Demokratlar adı ile bir grup oluşturdular ve DP'yi muvazaa partisi olmakla suçladılar. Müstakil Demokratlar Grubu'nun kurulması ile DP meclis grubu üye sayısının yarısını kaybetti.[365]

Bu sırada Afyon'da yayımlanan Demokrat Afyon Gazetesi, DP'den çıkarılan milletvekillerinden Sadık Aldoğan ile Osman Nuri Köni'nin Kenan Öner'in kuracağı yeni bir partiye geçeceğini yazdı.[366]

Müstakil Demokratlar Grubu'na katılmayan eski DP'li bazı milletvekilleri yeni bir parti kurma için harekete geçti. Esasen bu yeni parti kurma arayışları daha önceden DP'li muhalifler arasında başlamıştı. Avukat Kenan Öner, 1948 yılının başında Ankara'ya giderek, Mareşal Fevzi Çakmak'a; içinde Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni ve Mustafa Kentli'nin yer alacakları yeni bir parti kuracaklarını açıklamış ve Mareşalin de Genel

[363] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.233.
[364] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.233.
[365] G.Tuba Karanfil, Türkiye'de Demokratikleşme Süreci (1945-1950), Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1998, s.91.
[366] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.234.

Başkan olması teklifinde bulunmuştu.[367] Eski Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak da yaşlı olduğunu ancak kamuoyuna bir bildiri yayımlayarak Öner ve arkadaşlarının kuracakları yeni partiye destek vereceğine dair söz vermişti. Hikmet Bayur da kurulacak partinin Atatürkçü olması koşuluyla öneriyi kabul edebileceğini bildirmişti.[368]

Bağımsız Milletvekili Mareşal Fevzi Çakmak, 6 Temmuz 1948 tarihli dilekçesi ile partilerinin kurulduğunu Hasan Saka Hükümeti'ne bildirdi.[369] MP'nin kuruluşu, 20 Temmuz 1948 tarihinde resmen açıklandı.[370]

MP kurucuları arasında, Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı gibi eski DP'li siyasiler bulunmaktaydı. Kurucular kendi aralarında bir görev dağılımı yaparak parti Onursal Başkanlığına Mareşal Fevzi Çakmak'ı, Genel Başkanlığa Hikmet Bayur'u, İkinci Başkanlığa Osman Nuri Köni'yi, Genel Sekreterliğe Mustafa Kentli'yi ve Muhasipliğe Şefik Çakmak'ı getirdi.[371]

MP'nin programında, partinin birtakım ahlak prensiplerinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla kurulduğu bildiriliyordu. MP, özel ve siyasal hayatta ahlakı egemen kılmak, aile müessesesini yükseltmek, halka ve gençliğe ulusal duyguları aşılamak, devlet ve hazine çıkarlarını öne sürerek yapılan haksızlıkları yok etmek amacında olduğunu ileri sürüyor ve bu yolda bürokrasinin baskısına saldırıyordu. Program ekonomik ve sosyal alanlarda laik bir siyaset izlenileceğini bildiriyordu.[372]

MP kurucuları, DP kurucuları gibi ayrıldıkları partideki arkadaşlarını eski partilerinden koparark kendi partilerine geçirme yolunu tuttu. Esasen bu durum, yani MP'nin iktidar CHP ile değil, muhalefet DP ile uğraşması, halk tarafından eleştiriliyordu.[373] Halk, MP'nin bir yandan DP'yi güçlü muhalefet yapmamakla hatta muvazaa ile suçlamasını, öte yandan kendisinin de iktidarı bir yana bırakıp DP ile uğraşmasını doğru bulmuyor, çelişkili bir hal olarak görüyordu. Tek parti idaresinden bıkmış olan çoğunluk, çok partinin

[367] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.130.
[368] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.130.
[369] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.239.
[370] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.44.
[371] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.239.
[372] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.44.
[373] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.240.

yerleşebilmesinin ancak muhalefetin kuvvetlenmesi ile gerçekleşebileceğini düşünüyor, bu nedenle muhalefeti parçalayıcı girişimlere sıcak bakmıyordu.

MP'nin kurulmasından hemen sonra yapılan en önemli seçim 14 Mayıs 1950 tarihli Milletvekili seçimleriydi. MP, bu seçimlerde 22 ilden ancak 205 aday gösterebilmişti.[374] Nitekim seçim sonuçlanınca MP oyların sadece %3.03'ünü alarak 1 Milletvekilliği kazanabildi.[375]

MP, 1950 seçimlerinden sonra halkın gözündeki itibarını arttırmak amacıyla din merkezli bir politika takip etmeye başladı. 14 Nisan 1951 tarihinde toplanan İstanbul İl Kongresi Fatiha Suresi okunarak başladı.[376] 5 Mayıs 1951 tarihinde toplanan İzmir İl Kongresinde de söz alan Sadık Aldoğan, MP'nin iktidara geçtiği taktirde kendilerinin bugüne kadar din ile ilgili çıkmış bütün kanunları uygulamadan kaldıracaklarını belirtti.[377] Gerçi MP içerisinde bu tavra karşı çıkanlar da yok değildi. 14 Nisan 1951 tarihindeki İstanbul İl Kongresi'nde söz alarak konuşan Hikmet Haznedar konuşmasını şu soru ile bitirdi:

> *"Dini niçin siyasete alet ediyoruz? Bir siyasi partinin hitabet kürsüsü cami kürsüsüne benzetilemez. Burada ancak memleket meseleleri konuşulur. Anlamıyorum, bu parti İslam dini partisi midir yoksa sadece Millet Partisi midir?"* [378]

MP'nin 15-18 Mayıs 1952 tarihleri arasında Ankara'da yapılan 3.Büyük Kongresi bazı delegelerin Atatürk'ün kabrine çelenk konmasına karşı çıkmaları sebebiyle tartışmalarla başladı.[379] Hikmet Bayur gibi Atatürkçü kimlikleri ile tanınan bazı MP'liler kongreyi terk ettiler.[380] 1952 yılının Ekim ayına gelindiğinde MP, Atatürk reformlarına karşı olan aşırı tutucular ile tutucu olmakla birlikte bu reformlara saygı gösterilmesini isteyen ılımlılar olarak ikiye bölünmüştü.[381]

---

[374] **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1950, s.2.
[375] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.66.
[376] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.83.
[377] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.83.
[378] **Cumhuriyet**, 16 Nisan 1951, s.3.
[379] Şenol Zümrüt, Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.355.
[380] **Cumhuriyet**, 17 Mayıs 1952, s.2.
[381] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.101-102.

MP'nin 4.Büyük Kongresi 28 Haziran 1953 tarihinde Ankara'da toplandı.[382] Kongrede söz alan Hikmet Bayur, parti raporunu eleştiren bir konuşma yaptı. Bu konuşmada, MP'nin ideolojisinin artık netleşmesini, devrimcilik yada muhafazakarlık yollarından birinin seçilmesi gerektiğini, iki yol arasında kalınması halinde, rakip partiler tarafından mürteci suçlamalarına maruz kalınacağını ileri sürdü.[383] Ancak Hikmet Bayur ve inkılapçı kanadın istekleri kongrede göz önüne alınılmayınca MP'den istifalar yaşandı. Liderliğini Hikmet Bayur'un yaptığı istifa eden yaklaşık 40 delege tarafından bir bildiri yayınladı. Bu bildiride MP'li ileri gelenlerin oy kaygısıyla geri fikirlileri okşadıkları, parti programında düzeltilmesi istenen hükümlerin bir türlü değiştirilmediği belirtiliyor, bu şartlar altında gericilerin emrinde çalışmaktansa partiden çekilmeyi tercih ettikleri söyleniyordu.[384] Hikmet Bayur ve arkadaşlarının MP'den istifası, partide yeni istifalara yol açtı. 30 Haziran 1953 tarihinde yayınlanan bir bildiri ile bu sefer Ankara İl Başkanı ve eski Genel Kurul üyesi Kemal Tamer, İl Kurul üyesi Hüseyin Orak, Osman Nuri Uzun, Mustafa Eriş, Çankaya İlçe Başkanı Cihat Alpay ve arkadaşları MP'den istifa ettiler.[385]

MP ileri gelenleri partide yaşanan istifalar ve parti üzerine yapılan yorumlar nedeniyle kamuoyuna bir bildiri yayınlama gereği hissetti. Yayınlanan 2 maddelik bildiride, MP'nin Cumhuriyet inkılaplarını benimsediği vurgulanmış ve bu görüşlere uymayanlara gerekli muamelenin yapılacağı belirtilmişti.[386]

Hikmet Bayur'un ve Ord. Prof. Vasfi Raşid Seviğ'in MP'den istifa ettikten sonra basına yaptıkları -MP'nin inkılaplara karşı bir parti olduğu doğrultusundaki- demeçleri, Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından bir ihbar olarak kabul edilmiş ve MP hakkında soruşturma başlatılmıştı.[387] Ankara Cumhuriyet Savcılığı çeşitli kişilerin görüşlerine başvurduktan sonra, MP Genel Merkezi'nde ve bazı partililerin evlerinde aramalar yapılmasını kararlaştırdı.[388] Savcılık MP hakkında soruşturmalarına devam ederken, mevcut delillerin yok edilmemesi ve soruşturma esnasında MP'nin faaliyette bulunmaması için Sulh

[382] Şenol Zümrüt, a.g.e., s.368.
[383] **Ulus**, 29 Haziran 1953, s.2.
[384] **Vatan**, 30 Haziran 1953, s.3.
[385] **Ulus**, 30 Haziran 1953, s.1.
[386] **Vatan**, 1 Temmuz 1953, s.1.
[387] **Vatan**, 3 Temmuz 1953, s.2.
[388] **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1953, s.3.

Mahkemesine geçici kapatma isteğini belirtmiş ve Sulh Mahkemesi de isteği yerinde görerek MP'yi geçici olarak kapatmıştı.[389]

MP'nin kesin olarak kapatılması ile ilgili mahkeme safhası 26 Eylül 1953 tarihinde 4.Sulh Ceza Mahkemesi'nde başladı.[390] Uzun ve tartışmalı geçen duruşmalar 27 Ocak 1954 tarihinde Ankara 3.Sulh Mahkemesi Hakimi Emin Gebizlioğlu'nun MP'yi resmen kapatan kararını açıklaması ile sona erdi.[391] Kararın gerekçeli açıklamasında *"Millet Partisi'nin...din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan ve gayesini saklayan dernekler durumunda bulunduğu anlaşılmış..."* [392] denmekteydi.

MP'nin kapatılmasından sonra, bu partiyi destekleyenler, DP ve CHP'nin kucak açmasıyla bu partilere geçmişlerdi.[393] Eski bir MP'li olan Osman Bölükbaşı ise Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurarak, MP'nin siyasi hayattaki varlığını başka bir isimle devam ettirdi.[394]

MP, 1954 yılının Ocak ayında kapatılmış olmasına rağmen, çok partili demokratik yaşama geçiş sürecinde DP'den sonra en ciddi muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatındaki yerini almıştır.

---

[389] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.111-112.
[390] Şenol Zümrüt, a.g.e., s.400.
[391] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.118.
[392] **Cumhuriyet**, 28 Ocak 1954, s.3.
[393] Tekin Erer, **Türkiye'de On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, 1964, s.154.
[394] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.340.

III.BÖLÜM

CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMETLERİ VE MUHALEFET İLE OLAN İLİŞKİLERİ

1. ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU HÜKÜMETİ DÖNEMİ

1.1. Saraçoğlu Hükümeti'nin Kurulması

Başvekil Refik Saydam'ın ani ölümü üzerine 9 Temmuz 1942 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Şükrü Saraçoğlu[395], 13. Cumhuriyet Hükümeti'ni aynı tarihte kurmuş ve 9 Mart 1943 tarihine kadar bu hükümette Başbakanlık görevini sürdürmüştür.[396] Başbakan Saraçoğlu'nun bu ilk hükümetinde şu kişiler görev almıştır:[397]

Başvekil ve Hariciye Vekili	: Şükrü Saraçoğlu
Adliye Vekili	: Hasan Menemencioğlu
Milli Müdafaa Vekili	: Ali Rıza Artunkal
Dahiliye Vekili	: Fikri Tüzer
Maliye Vekili	: Fuat Ağralı
Nafia Vekili	: Ali Fuat Cebesoy
Maarif Vekili	: Hasan Ali Yücel
İktisat Vekili	: Sırrı Day
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili	: Dr. Hulusi Alataş
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	: Raif Karadeniz

[395] Şükrü Saraçoğlu, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 5. başbakanıdır. 1887 yılında İzmir'in Ödemiş ilçesinde dünyaya gelen Saraçoğlu, Kurtuluş Savaşı sırasında Aydın Mücadele Cephesi'ne katıldı. TBMM'nin 2. Döneminde İzmir milletvekili seçildi. 1925 yılında Fethi (Okyar) Bey'in kabinesinde Maarif Vekili oldu. 1927 yılında 3.İnönü Kabinesinde Maliye Vekilliği'ne tayin edildi. 1933'te Adliye Vekili olarak tekrar parlamentoya giren Saraçoğlu, Celal Bayar'ın 1.Kabinesinde Hariciye Vekili oldu. Daha sonra kurulan Refik Saydam kabinesinde de bu görevini sürdürdü. İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı sırasında ve 2.Dünya Savaşı yıllarında iki kez hükümeti kurmakla görevlendirilen Şükrü Saraçoğlu, 13. ve 14. Cumhuriyet Hükümetlerini kurmuş ve toplam 4 yıl 1 ay 5 gün görevde kalmıştır. 1946 yılında Başbakanlık görevinden çekilen Saraçoğlu, 1948 yılında TBMM Başkanı seçilmiş, 1950 yılında CHP'nin seçimleri kaybetmesi sonucu siyasi yaşamdan çekilmiş ve 1953 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Şükrü Saraçoğlu aynı zamanda Türkiye'de "Başbakan" sıfatı ile hükümet kuran ilk siyaset adamıdır. Bakınız: Yılmaz Öztuna, **Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)**, Cilt:2, 2.Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı, Yayınları, 1996, s.1187.

[396] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.657.

[397] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.279-280.

Ziraat Vekili	: Şevket Raşit Hatipoğlu
Münakalat Vekili	: Fahri Engin
Ticaret Vekili	: Behçet Uz

Şükrü Saraçoğlu, hükümetinin ilk günlerinde Hariciye Vekilliği'ne kendisi bakmış, yaklaşık bir ay sonra bu göreve Numan Menemencioğlu'nu asaleten atamıştı.[398] Dahiliye Vekili Fikri Tuzer'in ölümü üzerine bu vekalete de 17 Ağustos 1942 tarihinde Recep Peker atanmıştı.[399]

TBMM'nin 14 Ocak 1943 tarihinde seçimlerin yenilenmesine karar vermesinden sonra,[400] 28 Şubat 1943 tarihinde yapılan seçimlerin ardından toplanan 7.Dönem TBMM, 8 Mart 1943 tarihinde yaptığı ilk toplantısında Cumhurbaşkanı İnönü'yü oybirliği ile yeniden Cumhurbaşkanlığa seçmiş ve Cumhurbaşkanı İnönü de hükümeti kurma görevini tekrar Şükrü Saraçoğlu'na vermişti.[401]

9 Mart 1943 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 14. hükümetini kuran ve ikinci kez Başbakanlık görevine başlayan Şükrü Saraçoğlu, bu sefer hükümetinde şu kişilere yer vermişti:[402]

Başvekil	: Şükrü Saraçoğlu
Adliye Vekili	: Ali Rıza Türel
Milli Müdafaa Vekili	: Ali Rıza Artunkal
Dahiliye Vekili	: Recep Peker
Hariciye Vekili	: Numan Menemencioğlu
Maliye Vekili	: Fuat Ağralı
Maarif Vekili	: Hasan Ali Yücel
Nafia Vekili	: Sırrı Day
İktisat Vekili	: Fuat Sirmen
Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili	: Dr. Hulusi Alataş
Gümrük ve İnhisarlar Vekili	: Suat Hayri Ürgüplü

---

[398] **Ulus**, 11 Ağustos 1942, s.1.
[399] **Ulus**, 18 Ağustos 1942, s.1.
[400] Cemil Koçak, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.279-280.
[401] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 1, 8 Mart 1943, s.3.
[402] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 1, 15 Mart 1943, s.10-11.

Ziraat Vekili	: Şevket Raşit Hatipoğlu
Münakalat Vekili	: Ali Fuat Cebesoy
Ticaret Vekili	: Celal Sait Siren

Bir süre sonra 2.Saraçoğlu Hükümeti'nde 6 üye değişmişti. Başbakan Saraçoğlu bu değişiklikleri şu sözlerle dile getirdi:

> *"...Hükümetin değişen azalarıyla yer değiştiren azalarının vaziyeti de tamamen nöbet değiştiren askerlerin vaziyetidir. Bu değişmelerde başka bir mana aramak doğru değildir."*[403]

Ancak ilerleyen günlerde Şükrü Saraçoğlu Hükümeti'nde yeni değişiklikler oldu. İlk önemli değişiklik Recep Peker'in Dahiliye Vekilliği'nden alınarak yerine Hilmi Uran'ın getirilmesiydi.[404] Daha sonraki günlerde Adliye Vekilliği'ne Ali Rıza Türel'in yerine Mümtaz Ökmen, Hariciye Vekilliği'ne Numan Menemencioğlu'nun yerine Hasan Saka, Gümrük ve İnhisarlar Vekilliği'ne Suat Hayri Ürgüplü'nün yerine Tahsin Coşkan ve Ticaret Bakanlığı'na da Celal Sait Siren'in yerine Raif Karadeniz getirildi. Bütün bu değişiklikleri ile Saraçoğlu Hükümeti, 7 Ağustos 1946 tarihine kadar devam etti.

1.2. Saraçoğlu Hükümeti ile Muhalefet İlişkileri

Saraçoğlu Hükümeti daha önce de belirtildiği üzere 9 Temmuz 1942 tarihinde kurulmuş ve 7 Ağustos 1946 tarihine kadar görevini sürdürmüştür.[405] Saraçoğlu Hükümeti'nin son aylarında siyasi yaşamına başlayan DP, MKP'den sonra kurulmuş olmasına rağmen, CHP'den kopan milletvekilleri tarafından parlamento içinde kurulduğundan, parlamentoda temsil edilme şansına sahip olmuş ve TBMM'de yaşanan siyasi tartışmalarda varlığını göstermiştir.

Saraçoğlu Hükümeti zamanında, yeni kurulan DP ile CHP arasındaki ilk önemli meclis tartışması 1946 belediye seçimleri ile ilgilidir. DP'li Milletvekilleri TBMM'de

---

[403] **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: VII, Cilt: 1, 17 Mart 1943, s.22.
[404] **Ulus**, 21 Mayıs 1943, s.1
[405] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.660.

belediye seçimlerinin öne alınmasına şiddetle karşı çıkmış, bunun tek sebebinin kuruluş halindeki DP'nin gelişmesini engellemek olduğunu iddia etmişlerdir.[406]

1.2.1. 1946 Seçimleri

1.2.1.1. 1946 Belediye Seçimleri

1946 Belediye Seçimleri, 26 Mayıs 1946 tarihinde ülke genelinde yapıldı.[407] Aslında bu seçimler daha geç bir vakitte, Eylül 1946'da yapılacaktı ancak Hükümet erken bir belediye seçimi yapmayı uygun gördü. 26 Nisan 1946 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubu, belediye seçimlerinin Mayıs ayında yapılmasına ve bunun için gerekli yasa tasarısının TBMM'ye getirilmesine karar verdi.[408] Bu kararın getireceği sonuçlar, iktidar ve muhalefet penceresinden bakıldığında farklı yorumlanmaktaydı. Muhalefet daha önceleri, sürekli erken seçimden bahsediyor ve her fırsatta seçimlerin biran önce yapılması gerektiğini ifade ediyordu. Örneğin DP Genel Başkanı Celal Bayar; *"Tek dereceli seçim ve kanunsuz müdahalelere son vermek şartları yerine getirilir ise, seçimler önümüzdeki seneden evvel de yapılacak olsa, derhal iştirak edebilecek vaziyetteyiz."*[409] demişti. Bayar'ın seçim konusundaki bu aceleciliğinin sebeplerinden biri, TCF ile SCF'nin bir genel seçime girmeden kapatılmalarıydı. Diğer taraftan 1939 ile 1945 yılları arasında süren İkinci Dünya Savaşı sırasında CHP'nin uyguladığı ekonomik politikaların, halk arasında bu partiye karşı bir antipati yarattığı düşünülüyordu. İşte DP'liler bu durumlardan yararlanarak erken seçimin meyvelerini toplamak arzusu içindeydiler. Ancak iktidarın erken seçimden beklentisi, muhalefetin beklentisinden farklıydı. CHP, 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmasına rağmen çok kısa bir zaman içerisinde gittikçe örgütlenen ve kuvvetlenen DP'nin, daha da büyümesini engellemek amacıyla, baskın bir erken seçim düşünmüştü.[410] Ayrıca CHP ülke içerisinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında süper güç olarak beliren Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye karşı aşırı isteklerine direnebilecek, tecrübeli ve güçlü bir iktidarın varlığının önemli olacağını düşünüyordu. Buna göre, dört yıl çalışacak kararlı bir CHP iktidarının yolu erken seçimden geçmekteydi. Esasen bu, belediye seçimi olmakla beraber, sonuçları bakımından halkın iradesinin nereye yöneldiğini gösteren bir ön sınav olacaktı.

---

[406] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.45.
[407] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.21.
[408] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.45.
[409] **Tasvir**, 23 Nisan 1946, s.2.
[410] Mahmut Goloğlu, **a.g.e**, s.45.

CHP Meclis Grubu'nun belediye seçimlerinin öne alınması ile ilgili kanun tasarısı, TBMM'de 29 Nisan 1946 tarihinde görüşülmeye başlandı.[411] Belediye seçimleri ile ilgili bu tasarı DP'liler ile CHP'liler arasında önemli tartışmalara sahne oldu. Demokratlar, belediye seçimlerinin öne alınmasına şiddetle karşı çıktılar. DP'liler, iktidarın kendi partilerinin önlenemez yükselişini engellemeye çalıştığını düşünüyorlardı. Demokratların eleştirileri bununla kalmıyor, gazete kapatma hakkını Bakanlar Kurulu'na veren "Basın Kanunu", şüphelilerin polisçe gözaltına alınmasına olanak sağlayan "Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu", aileleri sürgün felaketine uğratan "2510 sayılı Kanun", Meşrutiyet döneminden kalma "Toplantı Kanunu", para ile basını ele geçirme usulü, radyo ve ajanslardaki tek taraflı yayınlar, bankalarda para ve kredi verme şekilleri ve yardakçı yöneticilerin tutum ve davranışları konularında yoğunlaşıyordu.[412]

TBMM'de söz alan İçişleri Bakanı Hilmi Uran konu ile ilgili şunları demişti:

"...Muhakkak olan bir şey varsa, seçim kararı verildiği taktirde, bu seçimin uzak telakki edilecek bir tarihte olması ihtimali kadar yakın denilebilecek bir gelecekte de olması ihtimalidir. Hükümetiniz milletvekilleri seçimini bugünkü belediye heyetleri yerine yeniden seçilecek olan belediye heyetlerince yapılmasını daha demokratik ve bugünün ihtiyacına daha uygun telakki etmiştir. Eğer Büyük Meclis seçime yakın bir tarihte girecek olursa belediye heyetlerinin yenilenmesinin imkan dahilinde alınması düşünülmüştür. Muvakkat diye arzettiğim ve seçimlerin Mayıs içinde yapılmasını mümkün kılacak hükmü ihtiva eden tadil bu mucip sebeple huzurunuza sunulmuş bulunuyor."[413]

Hilmi Uran daha sonra yapılan değişiklere şöyle değinmiştir:

"Bugünkü kanun seçimlerin bir hafta ve kafi gelmediği taktirde uzatılarak ikinci bir hafta dahilinde yapılmasını amirdir. Biz bunu tadil ederek huzurunuza belediye seçimlerinin bir günde yapılması hükmünü getirdik ve tekmil ileri memleketlerde cari olan bir hüküm olduğu için bunu vatandaş hukukunu ve seçim emniyetini daha ziyade koruyacak bir hüküm telakkisiyle yüksek huzurunuza geldik... İkinci tadil hükmü... elli günde bitirilmekte olan seçim formalitesinin bir ay içine

[411] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.237.
[412] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.45.
[413] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:22, 29 Nisan 1946, s.215.

sığacağı... Seçim formalitesinin bir ay içine sığdırırken vatandaş hukukunu tamamiyle mahfuz tuttuk. Yani bugünkü kanunda defterlerin askıda kalacağı 6 gün müddeti, komisyon kararlarına kani olmayıp da itiraz etmek isteyen vatandaşlara bugünkü kanunla verilmiş olan üç günlük müddeti mahfuz tuttuk ve herhangi bir vatandaş mahkemeye müracaat ettiği vakit mahkemenin tetkik müddeti olarak bugün tespit edilmiş altı günlük müddeti mahfuz tuttuk...Bütün bu garantiler dahilinde seçim formalitesini bir aya hasretmekle memlekette seçim müddetince husule gelecek olan sinirlilik havasını azami derecede kısaltmış olduğumuz kanaatindeyiz. Yine demokratik ve bugünün ihtiyacına cevap verecek bir tadil hükmü olarak, seçim merkez kurulları ve seçim bürolarındaki seçim komisyonlarına herhangi bir yerde teşkilatı bulunan siyasi partilerin temsilci göndermeleri yetkisini kabul ettik... Bugünkü kanunda vatandaşlar belediye seçiminde reylerini kullanırlarken rey pusulalarının altına imzalarını, hüviyetlerini koymak kanuni mecburiyeti altındadırlar. Biz bunu serbest ve gizli cereyan edecek bir seçim için mahzurlu telakki ettik ve bu mecburiyeti de kanundan kaldırdık."[414]

İçişleri Bakanı Hilmi Uran'dan sonra kürsüye gelen DP Milletvekili Adnan Menderes, seçimlerim erkene alınmasını eleştirirken şöyle demişti:

"...Seçimlerin acele ve ani olarak kanuni müddetinden bir hayli evvele alınması için ileri sürülen sebep... varit değildir. Kanaatimiz odur ki, seçimlerin yapılması zamanında bir değişiklik olması mevzuu bahis idi ise, seçimleri ileriye almak değil bilakis daha geriye hiç olmazsa kanunların tayin ettiği zamanlara bırakılması münasip olurdu." [415]

Adnan Menderes, siyasi partilerin yeni kurulmakta olduğunu, bu teşkilatlanma gerçekleşmeden oy serbestliğinin ve milli iradenin gerçekleşemeyeceğini, yeni kurulan partilere birkaç oyun dahi böylelikle esirgenmesinin milletin gözünden kaçmayacağını anlatarak sözlerine şöyle devam etti:

"...Bugün hala Halk Partisinden başka diğer siyasi partiler ve matbuat türlü baskılar ve kanuni engeller altındadır. Memlekette gerçek ve ileri demokrasiye yer veren tedbirler alınmadıkça, demokrasiyi aksatan kanunlar değişmedikçe ve hatta bütün bunlar yapıldıktan sonra milletin yeni seçime hazırlanması için muayyen bir

[414] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.215-216.
[415] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.216.

zaman geçmedikçe seçimlerinin yapılmasının çok hatalı bir hareket olduğunda ısrar ediyoruz." [416]

Adnan Menderes'ten sonra kürsüye gelen Emin Sazak, *"...Samimi iman ederek kanaatim şudur ki... bu [tasarının kabulü] çok ağır bir mesuliyettir."* diyerek Adnan Menderes'i destekledi.[417]

Belediye seçimlerinin öne alınması ile ilgili kanun tasarısı lehinde, CHP Milletvekili Recep Peker söz alarak şunları söyledi:

"...Derhal arz edeyim ki, Adnan Menderes'in ifadeleri arasındaki, yeni partinin kuruluşunu önlemek ve engellemek fikri haksız bir isnattır. Bu teşebbüsü bugün Kamutay huzuruna getirmiş olan Büyük inkılapçı partinin düşüncesinde böyle bir fikir asla yer alamamıştır... Partimiz bugün kendi yanında vazife cephesinde dirsek temasında bulunan Demokrat Partiyi açılıp inkişaf etmekten alıkoyucu teşebbüs almak gibi bir siyasi ahlak eksikliğinden masundur. Biz Demokrat Parti'nin memleket için daha kemalli, hadiselerden daha iyi ibret neticeleri çıkardıktan sonra olgunlaşacak simasiyle memleketin istikbali için bir hayır unsuru olmasını temenni ediyoruz." [418]

Recep Peker sözlerinin devamında, demokrat devletlerde parlamento seçimlerinin yenilenmesi hadiselerinin iç ve dış durumun etkileri altında normal olduğunu, devletin donmuş bir fosil olmadığını, kendi varlığı için gereken anın geldiğini sezdiği an, milli iradeye müracaatla, millete hükümran olmak fırsatını verdiğini, yeni partilerin gelişmesini önlemek maksadı ile böyle bir kanun teklif edildiğini sanmanın insafsızlık olduğunu, bunun Demokrat Parti'deki arkadaşları göreve teşvik edici bir mahiyet taşıdığını belirtti.[419]

Recep Peker'den sonra kürsüye gelen DP Milletvekili Refik Koraltan, gazete kapatma hakkını Bakanlar Kurulu'na veren Basın Kanunu'nun, para ile basını ele geçirme usulünün, radyo ve ajanslardaki tek taraflı yayınların, bankalarda para ve kredi verme şekillerinin, yardakçı yöneticilerin tutum ve davranışlarının değiştirilmesi beklenirken, bunların hiçbirini

[416] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.216-217.
[417] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.217.
[418] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.217-218.
[419] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.218.

yapmadan erken seçime gidilmesini eleştirdi. Yine Cumhurbaşkanı İnönü'nün bunların değiştirilmesi ve seçimlerin 1947 yılında yapılması gerektiğini açıklayan sözlerini hatırlattı.[420]

CHP Milletvekili Faik Ahmet Barutçu ise erken seçimi savundu ve *"...millete gidiliyor...Bundan korkmamak memnun olmak lazımdır..."*[421]dedi. Ayrıca o güne kadar DP'nin ancak 24 ilde ve 71 ilçede örgütlenebildiğini ve eğer seçim için DP'nin örgütlenmesinin beklenmesi gerekiyorsa seçimlerin yapılmasının yıllar sürebileceğini belirtti.[422]

Belediye seçimlerinin Eylül ayından Mayıs ayına alınmasına Meclis dışı muhalefetten de ses geldi. MKP lideri Nuri Demirağ, *"Bizce bu acele kararlara lüzum yoktu. Bu büyük bir siyasi manevradır. İktidarda bulunan parti, yeni muhalefet partileri büyük ölçüde taazzuv etmeden bir emrivaki yapmak istiyor. Bu başka suretle ifade edilemez."* diyordu.[423]

Belediye seçimlerini erken tarihe alan yasa tasarısı, TBMM'de 29 Nisan 1946 tarihinde, 450 kabul oyuna karşılık, 3 ret oyu ile kanunlaştı.[424]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, belediye seçimlerinin tarihinin kesinleştiği gün, halkı yeni gelişme konusunda bilgilendirmek ve yapılacak olan seçimlere katılımı arttırmak amacıyla yurt gezisine çıktı.[425] CHP'nin de başında bulunan Cumhurbaşkanı, ilk konuşmasını yaptığı Eskişehir'de vatandaşları seçimlerde oy kullanmaya çağırıyordu.[426] Ayrıca Akşehir'de yaptığı konuşmada *"...Memleket idaresini ve politikasını içerde ve dışarıda kararlı hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik. Dünya vaziyeti kararsız ve karanlık olarak uzun bir sürünceme devrine girmiş görünüyor. Bu devrede Türk politikasının hangi istikamette olduğunu içerde ve dışarıda açık bir surette belli etmesi lazımdır..."* [427] diyordu.

---

[420] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.221-223.
[421] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.233.
[422] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.232-233.
[423] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.72.
[424] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 22, 29 Nisan 1946, s.237.
[425] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.19. Ayrıca İnönü'nün belediye seçimleri öncesinde çıktığı yurt gezisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: **Ulus**, 6-9 Mayıs 1946.
[426] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.46.
[427] **Tasvir**, 7 Mayıs 1946, s.2.

İnönü'nün bu konuşmasından da anlaşılacağı üzere Cumhurbaşkanı'nın bu gezisi, bir belediye seçiminden çok, yakın gelecekte yapılacak olan genel seçimlere yönelik bir çalışmaydı.

Artık seçimlerin tarihi kesinleşmişti. Belediye seçimleri 26 Mayıs 1946 tarihinde yapılacaktı. Ancak bu seçimlere katılıp katılmama konusunda muhalefet partileri arasında düşünce farkı oluştuğu gibi, aynı partiden olan kişiler arasında bile farklı düşünceler ortaya çıkmıştı. Henüz kuruluş döneminde olan muhalefet partileri için bu seçimlere katılmanın getireceği olumsuzlukların neler olabileceği kestirilmeğe çalışılıyordu. DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner seçimlere katılmayı istiyor, MKP, belediye seçimlerine katılacağını açıklıyordu.[428] DP ise 8 Mayıs 1946 tarihinde Celal Bayar imzalı bir bildiri yayımladı. Buna göre DP, 26 Mayıs belediye seçimlerine katılmama kararı aldı.[429]

Celal Bayar, konu ile ilgili olarak basına verdiği demeçte şunları söylemişti:

"Belediye seçimlerinin birden bire dört ay öne alınmasının sebepleri üzerinde Genel Merkezimiz uzun uzadıya incelemeler yapmış ve gösterilen sebeplere rağmen bu hareketin sadece partimiz teşkilatının ilerlemesine meydan vermeden seçimleri yapmak maksadına matuf bulunduğu kanaatine varmıştır. Bununla beraber, bu konuda kabul edilen bazı yeni esasların demokrasi prensiplerine uygun olduğunu memnuniyetle söyleriz. Milletvekili seçimlerinin de aynı maksatla kanuni müddetten çok öne alınması gibi ihtimaller ve bu hareketlerin açıkladığı zihniyet karşısında Genel Merkezimizin meseleyi ciddiyetle tezekkür etmesi pek tabiidir. Şurasını derhal ve açık olarak tekrar belirtmeliyim ki, Halk Partisi'nin bu hareketi, partimizin seçimlerdeki durumunu zorlaştırmaktan ibaret kalsaydı bunun üzerinde fazla durmağa asla lüzum görmezdik. Fakat bu hareketin yurttaşın siyasi haklarını gereği gibi kullanabilmesini güçleştirici bir mahiyet arz etmesi partimizin bu mesele ile çok yakından ve önemle ilgilenmesini zaruri kılmaktadır. Çünkü bugün hala tek partili sisteme mesnet olan kanunlar ve mevzuat heyeti ile durmakta, tatbikat aynı ile devam etmekte ve zihniyette de esaslı bir değişiklik görülmemektedir." [430]

---

[428] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.46.
[429] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.19.
[430] **Tasvir**, 6 Mayıs 1946, s.2.

Cumhuriyet gazetesine de demeç veren Celal Bayar, hükümetin yeni parti üzerindeki yasa dışı baskısından ve seçim reformu yapılmadığından şikayet etti.[431]

Seçim kararı 29 Nisan'da alındığına ve belediye seçimleri 26 Mayıs'ta yapıldığına göre, seçimler için partilerin sınırlı bir hazırlık süresi vardı. DP, seçimlere katılmayacağını açıklamakla beraber, seçmenine seçimlerde istediği partiye oy atma özgürlüğü veriyor ancak herkesin seçimleri kontrol altına almasını istiyordu.[432] Bu sırada CHP de, 1946 Belediye seçimleri öncesinde, çok partili yaşamın getirdiği yeniliklere ayak uydurmak amacıyla 2.Olağanüstü Kurultayını topladı.

1.2.1.1.1. CHP 2.Olağanüstü Kurultayı

CHP Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, CHP'lileri 27 Nisan 1946 tarihinde, 10 Mayıs 1946'da toplanacak Olağanüstü Kurultaya davet etmişti. Bu kurultayda CHP, çok partili dönemdeki yeniliklere kendisini uydurmak ve DP'nin kendisine karşı yönelttiği ve seçim malzemesi olarak da kullanacağı antidemokratik uygulamalara son vermek çabasında olacaktı.

CHP'nin ilk olağanüstü kurultayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve CHP'nin kurucusu ve bu partinin başkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü üzerine 26 Aralık 1938 tarihinde yapılmıştı. İsmet İnönü bu kurultaydan önce, Atatürk'ün yerine Cumhurbaşkanlığı makamına oturmuş bulunmaktaydı. Bu ilk olağanüstü kurultayda İsmet İnönü, CHP'nin değişmez Parti Başkanlığı'na seçilmiş, kendisini *'Milli Şef'* ilan ettirmiş ve parti içindeki yerini bir hayli kuvvetlendirmişti.[433] Bu kurultayda ayrıca, CHP'nin uygulamalarına muhalefet etmesi için *'Müstakil Grup'* adı verilen parti içi muhalefet grubu oluşturulmuştu.

2. Olağanüstü CHP Kurultayı, 10 Mayıs 1946 tarihinde Ankara'da TBMM Genel Kurul salonunda toplandı.[434] Genel Kurul salonu yalnız CHP'nin kullanımına ait bir salon değildi. Çünkü bu sırada TBMM'de 5 DP ve 1 Bağımsız Milletvekili olmak üzere toplam 6

[431] **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1946, s.3.
[432] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[433] Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s.146.
[434] **Tasvir**, 10 Mayıs 1946, s.2.

muhalif Milletvekili bulunmaktaydı.[435] Bu olay aslında CHP'nin hala çok partili siyasal yaşama alışamamış olduğunun bir göstergesiydi.

CHP 2. Olağanüstü Kurultayı, çok partili yaşama geçildikten sonra, bu yeni düzene uyum gösteremeyen CHP'nin durumunu tayin etmek amacını taşımaktaydı. Fahir Giritlioğlu'na göre, bu olağanüstü kurultayın toplanma nedeni, DP'nin hızlı gelişmesi karşısında önlem alma ihtiyacıydı.[436]

10-11 Mayıs 1946 tarihinde çalışmalarını sürdüren CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nın açılış konuşmasını CHP Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü yaptı. İnönü açış konuşmasında: *"Sayın üyeler, sizleri Türk halk iradesinin yeni bir aşamasına karar vermeniz için çağırdım: Tek dereceli seçim..."* [437] diyordu. Konuşmasında seçim güvenliğine de deyinen İnönü şunları söylemekteydi:

> *"...Seçimin tek dereceli olması kadar önemli nokta vatandaşın serbest seçim yaptığına ve verdiği oyların gizli kalacağına ve korunacağına inanmış bulunmasıdır. Bu amaçla bir sürü tedbir düşündük. Belediye seçimlerinin erken yapılması da bu tedbirlerden biridir. Seçim sandıklarını köylere kadar götüreceğiz. Kadın ve erkek seçmenlerin, tümüyle ve kolaylıkla oy sandığının başına gelmelerini, milletin iradesini belirtmek için büyük çoğunluğun seçime katılmasına olanak sağlamayı da bir tedbir saydık. Atılan oyların gizli ve dokunulmaz bulunması için bütün dikkat ve gayretimizi harcayacağız..."*[438]

Bayar, CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'ndan iki gün önce, 8 Mayıs 1946'da, partisinin belediye seçimlerine katılmayacağını açıklamıştı. İnönü, kurultayda Bayar'ın bu sözlerine yanıt niteliğinde ve tehditkar bir tutum içerisinde şunları söyledi:

> *"...Kuşku duymak istemem ki, muhalif partiler seçime parti olarak gireceklerdir. Partilerin ya da bağımsızların bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını düşünmek istemem. Son zamanlarda bazı memleketlerde seçime katılmamak taktiği görülmüştür. Bunun anlamı, yabancı devletlere karşı, memleketin iç yönetimini suçlamaktır. Kendi iç yönetimimizi yabancı devletlere karşı kötülemek*

---

[435] Mahmut Gologlu, **a.g.e.**, s.46.
[436] Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, Cilt:2, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.
[437] Mahmut Gologlu, **a.g.e.**, s.46.
[438] Mahmut Gologlu, **a.g.e.**, s.47.

teşebbüsünü, Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerine güvenim var. Bundan başka iktidara karşı siyasi parti kurup bizim idaremizi beğenmeyen vatandaşları topladıktan sonra, onları oy sandığı başına gitmekten alı koymak, vatandaşları yasal uğraşı yolundan ayırmak demektir. Böylece vatandaşlar düşüncelerini yürütmek için yasal olmayan yollara kışkırtılmış olurlar. Siyasi hayatımızın gelişmesini eski Balkan komiteciliğine yöneltmek ve sürüklemek günahından siyasetçilerimizin sakınacaklarını umarım... " [439]

İnönü'nün bu konuşması, seçime katılmama kararı alan DP üzerinde bir baskı kurdu. Çünkü İnönü konuşmasında *"vatandaşı yasal uğraşı yolundan ayırmak"* derken, seçimlere katılmayan partilerin kapatılabileceği mesajını vermekteydi.

İnönü'nün CHP kurultayında açıkça DP'ye yönelttiği ithamlara Bayar'ın cevabı gecikmedi. Bayar, DP teşkilatına bir genelge yayınlayarak *"...Tekrar ifade etmek yerinde olur ki, partimiz daima meşru yollardan ve kanuni vasıtalarla mücadeleyi, prensiplerin en mukaddesi olarak tanımaktadır. Bunun böyle olduğundan kimsenin şüphe etmeye hakkı olamaz...* " [440] diyordu. Bayar, ayrıca seçimlerin öne alınmasının zorunlu bir sebebi olmadığını, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılmaması halinde seçimlerin serbestliğinden şüphe edileceğini söyledi.[441]

CHP'li Falih Rıfkı Atay, Bayar'ın seçim ile ilgili görüşlerine karşı çıkarak; *"Seçimlerin serbest yapılacağından yalnız Demokrat Parti ile Moskova şüpheleniyor."*[442] dedi. Bu sözleriyle Falih Rıfkı Atay, Moskova ile DP'yi yakınlaştırarak muhafazakarların DP'ye olan desteğini kırabileceğini düşünmekteydi.

CHP 2. Olağanüstü Kurultayı, birisi program diğeri nizamnameye ait iki mesele üzerinde bazı değişikliklerle sonuçlandı.[443] Buna göre; parti programının 4. maddesinin öngördüğü, iki dereceli seçim yerine tek dereceli seçim kabul edildi. Cemiyetler Kanunu'nun 22. maddesinin değiştirilerek, sınıf esasına dayalı dernek ve siyasi partilerin kurulabilmesi için gereken yasal düzenlemelerin bir an önce yapılması kararlaştırıldı. Parti tüzüğünün 4.

---

[439] Cağfer Güler, Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Döneminin (1945-1950) Koşulları Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s.246.
[440] Celal Bayar, **a.g.e.**, s.56.
[441] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[442] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[443] Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.575.

maddesi değiştirilerek *'Değişmez Başkan'* ve *'Milli Şef'* ünvanları kaldırıldı. *'Değişmez Başkan'* ifadesinin *'Parti Genel Başkanı'* olarak değiştirilmesi ve Genel Başkanın da kurultaylarca dört yıl için seçilmesi prensibi getirildi.[444] 1938 1. Olağanüstü Kurultayı'nda oluşturulan *'Müstakil Grup'*, muhalefet partilerinin varlığı sebebi ile kaldırıldı. 1947 yılında yapılacak olan Milletvekilliği seçimlerinin de öne alınarak 1946 yılında yapılabilmesi için çalışmaların başlatılması kararlaştırıldı.[445] İnönü, Kurultayı açış koşmasında bu karara dayanak olarak şunları söyledi:

> *"...Dış ve iç politika gerekleri, ülke yönetimini bir an önce kararlı kılmak zorunluluğunu gösterdi. Dünyanın hali daha bulanık ve karanlık olarak, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne gibi ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Bir yıldan beri memleket içinde Büyük Millet Meclisi'nin otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. İçerde ve dışarıda hiçbir politika, otoritesinden kuşku duyulan bir Millet Meclisi ile yürütülemez. Bunun doğal sonucu, hızla bir seçime gitmek olacaktır..."* [446]

Diğer taraftan Milletvekili seçimlerinin yapılmasına kadar, demokratik bir basın kanununun çıkarılması ve üniversitelere özerklik tanınması ile ilgili çalışmalara hemen başlanması kabul edildi.[447] Ayrıca Kurultayda yapılan seçimle, 708 delegenin oy birliği ile, İsmet İnönü dört yıllığına bir kez daha CHP Genel Başkanlığı'na getirilirken, Genel Başkan Vekilliği'ne Başbakan Şükrü Saraçoğlu, Genel Sekreterliğe Nafi Atıf Kansu getirildi.[448] Genel İdare Kurulu'na da on iki kişi seçildi.[449] Kurultayda alınan kararlardan göze çarpan önemli bir nokta, Başbakanın Parti Başkan Vekilliği'ne getirilmesiydi.[450]

DP, CHP'nin kurultayda aldığı seçim kararını yerinde bulmayarak, bu hareketi, muhalefet partilerinin örgütlenmesine fırsat verilmeden seçime giderek, ülkeyi tek parti yönetimiyle yönetmek isteyenlerin bir manevrası olarak gördü.

Seçimler yaklaştıkça partilerin seçime yönelik propaganda faaliyetleri de arttı. DP, yapılacak olan belediye seçiminde seçim sandıklarının oylamadan sonra belediye

---

[444] Cihad Baban, "Halk Partisinin Yeni Kararları", **Tasvir**, 11 Mayıs 1946, s.1,3.
[445] Suna Kili, **1960-1975 Döneminde CHP'de Gelişmeler**, İstanbul, 1975, s.96-97.
[446] İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946, s.401. Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.46-47.
[447] Hıfzı Topuz ve Hüsamettin Ünsal, **Cumhuriyetin Beş Dönemeci**, İzmir, 1984, s.116.
[448] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[449] **Tasvir**, 12 Mayıs 1946, s.1.
[450] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.20.

şubelerindeki seçim kurullarına götürülmeyip, oy verilen yerde sayım yapılması gerektiğini savunuyordu.[451]

MKP, İnönü'yü ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak ve bunun için de seçimleri mutlaka kazanmak istemekle suçluyor,[452] yurt gezilerinde Cumhurbaşkanının hükümetten yol parası aldığını iddia ediyordu. Başbakanlık da bu iddiaları sürekli yalanlıyordu[453]

DP Milletvekili Fuat Köprülü, *New York Times* ve *Chicago Tribune* gazetelerinin Türkiye muhabirlerine verdiği demeçlerde *"Türkiye hükümeti, memleketin politika hayatında gayrı kanuni ve demokrasiye aykırı metotlara başvurmakla suçlandırılmaktadır."* [454] diyordu. Ayrıca CHP Kurultayı'nın orduya bir selam mesajı göndermesini uygun bulmayarak, *"Siyasi partiler top ve üniformadan uzak kalmalıdırlar."* [455] demekteydi.

CHP'de, yabancı basına iç siyasete dair demeçler veren Fuat Köprülü'ye karşı bir husumet oluştu.[456] CHP, Köprülü'nün davranışının milliyetçiliğe aykırı olduğunu savunuyor, CHP'li gazeteci milletvekilleri, makalelerinde bu konuyu işleyen yazılar yazıyorlardı.[457]

Belediye seçimlerinin hemen öncesinde, Londra'da yayımlanan *Daily Mail* gazetesi, DP'nin daha çok tanınmış iş adamlarıyla ileri gelen tüccarlardan oluştuğuna dair bir yazı yazmıştı. Adnan Menderes, DP'nin herhangi bir sınıf veya gruba ait olduğu ileri sürülen görüşleri reddetti.[458]

---

[451] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48.
[452] 1924 Anayasası'nın 31. maddesine göre, Cumhurbaşkanı TBMM üyeleri tarafından bir seçim dönemi için seçilmekteydi. Yani Cumhurbaşkanının görev süresi 4 yıldı. Bu anlamda seçimler İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığındaki geleceğini de tayin edecekti.
[453] **Cumhuriyet**, 11-18 Mayıs 1946.
[454] **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1946, s.1.
[455] **Tasvir**, 15 Mayıs 1946, s.2.
[456] Haziran 1946'da CHP Hükümeti, Meclis Komisyonu'na bir önerge vererek, Fuat Köprülü'nün dokunulmazlığını kaldırmak istemiştir. Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.20.
[457] Konu ile ilgili olarak bakınız: Nihat Erim, "Çirkin Bir Taktik", **Ulus**, 17 Mayıs 1946, s.1. , Hüseyin Cahit Yalçın, "Çirkin Muhalefet", **Tanin**, 19 Mayıs 1946, s.1.
[458] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.20-21.

1.2.1.1.2. 1946 Belediye Seçimleri'nin Sonuçları ve Tepkiler

Belediye Seçimleri 26 Mayıs 1946 tarihinde, iki dereceli olarak yapıldı. DP'nin katılmadığı seçimlere katılım da bir hayli düşüktü.[459] Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş adlı eserinde Adana Valisi'nin seçime katılma oranını arttırabilmek için DP'lilerden yardım istediğini, Dikili Kaymakamı'nın aynı amaçla kasabaya giriş çıkışı yasaklamaya kalkıştığını, Mamak'taki sandıktan ise sadece 5 oy çıktığını belirtmektedir.[460]

Seçim sabahı oylamanın başlaması ile birlikte, yolsuzluk yakınmaları da başladı. Her geçen saat artan yolsuzluk ve baskı iddiaları karşısında, MKP bir bildiri yayımlayarak seçimlerden çekildiğini açıkladı.[461]

İstanbul'da seçimin tamamına fesat karıştırıldığı iddia ediliyordu. Ankara'nın merkezinde halkın polis ve bekçiler tarafından zorla sandık başına götürülmek istendiği iddia edildi. Etimesut'taki sandıktan çıkan oyların hepsi CHP'ye aitti ancak oy pusulalarının hepsinin üzeri çizilmişti.[462]

Bayar'a göre; belediye seçimleri baskı ve hile yollarına başvurularak yapılmış, halk tarlaya dahi gönderilmeyerek zorla CHP listeleri sandıklara attırılmış, azınlıkların bulunduğu bölgelerde insanlar ekmek ve gaz karnesi verilmeyeceği tehditlerine maruz kalmış ve seçimden önce evlere dağıtılan mühürlü zarflarla gelmeyenler adına oy kullandırılmıştı.[463]

DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ise hatıratında şunları söylemektedir:

> *"Bu seçimde azınlıklar arasında da büyük bir endişe bulunuyordu. En çok korku Rumlar arasında görünüyor, Museviler daha az korkuyordu. Bunlar arasında yayılan korku sebepleri de mesleklerine göre değişiyordu. Tüccarlar maruz kalacakları güçlüklerden, esnaflar verecekleri para cezasından, işçiler kapı dışarı atılacağından, serbest meslek sahipleri de derhal askere alınacağından, hasılı herkes mesleğine göre bir beladan kaçınıyordu."* [464]

---

[459] **Vatan**, 27 Mayıs 1946, s.1.
[460] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.49.
[461] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.48-49.
[462] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.49.
[463] Celal Bayar, **a.g.e.**, s.54.
[464] Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1948, s.61.

Seçimde hile yapıldığı iddialarının fazla olması üzerine Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, konuyu bir soru önergesi ile TBMM Genel Kurulu'na taşıdı.[465] Soru önergesini, İçişleri Bakanı Hilmi Uran cevapladı. Bakan Uran; seçimlerin dürüst yapıldığını, seçime katılma oranının yüksek olduğunu, bu oranın bazı büyük şehirlerde düşük olmasının listedeki yanlışlıklardan ileri geldiğini, adını listede bulamayanlara yardım için polis ve bekçilerin evleri dolaştığını fakat zor kullanılmadığını, seçimler hakkında fazla şikayet gelmediğini, gelen şikayetlerin ise kişisel olduğunu ve hepsinin incelendiğini söyledi.[466] Hikmet Bayur ise söz alarak, büyük şehirlerde seçime katılma oranının çok düşük olmasının sebebini, halkın CHP'yi protesto ettiği şeklinde yorumladı. Başkent Ankara'da polis zoru ile yapılan seçimlerde CHP'ye çıkan oyların yüzde on altı oranında bulunmasının iktidar partisi için bir fiyasko olduğu söyledi.[467]

CHP, belediye seçimlerini kazanmakla beraber, ortaya atılan yolsuzluk iddialarından kızgındı. Bu psikoloji içerisinde, 29 ve 30 Mayıs 1946 tarihli Ulus gazetesinde, CHP'li Nihat Erim'in iki yazısı yayımlandı. Erim, 30 Mayıs tarihli yazısında şöyle diyordu:

> *"...Şu noktayı da belirtmeliyiz ki, sosyal bünyede derin rahatsızlıklar belirdiğinden bunun giderilmesi yolu, bir süre için Özgürlük Tanrısı'nın üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağı bir otorite kurmaktır..."* [468]

Nihat Erim, bu sözleriyle demokrasinin soysuzlaşıp özgürlüklerin anarşiye dönüştüğü ülkelerde toplumun namuslu ve becerikli bir diktatör aramak zorunda kaldığını anlatmak istemişti.[469] Profesör Erim'in bu sözleri, DP'liler tarafından, CHP'nin çok partili siyasal yaşama henüz alışamamış olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirildi ve bu makale CHP'ye karşı bir koz olarak sürekli kullanıldı. Diğer taraftan 1946 belediye seçimleri, bundan sonraki dönemlerde iktidar ile muhalefetin birbirlerine bakışı açısından belirleyici bir rol oynadı.

---

[465] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.239-240.
[466] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.240-243.
[467] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.243-245.
[468] Nihat Erim, "Demokrasi gaye midir, Vasıta mıdır?", **Ulus**, 30 Mayıs 1946, s.1.
[469] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.50.

1.2.1.2. 1946 Genel Seçimleri

1946 Genel Seçimleri Türk demokrasisi açısından ilk tek dereceli seçim olması dolayısıyla önemlidir. CHP Hükümeti, 1946 Genel Seçimleri'ni tek dereceli yapmakla beraber seçim öncesinde, muhalefetin baskısının artması üzerine, antidemokratik bazı kanunların değiştirilmesi için çalışma başlatmıştır. Seçim öncesi bu konuda DP ve CHP arasında söz düellosunun giderek dozunun arttığı görülmektedir.

1.2.1.2.1.Seçimler Öncesinde Antidemokratik Bazı Kanunların Değiştirilmesi

Belediye seçimlerinin hemen ardından, CHP Hükümeti, 2. Olağanüstü Kurultayı'nda alınan kararlar doğrultusunda bir dizi liberalleşme hareketine girişti. Bu amaçla CHP; Milletvekili Seçim Kanunu, Cemiyetler Kanunu, Üniversite Kanunu, Matbuat Kanunu gibi konularda değişiklikler yapmak amacıyla, TBMM'de çalışma başlattı. Gerekli yasa tasarıları, TBMM'nin 7. dönemi son bulmadan kanunlaştı ve genel seçimlere bu şekilde gidildi.

1.2.1.2.1.1. Milletvekili Seçim Kanunu

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan ve 13 Mayıs 1946 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında TBMM'ye sunulması kararlaştırılan Milletvekili seçimi hakkında kanun tasarısı; Adalet, İçişleri ve Anayasa Komisyonları tarafından incelenmiş, TBMM'de 31 Mayıs ve 5 Haziran 1946 tarihlerinde görüşülmüş ve 5 Haziran 1946 tarihinde 4918 kanun numarası ile yasalaşmıştır.[470] Bu kanun yasalaşmadan önce kullanılan milletvekili seçim kanunu ise İkinci Meşrutiyet yıllarına dayanmaktaydı. Adnan Menderes, kanun tasarısının görüşüldüğü 31 Mayıs 1946 tarihinde tasarının tümü hakkında yaptığı konuşmada bunu şöyle ifade etmişti:

> *"...bu güne kadar yürürlükte olan Milletvekilleri Seçimi Kanunu İkinci Meşrutiyet İntihabı Mebusan Kanununun ehemmiyetsiz farklarla bir devamından ibaret sayılabileceği gibi bu kanunda yapılan tadiller de dört sene evvel ve tek parti usulünün cari olduğu zamanlarda yapıldığı için mevcut Seçim Kanunu günün ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktı denilebilir."* [471]

---

[470] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.48.
[471] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.246.

Saraçoğlu Hükümeti döneminde TBMM'ye sunulan bu kanunun getirdiği en önemli yenilik, Milletvekili Seçimlerinin tek dereceli yapılmasını sağlamasıydı. Halbuki eski kanuna göre, seçimlerde halk ikinci seçmenleri, seçilen ikinci seçmenler de Milletvekillerini seçiyordu. Bu nedenle seçimler bir günde bitirilemiyordu. Oysa şimdi seçimler bir günde bitirilebilecekti. Getirilen bu yenilik, TBMM Adalet ve İçişleri Komisyonlarının kanun tasarısı ile ilgili raporlarında övülmekte, halkın Milletvekillerini doğrudan seçmesiyle egemenliğin gerçekten millete geçtiği vurgulanmaktaydı.[472] Kanunun 7.maddesinde seçimlerde oy kullanabilmek için Türk olmak, 22 yaşını bitirmiş olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, kısıtlı olmamak, yabancı devlet uyrukluluğunu öne sürmemek ve yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunmamak şartları getirilmişti.[473] Kanunun 8.maddesinde yedek subaylar dışında rütbesi ne olursa olsun bütün askerlerin, askeri memurların, askeri yargıçların, askeri okul öğrencilerinin ve polislerin seçmen olamayacağı belirtilmişti.[474] Kanunun 10.maddesinde Türkçe okuyup yazma bilmeyenler ile 30 yaşını bitirmemiş olanların Milletvekili seçilemeyecekleri kayıt altına alınmıştı.[475] Kanunun 27.maddesinde seçim komisyonlarının, geçerli oy pusulalarını partilere göre tasnif edip, bunların sayısını tutanakla belirlemesinden sonra yakması gerektiği belirtiliyordu.[476] Ayrıca kanunda seçimlerin denetimi görevi vali ve kaymakam gibi idari makamlara verilmişti.[477]

TBMM'de, Milletvekili Seçimi Kanun tasarısı ile ilgili görüşmeler, hararetli geçti. Muhalefet, tek dereceli seçim sistemini desteklemekle birlikte, Hükümeti ve CHP'yi, belediye seçimleri sırasında yapılan yolsuzluk iddiaları nedeniyle yeniden eleştirdi. Muhalefete göre seçimler tek dereceli de olsa, seçimlerin değerlendirme usulü demokratik değildi. Çünkü yeni seçim sistemi, seçmenin üzerindeki baskıyı kaldırmıyor, oyların seçim sonunda yakılacak olması, itiraz hakkını ortadan kaldırıyordu.[478]

DP adına söz alan Adnan Menderes, seçim kanununda yapılmak istenilen değişiklikleri yeterli bulmadığını, sandık başındaki parti temsilcilerinin sandık kurullarına da üye olmaları ve tutanakları imzalamaları gerektiğini, oylamanın gizliliğine dikkat edilmesini, her 500 kişi için bir seçim bürosu kurulmasının seçimlerin kontrolünü zorlaştırdığını,

---

[472] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:23, 31 Mayıs 1946, s.2-3.(Tutanağın sonundaki 146 sayılı basma yazı)
[473] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:24, 5 Haziran 1946, s.40.
[474] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:24, 5 Haziran 1946, s.40.
[475] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:24, 5 Haziran 1946, s.41.
[476] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:24, 5 Haziran 1946, s.45.
[477] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt:24, 5 Haziran 1946, s.41.
[478] Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1970, s.108.

muhtarların köy halkı üzerindeki etkisi bilindiği halde, muhtar seçimleri yenilenmeyerek CHP'li muhtarlarla seçimlere gidilmesinin demokratik bir davranış olmadığını vurguladı. Seçimlerde adli teminatın kabul edilmesi gerektiğini, ayrıca nispi temsil usulünün düşünülmemiş olmasının bir eksiklik olduğunu belirterek, vatandaşın seçimlerde serbest bırakılmasını istedi.[479]

Eskişehir Milletvekili Emin Sazak, seçimlerde denetim görevinin idareye verilmesini eleştirerek; *"Samimi olarak burada açık konuşursak jandarmadan, Devletin en yüksek makamına kadar iktidar partisinde bulunurken bundan bitaraflık beklemek biraz safdillik olur."* [480] demekteydi.

Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, seçimlerin tek dereceli yapılmasından memnun olduğunu ancak oy gizliliğinin istenilen boyutta sağlanamadığını, denetimin hala idari makamlarda bulunmasının seçim sonuçlarına gölge düşüreceğini ve hükümeti seçimle değiştirmeğe imkan olmadığını belirterek; *"Hükümete ve onun partisine halka kendilerini seçim yoluyla devirmek imkanını vermelerini ve Kamutaya önerilen kanunda ona göre değişiklik yapılmasını kabul etmelerini dilerim."* [481] dedi.

CHP Milletvekili Reşat Şemseddin Sirer, nispi temsil usulünün sınıflı toplumlarda kullanılan bir uygulama olduğunu belirterek, sınıfsız bir toplum olan Türkiye'de bu sistemin uygulanamayacağını söyledi.[482]

CHP Milletvekili Tahsin Bekir Balta, konuşmasında Adnan Menderes'in savunduğu görüşleri eleştirerek, sandık başında görev alan parti gözlemcilerine yetki verilmesinin politik ihtiraslara yol açabileceğini, ne olduğu belli olmayan adli denetimin gereksiz olduğunu, seçim ile ilgili şikayeti olanların zaten yargıya müracaat edebildiklerini, muhtar seçimlerinin milletvekili seçimlerinden önce yapılmasının gerekli olmadığını söyleyerek, nispi temsil usulünün zararlarını anlatıp, çoğunluk sistemini savundu.[483]

---

[479] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.246-248.
[480] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.246-253.
[481] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.246-246.
[482] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.246-250.
[483] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 23, 31 Mayıs 1946, s.251-253.

Tartışmaların sonunda, tek dereceli seçim tasarısı, 5 Haziran 1946 tarihinde TBMM'de kanunlaştı.[484] Böylece, 4918 sayılı Kanunla, iki dereceli seçim kanunu terk edilerek, demokrasiye geçiş döneminin en önemli virajlarından biri dönülmüş oldu.

Yeni seçim kanununa oylamaya katılan 278 milletvekilinden 277'si, beyaz oy kullandı.[485] 177 milletvekili ise oylamaya katılmadı. DP'li Adnan Menderes beyaz, Emin Sazak ise kırmızı oy kullandı.[486]

DP'li Adnan Menderes, yeni Seçim Kanunu ile ilgili olarak, *"...Belediye seçimine hakim olan zihniyet ve ruh bu kanunun tatbikinde ve milletvekilliği seçiminde de hakim olacaksa, memleket namına buna eseflenmemek mümkün olmayacaktır..."* dedi.[487]

CHP'li Nihat Erim ise Adnan Menderes'e yanıt niteliğinde yazdığı yazısında şunları söylüyordu:

> *"...Seçim işinde de emniyetin ilk şartı, memur vatandaşlarımıza inanmaktır. Eğer hareket noktanız ona inanmamak ise nazari olarak bulup hazırlayacağımız herhangi bir tedbir kötülüğün önüne geçemeyecektir... Demokrasiyi sağlamlaştırmanın esas şartı: hükümet baskı yapar, memur vazifesini çiğner, yurttaş baskıya dayanamaz, düşüncesini terk etmekten ibarettir..."* [488]

Taner Timur'a göre yeni Milletvekili seçim kanunun en önemli sakıncası, seçim gizliliğini sağlayamamış ve sonuçların olduğu gibi açıklanmasını sağlayacak tarafsız bir denetleme mekanizmasını kuramamış olmasıydı.[489]

TBMM'deki muhalif milletvekillerinin dahi olumlu oy kullandıkları düşünülürse, yeni Milletvekili Seçim Kanunu, getirdiği tek dereceli sistem ile memnuniyet yaratmıştır. Halk ise, kendisini yönetecek olan Milletvekillerini doğrudan seçebilme hakkına kavuştuğu için durumdan mutlu olmuştur. Türkiye'nin tek dereceli seçim sistemi ile attığı bu demokratik adım, uluslararası alandaki itibarını da arttırmıştır.

---

[484] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.48.
[485] Oylama sırasında tasarıyı kabul edenler beyaz, reddedenler kırmızı oy kullanmışlardır.
[486] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.51.
[487] **Vatan**, 1 Haziran 1946, s.3.
[488] Nihat Erim, "Tek Dereceli Seçim Kanunu", **Ulus**, 2 Haziran 1946, s.23-24.
[489] Taner Timur, **a.g.e.**, s.54.

1.2.1.2.1.2. Cemiyetler Kanunu

4918 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu'nun TBMM'de kabul edilmesinden sonra, iktidar ve muhalefet arasında çatışmalara neden olan ve siyasal gerginliği arttıran bir başka konuda; Cemiyetler Kanunu'nda da değişiklikler yapıldı.[490]

1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, çıkarıldığı dönemin koşullarına uygun olarak otoriter bir karakter taşımaktaydı. Yasa, cemiyetlerin kuruluşları konusunda bir izin sistemi getiriyor, faaliyetleri konusunda idari makamlara geniş yetkiler tanıyor ve belirli tür cemiyetlerin kurulmasını yasaklıyordu. Yasanın; aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına veya adına dayanan cemiyetler kurulamayacağını öngören 9/h madde numaralı hükmü uyarınca, sınıf esasına dayalı cemiyetler olan sendikaların kurulması olanağı da ortadan kalkmıştı.[491]

Türkiye'nin değişen koşulları, 2.Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşanan iç ve dış gelişmeler ve bu çerçevede çok partili hayata geçiş süreci, bu yasada değişiklikler yapılmasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenler sonucunda Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesi ile ilgili kanun tasarısı; İçişleri Bakanlığı'nca hazırlanmış, Bakanlar Kurulu tarafından 14 Aralık 1945 tarihinde TBMM'ye sunulmuş ve TBMM'de Adalet ve İçişleri Komisyonları tarafından bazı değişiklikler yapılarak TBMM'nin gündemine gelmiştir.

Kanun tasarısı, TBMM'de 5 Haziran 1946 tarihinde görüşülmeye başlandı.[492] Tasarının, 5 aydan fazla bir süre mecliste gündeme alınmamış olmasına rağmen, şimdi ivedilikle görüşülmek istenmesinin nedenini, Saraçoğlu Hükümeti'nin, yaklaşan Milletvekilliği seçimi öncesinde liberal bir görüntü vermek arzusunda aramak gerekir.

Tasarının TBMM'de görüşülmesi sırasında DP adına söz alan Adnan Menderes, 1901 tarihli Fransız Dernekler Kanunu'ndan alınmış olan yürürlükteki Cemiyetler Kanunu'na göre, bu tasarının bazı yenilikler getirdiğini fakat yine de İkinci Meşrutiyet'in Dernekler Kanunu'ndan daha geri olduğunu söyledi.[493] Tasarının, cemiyetlerin kurulması sırasında idari makamlardan izin alma gereğini ortadan kaldırdığından dolayı memnun olduğunu ancak

---

[490] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.21.
[491] Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.216-217.
[492] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.48.
[493] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.49.

vatandaşı kısıtlayan bazı antidemokratik usullerin tasarıda hala bulunduğunu görmekle üzüldüğünü belirtti. Menderes konuşmasının devamında şunları dile getirdi:

> *"...Partimiz, siyasi partilerin kurulmasında geniş bir serbestlik hakim olmasını temenni etmekle beraber memleketimizin istiklali veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurttaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinmiş veya memleket dışındaki siyasi teşekküllere bağlı olan partilerin kanun dışı sayılmasını gayet ehemmiyetli bir esas olarak kabul etmektedir."* [494]

CHP'li Şükrü Sökmensüer, Adnan Menderes'in kuşkularını gidermeğe çalışan açıklamalarda bulundu. Bir dönem Emniyet Genel Müdürlüğü de yapan Sökmensüer, 1932-1933 yıllarında milli birliği bozmak isteyenlerin, Halk Partisi ve halkevlerine girerek onlardan çok Atatürkçü görünüp onları parçalamaya çalıştıklarını ve hemen arkasından da *Altı Ok*'a *'altı kazık'* dediklerini, bunun peşinden de sağ-sol çatışmalarının başladığını, köy öğretmenlerinin ve astsubayların elde edilmeye çalışıldığını, işte bu gibi tehlikelere karşı bu tasarıya bazı kayıtlayıcı hükümler koyulduğunu anlattı.[495]

Adalet Komisyonu sözcüsü Şinasi Devrin, bu tasarı ile getirilen hükümlerin İsviçre Medeni Kanunu'ndan alındığını ve cemiyetlerin kurulması sırasında beyanda bulunmanın yeterli görülmesinin, dünyada görülen en liberal sistem olduğunu belirtti.[496] İçişleri Komisyonu sözcüsü H.Ş. Adal ise, 1938'de çıkarılan 3512 sayılı kanunla sınıfsal derneklerin kurulmasının yasaklandığını ve şimdi bu tasarı ile yasağın kaldırıldığını, çünkü partilerin en önemli dayanaklarının sınıflar olduğunu söyledi.[497]

Görüşmelerin devamı sırasında Menderes'in, polisin partilere girmesine izin veren Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 29. maddesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmesi üzerine Recep Peker şunları söyledi:

> *"Hükümet, 29. maddenin icabı olarak ekseriyet partisi bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin herhangi il ve ilçelerdeki bir organında görüp bilmeğe lüzum*

---

[494] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.49. Menderes'in bu fikirleri dile getirirken özellikle Sovyetler Birliği yanlısı partilerin kurulmasının yasaklanmasını istediği akla gelmektedir. Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945 tarihinde, iki ülke arasında daha önce imzalanmış olan Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmesi ve Türkiye'ye karşı saldırgan bir politika çizmeye kalkışması, o günlerde Türkiye'de Sovyetler Birliği aleyhinde bir hava estirmiştir.

[495] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.52.

[496] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.51.

[497] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.53.

gördüğü bir nokta sezerse aynı harekete her zaman lüzum görebilir ve vazifesini yapar." [498]

Bunun üzerine Menderes, *"C.H. Partisinin yirmi senelik faaliyeti esnasında bu [partiye polis girmesi] bir defa olsun vaki olmuş mudur? ...Üç buçuk günlük faaliyeti zamanında Demokrat Partinin başına gelmiş bir hadise vardır..."* şeklinde yanıt verdi.[499]

Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur, TBMM'ye Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 29. maddesinin kaldırılmasını isteyen bir önerge verdi. Fakat, toplantıyı yöneten başkan görüşülen tasarıda bu maddenin bulunmadığı gerekçesi ile önergeyi oya sunmadı. Daha sonra Cemiyetler Kanunu tasarısı oylanarak kanunlaştı.[500]

Dernekler Yasası ile, tek parti rejiminin merkeziyetçi örgütsel yapısı yıkılmakta, demokratik rejimlerdeki sivil toplum örgütlenmesinin önündeki engeller kaldırılmaktaydı. Bununla beraber yasa, din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan derneklerin kurulmasını da yasaklamıştı.[501] Diğer yandan 29. maddenin korunmasıyla eski rejimin baskıcı ve sınırlı özgürlük anlayışı üstü kapalı bir şekilde korunmaktaydı.[502]

Adnan Menderes, hükümetin Dernekler Yasası'nda getirdiği yenilikleri şu sözleri ile eleştirdi:

"...Memleket, tek partili idareden başka siyasi bir hayatın mümkün olamayacağı kanaatinin tesirleri altında yaşarken ve bu kanaatin yayılması ve kökleşmesi için bazılarınca elden gelen gayretin sarfında asla ihmal gösterilmezken, Cemiyetler Kanunu'nda böyle bir hükmün mevcut olmasının ve bu hükme dayanılarak baskı yapılmak maksadıyla siyasi partiler merkez ve müesseselerinin adeta zabıtanın işgali altında bulundurulmasının elim tesirleri ne olacaktır?..." [503]

Böylece Milletvekili Seçim Kanunu'ndan sonra, Cemiyetler Kanunu da demokratikleştirildi. Cemiyetler Kanunu'nda yapılan bu değişiklik, hem sınıf esasına dayalı

---

[498] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.57.
[499] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.58.
[500] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.65.
[501] **Düstur**, 3.tertip, Cilt: 27, Kasım 1945-Ekim 1946, Ankara, Devlet Matbaası, 1946, s.1253-1255.
[502] G. Tuba Karanfil, a.g.e., s.79.
[503] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 5 Haziran 1946, s.50.

partilerin kurulmasına izin verirken, hem de sendikaların açılmasına giden yolda bir adım teşkil etti.[504] [505]

Bu iki demokratik kanunun TBMM'de kabul edilmesinden sonra, Üniversiteler Kanunu'nun görüşülmesine başlandı.

1.2.1.2.1.3. Üniversiteler Kanunu

Cumhuriyetin ilanından 1933 yılına kadar geçen on yıllık süre içerisinde, Türkiye'nin üniversite denebilecek tek kurumu Darülfünun'du. 1933 yılındaki Üniversite reformu ile, Darülfünun'un yerine İstanbul Üniversitesi açılırken, öğretim görevlilerinin büyük bir kesiminin tasviyesiyle, üniversite de diğer kurumlar gibi CHP denetimine alınmıştı.[506]

Türkiye'deki üniversitelerin sayısını birden üçe çıkaran ve hepsini kapsamına alan Üniversiteler Kanunu tasarısı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış, 25 Nisan 1946 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu'nda TBMM'ye sunulması kararlaştırılmış, TBMM'de Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonlarında görüşüldükten sonra, 10 Haziran 1946 tarihinde TBMM Genel Kurul gündemine gelmişti.[507]

Üniversiteler Kanunu tasarısı; 1933 yılında açılan İstanbul Üniversitesi'nin yanında, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi adı ile 2 yeni üniversite daha kuruyor, bu üniversitelere her türlü görevlerinde özerklik veriyor, üniversitelerin ve bunlara bağlı olmayan fakültelerin açılması kararının kanunla düzenlenmesi gerektiğini bildiriyor, üniversitelerin başına, her seçim döneminde başka bir fakülteden ve yalnız 2 yıl için seçilebilecek bir rektör getiriyor, üniversiteleri hükümet adına denetleme yetkisini Milli Eğitim Bakanı'na veriyor ve Milli Eğitim Bakanı'nı üniversitelerin başı kabul ediyor, üniversite öğretim üyeliğini bir meslek haline getiriyor ve bu mesleğe akademik ünvanı ordinaryüs profesör, profesör ve

---

[504] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.21.

[505] Türkiye Cumhuriyeti'nde, sınıf esasına dayalı olarak kurulan ilk siyasi parti Türkiye Sosyalist Partisi'dir. Bu parti daha Cemiyetler Kanunu yasalaşmadan 14 Mayıs 1946'da kurulmuş, bu kanunun çıkarılması ile yasal bir zemine kavuşmuş, ancak 16 Aralık 1946 tarihinde kapatılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Makal, **a.g.e.**, s.221'in dipnotu.

[506] Nurşen Mazıcı, "Öncesi ve Sonrası ile 1933 Üniversite Reformu", **Birikim**, Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Ağustos 1995, Sayı:76, s.61. ; Mete Tunçay, "YÖK", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:3, İstanbul, İletişim Yayınları, 1983, s.680.

[507] Üniversiteler Kanunu'nu tasarısının Milli Eğitim ve Bütçe Komisyonları Raporları ile Başbakanlık gerekçesi için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 10 Haziran 1946. (156 sayılı basma yazı tutanağın sonundadır.)

doçent olanların kabul edildiğini kayıt altına alıyor ve doçentlere en az bir dil bilme zorunluluğu getiriyordu.[508]

1933 Reformunu yaşayan ve bu harekete karşı, üniversitedeki görevinden istifa ederek karşı tutum sergilemiş olan M. Fuat Köprülü, TBMM'ye gelecek Üniversite Kanunu tasarısı sebebiyle hükümeti tutarsız olmakla eleştiriyor ve şunları söylüyordu:

> *"...Daha düne kadar, üniversitemizin bütün dünya için örnek bir müessese olduğunu söyleyenler, onbinlerce talebesi ve hocaları ile Maarif Vekaleti'nin en sıkı kayıtlarına itaat mecburiyetinde bulunan bu müessesenin vaziyetini parlak bir timsal olarak gösteremez. Ve bu zihniyette olan kimselerin, bugün üniversiteye muhtariyet verilmesine taraftar kesilmelerini de gülünç buluruz."*[509]

Tasarının TBMM'de görüşülmesi sırasında, Milli Eğitim Komisyonu sözcüsü Şemseddin Sirer, Cemil Bilsel, Osman Şevki Uludağ, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Şefik Türsan, Avram Galanti, Saim Ali Dilemre, Kazım Karabekir, Hıfzırrahman Raşit Öymen, Hikmet Bayur, Refik Ahmet Sevengil, Hulki Karagülle, Cemil Sait Barlas, Reşat Aydınlı, Emin Soysal gibi milletvekilleri söz alarak görüşlerini ifade etti.[510]

Tasarı hakkında söz alan Milletvekilleri, konuşmalarında genel olarak nasıl bir üniversite arzu ettiklerini anlattı. Üniversitenin özerk yapısının önemi vurgulandı. Üniversite için en önemli unsurun, araştırma yapan bilim adamları olduğu belirtildi. Ayrıca üniversitelerin, Türk gençliğini, devrimlere bağlı ve milli karakterde yetiştirmesinin önemine de değinildi.[511]

DP'nin Parti Programı'nın 38. maddesinde üniversitelerin bilimsel ve yönetimsel özerkliğe sahip olması gerektiği belirtilmişti.[512] Bu nedenle DP, TBMM'ye üniversiteler ile ilgili getirilen kanun tasarısını destekledi. Üniversite Kanunu tasarısı görüşülürken, iktidar ile muhalefet arasında ciddi görüş ayrılıkları gözlenmedi. Tasarı, 12 Haziran 1946 tarihinde

---

[508] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 10-13 Haziran 1946.
[509] Fuat Köprülü, "Üniversiteye Muhtariyet", **Vatan**, 3 Mart 1946, s.1.
[510] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 10-14 Haziran 1946.
[511] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 10-14 Haziran 1946.
[512] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.13.; Bakınız: Ek-2.

oybirliği ile yasalaştı.[513] Bu kanun ile çeşitli fakülteler, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi içinde yeniden teşkilatlandırıldı.[514]

Bu yeni düzenleme ile üniversiteler daha özerk bir hale getirildi. Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in döneminde gerçekleştirilmiş olan bu demokratik girişim, Sovyet tehdidinin etkisiyle, sol görüşlü kesime şüpheyle yaklaşıldığı bir dönemde hem hükümet hem de muhalefet tarafından baltalanacak, 1933 yılında muhafazakar görüşte olanlara yönelen tasfiye hareketi, bu sefer komünistlikle suçlanan öğretim görevlilerinin görevden alındığı ve yargılandığı 1947 tasviyesi ile sonuçlanacaktır.[515]

1.2.1.2.1.4. Matbuat Kanunu

Muhalefetin iktidara eleştirilerinin başında gelen ve gazete kapatma yetkisini hükümete veren Matbuat Kanunu'nun da ele alınması ve gerekli değişikliklerin yapılması, iktidar partisi için, seçimlerden önce yapılacak demokratik bir çalışma olacaktı. Bu amaçla; Matbuat Kanunu'nda değişiklik yapmak amacıyla hazırlanan kanun tasarısının TBMM'ye sunulması, 22 Mayıs 1946 tarihinde yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında kararlaştırılmış, tasarı TBMM'de İçişleri ve Adalet Komisyonları tarafından incelenmiş ve Genel Kurul'a sunulmuştur.[516]

25 Temmuz 1931 tarihinde çıkarılan 1881 numaralı Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi; gazete kapatma yetkisini hükümete tanımıştı.[517] Bu yetki zaman zaman hükümetler tarafından, yazılı basına bir baskı aracı olarak kullanılabilmekteydi. Örnek olarak, Tan ve Yeni Sabah gazetelerinde çıkan bir yazıdan dolayı, her iki gazeteye kapatma davası açılmış ve konuyla ilgili yargılamalar 1946 yılının Ocak ayında sürmüştü.[518] Bu da demokrasinin temel ilkelerinden özgürlük prensibine aykırı düşüyordu.

---

[513] **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem: VII, Cilt: 24, 12 Haziran 1946, s.289.
[514] Türkiye'de batılı anlamda üniversitelerin doğuşu ve gelişmesi için bakınız: Taner Timur, **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000. ; Mahmut Gologlu, **a.g.e.**, s.52-53.
[515] Çetin Yetkin, "14 Mayıs 1950'ye Doğru", **Güneş**, 14-20 Mayıs 1986, s.3.
[516] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.261-285.
[517] **Düstur**, Dördüncü Tertip, Cilt: 12, Ankara, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1931, s.1082.
[518] **Akşam**, 6 Ocak 1946, s.2.

Tasvir gazetesinde başmakale yazan Ziyad Ebüzziya, daha Nisan ayında konuyu gazetedeki sütununa taşımış ve demokratik batı ülkelerinde matbuat ile ilgili bir kanun olmadığını, basının hiçbir şekilde engellenmemesi gerektiğini vurgulamıştı.[519]

Matbuat Kanunu tasarısını inceleyen İçişleri Komisyonu, hazırladığı raporunda 1931 yılında hazırlanmış Matbuat Kanunu'nun devrimlerin gerçekleştirildiği yıllara tesadüf ettiğini belirtmiş ve şöyle demişti:

> *"Büyük kurtuluş savaşından sonra yurdumuzda süratle gerçekleşmesi hayati bir dava olarak kabul edilen içtimai inkılapların emniyet ve istikrar içinde gelişmesini ve sağlamlaşmasını temin amaciyle, ceza tehdidi altında bulunmasa dahi, bazı yayınların Devletin genel siyaseti bakımından halk efkarında yapacağı menfi tesirleri önleyecek tedbirler arasında böyle bir yetkinin bulunması lüzumu hasıl olmuştur. İkinci Cihan harbinin çıkması üzerine uzun süren bu ölüm dirim savaşı içinde Devletin emniyetinin ve memleket müdafaasının gerektirdiği fevkalade tedbirler arasında bu yetkinin Hükümet elinde kalması zaruri bulunmakta idi."* [520]

Tasarıyı inceleyen Adalet Komisyonu ise hazırladığı raporunda; *"yeni maddenin bilhassa kaydedilmesi lazım gelen baris vasfı şudur ki, basın ve yayın hürriyeti yeni madde ile hiçbir veçhile kayıtlanmış addedilemez."* [521] demekteydi.

Matbuat Kanunu tasarısı, muhalefet tarafından ilke olarak desteklenmekle beraber getirilen yenilikler yeterli görülmemiş ve Hükümet eleştirilmiştir. Muhalefet, Matbuat Kanunu'nun 50.maddesinde yapılan değişikliği olumlu bulmuş, gazete ve dergi kapatma yetkisinin Bakanlar Kurulu'ndan alınarak mahkemelere verilmesini demokratik bir adım olarak görmüştür. Ancak Matbuat Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesi sırasında söz alarak konuşan Adnan Menderes, muhalefetin az sayıda milletvekili ile temsil edildiği bir ülkede basın özgürlüğünün önemine vurgu yapmış, basının *"milyonlarca vatandaşın fikir ve kanaat kalesi"* [522] olduğunu belirterek şunları söylemiştir:

> *"...Matbuat Kanununun yalnız ellinci maddesinin değiştirilmesi değil, bu kanunun demokratik bir ruh ve zihniyetle yeni baştan tanzimi icabederdi... Matbuat*

---

[519] Ziyad Ebüzziya, "Matbuat Kanunu", **Tasvir**, 22 Nisan 1946, s.1,3.
[520] Matbuat Kanunu tasarısı ile ilgili İçişleri Komisyonu raporu için bakınız: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.3. (169 sayılı basma yazı tutanağın sonundadır.)
[521] Matbuat Kanunu tasarısı ile ilgili Adalet Komisyonu raporu için bakınız: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.5. (169 sayılı basma yazı tutanağın sonundadır.)
[522] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.269.

Kanununda olduğu gibi; Seçim Kanununda ve Cemiyetler Kanununda da yapılan değişikliklerde inkılapçı ve hamleci bir ruhun değil, tereddüt ve endişenin hakim olduğu görülmektedir... İnkılapçılığı ana prensipleri arasına almış bulunan Cumhuriyet Halk Partisinin bu vasfı kaybetmiş olduğuna mı hükmetmek icabediyor?"[523]

Adalet Bakanı M. Ökmen, tasarı ile getirdikleri yeniliklere rağmen, CHP'yi eleştiren Adnan Menderes'in sözlerine şu şekilde yanıt verdi:

"Bugün Hükümet Matbuat Kanununun 50 nci maddesiyle haiz olduğu büyük bir selahiyeti bir kuvveti kendiliğinden tamamiyle bırakıyor ve bırakılmasını Meclise arzediyor. Bu kuvvetin, itimadı nefsin bir ifadesidir. Benim diyen bir Hükümet bunu kolay kolay bırakmak istemez. Fakat arkadaşlar, Hükümet, bunu bırakırken bu milletin mukadderatını emniyetini her şeyin üstünde tutmakla mükellef olan Hükümet bu emniyeti mahfuz tutmak için başka bir tedbir alıyor. Onun yerine en ileri memleketlerde kabul edilmiş olan bir teminatı koyuyor. Bu teminat da şimdi huzurunuza arzedilen teminattır. Bu usulün, bu teminatın demokratik olup olmadığı münakaşası, insanı nihayet muhalefetin muhterem mümessillerinin bugünkü haline benzemekten başka işe yaramaz." [524]

Tasarı iktidar ve muhalefetin desteklemesi ile 13 Haziran 1946 tarihinde kanunlaştı.[525] Böylece Matbuat Kanunu'nun 50. maddesinde yapılan tadilat ile, hükümetin gazete kapatma yetkisi mahkemelere devredildi. Ayrıca bu maddeye bağlı olarak kısmi bir basın affı da kabul edildi.[526] Sonuç olarak, Matbuat Kanunu, seçimlerden hemen önce liberalize edilmiş oldu.

1.2.1.2.2. 1946 Genel Seçimlerinin Yapılması

CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda seçimlerin tek dereceli yapılmasının yanı sıra seçim tarihinin 1947'den 1946'ya çekilmesi kararı da alınmıştı. Ancak seçim tarihinin belirlenmesi hükümete bırakılmıştı. 10 Haziran 1946 tarihinde TBMM'de yapılan oylama ile Milletvekili seçimlerinin Ekim 1947 yerine Temmuz 1946 tarihinde yapılmasına, CHP'li

---

[523] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.271.
[524] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.284-285.
[525] **Resmi Gazete**, Sayı: 6336.
[526] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 13 Haziran 1946, s.332-334.

Milletvekillerinin oy çokluğu ile karar verildi.[527] Bu bir erken seçim kararı idi. Daha önce belediye seçimlerinin erkene alınmasına muhalefet karşı çıkmış, DP seçimleri boykot etmişti. Hatta Celal Bayar, Milletvekili seçimlerinin de erkene alınması karşısında partisinin bu seçimlere de katılmayacağını ima eden bir bildiri yayınlamıştı.[528]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1 Kasım 1945 tarihinde yaptığı konuşmasında, seçimlerin normal süresi olan 1947 yılında yapılacağını söylemiş olmasına rağmen, seçim tarihinin bir yıl erkene alınmasının altında yatan gerçeğin, DP'nin giderek daha fazla halk kitlesinin desteğini alıyor olması ve partinin gerçek bir iktidar alternatifi haline gelmesinde aranması gerekir. Bunun yanında muhalefetin belediye seçimlerini boykotu sonucunda dış dünyada oluşan kötü imajın bir an önce silinmek istenmesinin de payı olduğu düşünülebilir. Çünkü batılı demokratik devletlerin hala tek parti yönetimiyle yönetilen Türkiye'ye gereken desteği sağlamayabileceği endişesi hüküm sürmekteydi.[529]

Kemal Karpat'a göre, CHP'nin genel seçimleri erkene almasının altında bazı pratik hesaplar bulunmaktaydı. Buna göre erken seçim, CHP'yi iktidarda bırakabilir hem de muhalefetin iktidara çabuk geçme heves ve heyecanını tam yok etmese bile, bir derece azaltabilirdi. DP; henüz liderinin kim olacağı belirmemiş ve parti programı ile prensipleri tam anlamıyla anlaşılamamışken iktidara geçerse, kısa zamanda dinci gericiden, topraksız köylüye kadar her çeşit hoşnutsuzu içine alacak, bu da Cumhuriyet rejiminin temelini tehlikeye sokabilecekti.[530]

TBMM, 7. dönem son oturumunu 14 Haziran 1946 tarihinde yaparak çalışmalarına ara verdi.[531] Artık herkes 21 Temmuz'da yapılacak olan seçimi beklemeye başladı. DP'nin belediye seçimlerinde olduğu gibi, erkene alınan genel seçimleri boykot edip etmeyeceği merak konusuydu. DP'nin istediği tek dereceli seçim esası getirilmişti ancak DP bunu yeterli görmüyordu. DP'ye göre, seçim güvenliğinin de sağlanması gerekiyordu. 16 Haziran 1946'da başlayıp aralıksız üç gün süren DP danışma toplantısı sonunda,[532] özellikle partinin mahalli

---

[527] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 10 Haziran 1946, s.87.
[528] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.19.
[529] Haluk Ülman, **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1967, s.104.
[530] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.137.
[531] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 14 Haziran 1946, s.345.
[532] Bu toplantı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: **Vakit**, 17, 19 Haziran 1946.

yöneticilerinin istekleri doğrultusunda, seçimlere katılma kararı verildi.[533] Celal Bayar, bu kararı 18 Haziran 1946'da kamuoyuna duyurdu.[534] Toplantı sonunda yayımlanan bildiride *"...Bütün menfi amillere rağmen seçime iştirak..."* edileceği ifade edilmişti.[535] Bu olumsuz unsurların başında, DP'nin yurt çapındaki örgütlenmesini tamamlayamamış olması geliyordu. Bu konuda Celal Bayar, *"Halen bazı yerlerde valiler, kaymakamlar bir takım usulsüz müdahaleler, tazyik ve tehditlerle müteşebbis heyetlerin teşekkülüne mani olmaya çalışıyorlar. Fakat bütün bu gayretlere rağmen her yerde şubelerimiz açılıyor."* demişti.[536] Esasen DP'nin ülke genelinde tam anlamıyla teşkilatlanamamasının altında yatan gerçeklerden biri de, halkın DP'ye ilgi göstermesine rağmen, bu partiye geçenlere, iktidar partisinin tutumunun ne olacağının bilinmemesiydi.[537] Celal Bayar'a göre bir diğer olumsuz unsur, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişi üzerinde birleşmesiydi. Celal Bayar bu konuda İzmir'deki bir konuşmasında şunları söylüyordu:

> *"İktidar partisi halktan ayrılmış ve adeta bir hükümet teşkilatı mahiyetini alarak milletin karşısında yer almıştır. İktidar partisinin endişeli ve telaşlı görülmesi, devlet reisliği nüfuzu ile hükümet kuvvetlerine dayanmak istemesi, milletin iradesini karşısında görmesinden başka ne ile tefsir olunabilir?"*[538]

DP, Erim'in Ulus gazetesinde yazdığı makalesinde[539] *"...Özgürlük Tanrısı'nın üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağı bir otorite kurmak..."* gibi tehditlerden ve İnönü'nün CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda söylediği seçime girmeme konusundaki uyarılardan çekindi ve özellikle Cumhurbaşkanı İnönü ile uzlaşıcı bir tutum içerisine girme yolunu seçti.[540] DP yöneticileri, seçimlere girmedikleri taktirde ülkenin huzur ve sükununun tehlikeye düşebileceği endişesini taşımaktaydı.[541] Hükümetin, seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda teminat vermesi, mecliste temsil edilememe sonucunda, partiyi halka tanıtma olanağından yoksun kalma korkusu DP'yi seçime girmeye zorlayan sebeplerdi. Kemal Karpat'a göre, mecliste temsil edilmeyen bir partinin siyasi hayatta halk arasında tutulması ve basından destek görebilmesi nadiren görülen bir hadisedir.[542]

---

[533] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.22.
[534] **Cumhuriyet, Ulus, Vatan**, 19 Haziran 1946.
[535] **Vatan**, 19 Haziran 1946, s.3.
[536] **Tasvir**, 23 Nisan 1946, s.2.
[537] Numan Yediyıldız, VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996, s.18.
[538] **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1946, s.3.
[539] Makale için bakınız: Nihat Erim, a.g.m., **Ulus**, 30 Mayıs 1946, s.3.
[540] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.22.
[541] Fikri Karanis, **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, Ajans Medya, 1994, s.242.
[542] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.141.

DP'nin seçime resmen katılacağını açıklamasından sonra bütün yurtta kesif bir seçim kampanyası başladı. Seçime bir aydan biraz daha fazla bir süre vardı ve bu süreyi adaylar, yurt gezilerine çıkarak değerlendirdi. Partilerin seçim propagandaları, oldukça hareketli geçti. Saraçoğlu, Bayar, Menderes, yurt gezilerine çıkarak halkla bütünleşmeye çalıştı. Halk, muhalefet ortamının iktidarı kendi ayaklarına getirmesinden ayrıca memnun olmuştu.

Seçim meydanlarında DP'liler özgürlük misyonunu yüklenerek baskı rejimine karşı bir hareket görüntüsü çizmekteydi. Meydanlarda, özellikle tek parti sisteminin yaratmış olduğu güçlüklerden, yönetim organının yaptığı yolsuzluklardan ve baskılardan, sert laiklik uygulamalarından, savaş yıllarında çekilen sıkıntıların müsebbibinin CHP olduğundan, hayat pahalılığından, işçinin hakkını yeterince alamadığından, sıkıntıların kaynağının bir sebebinin de yanlış uygulanan devletçilik olduğundan, memleket şartlarına uygun olmayan ve zorla çıkarılan Toprak Kanunu'ndan, köylüye zorla yaptırılmakta olan köy okul ve yollarının aslında devletin görevi olduğundan, antidemokratik kanunların iktidarca himaye edildiğinden ve yeni düzene ters düşen bu kanunların değişmediği sürece kişi hak ve özgürlüklerinden bahsedilemeyeceğinden, jandarma baskısından bahsediyorlar, kendilerinin iktidara geldiklerinde bütün demokratik hak ve özgürlükleri sağlayacaklarını, antidemokratik davranışlarla her zaman mücadele edeceklerini söylüyorlardı. Diğer taraftan, CHP Genel Başkanlığı ile Cumhurbaşkanlığı görevinin birbirinden ayrılması gerekliliği üzerinde duruyorlar, hükümet ve bürokrasinin seçimlerde tarafsız kalması gerektiğini vurguluyorlardı. DP'lilerin seçim propagandasındaki ünlü sözleri ise *"Artık Yeter"* di.[543]

CHP ise seçim meydanlarında, partilerinin cumhuriyeti kurduğunu, Atatürk'ün partisi olduğunu, devrimlere öncülük ettiğini, kadın haklarını sağladığını, ülkeyi yabancı sermayenin boyunduruğundan kurtardığını söylüyorlar, dünyanın içinde bulunduğu kritik dönemde iktidarda deneyimli bir partinin bulunması gerekliliği üzerinde duruyorlardı. DP'lileri -halka Arap harflerinin yeniden kullanılacağını ve ezanın yeniden Arapça okunacağını vaat ederek- dini siyasete alet etmekle suçluyorlardı. CHP, DP'nin ülkeyi yurt dışında kötülediğini, yurt çapında asayişin bozulmasına zemin hazırladığını, büyük toprak sahipleri ile tüccarların haklarını koruyarak, dar ve sabit gelirli, küçük köylü ve işçi için alınan ekonomik tedbirleri ortadan kaldırıp temsil ettiği sınıfa hizmet ederek komünistlik yaptığını,[544] iktidarı insafsız bir

[543] **Vatan, Cumhuriyet**, 30 Haziran-21 Temmuz 1946.
[544] İsmail Hüsrev Tökin, "Partilerin Stratejik Durumu", **Ülkü**, 18 Temmuz 1946, s.116.

şekilde eleştirdiğini ve iktidara iftira attığını iddia ediyordu. Ayrıca köy okul ve yollarının yapımında vatandaşın yardımını arzu ettiklerini ancak bu katkıda köylünün payının azaltılacağını vaat ediyorlardı. CHP Genel Merkezi ise, şubelerine, seçim kampanyasında baskı usulünün kullanılmasından çekinilmesi ile muhalefetin dış ülkelerden para almakla suçlanması ve muhalefet partilerinin kapatılacağı konusunda propaganda yapılmaması konusunda bir genelge yayınlama gereği duydu.

DP Genel Başkanı Celal Bayar, Ankara'da *"Denetimli yeni bir hayat başlıyor, oyunuzu atarken yalnız vicdanınızla baş başa kalınız."* derken, İzmir'de *"Bu bir muhalefet hareketi değil, bir ihtilal hareketidir."* diyordu. Gittiği yerlerde yoğun kalabalıklara seslenen DP Genel Başkanı Bayar, Adana'da halk tarafından *"Yaşasın Türk demokrasisinin babası, Var olsun İstiklal Harbi'nin Galip Hocası"* sloganlarıyla karşılanıyordu.[545]

DP'li Adnan Menderes, *"...Esefle söylemek zorundayım ki, bazı idare amirlerinin gayretkeşliklerinden başka Halk Partisi'nin bazı elemanları makbul sayılamayacak bir faaliyet ve propaganda istikameti tutmuşlardır."* demişti.[546] Aydın'daki konuşması sırasında *"Halk Partisi bizi önce güler yüzle karşıladı sonra bu güler yüz hiddet ve şiddete dönmüştü."* diyordu.[547]

Adnan Menderes, 17 Temmuz günü Aydın'da düzenlenen DP mitinginde, iktidar tarafından DP'ye yapılan telkinleri ve alınan tedbirleri açıklamış ve DP'nin kurulmasını müteakip sürekli muhatap kaldığı *muvazaa partisi* olma iddialarına cevap vermişti. Adnan Menderes'e göre kendilerine, doğu illerinde DP'nin teşkilatlanmaması, partiye üye kabulünde sınırlı davranılması, 40-50 sene iktidara gelme iddiasında bulunulmaması gibi telkinlerde bulunulmuştu. Menderes, iktidarın DP'yi engellemek için bazı tedbirler aldığını ve bu tedbirlerin, iftiradan ibaret propaganda, idare amirlerinin vasıtasıyla her türlü baskı, seçimlerin öne alınması ve seçimlerde kazanmak için her çareye müracaat olduğunu açıkladı. *"Arkadaşlar, Demokrat Parti'nin Rus parası ile kurulduğunu söylediler. Böyle propaganda yapan bir valiyi mahkemeye vermiş bulunuyoruz."* dedi.[548]

---

[545] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954,** Derleyen: Özel Şahingiray, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999, s.15.
[546] **Vatan**, 1 Nisan 1946, 2.
[547] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.64.
[548] **Vatan**, 18 Temmuz 1946, s.3.

Refik Koraltan seçim çalışmalarında daha çok ülkenin güney kısımlarını dolaştı. Fevzi Çakmak ise, seçimlerde Cumhurbaşkanının bizzat halk oyu ile seçilmesini öne sürmekteydi. DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de, *"Bizim seçim propagandamız, Halk Partisi'nin bugüne kadar yaptıklarıdır."* diyordu.[549]

DP'li Fuat Köprülü, *New York Times* muhabirine verdiği bir beyanatta hükümeti, siyasi partilerin kurulmasını kanuni olmayan usuller ile önlemeye çalışmak, telefonları dinletip, muhaliflerin peşine sivil polis takmakla suçluyordu. Buna karşılık CHP'liler de, DP'lilerin sözlerini Moskova radyosunun yayınlarıyla kıyaslayarak onları demagoji yapmakla suçluyor ayrıca memleketin iç işlerini yabancı basına aksettirdiğinden dolayı Köprülü'yü şiddetle kınıyorlardı.[550]

Cumhurbaşkanı İnönü ise seçim meydanlarında, kendisinin halk tarafından değil de meclis çoğunluğu tarafından Cumhurbaşkanı seçildiği gerekçesiyle CHP'nin başkanı olarak kalma durumunun gerektiğini söylüyor, köylülere okul iaşesi konusunda konulan yükümlülüğün hafifletileceğini vaat ediyordu. İnönü, Demokratların eleştirdiği Toprak Kanunu'nu savunuyor, hayat pahalılığı ile mücadele edileceğini söylüyor ve seçim kampanyası sırasında yapılan kötü propagandalardan dolayı kindar davranılmayacağını belirtiyordu.

Seçimler öncesinde basın da ikiye ayrılmış durumdaydı. Tan, Vatan, Yeni Sabah, Son Posta ve Tasviri Efkar gazeteleri Demokratları desteklerken, Ulus, Vakit, Tanin, Memleket ve Son Telgraf gazeteleri Halkçıları desteklemekteydi.[551]

Demokratları destekleyen gazeteler sık sık seçimlerin tarafsız bir şekilde yapılmayacağını belirtiyor, CHP'li memurların muhalefetin seçim kampanyasını zaman zaman engellemekte olduklarını, demokratlara idari haksızlık yapıldığını hatta bazı idare amirlerinin CHP'li adayları destekliklerine dair belgeler yayımlıyorlardı.[552] 10 Ağustos 1946 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, CHP'nin özellikle esnaf teşkilatı üzerinde baskı yaptığı, DP'ye meyletmiş esnafa partililer göndererek, geri adım atmadıkları taktirde her türlü

[549] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.60.
[550] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.138.
[551] Numan Yediyıldız, a.g.e., s.18'in dipnotu.
[552] **Tasvir**, 16 Temmuz 1946, s.1. "Kenan Öner, Başbakan'a cevap veriyor" başlıklı yazıda, Akçakoca Kaymakamı Fuat Arna'ya, Bolu Valisi'nin gönderdiği yazı ile Bolu'da CHP adayının kazanması için parti teşkilatı ve parti müfettişi ile işbirliği yapılması emredildiği belgesiyle açıklanmıştır.

yardımdan mahrum edileceklerine dair uyarılarda bulunulduğu yazıyordu.[553] 6 Temmuz 1946 tarihli Vatan gazetesi, CHP'nin, Mahri Mehmet Ali, Boşnak Vehbi, Silahçı Mustafa, Yalınayak Cafer, Zekeriya, Elbiseci Hakkı, Efe Hüseyin, Zeybek Mehmet gibi İzmir'in tanınmış eli bıçaklı sabıkalıları, propaganda teşkilatına aldığını yazıyordu.[554] Yine propaganda için köylere gidecek olan partililerin kartlarının kontrolünün idare amirlerine bırakılmasından dolayı, DP'lilerin köylere giremediği iddia ediliyordu. Vatan gazetesi bu olayı iktidarın muhalefete karşı düzenlediği bir tertip olarak yorumluyordu.[555] Cumhuriyet gazetesi ayrıca DP'nin vatandaş ile daha sıcak bir ilişki kurduğuna dikkati çekiyordu.

CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde, muhalefete karşı hücumların başını, Falih Rıfkı Atay çekmekteydi. Atay, Demokratların vatandaşı iktidara karşı isyana teşvik ettiği yolunda iddiada bulunarak, *"DP bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir."* diyordu.[556]

Kenan Öner hatıratında 1946 seçimlerinde yapılan baskılara değinmiştir. Öner, Koyulhisar'da DP şubesi kurmak isteyen vatandaşın, jandarma tarafından dövüldüğünü, Adana'da valinin jandarma ve polis şeflerine DP binasının açılış törenine mani olmak konusunda emirler verdiğini, devlet kurumlarında çalışan memur ve işçilerden DP'ye yakın olduğu bilinenlerin işten atıldığını veya sürüldüğünü iddia etmektedir. Ayrıca bütün bu yapılanların iktidar yanlısı Ulus ve Tanin gibi gazeteler tarafından desteklendiğini belirtmekte, bu gazetelerde DP'lilerin vatan haini, şeriat budalası, Rus ajanı olarak gösterildiğini söylemektedir.[557]

Seçimler yaklaştıkça DP'lilerin baskı konusundaki şikayetleri de arttı. Bursa Demokratları sistemli korkutmadan, Çankırı Demokratları Rus yanlısı gösterilmekten, İstanbul Demokratları seçimlere fesat karıştırılacağından yakınıyorlardı.[558] Çubuk Kaymakamı'nın köylülere yaptığı baskılar, seçim arifesinde en çok bahsedilen olayların başında geliyordu.[559] Cumhurbaşkanı İnönü ve CHP'lilerin seçim beyannameleri radyodan halka ulaştırılırken, muhalefet partileri temsilcilerinin radyo konuşması yapmalarına izin

---

[553] **Cumhuriyet**, 10 Ağustos 1946, s.2.
[554] **Vatan**, 6 Temmuz 1946, s.2.
[555] **Vatan**, 10 Temmuz 1946, s.3.
[556] **Ulus**, 4 Temmuz 1946, s.3.
[557] Kenan Öner, **a.g.e.**, s.61.
[558] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.62.
[559] Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, Cilt:4, s.78.

verilmemişti.[560] Seçim öncesi en ilginç olaylardan biri de, Düzce Müftüsü Mehmet Sıtkı Otluoğlu'nun Cuma namazı öncesi camideki vaazı oldu. Müftü, DP mensuplarını abdestsizlikle suçluyor, bunların halk içine girerek fesat tohumu ekmeğe çalıştıklarını iddia ediyor ve Müslümanları CHP'ye oy atmaya davet ediyordu.[561] Aydın'da seçimden 48 saat önce, DP Ocak Başkanı, bir öğretmen ve Adnan Menderes'in çiftlik kahyasının öldürülmesi olayı, muhalefeti daha da kızdırdı. Kahya Budaklı Mehmet'in öldürülmesiyle alakalı olarak Menderes'in söyledikleri, dönemin siyasi atmosferini anlamak bakımından oldukça önemlidir.

> *"Budaklı'yı vuranların onunla bir alıp verecekleri yoktu... Bu cinayet besbelli siyasi bir temele oturuyor... Bir iktidar siyasi cinayetleri göze almışsa, o memlekette – bu şartlar içinde- bir iç savaş kopar. Böyle bir kargaşalıktan kimin istifade edeceği hiçbir zaman belli olmamıştır. Şu anda önemli olan bu cinayetin küçük bir kademenin şahsi kararı ile mi, yoksa yukarılara bağlı bir kararın Aydın'da icraya konması ile mi ilgili olduğudur? Ben dünyanın bu karman çorman günlerinde iktidarın bu kadar aklını kaybettiğini düşünmek istemiyorum."* [562]

Bütün bu gelişmeler üzerine DP bir beyanname yayınladı. Beyannamede, *"Birçok idare amirleri ve Zabıta kuvvetleri, çok defa birlikte hareket ederek, partimiz mensuplarını istifaya ve CHP'ye oy vermeye mecbur etmek için her türlü tedbirlere hatta dayak atmalara kadar gitmekte, sebepsiz tevkifler yapılmaktadır."* denmekteydi.[563]

Bu iddialar karşısında İçişleri Bakanı Hilmi Uran, kayıtsız kalmadı. Uran, bir genelge yayınlayarak, seçimlerde vatandaşın hiçbir engele uğramaksızın oyunu kullanabilmesi için valileri uyardı.[564] Bunu, CHP'nin teşkilatına gönderdiği genelge izledi. CHP Genel Merkezi, seçim kampanyası süresince, muhalefetin asılsız iddialarından kaçınılmasını, DP'nin kapatılacağı tehdidinden vazgeçilmesini kendi teşkilatından istedi.[565]

Seçim kampanyası -muhalefet partilerinin de varlığı ile- siyasi açıdan o güne kadar yaşanmamış renkli görüntüleri ortaya çıkardı. Kampanyaya renk katan muazzam kalabalıklara

---

[560] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.63-64.
[561] Sema Sönmez, 1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Partinin İşlevi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s.26.
[562] Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1983, s.28.
[563] **Vatan**, 11 Temmuz 1946, s.3.
[564] **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1946, s.3.
[565] **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1946, s.3.

ulaşan DP mitingleri aynı zamanda, tek parti idaresinden memnun olmayan vatandaşların, muhalefet saflarında yer aldığının da bir göstergesiydi.

1946 Genel seçimine Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin yanı sıra Milli Kalkınma Partisi, Ergenekon İşçi ve Köylü Partisi, Yalnız Vatan İçin Partisi ve Sosyal Demokrat Parti gibi seçmen kitlesi az olan partiler de katıldı.[566]

1946 seçimlerine en hazırlıklı olarak giren parti şüphesiz CHP idi. Çünkü CHP'nin senelerden gelen bir devlet tecrübesi ve teşkilatlanmışlığı vardı. DP ise seçime ancak 41 il ve 200 ilçede hazırdı.[567] DP; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van illerinde seçimlerde aday göstermedi. Bu da bu illerde yapılacak seçimlerin CHP'ye teslimi anlamına gelmekteydi. Aday sayısı olarak ise ancak 352 aday gösterebildi.[568]

Çok partili hayatın getirdiği güzelliklerden biri de, seçmenin adayların kimler olduğu ve hangi partinin hangi kişiyi aday gösterdiği ile daha yakından ilgilenmesiydi. Önceki seçimlerde adayların tamamı parti merkezinden tespit ediliyordu. Bunun için de seçimde aday olabilmek için, parti genel başkanının, yardımcısının ve parti genel sekreterinin gözüne girmek gerekiyordu. Eski sistemde adayları bu kişiler belirlediği ve CHP Genel Başkanı da Cumhurbaşkanı olduğu için, yürütme organı yasamayı kontrol altında tutmuş oluyor, bu da TBMM'nin hükümete her konuda bağlı kalmasına neden oluyordu. Örnek olarak, Cumhurbaşkanı İnönü, Atatürk döneminde uzun süre Hariciye Vekilliği yapmış olan Tevfik Rüştü Aras ile yine aynı dönemde yıllarca Dahiliye Vekaleti'nde görev almış olan Şükrü Kaya'yı 1939 Mart seçimlerinde listeye koymayarak, bu iki parlamenterin siyaset hayatlarını noktalamıştı.

1946 Genel Seçimleri'nde adaylardan bazıları, birkaç ilde aynı anda aday oldu. Seçim sistemi buna imkan tanımıştı. Fevzi Çakmak 4 ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Erzurum), Celal Bayar 3 ilde (İstanbul, İzmir, Bursa), Adnan Menderes 3 ilde (Kütahya, Aydın, Manisa), Fuat Köprülü 3 ilde (İstanbul, Ankara, İzmir), Refik Koraltan 3 ilde (İstanbul, İçel, Hatay), Yusuf Kemal Tengirşenk 3 ilde (İstanbul, Sinop, Kastamonu), Emin Sazak 2 ilde (Eskişehir,

---

[566] Kemal Karpat, **a.g.e.**, s.143.
[567] **Vatan**, 27 Haziran 1946, s.3.
[568] Hilmi Uran'ın hatıratında belirttiğine göre DP, 53 ilde ve 218 ilçede teşkilatlanmıştır. Bakınız: Hilmi Uran, **a.g.e.**, s.449.

Ankara), Refik Şevket İnce 2 ilde (Kastamonu, Manisa) ve Cemal Tunca 2 ilde (Afyon, Manisa) aday olmuşlardı.

CHP aday listesi daha çok emekli asker ve tanınmış siyasi şahsiyetlerden oluşuyordu. Bu anlamda CHP asker-sivil bürokrasi geleneğini korumuştu. DP aday listesi ise, daha çok orta kesim mensupları, bürokrat, çitlik sahipleri ve iş adamlarından oluşuyordu.[569] Ayrıca CHP adayları daha yaşlı, daha tecrübeli ve öğrenim düzeyleri daha yüksek iken, DP adayları daha genç, yasama deneyimi olmayan ve öğrenim seviyeleri CHP'ye göre daha düşük kişilerden oluşmaktaydı.[570]

Seçimler yaklaştıkça partilerin seçim konusundaki faaliyetleri ve çalışmaları da arttı. DP, Mareşal Fevzi Çakmak'ın desteğini sağlamış ve Mareşali 4 farklı yerden liste başı olarak aday gösterilmişti. Çakmak, önceleri CHP'den gelen teklifleri reddetmiş, daha sonra da DP'ye yakınlık gösterip bu parti listesinden bağımsız aday olmayı kabul etmişti.[571] Esasen Çakmak'ın CHP'ye soğukluğunun sebebi, Atatürk döneminin değişmez Genel Kurmay Başkanı'nın -yani kendisinin- 1944'te İnönü tarafından emekli edilmiş olmasıydı. DP'ye yakınlığı ile bilinen gazeteci Cihat Baban, *Politika Galerisi* adlı eserinde Mareşalin bir partinin adamı olmak istemediğini, ancak millet isterse politikaya atılmak istediğini fakat bunun da şartının bağımsız adaylık olduğunu belirtmiştir.[572]

Mareşalin DP'ye katılması DP'nin durumunu halk önünde kuvvetlendiren bir gelişmeydi. Çünkü Çakmak hem Atatürk'ün silah arkadaşıydı hem de Kurtuluş Savaşı'nın önde gelen şahsiyetlerinden biriydi. Diğer taraftan CHP, zaman zaman DP'yi komünistlikle suçluyordu oysa Çakmak'ın dindar bir kişi olduğunu herkes biliyordu.

CHP, bu önemli siyasi şahsiyeti elinden kaçırmakla üzgün, durumu halka nasıl izah edeceği konusunda endişeliydi. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, Mareşal Çakmak'a CHP'nin en az beş kez adaylık için teklif götürdüğünü ancak kendisinin bunu kabul etmediğini, bunun üzerine adaylık konusunda kendisine sorulmadan emrivaki yapılabileceği söylenince de; *"böyle bir şey yapmayınız, gücenirim."* şeklinde cevap verdiğini

---

[569] **Cumhuriyet**, 21 Temmuz 1946, s.3.
[570] Mehmet Turhan, **Siyasal Elitler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991, s.169.
[571] **Tasvir**, 30 Haziran 1946, s.2. ; **Vatan**, 27 Haziran 1946, s.3.
[572] Cihat Baban, **Politika Galerisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s.100.

söylemektedir.[573] Diğer taraftan CHP, DP'nin seçimleri kazandığı taktirde Mareşali, Cumhurbaşkanı İnönü'nün koltuğuna rakip bir kişi olarak değerlendirmiştir.[574]

Cumhurbaşkanı İnönü, seçimlerden dört gün önce 17 Temmuz 1946 tarihinde, radyoda bir konuşma yaparak, *"Milli iradenin hakiki ve temiz bir surette meydana çıkması, hepimizin müşterek başarımız, kanuni görevimiz, şerefimiz olacaktır... Partim seçimi kaybedecek olursa Cumhurbaşkanlığından çekilmenin tabii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lazımdır."* diyordu.[575]

DP Genel Merkezi de parti teşkilatına bir tamim göndererek, seçimlerden iki gün önce telgraf ve mektuplarla DP'nin kendisini feshedip mensuplarının da tevkif edileceği şeklinde yayılmak istenen haberlere itibar edilmemesi konusunda uyarıda bulundu.[576]

21 Temmuz 1946 tarihinde çok partili demokratik yaşamın ilk genel seçimleri yapıldı.[577] Seçimlere 8.551.549 seçmenden 6.373.543'ü katıldı. Bu da oran olarak % 75 demekti. Esasen o sırada DİE istatistik sonuçlarını düzenli olarak yayınlamadığından, konu hakkında İçişleri Bakanlığı'nın açıklaması ile yetinildi.[578]

Seçim sonuçları 24 Temmuz 1946'da resmen açıklandı. Buna göre 465 sandalyeden, CHP 395, DP 66, Bağımsızlar 4 milletvekilliği kazandı.[579]

DP, kentlerde iyi sayılabilecek sonuçlar almasına rağmen, iktidarın daha rahat kontrol edebildiği küçük yerleşim yerlerinde bir varlık gösteremedi. Özellikle iktidar partisinin tekeli altında olan Doğu Anadolu'da CHP büyük oy topladı. İstanbul, Çanakkale, Muğla, Edirne, Burdur, Afyon, Bilecik, Bolu, Kastamonu, Sinop, İçel ve Kayseri'de DP seçimleri kazandı.[580] DP'nin İstanbul zaferi Mareşalin varlığına bağlanıyordu.[581]

---

[573] Hasan Buran, Türkiye'de Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş (1945-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987, s.85-86.
[574] Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adını Veren Başbakan**, İstanbul, Mayataş Yayınları, 1971, s.151.
[575] Sema Sönmez, a.g.e., s.27-28.
[576] Orhan Cemal Fersoy, **a.g.e.**, s.157.
[577] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.23.
[578] Hasan Buran, a.g.e., s.88-89.
[579] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.23. ; **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1946, s.1.
[580] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.23.
[581] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.23.

Yurt genelinde olaysız geçen seçimlerin sonunda, sonuçların alınmaya başlanması ve bazı yerlerde bir türlü açıklanamaması sebebiyle sessizlik bozuldu.[582] Seçimlerden hemen sonra, bir çok yerden seçimlerde idare amirlerinin baskı yaptığı, seçime hile karıştırıldığı, DP oylarının sayılmadığı, sahte seçim tutanaklarının hazırlandığı, bazı sandıkların kaçırıldığı yolunda şikayetler gelmeye başladı.[583] Bütün illerdeki DP örgütleri ve parti yetkilileri şikayet ve itirazlara başladı. DP, seçimlerde görevli gözlemcilerinin raporlarına dayanarak, tutanakların değiştirildiğini iddia edip seçim sonuçlarına itiraz etti. Celal Bayar, hükümeti, seçimlere hile karıştırmakla suçluyordu. Hükümet, erken seçim kararını alırken, TBMM üzerine yapılan tartışmaların meclisin otoritesini sarstığını gerekçe göstermişti. Oysa şimdi DP'ye göre, TBMM'nin otoritesi değil meşruluğu tartışma konusuydu. DP, açıklanan seçim sonuçlarını protesto niteliğinde, İzmir, Balıkesir, Adana, Ankara ve Bursa'da büyük protesto mitingleri düzenledi. Bu mitinglerde, yeni toplanacak olan meclisin meşruluğunun olmayacağı dile getiriliyordu.[584] DP'lilerden bazıları, milli iradenin sandığa yansımamasından dolayı, milletvekilliği görevinden istifa ederek, muhalefetin milletin içinde sürdürülmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Bir grup DP'li ise bu fikre karşı çıkarak DP'nin TBMM'de temsil edilmesinin önemi üzerinde duruyordu. DP yönetimi ise *"sine-i millete dönme"* fikrine pek sıcak bakmamaktaydı. DP Genel İdare Kurulu toplantısından sonra, muhalefet görevinin meclis çatısı altında yapılması kararlaştırıldı.[585] DP haksızlıkların düzeltilmesi için Cumhurbaşkanı İnönü'ye bir telgraf çektiyse de sonuç alamadı. DP'nin seçim itirazı da reddedildi.

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1946 Genel Seçimleri'nden sonra bir bildiri yayımlama gereği duydu. İnönü bildirisinde, halkı sükunete davet ederek, *"...her şeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatana huzur, çalışma devrinin açılması için şarttır..."* diyordu.[586]

Bu sırada İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından, bazı gazetelerin seçim sonuçları hakkında vatandaşı şüpheye düşürücü ve ülkenin huzurunu bozucu yazılar yazdığı gerekçesiyle bir bildiri yayınlandı. Bildiride sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin

---

[582] **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1946, s.3.
[583] **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1946, s.2. ; **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1946, s.3.
[584] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.90.
[585] Turgay Uzun, Türkiye'de Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş Sürecinde Türk Siyasi Hayatı (1946-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.91.
[586] **Ulus**, 24 Temmuz 1946, s.1.

devamına müsaade edilmeyeceği bildiriliyordu. Bildiriden bir gün sonra, Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim bildirisi hakkındaki karşı görüşünü aktaran Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri, Sıkıyönetim Komutanlığı'nca süresiz olarak kapatıldı.[587] Oysa aynı haberi sütunlarına taşıyan Tanin gazetesinin bu uygulamanın dışında bırakıldığı gözlerden kaçmadı.[588]

Cumhurbaşkanı İnönü, DP'nin mutlaka meclise girmesi ve muhalefetini burada sürdürmesi gerektiğini düşünmekteydi. Türkiye'nin dış ülkeler nazarındaki itibarı ve uluslar arası ilişkilerdeki imajı, DP'nin *"sine-i millete dönmesi"* ile önemli ölçüde sarsılabilirdi.[589]

Dönemin siyasal olaylarını eserinde ayrıntılı bir şekilde anlatan Metin Toker, muhalefetin; CHP'nin seçimlere müdahale ettiği, tutanaklarda değişiklikler yaptığı ve idare amirleri ile CHP örgütlerinin seçimleri kirlettiği iddialarını desteklemiş ancak DP'nin seçime girdiği illerde zaten zayıf durumda olduğunu ve bu seçimi kazanmak için bu tip yöntemlere başvurulmuş olmasının gereksizliği üzerinde durmuştur.[590]

Ahmet Emin Yalman, 1946 Genel seçimlerini *"...demokrasiye geçiş tarihimizde hileli seçim..."* olarak adlandırmaktadır.[591]

Gazeteci Cihat Baban, seçimler için, *"Gerçekten de Halk Partililer eğer dürüst hareket etselerdi belki DP bir miktar milletvekilliği daha kazanacaktı. Fakat demokratik hayatımıza etkileri bugüne kadar uzanan hırslı ve öfkeli bir nitelik taşımayacaktı."* demektedir.[592]

F. Ahmet Barutçu, *"1946 seçimlerindeki marifetler yüzünden sanki her yerde seçimler öyle geçmiş gibi gösterilmeye çalışıldı."* demektedir.[593]

Rıfkı Salim Burçak, *"Bu seçim İttihat ve Terakki'nin 1912 yılında yaptığı 'sopalı seçim'i hatırlatıyordu."* yorumunu yapmaktadır.[594]

---

[587] Metin Toker, **a.g.e.**, s.80-81. ; Celal Bayar'ın beyanatı için bakınız: **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem: VIII, Cilt: 1, s.271.
[588] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.24.
[589] Metin Toker, **a.g.e.**, s.129.
[590] Metin Toker, **a.g.e.**, s.172.
[591] Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, Cilt: 4, s.75.
[592] Cihat Baban, **a.g.e.**, s.291.
[593] F. Ahmet Barutçu, **a.g.e.**, s.385-386.

Fahir Giritlioğlu, *"Birçokları İ. İnönü'nün görüş ve arzularını tespite çalışıyordu. Seçimlerde CHP'nin kazanmasına çalışmayı vatana hizmet şeklinde telakki ettiler."* demektedir.[595]

Tarık Zafer Tunaya, 1946 seçimlerinin Meşrutiyet seçimlerini hatırlatan bir hava içinde geçtiğini söylemektedir.[596]

Tevfik Çavdar, 1946 seçimlerinde Seçim Kanunu'nun gerekli güvenceleri sağlayamamasının, özellikle Anadolu'da bir çok hileler yapılmasına yol açtığını belirtmektedir.[597]

1946 Genel seçimlerine CHP Genel Merkezi'nin ve Başkanının müdahalesi olup olmadığı kesinleşmemiştir. Bunun sebebi ise sayımdan hemen sonra oyların yakılmasıdır. Ancak dönemi yaşamış olan kişilerin, özellikle CHP'lilerin hatıratlarında, seçimde usulsüzlük yapıldığı yaygın bir kanaat olarak ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı İnönü, seçimlerden üç yıl sonra yaptığı bir konuşmasında, seçim kararı alındıktan sonra bazı kişilerin seçim mekanizmasına ne ölçüde hile karıştırılabileceği ile ilgilendiklerini söylemiş ve bu davranışların CHP'ye ciddi zararlar verdiğini belirtmiştir.

Genel seçimler ile halk, iktidara karşı ilk kez, ona olan hoşnutsuzluğunu anlatma fırsatını bulmuştur. DP'ye atılan oy, aslında CHP'ye atılmamış oy anlamına gelmektedir. DP seçimi kazanamamakla birlikte meclisteki üye sayısını neredeyse on beş kat arttırmıştır. Genel seçim, ülkeye bir huzur ve istikrar getirmemiş, tam tersine memlekette derin bir rahatsızlık ve tehlikeli bir tartışma ortamı yaratmıştır. 1946 seçimlerinden itibaren, TBMM'nin otoritesi dışında, meşruluğunun da tartışıldığı bir dönem başlayacaktır.

---

[594] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.90.
[595] Fahir Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.197.
[596] Tarık Zafer Tunaya, **a.g.e.**, s.657.
[597] Tevfik Çavdar, **a.g.e.**, 459.

2.RECEP PEKER HÜKÜMETİ DÖNEMİ

2.1.Sekizinci Dönem TBMM'nin Açılması ve İnönü'nün Yeniden Cumhurbaşkanı Seçilmesi

7.Dönem TBMM son toplantısını 14 Haziran 1946 tarihinde yapmış ve seçim kararı alarak dağılmıştı.[598] 1946 Genel Seçimleri sonucunda toplanan 8.Dönem TBMM, ilk toplantısını 5 Ağustos 1946 tarihinde yaptı.[599] DP'nin bazı üyeleri ve hatta bazı Milletvekilleri, Genel Seçimlerdeki yolsuzluk iddialarından dolayı TBMM'nin meşruluğunu kaybettiğini öne sürmüş, bu nedenle DP'nin Meclis çalışmalarına katılmayarak "sine-i millet"e dönme fikrini savunmuştu.[600] Ancak DP kurucuları bu fikri tasvip etmedi ve Meclis toplantılarına katılma kararı alındı.

8.Dönem TBMM'nin bu ilk toplantısında en yaşlı üye sıfatı ile başkanlık makamına geçici olarak oturan Seyhan Milletvekili Ali Münif Yegena'nın yaptığı açış konuşmasından sonra TBMM Başkanlığı seçimlerine geçildi. CHP'nin başkan adayı, Kurtuluş Savaşı'nın Doğu Cephesi komutanı 8.Dönem İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir'di. DP ise Kazım Karabekir'in karşısına yine Kurtuluş Savaşı yıllarında bir süre Dışişleri Bakanlığı yapmış bir ismi, Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk'i aday olarak gösterdi. Yapılan seçimler sonucunda General Kazım Karabekir 379 oy ile 8.Dönem TBMM Başkanı oldu. DP adayı Yusuf Kemal Tengirşenk ise 58 oy alabildi.[601] CHP'nin sayısal üstünlüğü düşünüldüğünde bu beklenen bir gelişmeydi.

TBMM Başkanlığı seçimlerinden hemen sonra Başkanlık Divanı seçimleri yapıldı. Ancak asıl beklenilen seçim Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. 1924 Anayasasının 31.maddesinde Cumhurbaşkanının milletvekilleri tarafından bir seçim dönemi için seçileceği belirtiliyordu.[602] Yapılan seçimler sonunda CHP Milletvekilleri partilerinin Genel Başkanı'nı destekledi ve Ankara Milletvekili İsmet İnönü 388 oy ile yeniden Cumhurbaşkanlığı'na seçildi.[603] DP'li Milletvekilleri bu seçimde İnönü'ye karşı İstanbul Bağımsız Milletvekili Mareşal Fevzi

---

[598] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VII, Cilt: 24, 14 Haziran 1946.
[599] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 1, 5 Ağustos 1946.
[600] Bu fikrin en ateşli savunucularının başında İstanbul İl Başkanı Kenan Öner gelmekteydi. Bakınız: Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967, s.81.
[601] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 5 Ağustos 1946, s.2.
[602] **Düstur**, Üçüncü Tertip, Cilt: 5, s.1022-1023.
[603] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 5 Ağustos 1946, s.3.

Çakmak'ı destekledi. Mareşal 59 oy alabildi. DP Sinop Milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk'e ise sadece 2 oy çıktı. 2 milletvekili ise oy pusulalarına kimsenin adını yazmamıştı.[604]

Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü CHP'li Milletvekillerinin alkışları arasında kürsüye gelerek ant içti. İnönü'nün Meclis Genel Kurul Salonuna girişi sırasında DP'li milletvekillerinin ayağa kalkmaması, CHP'nin yayın organı Ulus gazetesinde şiddetle eleştirildi.[605] Ulus gazetesi böyle bir durumda komünistlerin bile ayağa kalkacağını yazdı. Bu olay daha sonra gelenekleşecek, 1950 seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'ın TBMM'ye girişi sırasında da CHP'li Milletvekilleri ayağa kalkmayacaktır.[606]

2.2.Peker Hükümeti'nin Kurulması

TBMM'nin seçim ile yenilenmesinin ardından Şükrü Saraçoğlu başkanlığındaki Bakanlar Kurulu görevden çekildi.[607] Cumhurbaşkanı İnönü, hükümeti kurma görevini Recep Peker'e verdi. Recep Peker,[608] hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin hemen ardından oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesini Cumhurbaşkanı'na sundu. İnönü, Peker Hükümetini onayladı.[609] Peker Hükümeti şu kişilerden oluşmaktaydı:[610]

Başbakan	: Recep Peker
Adalet Bakanı	: Mümtaz Ökmen
Milli Savunma Bakanı	: Orgeneral Cemil Cahit Toydemir
İçişleri Bakanı	: Şükrü Sökmensüer
Dışişleri Bakanı	: Hasan Saka

---

[604] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 5 Ağustos 1946, s.3-4.
[605] Ulus gazetesi, muhalif milletvekillerinin Cumhurbaşkanı önünde ayağa kalkmamasını terbiye kaidelerine aykırı olduğunu belirtiyordu. **Ulus**, 6 Ağustos 1946, s.1.
[606] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.71.
[607] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 12 Ağustos 1946, s.11-12.
[608] Recep Peker, 1888 yılında İstanbul'da doğdu. Kuleli Askeri Lisesi'nin ardından Harp Okulu'nu 1907 yılında bitirdi. 1911'de İtalyanlara karşı Trablusgarp'ta savaştıktan sonra 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları'na katıldı. 1919'da Harp Akademisi'ni bitirerek kurmay oldu. Bir süre Harp Akademisi'nde Harp Tarihi dersleri veren Recep Peker, 4 Şubat 1920 tarihinde Ankara'ya giderek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. TBMM'nin açılmasının ardından TBMM Genel Sekreterliği'ne getirildi. Daha sonra Genel Kurmay İstihbarat Dairesi Başkanlığı yaptı. Halk Partisi'nin açılmasından sonra Halk Partisi Genel Sekreteri oldu. Cumhuriyet döneminde; İmar İskan ve Mübadele, İçişleri, Milli Savunma, Bayındırlık Bakanlıkları yaptı. 3 Nisan 1928 tarihinde TBMM Başkanlığı'na seçildi. 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 15.Hükümetini kurarak Başbakan oldu. 9 Eylül 1947 tarihinde Başbakanlık görevinden ayrılan Recep Peker, 1 Nisan 1950 tarihinde İstanbul'da öldü.
[609] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 12 Ağustos 1946, s.12.
[610] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 12 Ağustos 1946, s.12.

Maliye Bakanı	: Halit Nazmi Keşmir
Milli Eğitim Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer
Bayındırlık Bakanı	: Cevdet Kerim İncedayı
Ekonomi Bakanı	: Tahsin Bekir Balta
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Dr. Behçet Uz
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Tahsin Coşkan
Tarım Bakanı	: Faik Kurdoğlu
Ulaştırma Bakanı	: Şükrü Koçak
Ticaret Bakanı	: Atıf İnan
Çalışma Bakanı	: Dr. Sadi Irmak

Esasen Recep Peker CHP içinde otoriter yönetimden yana tavırlarıyla tanınan biriydi. Bu nedenle Peker'in Başbakanlığa atanması, iktidar partisi içinde, bir süredir muhalefete yönelik sert tedbirlerin alınmasını isteyen "aşırılar" tarafından memnunlukla karşılandı.[611] Diğer taraftan Atatürk'ün ölümünden bu yana Peker ile yıldızı barışmayan İnönü'nün Başbakanlık için Peker'i görevlendirmiş olması da sürpriz bir gelişmeydi. Nitekim İnönü, Başbakanlık teklifini önce Hilmi Uran'a yapmış, Uran görevi kabul etmemiş ancak Recep Peker'i önermişti. Uran'ın önerisini kabul eden İnönü de Peker'i Başbakanlığa atamıştı.[612] İnönü'nün bu atamadaki isteksizliğinin bir kanıtı olarak Recep Peker'i Parti Genel Başkan Vekilliği'ne getirmemesi gösterilebilir. Halbuki Başbakanın Parti Genel Başkan Vekili olması CHP içinde bir gelenekti.

Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam adlı eserinde Recep Peker'in Başbakanlığa getirilmesi ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

> *"Recep Peker, elbette ki bir çok vasıfları olan bir insandı. Ama başvekilliğe çok geç gelmişti. Daha ziyade tek parti rejiminin adamıydı. Hatta bir totaliter rejim için, güçlü bir yönetici olabilirdi. Ama tam çok partili rejime geçildiği bir sırada bu vazifeye getirilişi, sanıyorum ki, hem kendisinin, hem işin aleyhine olmuştur. Nitekim Peker ve etrafında 'müfrit' diye adlandırılan arkadaşları, tıpkı İnönü'nün Peker'i istemeyerek kabul edişi gibi, kendileri de bu yeni rejimi, herhalde biraz istemeyerek*

[611] Turgay Uzun, a.g.e., s.92.
[612] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.456.

kabul etmişlerdi. Nitekim yeni kabinenin, çok partili Meclis havasına uyuşu zor oluyordu." [613]

Peker Hükümeti'nin kurulmasının hemen ardından "Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu" kuruldu. 38 ilde seçimlerin tümüne ve İstanbul'da CHP'ye verilen oylara, bazı illerde de milletvekillerinin tutanaklarına DP'liler itiraz etmişlerdi. Bütün itiraz ve şikayetler Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu'na havale edildi. Haklarında itiraz olmayan Milletvekillerinin tutanakları oylanarak kabul edildi.

2.3.Peker Hükümeti Programı'nın Okunması ve DP'lilerin İtirazları

Recep Peker, Hükümeti'nin programını TBMM'de 14 Ağustos 1946 tarihinde okuyarak meclisten güvenoyu istedi.[614] Peker'in güvenoyu isteğine DP'li milletvekilleri usul açısından itiraz etti. DP Milletvekilleri Fuat Köprülü ve Refik Koraltan, Hükümet Programının yaklaşık 75 dakika sürdüğünü, ellerine yeni geçen bu program hakkında sağlıklı bir eleştirinin yapılabilmesi için güvenoyu görüşmelerinin 2 gün sonraya ertelenmesini teklif etti.[615] Bu teklif CHP'liler tarafından uygun görülmedi. CHP Milletvekillerinden Süreyya Özgeevren, Hasan Fehmi Ataç, Sırrı İçöz, Şefik Tugay, Sedat Pek ve Muhittin Baha Pars söz alarak, güven oylamasının geciktirilmesinin anayasanın 44. maddesine aykırı olacağı görüşünü bildirdiler.[616] CHP Milletvekilleri Hasan Fehmi Ataç ve Sedat Pek'in görüşmelere geçilmesi ile ilgili önergesi oylanarak, çoğunlukla kabul edildi.[617]

Güvenoyu görüşmeleri sırasında söz alan CHP'li Milletvekilleri yaptıkları konuşmalarda Hükümeti ve programı överken, DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes, DP'nin programın eleştirisini yapmaktan mahrum bırakıldığını belirterek şunları söyledi ve oturumu terk etti:

"...tek partili hükümet zamanında yerleşmiş zihniyet, usul ve tertip ne varsa bunların terk edilmesi zamanı gelip geçmektedir. Halbuki, Hükümet programının müzakeresi münasebetiyle beliren vaziyet gösteriyor ki, tenkitten ve murakabeden azade kalmak kaygusu, iktidar partisinin yine bir düsturu ve tedbiri olarak

---

[613] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.456.
[614] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.27-37.
[615] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.37-38, 40-41, 43-44.
[616] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.38-43.
[617] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.45.

kalmaktadır. Bu sebeplerle ve Hükümet programının müzakeresine iştirak edememek durumunda bırakıldığı için Partimiz derin bir teessür duymakta olduğunu arzetmek mecburiyetindedir." [618]

Adnan Menderes'in oturumu terk etmesine sinirlenen ve o sırada kürsüde konuşmasına başlayan CHP Milletvekili Dr. Saim Ali Dilemre, Menderes'in arkasından; *"Dışarı çıkma dinle. Daima böyle yaparsın. Doğru değildir."* [619] diyerek tepkisini gösterdi. Daha sonra söz alan CHP'li Milletvekilleri tarafından, Adnan Menderes'in davranışı eleştirildi ve Menderes "sözü sokağa düşürmek"le suçlandı. Görüşmeler bittikten sonra güven oylamasına geçildi. Recep Peker Hükümeti, 378 kabul oyuna karşılık 53 ret oyu alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 15. hükümeti oldu.[620]

2.4. 7 Eylül Kararları ve Hayat Pahalılığının Artması

Recep Peker başkanlığında 7 Eylül 1946 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, bir takım iktisadi konuları görüşmüş ve bu konu ile ilgili alınan kararlar, Ticaret Bakanlığı tarafından 8 Eylül 1946 tarihinde kamuoyuna duyurulmuştu. Bu kararlar kısaca şunlardı:[621]

1) İthalat için geniş ölçüde döviz ayrılacak.
2) Serbest dövizle ithal edilebilecek malların ithalindeki bütün sınırlamalar kaldırılacak.
3) İthalatçı birlikleri tarafından yapılan cins, vasıf ve fiyat kontrolleri kaldırılacak.
4) Geri dönme imkanı olan akreditiflerin serbest dövizli ithal listesine dahil öteki mallara çevrilmesine müsaade edilecek.
5) İthal talepleri, ithalatçı birliklerin bulundukları merkezlerde bulundurulacak bakanlık memurları tarafından hızla bakanlığa ulaştırılacak.
6) Siparişlerin halk ihtiyaçlarına göre ayarlanması tamamen Türk ithalatçılarının takdirine bırakılacak.
7) İlgililer, istedikleri bilgileri bakanlıktan ve İstanbul, İzmir ve Mersin'de bulunan müracaat bürolarından öğrenebilecek.

---

[618] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.60.
[619] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.60.
[620] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.70.
[621] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.95-96.

Alınan bu kararlar, Başbakanın okuduğu hükümet programı ile de paralellik gösteriyordu. Başbakan Recep Peker, hükümet programında ithalatın kolaylaştırılacağını; dış ticaret hedefinin, çok taraflı ve geniş sahalı mal mübadelelerini mümkün kılan serbest dövizle ticaret sistemi olacağını belirtmiş ve bunun için gereken tedbirlerin alınacağını açıklamıştı.[622]

Maliye Bakanı Halit Nazmi Keşmir, 7 Eylül Kararları ile ilgili bir açıklama yaparak hükümetin aldığı kararları savundu. Keşmir'e göre bu kararlar alınmamış olsaydı Türkiye 1947 yılında hem ihracatta hem ithalatta gittikçe büyüyen bir buhranla karşılaşacaktı.[623]

Hükümetin aldığı bu liberal kararlar, bir yönüyle Türkiye'nin savaş sonrası düzende batılı devletlerin yanında yer aldığının bir göstergesiydi. Çünkü 7 Eylül kararlarından hemen sonra Türkiye Uluslararası Para Fonu'na 47 milyon dolarlık iştirak payı ile katıldı.

Peker Hükümeti 7 Eylül kararları ile, halkın refah seviyesini arttırmayı ve hayat pahalılığını azaltmayı hedeflemişti. Bu nedenlerle, Türk parasının değeri yabancı paralar karşısında düşürülmüş, dövizle ithal edilebilecek mallar üzerinde uygulanan bazı sınırlamalar ve kontroller kaldırılmış, ekmek satışlarındaki karne usulünden vazgeçilmiş, kahve satışları tekelden çıkarılıp serbest bırakılmış ve Ziraat Bankası altın satışlarına başlamıştı.

Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1946 tarihinde yaptığı TBMM'yi açış konuşmasında, hükümetin aldığı kararlar ile ilgili şu değerlendirmeyi yaptı:

> *"...Cumhuriyet Hükümeti, memleketin mali ve ekonomik işlerini ön plana almıştır. Hükümet bu yolda geniş ve esaslı tedbirlere cesaretle girmiştir. Dikkatli ve devamlı çalışmaların, zamanla, memlekette geçim şartlarını iyileştireceğine kuvvetli ümidimiz vardır. Türk parasının içerde ve dışarıda hakiki değerlerini birbirine yaklaştırma teşebbüsünün, mahsullerimizi dış piyasalarda değerlendireceğini umuyoruz..."* [624]

Hükümet ve Cumhurbaşkanı alınan iktisadi önlemlerden olumlu sonuçlar beklerken, gazetelerde ekonominin daha da bozulduğu yolunda haberler çıkmaya başladı. Türk parasının değerinin düşürülmesi, dış piyasada Türk parasına bir istikrar sağladı ancak devalüasyonun iç

---

[622] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 1, 14 Ağustos 1946, s.31.
[623] **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1946, s.3.
[624] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem; VIII, Cilt: 2, 1 Kasım 1946, s.3.

piyasada yol açtığı durum, fiyat artışları nedeniyle hayat pahalılığı altında ezilen düşük gelirli kesimin hoşnutsuzluğu oldu.[625]

Bu durumdan yararlanan DP, muhalefet çalışmalarında iktisadi olumsuzlukları sık sık dile getirdi. 7 Eylül kararlarının ucuzluk yerine pahalılık getirdiğini, artan pahalılık karşısında memur maaşlarına yapılacağı söylenen zammın da artık fayda vermeyeceğini iddia etti. DP'ye göre; dünya piyasalarında ihraç mallarımıza talep giderek artarken paranın değerinin düşürülmesi hatalıydı. Çünkü ihracatın artması ile iç piyasada belirli bir daralma görülecek ve bunun sonucunda fiyatlar süratle yükselecekti.

Halkın iktisadi durumunu düzeltmek amacıyla alınmış 7 Eylül Kararları halkın büyük bir kesiminin hoşnutsuzluğu ile sonuçlanmış böylece iktidara karşı muhalefetin güçlenmesine neden olmuştur.

2.5.Matbuat Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi

Recep Peker Hükümeti'nin otoriter icraatlarından biri de Matbuat Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi olmuştur.

1931 yılında çıkarılmış olan Matbuat Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren yasa tasarısı, Adalet Bakanlığı'nca hazırlanmış, 26 Ağustos 1946 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu tasarının TBMM'ye sunulmasını kararlaştırmış ve Matbuat Kanunu tasarısı 13 Eylül 1946 tarihinde TBMM'de görüşülmeye başlanmıştı.[626]

Başbakan Recep Peker, Matbuat Kanunu'nun gerekçesinde şunları belirtiyordu:

"Vatandaş hürriyetine saygılı, Devlet ve millet menfaatlerine hadim bulundukça basının yapıcı bir kuvvet olduğunda şüphe bulunmadığı gibi bunun aksine hareketin de yıkıcı bir kuvvet saltanatı doğuracağında şüphe yoktur... İşte bu çerçeve içerisinde mütalaa olunan 1931 tarihli ve 1881 sayılı basın ve yayın kanunumuzda vatandaş hürriyetini, Devlet ve millet menfaatini temin etmeyen buna mukabil basın ve

[625] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.96-97.
[626] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946.

yayın hürriyeti için de kafi görülmeyen boşlukların mevcut olduğu görülmüş tasarı bu boşlukları doldurmak gayesi ile hazırlanmıştır." [627]

Matbuat Kanunu tasarısı, eski kanunla karşılaştırıldığında iki önemli değişiklik getirmişti. Bunlardan birincisi eski kanundaki gazete ve dergi çıkarmayı zorlaştıran bazı kayıtların kaldırılmasıydı. İkincisi ise basın yoluyla işlenen suçlara karşı cezai yaptırımlar getirmesiydi. Buna göre yeni matbuat kanunu tasarısı ile gazete ve dergi çıkarmak için idareden izin alma gereği ve gösterilmesi zorunlu olan mali teminat kaldırılmış, gazete ve dergi çıkaracak olanlarda aranan yüksek okul veya lise tahsili şartına gerek görülmemiş, gazete veya derginin çıkarıldığı yerin mülki amirine beyanname vermeden yayın yapan gazetecilere karşı cezalar arttırılmış, gazete çıkarma işleminin kolaylaştırıldığı böyle bir tasarı sonunda basın yolu ile işlenebilecek muhtemel suçlara karşı cezai yaptırımlar arttırılmıştı.[628]

Matbuat Kanunu tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında söz alan DP Milletvekilleri tasarıyı eleştirmiş, Hükümeti basını susturmaya çalışmakla suçlamıştır. DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes, kanun tasarısı ile ilgili olarak yazılmış olan Başbakanlık gerekçesini eleştirmekte ve Hükümetin basını *"yıkıcı bir kuvvet saltanatı"* olarak gördüğünü belirtmektedir.[629] Ayrıca 30.madde ile Bakanlar ve Milletvekillerine karşı basın yolu ile işlenen suçların 5 yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını eleştirmekte ve şunları söylemektedir:

"Şimdi Hükümet bu suçlar için bir seneden, beş seneye kadar hapis cezası hükmolunmasını teklif etmektedir. Mevcut cezai bir müeyyidenin şiddetlendirilmesi ancak o müeyyidenin taalluk ettiği suçları önleyememesi ve cemiyet nizamının bu yüzden ihlale uğraması halinde teklif olunabilir. 30 ncu maddede zikrolunan suçlar o kadar çok işlendi ve kanundaki cezalar tatbik edildiği halde önlenemediği gibi bir durum karşısında mıyız? Hayır. O halde? Yazı yazarken her vatandaş beş seneye kadar hapsolunmanın dehşeti içinde tenkidin semtine uğramamaya, tehlikeli mıntıkalardan çok uzaklarda kalmaya mecbur olacaktır. Burada ağır ceza vasfından maksat açıktır; tenkidi korkutarak asgariye indirmek. Şurasını da ilave etmek lazımdır ki bu suçların cezası hiçbir zaman bu kadar ağır olmamıştı." [630]

---

[627] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946, s.27.
[628] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946.
[629] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946, s.291.
[630] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946, s.294.

İstanbul Bağımsız Milletvekili Gazeteci Cihad Baban ise tasarıyı şöyle eleştirmiştir:

"Yalnız demokratik esaslara ve Anayasamıza intibak ettirmek üzere tahsil, teminat parası ve ruhsat gibi mani tedbirleri kaldırmağı münasip gören Hükümet vatandaşın en meşru hakkı olan müdafaa hakkını, Anayasa ile teyit edilmiş bulunan mahkemelerin aleniyeti prensibini ihlal eden hükümleri kaldırmamıştır." [631]

Görüşmelerin TBMM'de devamı sırasında gazeteci Cihad Baban ile Adnan Menderes ve Münip Berkan tarafından TBMM Başkanlığı'na iki ayrı önerge verilmiş ve tasarının ihtiyaçları karşılamadığı iddia edilerek reddi teklif edilmiştir.[632]

TBMM'nin 16, 17, 18 ve 20 Eylül 1946 tarihli toplantılarında, Matbuat Kanunu'nun maddeleri görüşülmüş ve kanun tasarısı 20 Eylül 1946 tarihinde kabul edilerek yasalaşmıştır.[633]

Matbuat Kanunu ile Bakanlara, TBMM üyelerine, devlet memurlarına basın yolu ile işlenen suçlara karşı 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası getirilmesi başta gazeteciler olmak üzere muhalefetin eleştirilerine neden olmuştur. Muhalefet, Matbuat Kanunu ile getirilen düzenlemeleri, tek parti döneminin otoriter idare anlayışı ile özdeşleştirmiş ve bu düzenlemeyi Hükümet aleyhinde kullanarak gazeteleri de arkasına almaya çalışmıştır.

Gazeteci Hıfzı Topuz'a göre; Matbuat Kanunu ile gazetelerin susacağı düşüncesi gerçekleşmemiş, tam tersine basın konusunda getirilen bu yasal düzenlemelerin ardından eskisinden çok daha dinamik gazetelerin sahneye çıktığı gözlenmiş ve 1946 yılını takibeden yıllar Türk basınının en renkli dönemi olmuştur.[634]

2.6. Sıkıyönetimin 6 Ay Daha Uzatılması ve Muhalefetin Tepkileri

Bakanlar Kurulu'nun 23 Kasım 1946 tarihli toplantısında, sıkıyönetimin 6 ilde sürdürülmesi ile ilgili kararı, 4 Aralık 1946 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı.[635] Başbakan Recep Peker imzalı Başbakanlık tezkeresi TBMM'de okundu. Buna

---

[631] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946, s.284.
[632] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 13 Eylül 1946, s.317.
[633] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 20 Eylül 1946, s.441.
[634] Hıfzı Topuz, **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973, s.171-176.
[635] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946, s.13.

göre Peker Hükümeti; İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde 23 Kasım 1940 tarihinde ilan edilmiş ve sonraki dönemlerde her 6 ayda bir uzatılmış olan sıkıyönetimin 6 aylık bir süre için bir kez daha uzatılmasını istemekteydi.

Tek partili dönemde uzatılması sırasında TBMM'de hiçbir karşı fikir ile karşılaşmayan sıkıyönetim kararı, bu defa bazı DP'li Milletvekillerinin eleştirileri ile karşılaştı. Konu ile ilgili söz alarak görüşlerini ifade eden DP'li Milletvekilleri, vatandaşın anayasa ile koruma altına alınmış olan temel haklarının, sıkıyönetim kararı ile sınırlandırılmaması gerektiğini vurgulayarak, İkinci Dünya Savaşı yıllarında ilan edilen sıkıyönetimin uzatılması için gereken şartların olmadığını ileri sürdü.

DP Milletvekili Refik Koraltan TBMM'deki konuşmasında konu ile ilgili şunları söylemiştir:

> *"Sıkıyönetimin yaptığı işlerden olarak yalnız son zamanda matbuatta seçimlere ait yazı yazdırmamak meselesini biliyoruz. Onun için, Sıkıyönetim temdidi bir parti, bir iç siyaset meselesi midir, memleketin müdafaası mıdır, bunun tayini lazımdır. Açık söyleyelim ki, biz bunu bir Milli Müdafaa meselesi addetmiyoruz."* [636]

DP Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan, hükümetin sıkıyönetimi uzatma isteğini eleştirdi ve şöyle dedi:

> *"...bu müessesenin süresi niçin uzatılmak isteniyor? Sual soruyorum. Cevabını ben vereceğim. Hükümet Sıkıyönetimi şunun için istiyor: 1.İstanbul'da toplanıp halk miting yapmasın. 2.Hükümet istediği zaman gazeteleri kapatsın..."* [637]

CHP'li Milletvekilleri sıkıyönetimin uzatılmasının gerekli olduğunu Sovyet istekleri ve Yunanistan'da başlayan iç savaş ile alakalandırarak dile getirdiler.

Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Mümtaz Ökmen, muhalefetin eleştirilerinin doğru olmadığını belirterek şunları söyledi:

> *"Bugün muhalefet matbuatı içerisinde haksız veya haklı, yerli veya yersiz bu kadar tenkit yapanlar vardır. Şimdiye kadar birisinin kapatılmasına, bilhassa Basın Kanununun tedvininden sonra, teşebbüs edilmiş midir? Dediler ki, mitinglere mani*

[636] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946, s.23.
[637] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946, s.25.

olmak için Sıkıyönetim kuruyorsunuz. Arkadaşlar izinsiz ve kanunsuz mitinglere mani olmak için Sıkıyönetime ihtiyacı yoktur. İçtimaatı Umumiye Kanunu valilere bu salahiyeti vermiştir." [638]

Sonuç olarak Peker Hükümetinin sıkıyönetimin 6 ilde uzatılması ile ilgili tezkeresi TBMM'de oylanarak kabul edildi.[639] Böylece Boğazlar çevresindeki 6 ilde sıkıyönetim 6 ay daha uzatıldı.

DP, İstanbul'u da içine alan sıkıyönetimin uzatılması kararını, hükümetin basını susturmak, vatandaşın anayasadan kaynaklanan temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamak amacıyla aldığı bir karar olarak değerlendirmiş ve bu kararı seçim meydanlarında CHP'ye karşı bir eleştiri olarak daima kullanmıştır.

2.7. Bazı DP'li Milletvekillerinin Mazbatalarının İptali ve Milletvekilliklerinin Düşürülmesi

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimlerden hemen sonra seçimler ile ilgili şikayetler ve yolsuzluk iddiaları ortaya atılmıştı. DP, 36 ilde yapılmış olan seçimlerin tümüne itiraz etmiş,[640] meclise girmiş 27 üyenin mazbatalarının iptalini istemişti.[641] Bunun üzerine TBMM'de 30 kişiden oluşan "Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu" oluşturuldu.[642] Haklarında itiraz veya şikayet bulunmayan milletvekillerinin seçim tutanakları onaylandı. Haklarında itiraz ve şikayet bulunan milletvekillerinin durumu görüşülmek üzere komisyona havale edildi.[643]

Görüldüğü gibi seçim sonuçlarına itiraz ve şikayetlerin çoğu DP'liler tarafından yapılmıştı. Buna rağmen, TBMM'de konunun görüşülmesi sırasında DP'li Zeki Rıza Sporel, Abdurrahman Munip Berkan ve Burhan Cahit Morkaya'nın seçim tutanakları incelenerek milletvekillikleri ile ilişkileri kesildi.

---

[638] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946, s.27.
[639] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946, s.27.
[640] **Cumhuriyet**, 13 Ağustos 1946, s.2.
[641] Mazbatalarına itiraz edilenler arasında 5 CHP'li Milletvekili de bulunmaktaydı. Bakınız: Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1966, s.336.
[642] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 1, 12 Ağustos 1946, s.12.
[643] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 1, 12 Ağustos 1946, s.13-19.

DP İstanbul Milletvekili Zeki Rıza Sporel hakkında milletvekilliğinin düşürülmesi için verilmiş, imzalı dilekçeler bulunmaktaydı. Emekli Yüzbaşı Zülfükâr Akdal, Sporel'in Milli Mücadele yıllarının başında Ankara'ya davet edildiğini ancak bu sırada İstanbul'da Baytar Subayı olarak görev yapan Sporel'in Kuva-yı İnzibatiye'ye katıldığını ve bu nedenle de askerlik görevinden Bursa Heyet-i Mahsusası'nca atıldığını ileri sürüyordu. TBMM Tutanakları İnceleme Komisyonu gerekli araştırmayı yaptıktan sonra Sporel'in kamu hizmetlerinin bir kısmından yasaklı olduğuna karar verdi ve milletvekilliğinin düşürülmesi yönünde bir rapor hazırladı.[644]

6 Aralık 1946 tarihinde Zeki Rıza Sporel'in milletvekilliğinin devam edip etmeyeceği TBMM'de görüşüldü. DP'li Milletvekilleri; Sporel'in Milli Mücadeleye gönül verdiğini, İstanbul'da kalmasının Milli Mücadeleyi desteklemediği anlamına gelmediğini, kendisinin İstanbul Milli Mücadelecilerinin emrinde M.M. Grubu'nda Miralay Esat Bey'in yanında çalıştığını, Esat Bey'in onu İstanbul'dan ayırmadığını, İstanbul Hükümeti tarafından ölüme mahkum edilen Kuva-yı Milliyeci Ahmet Ataman'ı gizlice evinde tedavi ederek görevine yolladığını, Kuva-yı Milliyeci Milletvekili Fikret Yüzaltı gibi birçoklarını işgal kuvvetlerinin baskı ve tehditlerine karşı koruduğunu, tek parti döneminde resmi görevler aldığını dolayısıyla kamu hizmetlerinden yasaklı olamayacağını, 1938 tarihli Af Kanunu ile Milli Mücadeleye karşı olan Yüzellilikler'in bile bağışlandığını ve nihayetinde Türk sporuna olağanüstü katkı ve hizmetleri bulunan Sporel'in Milletvekilliğinin devam ettirilmesi gerektiğini savundu.

CHP Milletvekillerinden General Eyüp Durukan, Sporel'in Milletvekilliğinin düşürülmesini istedi ve şunları söyledi:

> *"Ben Anadolu Ordusuna dahil olarak Felah Grubunun İmalat-ı Harbiye Mümessili idim. İstanbul ve civarındaki esliha ve mühimmatın ve askeri fabrikalara ait tezgah, âlât ve edevatın Anadolu'ya kaçırılmasıyla muvazzaftım. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye emir verdi; Milli Mücadelede Anadolu ordusuna dahil olarak çalışanların ve müzahir vaziyette bulunanların isimlerini bir cetvel halinde bildiriniz, dedi. Bu cetveller yapıldı, Erkanı Harbiye-i Umumiye Riyasetine takdim edildi...Eğer bu arkadaş hizmet etmişse, hatta müzahir olarak yani ikinci veya üçüncü derecede hizmet eylemişse mutlaka bu cetvellere isminin girmesi lazımdı. Farzımuhal olarak bu gibi*

[644] İstanbul Milletvekilliğine seçilen Zeki Rıza Sporel'in seçim tutanağı hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu Raporu için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946.

hizmette bulunmuş ve ismi de cetvele girmemiş olsun, öyle farzedelim. Nihayet Bursa Heyet-i Mahsusası'na çağrılmış ve gitmiş. Gittiği vakit ben hastaydım, yahut hemşirem hastaydı diyecek yerde ben İstanbul'da Merkez Kumandanı Esat Bey'in maiyetinde gizli olarak çalıştım deseydi bunu derhal Esat Bey'den soracaklardı o vakit Esat Bey hayatta idi ve bütün teşkilatta çalışan mesul arkadaşlardan soracaklardı. Bu suretle bu adam mahkum olmayacaktı... " [645]

CHP'li Fahri Kurtuluş, Sporel'in savunması için söylenenlere inanmadığını, asker kaçağı kanısında bulunduğunu, kanunlar üstü jüritik bir kararla da olsa Meclisin bu tutanağı reddetmesi gerektiğini bildirdi.[646] CHP Milletvekili Muhittin Baha Pars da, 4 yıl önce CHP'li Nasuhi Erzurumluoğlu'nun aynı konuda daha hafif bir durumdan dolayı tutanağının reddedildiğini hatırlatarak; "*...spor sahasındaki muvaffakiyet insana Türkiye Büyük Millet Meclisinde mevki vermez. Burası futbol sahası değildir, Türkiye Büyük Millet Meclisidir.*" [647] dedi.

TBMM Genel Kurulu bütün bu görüşmelerin ardından Tutanakları İnceleme Komisyonu raporunu haklı bularak Zeki Rıza Sporel'in Milletvekilliğini düşürdü.[648]

CHP'li Milletvekilleri tarafından Milletvekilliği düşürülen bir diğer isim DP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Münip Berkan'dı. Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu; Berkan'ın kazancını gizlemesi sonucu, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nce suçlu bulunduğunu ve bundan dolayı İstanbul Barosu tarafından avukatlık mesleğinden 1 ay süreyle men edildiğini raporunda belirtmiş ancak bütün bunların Berkan'ın Milletvekilliğine engel olamayacağı kanısına varmıştı.[649]

Konunun TBMM'de görüşülmesi sırasında CHP Tokat Milletvekili Nazım Poroy; Abdurrahman Münip Berkan'ın kendisi gibi İstanbul Barosuna kayıtlı bir avukat olduğunu, devlet parası ile Avrupa'da tahsil gördüğünü, hakimlik ve profesörlük yaptığını, buna rağmen devletin vergisini kaçırdığını, İngiltere'de vergi kaçakçılığının karaborsacılık gibi

---

[645] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.53.
[646] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.48.
[647] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.52.
[648] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.59.
[649] İstanbul Milletvekilliğine seçilen Abdurrahman Münip Berkan'ın seçim tutanağı hakkında İnceleme Komisyonu Raporu için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946.

namussuzluk sayıldığını söyleyerek, *"Böyle bir adamı aranıza alamazsınız, almayacaksınız."* dedi.[650]

DP'li Milletvekilleri ile CHP Manisa Milletvekili Yunus Muammer Alakant'ın Abdurrahman Münip Berkan'ı destekleyici konuşmaları etkili olamadı. CHP Milletvekili Nazım Poroy'un; Abdurrahman Münip Berkan'ın seçim tutanağı hakkındaki İnceleme Komisyonu raporunun reddine dair verdiği önerge 109'a karşı 246 oy ile kabul edildi.[651] Böylece Zeki Rıza Sporel'den sonra Abdurrahman Münip Berkan'ın da Milletvekilliği düşürülmüş oldu.

Milletvekilliğinden düşürülen bir diğer isim de DP İstanbul Milletvekili Burhan Cahit Morkaya'ydı. Seçim Tutanaklarını İnceleme Komisyonu raporunda, Morkaya'nın Dünya Savaşı sırasında yedek subay iken ordudan izinsiz ayrılmış olmasından dolayı 3 sene hapis cezasına çarptırıldığı ancak Kurtuluş Savaşı'ndan sonra çıkarılmış olan genel aftan yararlandığı için Milletvekili seçilmesine engel teşkil edecek bir durumun kalmadığı kanaatine varmıştı.[652]

Konunun TBMM'de görüşülmesi sırasında asker kaçaklığı ile suçlanan Morkaya aleyhinde bir hava esti. Diğer bütün Milletvekilliği düşürülen kişilerin savunmasını yapan Refik Koraltan, Morkaya'nın da savunmasını üstlenmişti. Koraltan, Morkaya'nın daha önce çıkarılmış olan Af Kanunu'ndan yararlandığını iddia ederek; *"Anayasa sarihtir, af istihsal edildikten, bütün netayici hukukiyesine müessir olan umumi af ilan edildikten sonra sırf bu meseleden dolayı günahları meydanda olan kimselerin Meclisten çıkarılmasına imkan yoktur."* [653] diyordu.

CHP Seyhan Milletvekili Dr. Makbule Dıblan ise Morkaya'nın Milletvekilliğinin düşürülmesi gerektiğini belirterek şöyle konuştu:

---

[650] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.59-64.
[651] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.75.
[652] İstanbul Milletvekilliğine seçilen Burhan Cahit Morkaya'nın seçim tutanağı hakkında Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu için bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 3 Şubat 1947.
[653] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 3 Şubat 1947, s.89.

"Arkadaşlar, Türk serhatları asker isterken, Türk vatanı müdafaa isterken, müdafaadan kaçmış, askeri vazifesini yapmamış olan bir insanın bu Yüksek Mecliste yeri yoktur..." [654]

Morkaya'nın Milletvekilliğinin düşürülmesi ile ilgili yapılan bütün tartışmalardan sonra, CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, TBMM Başkanlığı'na Tutanakları İnceleme Komisyonu raporunun reddine dair bir önerge verdi.[655] Kocagüney'in önergesi 79 ret oyuna karşı 290 oy ile kabul edildi.[656] Böylece bir DP Milletvekili daha CHP oyları ile TBMM'nin dışına itilmiş oldu.

Bağımsız Milletvekili gazeteci Cihad Baban, Tasvir gazetesinde yazdığı *"Kanun mu, His mi?"* başlıklı yazısında; kimlerin Milletvekili olamayacağının Anayasanın 12.maddesinde yazıldığını belirtmiş, 1938 yılında Atatürk'ün bile eski hesapların tasfiyesini faydalı görerek "Yüzellilik"leri affettiğini söylemiş ve *"İstiklal Mahkemesi kararlarına uymayanlar affediliyor da...Heyet-i Mahsusa kararlarına uymayanlar mı affedilmiyor?"* diye sormuştu.[657]

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise 14 Aralık 1946 tarihli yazısında iktidarın girişimi ile eski defterlerin yeniden açılmasını ve seçimle meclise gelen kişilerin mazbatalarının iptal edilmesini eleştirmiş ve *"İstiklal Mücadelesinde Başbuğluk eden en büyük Türk evladının tavsiyeye uğrattığı bir devri bunlar yeniden mıncıklamaya kalktılar."* diyerek CHP'nin tutumunun yanlış olduğunu belirtmişti.[658] Aynı makalenin devamında ise CHP Milletvekillerine seslenerek; *"Kararlarınızı hislere değil, kanuna uyarak almanız lazımdır. Hisler ölçü olunca, ipin ucu kaçar ve şimdi karşılaştığımız çirkin ve manasız dedikodulara yol açar."* dedi.

Bütün bunlar aslında DP'nin TBMM'deki durumunu zayıflatan gelişmelerdi. DP, 21 Temmuz seçimleri sonrasında TBMM'ye zaten 66 Milletvekili ile girmişti. Şimdi meclisteki sayısı daha da azalmıştı. Bu nedenle DP, CHP'nin DP'li Milletvekillerinin tutanakları onaylatmamasını bir parti meselesine dönüştürdüğünü düşünüyordu.[659] TBMM çatısı altında

---

[654] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 3 Şubat 1947, s.91.
[655] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 3 Şubat 1947, s.95.
[656] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 3 Şubat 1947, s.100.
[657] Cihad Baban, "Kanun mu, His mi?", **Tasvir**, 30 Kasım 1946, s.1.
[658] Nadir Nadi, "Bir Haftalık Dedikoduların Hüzün Veren Neticesi", **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1946, s.1.
[659] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 6 Aralık 1946, s.71.

meydana gelen bu gelişmeler ise iki parti arasındaki ilişkilerin daha da soğumasına neden oldu. İki parti arasındaki asıl kriz ise 1947 yılı bütçe görüşmeleri sırasında patlak verdi.

2.8. 1947 Yılı Bütçe Görüşmeleri

Bütçe görüşmeleri öncesinde DP ile CHP arasındaki ilişkiler giderek gerginleşmişti. DP İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü, 12 Aralık 1946 tarihinde Dikkat'te yayınlanan *"Tek Parti Zihniyetinin Değiştiğine Nasıl İnanabiliriz?"* başlıklı yazısında; iktidarı tek parti zihniyetini devam ettirmekle suçlamış, Matbuat Kanunu'nun İkinci Meşrutiyet'in Matbuat Kanunu'ndan daha geri olduğunu, sıkıyönetimin hiçbir tutarlı nedene dayanmadan uzatıldığını, Anayasa ve İçtüzük hükümlerinin önemsenmediğini, yönetim mekanizmasının çeşitli partilere karşı bir baskı aracı olarak kullanıldığını ve seçim şikayetlerinden hiçbirinin ciddiye alınmadığını belirtmişti.[660]

İktidar ile muhalefetin ilişkilerinin gerginleştiği bu ortamda 18 Aralık 1946 tarihinde TBMM'de bütçe görüşmeleri yapılmaya başlandı. Konu ile ilgili ilk sözü alan Başbakan Recep Peker, çok kısa bir süredir iktidarda oldukları halde önemli kararlar alarak, hükümet programı doğrultusunda çalışmaya devam ettiklerini belirtti.[661] Başbakandan sonra kürsüye gelen Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir bütçe ile ilgili bazı sayısal değerler verdi. Buna göre 1947 yılı giderler toplamı 1.136.215.530 lira, gelirler toplamı ise 1.021.232.000 liraydı. Gelirler ile giderler arasındaki 114.983.530 liralık açık ise iç borçlanma ile karşılanacaktı.[662] Maliye Bakanı bütçedeki açığın sebebini, savaş bitmesine rağmen ülke üzerinde büyük bir yük teşkil eden milli savunma masraflarına bağlıyordu. Diğer taraftan hükümetin para politikasını övüyor ve 7 Eylül kararlarının haklılığını savunuyordu.

2.8.1. Muhalefetin Meclisi Terketmesi

Maliye Bakanı'ndan sonra DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes kürsüye gelerek bütçe tasarısını eleştirdi. Menderes bütçenin 1 milyar 139 bin lira olduğunu, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin bütçeye getireceği yüklerle beraber bunun iki milyara yaklaşacağını, bu nedenle bütçedeki bazı harcamaların kısılmasını ve bazı işlerin daha sonraya bırakılmasını

---

[660] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.96-97.
[661] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 18 Aralık 1946, s.3-4.
[662] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 18 Aralık 1946, s.5.

önerdi. Menderes konuşmasının devamında hükümetin tarım ve ekonomi politikasını da eleştirerek şunları söyledi:

"Memleketin içinde bulunduğu bugünkü takatsızlık ve sıkıntı muayyen bir politika ve memleket görüşünün tabii neticeleri olarak karşımızda durmaktadır. İktisadi görüşler ve işlerdeki hatalar yanında yoktan memleket yaratmış olmak iddiası ve Türk Milletinin mahrumiyetlere göğüs germekteki emsalsiz tahammülü bu politikanın mesnetlerini teşkil etmiştir. Bu ıstıraplı akışa dur diyebilmek, işleri bu hale getiren ve gösterişe, kolaya kaçan görüş ve zihniyetten beklenemez. Bu müşahedemiz bir parti, şahıs görüşü değil memlekette son yüzyıl içinde görülen siyasi gelişme ve kaynaşmalarda ifadesini bulmuş bir hakikattir." [663]

Menderes'in hükümete ağır bir şekilde yüklendiği bu konuşması karşısında sinirlenen Başbakan Peker yeniden söz alarak Menderes'e şöyle karşılık verdi:

"Muhterem arkadaşlarım, Demokrat Parti adına dinlediğiniz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve pisikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir Devletin hayatını bir boşluk halinde ifade eden ruh haletinin akislerini dinledik." [664]

Başbakan Peker'in TBMM Genel Kurulu'na yakışmayacak bu sözleri karşısında DP Genel Başkanı Celal Bayar; *"Kalkın arkadaşlar, müzakereyi terk edelim."*[665] diyerek DP'li Milletvekilleri ile birlikte toplantı salonundan ayrıldı. Daha sonraki günlerde de DP Milletvekilleri TBMM görüşmelerine katılmadı. Demokrat Milletvekilleri Başbakan Peker'in DP Genel Başkanı Bayar'dan özür dilemesini aksi taktirde TBMM görüşmelerine katılmamaya devam edeceklerini açıkladı.[666]

TBMM'de iki parti arasında meydana gelen bu sıkıntılı durum, kendisine basında da yer buldu. Nihat Erim'in 19 Aralık 1946 tarihli Ulus gazetesinde *"Meclisi Terk Etmek Vazifeden Kaçmaktır"* başlıklı yazısında; Demokratların meclisi terk etmesinin çirkin bir

---

[663] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 18 Aralık 1946, s.23.
[664] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 18 Aralık 1946, s.23-24.
[665] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 18 Aralık 1946, s.24.
[666] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.98.

hareket olduğu vurgulanıyor, bu durumun *"iyi niyetli olmayan garip bir ruh haleti"* olduğu savunuluyor ve meclisi terketmenin *"acemilik"* olduğu iddia ediliyordu.[667]

Necmeddin Sadak, Akşam gazetesinde yayınlanan *"Bir Demokrat Partili Düşüncesi ile Dahi"* adlı makalesinde DP'lilerin meclisi terketmelerini eleştiriyor ve şöyle diyordu:

> *"Meclisi bırakıp gitmenin manası ve neticesi ne olabilir? Millet Meclisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin evi ve Demokrat Partisi de onun misafiri midir ki, herhangi bir ağır mukabele karşısında 'Ev sahibinden istiskal gördüm' diyerek yerini bırakıp dışarı çıkıyor."* [668]

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise *"Demokrasiye Veda mı?"* başlıklı yazısında, demokrasinin yaşatılması için çaba gösterilmesi gerektiğine dikkati çekerek, iktidarın 400 kişilik mecliste yer alan küçük bir muhalefet grubunu hırpalamasını doğru bulmamakla beraber, Demokratların da Meclisi terk etmelerini onaylamıyor ve Başbakanın pisikopat kelimesine karşılık vermeyen DP'yi eleştirerek, *"Eteklerinden çeken, ağızlarını tıkayan mı var?"* diyordu.[669] Ayrıca Nadi yazısında, telefonları dinlendiği iddia edilen Menderes'in telefon konuşmalarındaki *"süslü"* ve *"ipe sapa gelmez"* üslubunun da, Başbakan Peker'i etkilemiş olabileceğini belirtmekteydi.[670]

2.8.2. Siyasi Krizin Aşılması

Muhalefetin Meclis toplantılarına katılmaması üzerine Cumhurbaşkanı İnönü devreye girerek, Başbakan Peker ve DP Genel Başkanı Bayar ile ayrı ayrı görüştü ve Bayar'a Demokratların güvenliğinin sağlanacağı konusunda garanti verdi. İnönü daha sonra 22 Aralık 1946 gecesi DP Genel Başkanı Bayar ve DP Meclis Grup Başkanı Fuat Köprülü ile Çankaya Köşkü'nde görüştü. Bu sırada DP'nin TBMM'den tamamen çekilebileceği ve yeniden tek partili bir sisteme geçileceği konusunda söylentiler ortaya çıkmıştı.[671] İnönü, DP'li liderler ile 26 Aralık 1946 tarihinde bir görüşme daha yaptı.[672] Bu görüşmede DP'li liderlerden Meclis toplantılarına katılmalarını rica etti. Ertesi gün radyoda Cumhurbaşkanlığı'nın şu bildirisi yayınlandı:

---

[667] Nihat Erim, "Meclisi Terk Etmek Vazifeden Kaçmaktır", **Ulus**, 19 Aralık 1946, s.1.
[668] Necmeddin Sadak, "Bir Demokrat Partili Düşüncesi ile Dahi", **Akşam**, 25 Aralık 1946, s.1.
[669] Nadir Nadi, "Demokrasiye Veda mı?", **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1946, s.1.
[670] Nadir Nadi, **a.g.e.**, s.209.
[671] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.148.
[672] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.99.

"Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar ve Demokrat Parti Meclis Grup Başkanı Fuat Köprülü'yü davet ederek, Büyük Millet Meclisi'ndeki olay hakkında kendilerinden bilgi istemiştir. Parti ve Grup Başkanları, gördükleri muameleden üzüntü duyduklarını söylemişlerdir. Cumhurbaşkanı tarafından birinin haklı veya haksız olduğu konusu üzerinde durulmayarak, bir kısım Milletvekili arkadaşların üzüntülü olduklarından kendisinin de üzüntü duyduğunu bildirmiştir. Karşılıklı saygı ve iyi niyetin vücuduna, iki tarafın da yakın temasından dolayı, kesinlikle emin olduğunu bildiren Cumhurbaşkanı, şikayet gösterilerinin yeter görülmesini ve Meclis'teki normal çalışmanın sağlanmasını başkanlardan rica etmiştir." [673]

DP liderlerinin Cumhurbaşkanı ile görüşmelerinin ardından siyasi kriz aşıldı. DP Milletvekilleri dokuz günlük aradan sonra yeniden Meclisteki yerlerini aldı. Cumhurbaşkanının bu krizin aşılması sırasında takındığı partiler üstü tutum, DP'liler tarafından ileride Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılabileceği olarak yorumlandı. Diğer taraftan bu krizin çıkmasına neden olan Başbakan Peker'in de sonunun yaklaştığı ileri sürülmeye başlandı.[674]

30 Aralık 1946 tarihinde 1947 yılı Bütçe Kanunu tasarısı görüşmeleri tamamlanarak Bütçe Kanunu, 48 ret oyuna karşı 354 oy ile kabul edildi.[675] Tasarının kabul edildiği gün DP adına konuşan Menderes, Peker'in kendisine karşı sarfettiği sözlere şu şekilde yanıt verdi:

"Müsaadenizle bir nokta üzerinde şu kadarcığını arzedeyim ki şahıslara tecavüz etmek, kimsenin inhisarında değildir. Bu vadiye sapanlara aynı ağırlıkta sözlerle mukabele etmek mümkündür ve hatta bir haktır. Böyle bir hakkı kullanmaktan bizi menedecek hiçbir kuvvet yoktur. Ancak cevap vermemek, sükutla karşılamak suretiyle mevzu haricinde ve şahsiyat vadisinde sarfedilmiş bütün sözleri en layık şekilde karşılamış olacağımıza kaniiz. Zati müktesebat ve siyasi olgunluğu noksan olanların sözlerine asla ehemmiyet vermeyerek, bu yüksek kürsünün vakar ve ciddiyetini muhafaza etmek Demokrat Partinin daima şiarı olacaktır." [676]

---

[673] **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1946, s.1.
[674] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.458.
[675] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 30 Aralık 1946, s.848.
[676] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 30 Aralık 1946, s.836-837.

1947 Bütçesinin kabul edilmesi üzerine bir teşekkür konuşması yapan Başbakan Peker, siyasi ortamı da yumuşatmaya gayret göstererek şunları söyledi:

"Bu bütçeye iç inanı ile beyaz oy veren arkadaşların yanında inanmadıkları bir şeye kırmızı oy vermek gibi iç inanlarının ifadesini aksettiren muhalif partili arkadaşlar da vazifelerini yapmışlardır. Bu itibarla bütün Kamutaya, tümünüze birden samimi teşekkürlerimi arzederim...Hükümetiniz çalışırken sabit fikirlere, hodkâm duygulara saplanarak yalnız kendi hareketlerini beğenenlerin fikirlerine ve sözlerine itibar etmekle kalmayacak, bizim doğru bildiğimiz yolu yanlış sayarak eksik gördüklerini tamamlamak maksadını takibeden muhalif arkadaşların fikirlerinden de Devlet için hayırlı olanları bulunursa aynı dikkatle bunlara da yer vereceğiz." [677]

Krizin atlatılması ve muhalefetin Meclise geri dönmüş olması konusunda Ulus gazetesinde bir yazı yazan Nihat Erim, İnönü ve Köprülü'nün gösterdiği tutumu övüyor; *"Bütün bu sürçmeler, bir daha tekerrür etmeyecek acemilik devri rahatsızlıkları sayılmalıdır."* [678] diyordu.

Nadir Nadi, Cumhuriyet'te *"Kriz Bitti"* [679]; Necmeddin Sadak da Akşam'da *"Büyük Şefin Hareketi"* [680] başlıklı yazılarında, bunalımın bitmesinden duydukları sevinci dile getirdi. Bağımsız Milletvekili gazeteci Cihad Baban ise Tasvir'deki *"Demokrasi Ağır Bir İmtihan Atlattı"* başlıklı makalesinde; Cumhurbaşkanının partiler üstü hareketini övgüyle karşıladı. Demokratlara yöneltilen ithamların da doğru olmadığını belirterek şunları söyledi:

"[Demokratlara] evvela komünist dediler, bu iddia tutmadı, hatta zararlarının serpintileri Halk Partisine rücu etti. İrticaı körüklüyor dediler, bereket versin, bu vesile ile memlekette irtica diye bir tehlikenin kalmadığı sezilmiş oldu...Bu isnat da tutmadı. Memlekette, kökü dışarıda olan gayrı milli muhalefeti yere sermek davasında Demokrat Parti, Halk Partisi'nden geri kalmadı." [681]

DP yanlısı Vatan gazetesi yazarlarından Mümtaz Faik Fenik ise, 28 Aralık 1946 tarihinde yazdığı *"İki Parti Arasında Normal Çalışma Devri"* başlıklı yazısında, Cumhurbaşkanının tutumunu olumlu karşıladı ve İnönü'nün CHP liderlerine; *"Demokrat*

---

[677] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 30 Aralık 1946, s.848.
[678] **Ulus**, 31 Aralık 1946, s.1.
[679] Nadir Nadi, "Kriz Bitti", **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1946, s.1.
[680] Necmeddin Sadak, "Büyük Şefin Hareketi", **Akşam**, 27 Aralık 1946, s.1.
[681] Cihad Baban, "Demokrasi Ağır Bir İmtihan Atlattı", **Tasvir**, 28 Aralık 1946, s.1.

Parti'nin bütün isteklerini ve çalışmalarını kolaylaştıracaksınız! Bunun aksini hoş görmem!" dediğini ancak Başbakan Peker'in bu sözlere pek aldırış etmediğini anımsatarak, Cumhurbaşkanını tarafsızlığından dolayı övdü.[682]

Cumhurbaşkanı İnönü'nün devreye girmesiyle biraz durgunlaşan iktidar-muhalefet ilişkileri DP'nin Birinci Büyük Kongresi'nde "Hürriyet Misakı"nın ilanıyla yeniden gerginleşmiştir.

2.9. DP'nin Birinci Büyük Kongresi

1946 yılı sonlarında DP, İl Kongrelerini tamamlamıştı.[683] Sıra büyük kongreyi yapmaya gelmişti. DP Birinci Büyük Kongresi, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947 tarihinde Ankara'da Anafartalar Caddesi'nde[684] Yeni Sinema salonunda[685] 906 delegenin katılımı ile toplandı.[686] Kongrenin ilk oturumunda kongre başkanlığı için yapılan seçimler sonucunda Başkanlığa DP İstanbul İl Başkanı Prof. Dr. Kenan Öner, İkinci Başkanlıklara da TBMM tarafından Milletvekilliği mazbatası reddedilmiş olan Abdurrahman Münip Berkan ile Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu oybirliği ile seçildi.[687] Kongre Başkanlığı'na Egeli delegelerin aday olarak gösterdiği DP İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ seçilemedi.

Kongre Başkanı'nın seçilmesinin ardından Başkan Kenan Öner, DP Genel Başkanı Celal Bayar'ı kongre açış konuşmasını yapmak üzere kürsüye davet etti. Celal Bayar, yaptığı açış konuşmasında, 1946 yılının en önemli olayının DP'nin kurulması olduğunu söyledi ve *"1946 yılı, tarihimizde demokrasi hareketinin kökleşmeğe başladığı yıl olarak anılacaktır."*[688] dedi. Konuşmasının devamında iktidar partisinin DP'nin kuruluşu karşısında gösterdiği tavrı belirtti ve ortaya atılan muvazaa söylentilerine şu şekilde yanıt verdi:

> *"Partimizin kuruluşu bir emrivaki olunca, iktidar partisinin geniş bir müsamahası, hatta teşviki ile karşılaşmış bulunduğumuzu itiraf etmek lazımdır. İki parti adeta uzun zaman, birbirinin hasretini çekiyormuş gibi idiler. O kadar ki, iktidar*

---

[682] Mümtaz Faik Fenik, "İki Parti Arasında Normal Çalışma Devri", **Vatan**, 28 Aralık 1946, s.1.
[683] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.151.
[684] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.47.
[685] Mahmut Goloğlu DP Kongresi'nin Ulus Meydanı'ndaki Ulus Sineması salonunda toplandığını belirtmektedir. Bakınız: Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.151.
[686] Şevket Süreyya Aydemir, **a.g.e.**, 2.Cilt, 7.Basım, s.467.
[687] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.100.
[688] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.89.

partisinin gösterdiği bu ruh haleti, bir muvazaa karşısında bulunulduğu kanaatine yer açtı. Bu kanaatte karşıki partiyi de düşürten bir mana olduğundan şüphe edilemez. Halbuki Demokrat Parti, ne kimsenin emriyle, ne de müsamahasıyla kurulmuş bir parti değildir. Demokrat Parti, sadece kanunlarımızın verdiği hakka dayanılarak ve Türk milletinin olgunluğuna güvenilerek kurulmuştur." [689]

Konuşmasının bir bölümünde seçimlerin öne alınarak yapılmasına da değinen Bayar, CHP'nin bu tavrını eleştirerek, iktidarın amacının DP'nin kuvvetlenmesine fırsat vermeden seçime gitmek ve dört yıl daha ülkeyi yönetmek olduğunu söyledi.[690]

DP Genel Başkanı Bayar, konuşmasının sonuna doğru, demokratik gelişmeyi zorlaştıran bütün engellerin ortadan kaldırılmasına ve ulusal egemenlik ilkelerinin güvence altına alınması zorunluluğuna değinerek, delegelerin dikkatini üç önemli noktaya çekti ve şöyle dedi:

"...Bu esas prensiplerimizle hadiselerin bize telkin ettiği fikir ve düşünceler esaslara irsal edilmek ve mesele olarak kısaca ortaya konulmak icabederse bunları şu suretle tespit edebiliriz.

1.Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eden mahiyette olan ve Anayasamızın metnine veya ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması

2.Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensibini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması

3.Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü." [691]

Bayar bu üç meselenin halledilmesini; *"Türk demokrasisinin gelişmesi yolunda aşılması zaruri merhaleler"*[692] olarak görüyordu.

Kongrede, Bayar'dan sonra söz alan konuşmacıların çoğunluğu iktidarı eleştirirken, bazı delegeler de DP Milletvekillerinin Meclis çalışmalarına devam edip etmemesi üzerinde durdu. Daha sonra, Bayar'ın konuşmasında dikkat çektiği noktaların çok önemli olduğunu

---

[689] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.91.
[690] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.92.
[691] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.97.
[692] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.97.

vurgulamak açısından, "Ana Davalar Komisyonu" adı ile ayrı bir komisyon oluşturularak başkanlığına Adnan Menderes getirildi.

Kongrenin 8 Ocak 1946 tarihli oturumunda konuşan İzmir delegesi Rauf Onursal, DP Milletvekillerinin İnönü'nün aracılığı ile Meclise devam etmelerini eleştirerek bu konudaki kararı ancak kongrenin verebileceğini savundu. Ankara delegelerinden Samet Ağaoğlu; *"Bizi buraya hürriyet hasreti topladı. Şahıs idaresine zümre hakimiyetine son vermek kararı topladı."* diyordu.[693] Bir başka Ankara delegesi Osman Bölükbaşı ise; *"Dumlupınar, Sakarya günlerinde olgun denilen Türk Milleti neden dolayı 23 senedir taçsız ve tahtsız sultanlar tarafından idare ediliyor?"*[694] diyerek -Atatürk dönemi de dahil olmak üzere- CHP yönetimini eleştirdi.

İzmir delegelerinden Mustafa Kentli konuşmasında, Yargıtay ve Danıştay üyelerinden kurulacak bir yüksek mahkemenin Anayasaya uymayan yasaları saptamasını, idari ve askeri mahkemelere artık son verilmesini, seçim yasası ile Anayasaya aykırı yasaların derhal değiştirilmesini, yönetim ve polis örgütünün tarafsızlığının sağlanmasını istedi.[695] DP Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan da; CHP'nin tek parti dönemi yönetimini 2.Abdülhamit zamanına benzeterek şöyle dedi:

> *"Anayasanın münakaşa edilecek tarafı yoktur. Anayasa, millete olan borçlarını ödememiş bulunan CHP tarafından ihlal edilmiştir. CHP, Türk milletine olduğu gibi, Anayasaya da sırtını çevirmiştir. Yapılacak ilk iş, Anayasayı tadil etmek değil, Anayasaya aykırı kanunlar ile birlikte CHP'yi süpürüp atmaktır."* [696]

Parti kurucusu İstanbul Milletvekili Fuad Köprülü, daha ılımlı bir dil kullanarak, dış politikada CHP ile aynı görüşleri paylaştıklarını söyledikten sonra Meclis çalışmalarına devam kararının parti Meclis Grubu tarafından alındığına işaret etti.[697]

Kongrenin 9 Ocak 1947 tarihli üçüncü gününde yapılan oturumda, daha önce kurulan çalışma komisyonlarının raporları üzerinde duruldu. Bu raporlarda seçim yasasında yapılacak değişikliklerin, DP Meclis Grubu üyelerinin de katılacağı bir komisyon tarafından

---

[693] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.101.
[694] **Ulus**, 15 Ocak 1947, s.3.
[695] **Ulus**, 8 Ocak 1947, s.3.
[696] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.102.
[697] **Ulus**, 8 Ocak 1947, s.3.

belirlenmesi, Cumhurbaşkanlığı seçiminin tek dereceli seçimle Meclis tarafından yapılması, bir kişinin yalnız iki defa Cumhurbaşkanı olabilmesi, 40 bin kişi yerine 75 bin kişi için bir Milletvekili seçilmesi, Meclisin üye sayısının 240 olarak sınırlanması, TBMM'nin yanında ikinci bir meclisin bulunması, yasaların burada yeniden bir süzgeçten geçirilmesi, bir yüksek mahkeme kurarak, yasaların yorumu hakkının buraya verilmesi, "Bakan" yerine eskiden olduğu gibi "Vekil" kelimesinin kullanılması, bakanların Meclis dışından da seçilebilmesi, parti programına devletin ticaret yapamayacağına dair bir madde konması gibi konular üzerinde duruldu.[698]

Kongrede delegelerin en çok eleştirdiği konulardan biri de Tüzük Komisyonu'nun Milletvekili adaylarının parti Genel Merkezi tarafından belirlenmesi yolundaki önerisi oldu. Delegeler, bu öneriye şiddetle karşı çıkarak, böyle bir hareketin Halk Partisi zihniyetinin hortlaması olacağını ileri sürdü. Celal Bayar'ın konuşmasından sonra Milletvekili adaylarının Genel Merkez yerine İl İdare Kurullarınca belirlenmesi ancak Genel Merkeze itiraz hakkı tanınması kabul edildi. Ayrıca DP'nin kuruluşundan itibaren yaşanan önemli olayların, partililere yapılan zulüm ve işkencelerin yer alacağı bir "Beyaz Kitap" hazırlanması önerildi.[699]

2.9.1. Hürriyet Misakı'nın İlanı

Kongrenin 10 Ocak 1947 tarihli son oturumu gece geç vakitlere kadar devam etti. Bu son toplantıda DP Genel Başkanlığı'na 548 delegeden 541'inin oyunu alan Celal Bayar tekrar seçildi.[700] Gece yarısı saat 03.10 sularında Ana Davalar Komisyonu raporu okunarak alkışlarla kabul edildi. Bu raporda belirtilen isteklerin bir bildiri haline getirilip, adına "Hürriyet Misakı"[701] denilmesi yolunda, İzmir delegesi Mustafa Kentli'nin verdiği öneri benimsedi.[702] Aynı gece ilerleyen saatlerde kürsüye gelen Adnan Menderes, hükümeti bir kez daha eleştirerek şöyle dedi:

---

[698] **Ulus**, 10 Ocak 1947, s.3.
[699] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.103.
[700] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.50.
[701] Hürriyet Misakı'nın tam metni için Bakınız: Ek: 4.
[702] **Ulus**, 11 Ocak 1947, s.3.

"Devlet Partisi, Devlet kılıcını kuşanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır. Memleketin yürüdüğü demokrasi yolunda, hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalade büyük olmuştur." [703]

Hürriyet Misakı'nda; vatandaş hak ve hürriyetlerini kısıtlayan kanun hükümlerinin kaldırılması, vatandaş oyunun güven ve gizliliğinin sağlanması, seçim kanununda değişikler yapılması ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılması konularında, iktidar partisi tarafından bir yenilik getirilmediği taktirde, DP, Meclisten çekilme kararının doğal bir sonuç olacağını açıklamış ve CHP'yi bu konuda baskı altına almaya çalışmıştır.

2.9.2. Hükümetin ve Basının Hürriyet Misakı'na Tepkisi

DP Kurultayının aldığı kararlar özellikle Hürriyet Misakı, CHP yetkililerinin ve iktidar yanlısı basının tekrar muhalefete yüklenmesi sonucunu doğurdu. İktidar ve muhalefet ilişkileri gerginleşti. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı İnönü ile Bayar arasında siyasi havayı yumuşatmak amacıyla bir dizi görüşme yapıldı.[704]

Başbakan Recep Peker, İzmir'de 31 Mart 1947 tarihinde yaptığı bir konuşmada, Hürriyet Misakı'na karşı; polis, sıkıyönetim, matbuat ve seçim kanunlarını savundu. Seçime katılmanın her siyasal partinin görevi olduğunu belirterek, muhalefete İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını hatırlattı.[705] İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer ise DP'nin Meclisten çekilme tehdidini "Komünist taktiği" olarak nitelendirdi. İçişleri Bakanı, TBMM'nin 29 Ocak 1947 tarihli toplantısında, DP listesinden bağımsız Milletvekili seçilen Mareşal Fevzi Çakmak ile komünistlerin işbirliği içine girdiklerini belgelerle anlatarak, DP'yi kamuoyu karşısında zor durumda bırakmaya çalıştı.[706]

DP Kongresi'nde Ana Davalar Komisyonu'nun ele aldığı konular, iktidar yanlısı basının tepkisine neden olmuştur. Akşam gazetesinde Necmeddin Sadak, *"Celal Bayar'ın Nutku ve Eski İnhiraflar Devri"* başlıklı yazısında, Celal Bayar'ın eleştirdiği kanunların

---

[703] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.103.
[704] Turgay Uzun, a.g.e., s.98.
[705] **Ulus**, 1 Nisan 1947, s.2.
[706] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 29 Ocak 1947, s.66-76.

çıkarılması sırasında Bayar'ın CHP'de olduğu vurgulanarak, DP'yi ılımlı davranmaya çağırmıştır.[707]

Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde yayınlanan *"Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı"* adlı yazısında, DP'nin düşünce ve isteğinin ilkeler bakımından savunulamayacağını ileri sürerek, Demokratların Meclisi terk ettikleri günlerde de, İnönü'nün yansız bir Cumhurbaşkanı gibi hareket ettiğini, Demokratların İnönü'yü CHP'nin başından uzaklaştırarak, CHP'yi daha kolay bir şekilde yıkabileceklerini sandıklarını ve CHP'nin bu oyuna gelmemesi gerektiğini savunmuştur.[708]

Nihat Erim, Ulus gazetesinde *"Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra"* adlı makalesinde, Demokratların Meclisi terk etme tehdidinin demokrasi ve devlet fikrini ucuzlaştırdığını, demokrasiden yana olduğunu iddia eden bir siyasi partinin bu şekilde davranmasını doğru bulmadığını söylüyordu. Ancak bütün bunlara rağmen, DP Başkanlığına Celal Bayar gibi olgun ve vatansever bir devlet adamının seçilmiş olmasının demokratik gelişmeler için bir güvence sayılması gerektiğini açıklıyordu.[709]

Cumhuriyet gazetesi yazarı Nadir Nadi, *"Demokrasinin Alfabesi"* başlıklı makalesinde Celal Bayar'ın Kongreyi açış konuşmasında dile getirdiği konuları şu şekilde değerlendirmiştir:

> *"Celal Bayar sözlerinde haklıdır. Esasen şimdiye kadar tek parti sisteminin çerçevesi içinde yaşamamız bile, kendi başına milli ve bünyevi bir zaruretin ifadesi sayıldığına göre, o müddet zarfında çıkarılan antidemokratik kanunları da elbette mazur görmek icap eder. Anayasaya aykırı kanunlar tek parti sisteminin tabi bir neticesidir. Şimdi madem ki bu sistemi bırakıyor ve çok partili demokrasi rejimine giriyoruz, o halde tek partili devlet bünyesine ait kanunları da lağvetmek ve Anayasaya harfi harfine riayet edici bir yol tutmak zorundayız."* [710]

DP liderlerinden Fuat Köprülü, Kuvvet gazetesinde çıkan *"Hürriyet Misakı'nın Tefsiri"* adlı yazısında, Hürriyet Misakı'nın iktidar çevrelerince yanlış değerlendirildiğini,

---

[707] Necmeddin Sadak, "Celal Bayar'ın Nutku ve Eski İnhiraflar Devri", **Akşam**, 9 Ocak 1947, s.1.
[708] Hüseyin Cahit Yalçın, "Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı", **Tanin**, 14 Ocak 1947, s.1.
[709] Nihat Erim, "Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra", **Ulus**, 12 Ocak 1947, s.1.
[710] Nadir Nadi, "Demokrasinin Alfabesi", **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1947, s.1.

kendilerinin "azınlık tahakkümü yaratmak"la suçlandıklarını oysa bunun doğru olmadığını belirttikten sonra şunları söyledi:

"...[İktidar] Anayasa davasında bizim haklı taleplerimizi her ne sebeple olursa olsun savsaklamakta devam edecek olursa, demokrat Milletvekillerinin, millete verdikleri şeref sözünü yerine getirmekte tereddüt etmeyecekleri ve bu şartlar altında mecliste muhalefet mesuliyetini bir süs gibi omuzlarında taşımayacakları muhakkaktır." [711]

DP Genel Başkanı Celal Bayar, Yeni Sabah gazetesi muhabiri Cemalettin Saraçoğlu'na verdiği beyanatta, DP Kongresi'nin siyasi hayattaki önemini vurguladıktan sonra şunları dedi:

"Kongremizin Hürriyet Misakı diye adlandırılan kararının bir nevi ihtilal ve isyan kokusu taşıdığı hakkındaki mütalaaya gelince; bu karar hiçbir kötü tefsire yer vermeyecek açıklıktadır. Kanuni haklarını kullanmak, ihtilal veya isyan havası yaratmak manası asla tazammun etmez. Bu kararın partimizin bir iç işi olduğu kadar hiçbir baskı ve teaddi fikriyle de alakası olmadığını açıkça ifade edebiliriz." [712]

Sonuç olarak, DP'nin Birinci Büyük Kongresi iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri daha da keskinleştirmiştir. Bununla beraber, iktidar ile demokratik yöntemlerle mücadele edilmesini savunan DP'nin kurucularından oluşan grup, kongrede üstünlüklerini kabul ettirmiştir. İktidar ile daha sert mücadele edilmesini ve gerektiğinde kanun yollarının da zorlanmasını isteyen "aşırılar", DP içinde ayrılıklar olduğunun açık bir kanıtı olarak belirmiştir. Bu durum DP'nin parçalanacağının ilk işareti olarak değerlendirilebilir.

2.10.Kenan Öner-Hasan Ali Yücel Davası

Demokrasiye geçiş döneminin en ilgi çeken olaylarından biri de; DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ile Milli Eğitim eski Bakanlarından CHP Milletvekili Hasan Ali Yücel arasındaki "komünistlik" davasıydı.

---

[711] Fuat Köprülü, "Hürriyet Misakı'nın Tefsiri", **Kuvvet**, 14 Ocak 1947, s.1.
[712] **Yeni Sabah**, 20 Ocak 1947, s.1.

Sovyetler Birliği'nin 1945 sonrasında Türkiye üzerindeki bazı talepleri, Türkiye'de Sovyetlere karşı antipatik bir ortam yaratmış, böyle bir ortamda politikacıların, siyasi rakiplerine karşı kullandıkları en etkili silah komünistlik suçlaması olmuştu.[713]

İktidar Partisi, DP'nin kuruluş aşamasında, Türkiye'nin tanınmış komünistleri ile dirsek temasına girdiğini hatırlatarak Demokratları yıpratmak istiyordu. Son zamanlarda, DP listesinden Bağımsız Milletvekili seçilen Fevzi Çakmak'ın, aşırı solcularla işbirliği yaparak hükümete karşı İnsan Hakları Derneği'ni[714] kurması ise CHP'nin, demokratlara yönelttiği komünistlik iddialarını güçlendiriyordu.

TBMM'nin 29 Ocak 1946 tarihli toplantısında, CHP Giresun Milletvekili Ahmet Ulus'un "komünist tahriklerinden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığı'nca yapılan soruşturma" hakkındaki sözlü sorusuna İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer cevap verdi.[715] Bakan Sökmensüer konuşmasında, Türkiye'deki komünistlik faaliyetlerinin gelişim sürecini 5 farklı döneme ayırarak uzun bir şekilde anlattı. Komünistlerin iktidarı ele geçirmek amacıyla demokrasiyi kullandıklarını, bu nedenle kendilerini demokrasi aşığı olarak göstermeye çalıştıklarını söyledi. Türkiye'nin tanınmış komünistlerinden Tevfik Rüştü Aras ile Zekeriya Sertel arasında yazılmış bir mektubu vesika olarak göstererek, bu mektupta DP ileri gelenleri ile ilişkiye geçildiğini; Adnan Menderes'in, Celal Bayar'ın ve Fuat Köprülü'nün çıkarılacak olan "Görüşler" adlı dergide yazı yazmalarının sağlanmasının istenildiğini ve bu kişilerin bunu kabul ettiklerini aktardı.[716] 1946 seçimleri ile siyaset hayatına atılan Fevzi Çakmak'ın da kazanılması için komünistlerin faaliyete giriştiğinden ve Cami Baykurt ile Zekeriya Sertel tarafından Mareşale yazılan ve Tevfik Rüştü Aras tarafından götürülen mektuptan bahsetti. Mektupta kısaca şunlar yazmaktaydı:

> *"...zati devletlerinin Meclis kürsüsünden kısa, veciz ve fakat kati bir nutukla Meclisin, Hükümetin ve Cumhurreisinin gayrimeşru olarak kurulduğunu, böyle bir Mecliste bulunmakla onun mesuliyetlerine iştirak edemeyeceğinizi bildirerek çekilmenizi, gemisi batmak üzere bulunan bir amiral gibi bayrağınızı alarak dışarıda halkla beraber onun hakkını ve davasını müdafaa etmenizi en tabi ve zaruri bir*

[713] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.157.
[714] İnsan Hakları Derneği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.130-139.
[715] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 29 Ocak 1946, s.66-76.
[716] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 29 Ocak 1946, s.71.

hareket olarak görüyoruz. Bütün milletin böyle bir hareket karşısında arkanızdan geleceğinize emin bulunuyoruz." [717]

İçişleri Bakanı Sökmensüer, Mareşalin bu durumdan memnun olduğunu -Tevfik Rüştü Aras'ın Cami Baykurt ve Zekeriya Sertel'e yazdığı mektuptan anlaşıldığını- bildirerek, mektubu şöyle değerlendirdi:

"Bu mektup Büyük Millet Meclisi'nin meşru olmadığını millete göstermek için Demokrat Parti Meclis Grubunun Meclisi terk etmek hareketine teşvikte muvaffak olamayan solcuların Demokrat Partiden ümitlerini keserek Meclisin kanuni ve meşru durumunu baltalamak için Mareşal Çakmak'ı alet olarak kullanma yolunda ayartıcı teşebbüslere nasıl devam ettiklerini pek açık surette göstermektedir. Bu suretle Mareşal Çakmak'ın hizmet yıllarında kazandığı hürmet sermayesini Devleti yıkmak için bir tahrik sermayesi olarak kullanmak teşebbüsü azami kuvvetini bulmuş demektir." [718]

Adı mektup olayına karışan Mareşal Fevzi Çakmak bir beyanat vererek, solcuları koruyanın kendisi olmadığını, bunu asıl yapanın Halk Partili eski bir Milli Eğitim Bakanı olduğunu ileri sürdü.[719] İstanbul İl Başkanı Kenan Öner de basına Mareşal'i destekleyen bir demeç verdi. Öner demecinde Milli Eğitim eski Bakanlarından Hasan Ali Yücel'i komünistleri korumak, komünizmin yayılmasına yardımcı olmak ve ona birinci derecede hizmet etmekle suçladı.[720] Bunun üzerine Hasan Ali Yücel, yalan ve iftiralarla hakarete uğradığı gerekçesiyle Kenan Öner aleyhine dava açtı.[721]

Hasan Ali Yücel ile Kenan Öner arasındaki dava 17 Şubat 1947 tarihinde başladı. Kenan Öner yasalar gereği, kamu hizmeti gören bir kimseye, yapmakta olduğu görevinden ötürü yayın yoluyla iftirada bulunmakla suçlanıyordu. Ancak yine yasalar gereği, sanığın ispat hakkı mevcuttu. Kenan Öner mahkemede iddialarının arkasında olduğunu belirterek hakimden ispat hakkını kullanmak istediğinde bulundu. Hasan Ali Yücel'in avukatı Prof. Bülent Nuri Esen, Bakanların ispat hakkı kapsamına girmeyeceği düşüncesini savunarak

---

[717] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 29 Ocak 1946, s.71-72.
[718] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 4, 29 Ocak 1946, s.72.
[719] **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1947, s.3.
[720] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.157.
[721] Metin Toker, **a.g.e.**, s.241.; Tekin Erer, **a.g.e.**, s.426.

talebin reddedilmesini istedi. Mahkeme, davalının ispat hakkı istemeye hakkı olup olmadığını incelemek üzere duruşmayı 26 Nisan 1947 tarihine erteledi.

26 Nisan 1947 tarihinde yapılan duruşmada Kenan Öner'e ispat hakkı tanındı. Bunun üzerine Kenan Öner, davacı Hasan Ali Yücel'e yaptığı suçlamalarla ilgili bazı hususların ilgili resmi makamlardan sorulması talebinde bulundu. Hasan Ali Yücel'i zor durumda bırakacak sorular arasında; Bakanlar Kurulu kararı ile toplattırılan "48 Şair" adlı broşürü bir genelge ile okullara kimin tavsiye ettiği, 1943 yılında Köy Enstitülerinin birinde bir komünist yuvasının meydana çıkarılıp çıkarılmadığı, 1939 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki komünist çabalar hakkında Prof. La Comb tarafından verilen raporda nelerin yazdığı, Hasan Ali Yücel'in oğlu Can Yücel'in komünistliği hakkında Bakanlık Müfettişi Sami Akyol tarafından verilen raporun ne olduğu, komünist propagandası yapan yazılar yayımladığından hakkında kovuşturma yapılan Yurt ve Dünya Dergisi'ne Milli Eğitim Bakanlığı'nca yardım yapılıp yapılmadığı, köylere kadar yayıldığı İçişleri Bakanlığı'nca kabul edilen komünizmin hangi yollarla köylere kadar gittiği, Halil Vedat ile Pertev Naili Boratav'ın ortaklaşa yazdıkları Halk Şairleri Antolojisi adlı kitap Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişlerince komünist yayımı olduğu belirtildiği halde Bakanlıkça bu kitap için ne kadar para yardımı yapıldığı, 1941'te Zonguldak'ta ve 1944'te Ankara'da yakalanan komünist eğilimliler hakkındaki kovuşturmayı kimin durdurduğu, İlköğretim Genel Müdürü, İsmail Hakkı Tonguç'un sık sık Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gidip kalarak komünist propagandası yaptığı hakkındaki raporlarda nelerin yazılı olduğu bulunuyordu.[722]

11 Mayıs 1947 tarihinde yapılan duruşmada sorulan hususlara gelen cevaplar okundu. Cevap yazılarında komünistliği iddia edilen eğitimcilerin adları sıralanıyor ve bunların uyarılara rağmen Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından korunduğu belirtiliyordu. Adı geçen eğitimcilerin Türkiye'yi bir Sovyet Cumhuriyeti yapmak istedikleri, buna karşılık komünist olmayan Nihal Atsız'ın Bakanın emri ile bir hafta hapsedildiği, komünistlik ile suçlanan Nazım Hikmet'e cezaevindeyken Klasikler Dizisi'nden çeviriler yaptırıldığı iddia ediliyordu.

[722] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.158-159.

2 Ağustos 1947 tarihinde yapılan duruşmada ise tanıklar Köy Enstitüleri ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ndeki komünist faaliyetleri anlattı. Ertesi günkü gazetelerde konu ile ilgili haberler yayımlandı.[723]

Hasan Ali Yücel ile Kenan Öner arasındaki davanın sonucunda DP'li sanık Kenan Öner'in, Milli Eğitim eski Bakanı Hasan Ali Yücel hakkındaki komünistlik iddialarını ispatladığına ve bu sebeple hakkındaki iftira ve hakaret davasının düşmesine karar verildi. Daha sonra Hasan Ali Yücel davayı temyize götürmüş, Yargıtay kararı usul açısından bozmuş ancak bu sırada davalı Kenan Öner öldüğü için dava yarım kalmıştı.[724]

Hasan Ali Yücel ile Kenan Öner arasındaki dava yarım kalmakla birlikte, DP'li siyasiler mahkemenin Hasan Ali Yücel hakkında verdiği kararı CHP aleyhinde kullanmayı bildi. DP'liler CHP'yi komünistleri korumakla suçladı. CHP ise kamuoyu karşısında bu davadan dolayı zor bir duruma düştü.

2.11. 1947 Seçimleri

1947 yılında önce muhtar seçimleri daha sonra da 4 il için Ara seçimler yapılmıştır. Bu seçimler siyasi havayı biraz daha gerginleştirmiş, iktidar ile muhalefet arasındaki tartışmalara yenilerinin eklenmesine neden olmuştur.

2.11.1. 1947 Muhtar Seçimleri ve DP'nin Eleştirileri

1947 yılı Muhtar seçimleri 16 Şubat 1947 tarihinde yapıldı.[725] Muhtar seçimleri, Türk milletinin 1940'lı yıllarda köylü bir toplum olduğu düşünülürse, bütün partiler için, siyasetin kontrolü açısından oldukça önem arzetmekteydi. Gerek iktidar ve gerekse muhalefet açısından gergin bir ortamda yapılan seçimlerde olaylar çıktı. Özellikle Arslanköy, Çubuk ve Senirkent seçimlerinde istenmeyen olaylar meydana geldi. İçel iline bağlı Arslanköy'de seçim sonuçlarının bildirilmesinden hemen sonra, DP adayının kazanmasına rağmen Jandarma Komutanı tarafından seçimin yenilenmesine karşı çıkan ve CHP'li muhtarı istemeyen köy

[723] **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 1947, s.3.
[724] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.159.
[725] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.30.

kadınları ile Jandarma güçleri arasında çatışma çıktı.[726] Bu olaylar sırasında yaralananlar olması üzerine olaya yargı el koydu. Arslanköy Olayı ve daha sonra da Arslanköy Davası olarak bilinen ve uzun süre kamuoyunun ilgisini çeken bu davaya; sanık olarak 5'i çocuk olmak üzere, 20'si kadın ve gerisi de erkeklerden oluşan toplam 91 kişi katıldı. Dava Konya Ağır Ceza Mahkemesi'nde görüşüldü.[727] DP'lilerin ilgilendiği davada Arslanköy köylülerini yaklaşık 50 avukat ücretsiz savundu. Aylarca süren yargılama sonunda mahkeme heyeti, olaya neden olan görevliler hakkında soruşturma açılmasına karar verdi.[728]

Muhtar seçimlerinde, İçişleri Bakanlığı'na 59 ilden 184 seçime hile ve fesat karıştırıldığı yolunda şikayet gelmişti. Bu şikayetlerden 40'ı CHP, 112'si DP ve 32'si de Bağımsızlar tarafından yapıldı. Seçimlerde 38 ilin 79 köyünde çıkan olaylarda 7 kişi ölmüş, 167 kişi yaralanmıştı. Seçim güvenliğinin sağlanması amacıyla 1733 köye Jandarma kuvveti gönderildiği halde olayların önü alınamamıştı.[729]

Bu kadar gergin bir hava içinde geçen seçimlerin sonucunda 63 ilin 34.098 köyünden 31.000 köyde CHP, 1.328 köyde DP ve 1869 köyde de Bağımsız adaylar seçimi kazandı. Sadece 1 köyde de Çiftçi Partisi adayı muhtar olma hakkını elde etti. Bu sonuçlara göre CHP köy muhtarlıklarının % 91'ini kazanarak büyük bir başarı elde etti.[730]

Olaylı geçen Muhtar seçimleri DP tarafından büyük tepkiyle karşılandı. Adnan Menderes 26 Mart 1947 tarihinde Uşak'ta yaptığı bir konuşmada hükümeti suçlayarak şunları demişti:

> *"Kütahya ili dahilinde Muhtar seçimleri, köylerin % 70'inde tamamen kanunsuz yapılmıştır. Hatta bu köylerin hemen hepsinde seçime benzer bir muamele dahi cereyan etmemiştir."* [731]

DP Genel Başkanı Celal Bayar da, yayınladığı bir bildiri ile, çok partili sisteme geçilmesinden sonra yapılan dördüncü seçimlerde; CHP'nin iktidarı bırakmamak peşinde olduğunun görüldüğünü, muhtar seçimlerine hile karıştırıldığını, memurların ve jandarmanın

---

[726] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.113
[727] **Ulus**, 6 Eylül 1947, s.2.
[728] **Ulus**, 14 Ekim 1947, s.3.
[729] **Ulus**, 25 Nisan 1947, s.3.
[730] **Ulus**, 25 Nisan 1947, s.3.
[731] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.114

seçimlere müdahale ettiğini ve bir çok yerlerde sandıklara oy pusulalarının önceden yerleştirildiğini iddia etmiş ve şunları söylemişti:

> *"Eğer seçimler bütünüyle yasalara uygun bir biçimde yapılsaydı, yasal olmayan karışmalar olmasaydı ve yöneticiler tarafından baskılar yapılmasaydı, Demokrat Parti'nin büyük çoğunlukla seçimleri kazanacağı kesindi."* [732]

DP yöneticileri, Muhtar seçimlerinde kendilerine yapılan haksızlıkları ileri sürerek, Nisan ayında yapılacak ara seçimlere katılmama kararı aldı.[733] Demokrasinin oturtulmaya çalışıldığı bir dönemde, ana muhalefet partisinin seçimleri boykot etmesi, hem CHP için hem de Türk demokrasisi için sakıncalı bir durum yaratıyordu. Bu nedenle gerginliklerin azaltılması ve ılımlı siyaset adamlarının iş başına gelmesi, Türkiye'de demokrasinin yaşamını sürdürebilmesi için bir zorunluluk olarak belirmeye başladı.

2.11.2. 1947 Ara Seçimleri ve DP'nin Seçime Katılmama Kararı

DP'li yöneticiler, Muhtar seçimlerindeki olumsuzlukların yanı sıra, seçim yasasının yetersiz olduğunu, vatandaşlara baskı yapıldığını ve tek parti zihniyetinin ortadan kaldırılamadığını ileri sürerek, 6 Nisan'da yapılacak olan Ara Seçimlere katılmayacaklarını açıklamışlardı. 3 Nisan 1947 tarihinde yayımlanan DP bildirisinde; *"Seçim emniyeti kanunla sağlanmadıkça ve idare mekanizmasının tarafsızlığına imkan bırakmayan zihniyet değişmedikçe, seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz."* [734] deniyordu.

DP'nin Ara Seçimlere katılmama kararına tepki gösteren Başbakan Recep Peker, İzmir'de yaptığı bir konuşmada bu kararı eleştirerek, seçimlere katılmanın muhalefetin yapması gereken bir görev olduğunu belirtti ve DP'lilere İstiklal Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını hatırlattı.[735] Başbakan Peker, bu konuşması ile DP yöneticilerini adeta tehdit ediyor, DP'nin seçime katılmaması durumunda İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatılabileceğini ileri sürüyordu.

---

[732] **Vatan**, 5 Mart 1947, s.1.
[733] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.31.
[734] **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1947, s.2.
[735] **Cumhuriyet**, 2 Nisan 1947, s.3.

DP, Ara Seçimlere katılmama kararı almasına rağmen özellikle batı illerinde mitingler düzenleyerek, iktidarı eleştirmeye devam etti. DP'nin Kütahya mitinginde halka karşı bir konuşma yapan Adnan Menderes, Başbakanın İstiklal Mahkemesi tehdidine yönelik olarak şunları söyledi:

> *"Türk milletinin kalbindeki hürriyet aşkını söküp çıkarmağa kimsenin kudreti yetmez. Demokrat Parti dağılıyor, diyenlere onu bu memleketten silip süpürmek ve takatsiz bırakmak isteyenlere hitap ederek diyorum ki, Demokrat Parti'yi bu memleketten silip süpürmeğe muktedir iseniz, her vatandaşın, her Türkün kalbine ellerinizi sokup orada yanan hürriyet aşkını söküp çıkarınız."* [736]

1947 Ara seçimleri, iktidar ve muhalefetin siyaseti karşılıklı olarak gerdiği bir ortamda, 6 Nisan 1947 tarihinde; İstanbul, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ'da yapıldı.[737] DP'nin daha önce katılmama kararı aldığı seçimleri CHP adayları kazandı. Buna göre; İstanbul'dan Ali Rıza Arı, General Refet Bele, Dr. Nikola Fakaçelli, Mekki Hikmet Gelenbeğ, Dr. Mim Kemal Öke ve Dr. Akil Muhtar Özden, Kastamonu'dan Baki Tümtürk, Tekirdağ'dan Ekrem Pekel ve Balıkesir'den Orgeneral İzzettin Çalışlar, CHP'den Milletvekili oldu.[738]

Ara Seçimlere katılım oranı da oldukça düşük oldu. İktidar seçimlere katılım oranının %58, muhalefet %10 olduğunu iddia etti.[739] Bu oranlar, iktidar yanlısı Ulus gazetesinde %60,[740] DP yanlısı Kuvvet gazetesinde ise %15 [741] olarak bildiriliyordu.

Ara Seçimlerin ardından DP'li yöneticiler propaganda gezilerine devam etti. Mahmut Goloğlu, "Demokrasiye Geçiş" adlı eserinde, CHP'nin, Ara Seçimlere katılmayan DP'ye karşı kızgın olduğunu, DP mitinglerini engelleyici hareketlere giriştiğini ve bu nedenle Celal Bayar'ın Bandırma'da konuşmasını yapamadığını belirtmektedir.[742] Yine Adnan Menderes'in DP Bornova örgütünde yaptığı, TBMM'nin meşruiyeti ile ilgili konuşmayı yayımlayan İstanbul gazetelerinden "Tasvir" ve "Demokrasi", Sıkı Yönetim Komutanlığı'nca süresiz olarak kapatıldı, bu gazetelerin basımevleri mühürlendi.[743] İzmir'de yayımlanan "Yeni Asır"

---

[736] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.115.
[737] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.31.
[738] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 14,18 Nisan 1947.
[739] Emrullah Nutku, **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979, s.53.
[740] **Ulus**, 8 Nisan 1947, s.2.
[741] **Kuvvet**, 8 Nisan 1947, s.1.
[742] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.165.
[743] **Ulus**, 10 Mayıs 1947, s.3.

ve "Demokrat İzmir" gazeteleri ile Ankara'da yayımlanan "Kuvvet" gazetesi hakkında soruşturma başlatıldı ve sorumlu görülenler tutuklandı.[744]

İktidarın, 13 Haziran 1946 tarihinde Matbuat Kanunu'nda yaptığı değişikliklere rağmen, bazı gazetelerin Sıkı Yönetim Komutanlığı'nca kapatılması, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri olumsuz bir noktaya doğru sürüklerken, bazı Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının iktidar tarafından kaldırılmak istenmesi, TBMM'yi bir kez daha siyasi tartışmaların odağı haline getirdi.

2.12. Bazı Milletvekillerinin Yasama Dokunulmazlıklarının Kaldırılması ile İlgili Başbakanlık Tezkereleri

23 Mayıs 1947 tarihinden itibaren, TBMM'de bazı Milletvekillerinin yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması ile ilgili Başbakanlık tezkereleri görüşülmeye başlandı.[745] Hükümeti böyle bir harekete sürükleyen sebeplerin başında; ABD'nin Sovyet tehdidi karşısında, Türkiye ve Yunanistan'a Truman Doktrini doğrultusunda maddi yardım yapmayı düşündüğü bir dönemde, bazı muhalif milletvekillerinin uluslararası basına verdiği demeçlerin ve seçim meydanlarında söylediği sözlerin, Türkiye'de demokrasi olmadığı şeklinde bir görüntünün ortaya çıkmasına sebep olduğu düşüncesi olsa gerektir. Bu nedenle hükümet, muhalif milletvekillerinin hareketlerinden çekinmiş, bu konuda yazı yazan gazeteleri kapatmış, Türkiye'nin ihtiyacı olan ABD yardımının ülkeye gelmesi için çalışmıştır. Başkan Truman'ın Türkiye'ye yapılacak olan yardım tasarısını imzalamasının tam da bugünlere denk geldiği unutulmamalıdır.[746]

Yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması ile ilgili tezkerelerden biri Fuat Köprülü ile ilgiliydi. Esasen Başbakan Şükrü Saraçoğlu döneminde hazırlanmış olan Başbakanlık tezkeresi, TBMM'nin yoğun gündeminden ve genel seçimden dolayı Recep Peker dönemine sarkmış ve ancak 2 Haziran 1947 tarihinde görüşülebilmişti.

---

[744] Metin Toker, **a.g.e.**, s.248-249.
[745] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 23,26,28,30 Mayıs / 2,4,6 Haziran 1947.
[746] 22 Mayıs 1947 tarihinde Türkiye'ye yapılacak olan askeri yardımı görüşmek üzere General Oliver Başkanlığında bir ABD askeri heyeti Ankara'ya gelmiş, aynı gün ABD Başkanı Truman Türkiye'ye yapılacak olan yardım tasarısını imzalamıştır. Bakınız: Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 32.

DP İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü hakkında düzenlenmiş olan tezkerede, Köprülü'nün *"hariçte devletin itibar ve nüfuzunu kıracak şekilde devletin iç durumu hakkında asılsız haberler"* [747] yayınlamasından dolayı sanık durumuna düştüğü belirtilmekteydi. Başbakanlık tezkeresini görüşen Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan kurulu Karma Komisyon; İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü'nün 14 Mayıs 1946 tarihinde verdiği beyanat ile basın suçu işlediği kanaatine vardı. Ancak 7 Haziran 1946 tarihine kadar basın yolu ile işlenen suçlar hakkında, 14 Haziran 1946 tarihinde kabul edilen 4943 sayılı Af Kanunu'nun birinci maddesi doğrultusunda kovuşturma ve yargılama yapılamayacağı gerekçesi ile Köprülü'nün dosyası Hükümete iade edildi.[748]

TBMM Genel Kurulu Fuat Köprülü hakkında yazılan Karma Komisyon Raporu'nu kabul etmiş, böylece DP İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü, Af Kanunu'ndan yararlanmış, hakkında kovuşturma veya yargılama yapılmasına gerek kalmamıştı.

Bu dönemde TBMM'ye sunulan tezkerelerden biri de M. Talat Simer hakkındadır. Recep Peker imzalı Başbakanlık tezkeresinde; CHP Bursa Milletvekili olan Simer'in DP'ye hakaret ettiği ve bu nedenle yasama dokunulmazlığının kaldırılması istenmekteydi.[749] Anayasa ve Adalet Komisyonları'ndan kurulu Karma Komisyon konuyu değerlendirerek, Simer'in işlediği iddia edilen suçun Anayasa'nın 12. ve 27. maddeleri dışında kaldığı gerekçesi ile TBMM İç Tüzüğü'nün 180. maddesi doğrultusunda, yapılacak kovuşturma ve yargılamanın dönem sonuna bırakılmasına karar verdi.[750]

TBMM, CHP Bursa Milletvekili hakkında Karma Komisyon'un verdiği, yargılamanın dönem sonuna bırakılması kararını onayladı ve Simer'e dönem sonunda mahkeme yolu göründü.

Bu iki Milletvekilinden başka aralarında CHP'li, DP'li ve Bağımsız Milletvekillerinin de bulunduğu bir çok kişi hakkında, basın yolu ile işlenen suçlardan adi suçlara kadar bir dizi

---

[747] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 2 Haziran 1947. (Başbakanlık Tezkeresi tutanağın sonundadır.)
[748] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 2 Haziran 1947. (Karma Komisyon Raporu tutanağın sonundadır.)
[749] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 26 Mayıs 1947. (Başbakanlık Tezkeresi tutanağın sonundadır.)
[750] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, (Karma Komisyon Raporu tutanağın sonundadır.)

tezkere TBMM'nin gündemine gelmiş ancak yasama dokunulmazlığı gereği kovuşturma ve yargılamalar dönem sonuna bırakılmıştır.

2.13. Sıkıyönetimin Tekrar Uzatılması Sırasında Tartışmalar

Peker Hükümeti, iktidarının dördüncü ayında Sıkıyönetimin altı ilde altı ay daha uzatılması için TBMM'ye bir tezkere sunmuş, yapılan tartışmalardan sonra Genel Kurul bu tezkereyi onaylamıştı. [751] Bu karardan altı ay sonra kanuni süre dolduğu için Sıkıyönetimin uzatılması yeniden Meclisin gündemine geldi.

Başbakanlık, TBMM'ye sunduğu tezkerede; Sıkıyönetimin ilanı sırasında ortada bulunan sebepler ile sonraki uzatmaları gerektiren sebeplerin devam ettiğini, bu nedenlerle Boğazlar çevresindeki altı ilde Sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması gerektiğini belirtiyordu.[752]

Sıkıyönetimin uzatılması ile ilgili görüşmeler sırasında lehte ve aleyhte görüş sahipleri sırayla fikirlerini açıkladı. Konu ile ilgili söz alan DP Sinop Milletvekili Suphi Batur, Sıkıyönetimin ilan edilmesi için gereken şartların ortadan kalktığını belirterek şöyle dedi:

> *"Bugünkü şartlar altında Sıkıyönetim, süresinin uzatılması Anayasanın 86 ncı maddesi muvacehesinde fuzuli ve tamamen kanunsuz bir tasarruftan ibaret kaldığı apaçık bir hakikat olarak tezahür etmektedir...Zira Anayasa ile tesis edilen hürriyetlerin Sıkıyönetimle tahdit ve tadili demokrasi umdeleriyle asla telif kabul etmez. Bu kabil yollarla memlekette Demokrasiye gidildiğini inandırmağa imkan yoktur. Buna ne dahil kanar ne de hariç inanır."* [753]

DP Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer, yakın bir savaş durumu olmadığını bu nedenle Sıkıyönetimin ilan edilmesinin gerekmediğini belirttikten sonra Milli Savunma Bakanı'nın iki gazetenin kapatılması için Sıkıyönetim Komutanı'na yazılı emir verdiği hakkında söylentiler olduğunu bildi ve bakandan milleti bu konuda aydınlatmasını istedi.[754]

---

[751] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 3, 4 Aralık 1946.
[752] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.227.
[753] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.227.
[754] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.228-229.

Hasan Dinçer'in söylediklerine cevap vermek amacıyla söz alan Milli Savunma Bakanı Cemil Cahit Toydemir, bu iddiaların politik hava yaratmak amacıyla ortaya atıldığını ve kesinlikle yalan olduğunu ifade etti.[755]

CHP Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, geçen altı ay içinde ülkede ve dünyada barışın tesisi konusunda önemli sonuçların yaşanmadığını dile getirerek, Yunanistan'daki kanlı olaylardan bahsetti ve Sıkıyönetimin bir kez daha uzatılmasının yararları üzerinde durdu.[756]

DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, Sıkıyönetim idaresinin Anayasa ile kurulmuş hukuki bir kurum olduğunu ancak yetkilerini keyfi bir şekilde kullanmasından dolayı kanuni haklarının dışına çıktığını belirtti ve kaldırılmasını istedi.[757]

Sıkıyönetime en ilginç karşı çıkış CHP Denizli Milletvekili Reşad Aydınlı'dan geldi. Aydınlı, Sıkıyönetimin 15.kez Meclisten geçirilmek istendiğini, Sıkıyönetim Komutanlığı'na *"sınırsız yetkiler"* verildiğini belirterek şöyle dedi:

> *"Şimdi Hükümetten soruyorum, Sıkıyönetimi gerektiren, sizin bildiğimiz, bizim bir türlü akıl erdiremediğimiz şu fevkalade ahval nedir?... Benim şahsi kanaatime göre Hükümetin maksadı...Türkiye'nin en kuvvetli dimağı olan İstanbul'da baskıyı idame etmektir. Yani Demokrasinin kılıcını iktidara hizmet ettirmektir. Bu iş Demokrasinin gelişmesinin frenlenmesidir."* [758]

Bir CHP Milletvekilinin, Hükümetin getirdiği bir tezkereye karşı, muhalefeti destekler tarzda konuşması ne Hükümetin, ne CHP'nin, ne de Meclisin alışık olduğu bir durumdu. Esasen bu durum, CHP'de Başbakan Peker'in otoriter tutumuna karşı olan ılımların yavaş yavaş seslerini yükselteceklerine dair ilk işaretti.

Görüşmelerin devamında DP Afyonkarahisar Milletvekili General Sadık Aldoğan söz alarak, Sıkıyönetimin millete karşı yapılan bir saygısızlık olduğunu söyledi. Anayasadaki Sıkıyönetim tarifini *"mutlakiyet idaresine bile rahmet okutacak zalimane bir idare tarzı"*[759]

---

[755] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.230.
[756] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.230.
[757] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.231.
[758] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.231-232.
[759] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.240.

şeklinde yorumlayınca, oturumu yöneten Başkanvekili Feridun Fikri Düşünsel, İç Tüzüğün kendisine verdiği yetkiyi kullanarak, General Aldoğan'ı, kanuni bir idareye hakaret ettiği gerekçesi ile kürsüden indirtti.[760] Bunun üzerine meydana gelen gürültülerden dolayı Başkanvekili Düşünsel oturuma ara vermek zorunda kaldı. Oturumun ikinci kısmında kürsüye gelen Başkanvekili Düşünsel, DP Afyonkarahisar Milletvekili General Sadık Aldoğan'ın, *"milli vazifesini ifa eden bir Cumhuriyet müessesesi hakkında hakaretamiz sözler"* sarfetmesi nedeniyle kürsüden indirildiğini, ancak bunun bir cezayı da gerektirdiğini ifade etti. Aldoğan hakkında İç Tüzüğün 189. maddesi işletilerek, kendisine 15 gün süreyle Meclisten çıkarılma cezası verilmesi teklif edildi ve bu teklif Genel Kurul'da oylanarak kabul edildi.[761]

Görüşmelerin sonunda söz alan Başbakan Peker, Sıkıyönetimin gerekli olduğu konusunda şunları söyledi:

> *"Hangi gün şafak sökerken gözlerimizi açtığımız zaman memleket içinde istila kuvvetleri ile çarpışmaya mecbur kalacağımızı bilemeyiz...Türkiye'den toprak parçaları fiilen istenmiştir. Türk yurdunun Boğazlar bölgesinde müşterek müdafaa adı altında bir yabancı üst tesisi resmi nota ile bu devletten istenmiştir."* [762]

Başbakan Peker'den sonra söz alan DP lideri Celal Bayar, İstanbul'da Sıkıyönetimin uygulanmasının DP tarafından farklı yorumlandığını belirterek sözlerine şöyle devam etti:

> *"İstanbul hala müesseseleriyle, neşir vasıtalariyle bütün memleketimizde birinci derecede bir şehir olmak vasfını muhafaza etmektedir, orada matbuat baskı altında kaldığı zaman, itiraf etmek mecburiyeti vardır ki, bütün memleket matbuatı ve basını tazyik altındadır. Biz bunu bu suretle mütalaa etmekteyiz."* [763]

Sıkıyönetimin uzatılması ile ilgili tartışmaların sonunda, DP Milletvekillerinden Hasan Dinçer ve Suphi Batur'un Sıkıyönetimin reddedilmesine yönelik önergeleri kabul edilmedi ve Sıkıyönetimin uzatılması kararı CHP'li Milletvekillerinin oyları ile TBMM'den geçti.[764]

---

[760] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.240.
[761] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.241.
[762] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.249.
[763] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.254.
[764] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 5, 28 Mayıs 1947, s.256.

2.14. 12 Temmuz Beyannamesi ve İnönü'nün Hakemliği

Peker Hükümeti döneminde, CHP ile DP arasında giderek artan gerginliğe dur demek için, her iki tarafın ticaretle uğraşan iki politikacısı harekete geçti. Bunlardan biri DP Ankara İl Başkanı Üzeyir Avunduk, diğer ise CHP Ankara İl İdare Heyeti üyesi Vehbi Koç'tu. Bu iki kişinin girişimi sonucunda Başbakan Peker ile DP lideri Bayar'ın görüşmeleri sağlandı. Ancak bu görüşmelerden olumlu bir sonuç alınamadı.[765]

Gerginliğin arttığını, ancak uzlaşı girişimlerinden bir sonuç çıkmadığını gören Cumhurbaşkanı İnönü, duruma partiler üstü bir tutumla müdahale etti. 7 Haziran 1947 tarihinde DP lideri Bayar'la Çankaya Köşkü'nde bir görüşme yaptı. Bu görüşmeler 14, 17 ve 24 Haziran tarihlerinde sürdü. Bu görüşmelerin partiler arası ilişkiler ile ilgili olduğu basında yer alan haberlerden belli oluyordu.

Asım Us, Vakit gazetesinde yazdığı yazısında CHP ile DP'nin balayına hazırlandıklarını söyledi.[766] Cumhuriyet gazetesinde çıkan "İsmet İnönü – Celal Bayar Görüşmeleri ve CHP" başlıklı haberde, bazı CHP'lilerin bu görüşmeleri; *"Muhakkaktır ki, iç politikada bir devir kapanmış ve yeni bir devir açılmıştır."* sözleri ile yorumladığı belirtiliyordu.[767] Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin gazetesinde yazdığı "Partiler Arasında Anlaşma Yolu" başlıklı yazısında, partiler arasındaki ilişkilerin düzelmesi için ilk adımı CHP'nin atması gerektiğini belirtiyor,[768] Nadir Nadi ise Cumhuriyet gazetesindeki "İyi İşaretler" başlıklı makalesinde şunları söylüyordu:

> *"Dünyanın gidişi öyle gerektiriyor. Şimdi demokrasiler hakim. Bizde de bir ikinci parti kurulsun; hem ortalığa şirin görünür, hem de bildiğimizi okuruz! Dedik mi, ne kadar ustalıklı davransak da memleketi karıştırmaktan, rejimin bünyesini zayıf düşürmekten başka bir hedefe varamayız...Samimi olarak demokrasiyi istiyorsak, milletimize de bütün kalbimizle inanacağız. Yolumuzda cesaretle, azimle yürüyeceğiz. Bir defa hürriyet mekanizmasının hukuki kadrosunu meydana getirdikten sonra, söz yalnız millete ait olacaktır."* [769]

---

[765] Mehmet Kabasakal, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1991, s.175.
[766] Asım Us, "Muhalefet Lideri ile Yapılan Mülakat", **Vakit**, 17 Haziran 1947, s.1.
[767] **Cumhuriyet**, 25 Haziran 1947, s.2.
[768] Hüseyin Cahit Yalçın, "Partiler Arasında Anlaşma Yolu", **Tanin**, 5 Temmuz 1947, s.1.
[769] Nadir Nadi, "İyi İşaretler", **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1947, s.1.

24 Haziran 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı İnönü ile görüşmesinden sonra yurt gezisine çıkan DP lideri Bayar, DP'nin Sivas İl Kongresi'nde partililerine Cumhurbaşkanı ile olan görüşmelerini anlatarak şunları söyledi:

> *"Cumhurbaşkanından baskının kaldırılması için delaletlerini rica ettim; herhalde hükümetle görüştükten sonra olacak, baskının kaldırılacağını hükümetin vadettiğini söylediler."* [770]

Bayar'ın Sivas'ta partililerine anlattıklarının gazetelerde yayınlanması üzerine[771] Başbakan Peker sert bir demeç verdi ve *"Gazetelerde çıkan nutkun bu parçası bende hayret uyandırdı."* [772] diyerek, hükümetin baskı yaptığı yolundaki ithamları reddetti. Bunun üzerine Bayar, Vatan gazetesine bir demeç vererek, Peker Hükümeti'ni, memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürmekle suçladı.[773]

Karşılıklı suçlamaların doruk noktasına ulaştığı bir sırada 11 Temmuz 1947 tarihinde radyoda Cumhurbaşkanı İnönü'nün bir bildirisi yayınlandı.[774] 12 Temmuz 1947 tarihinde gazetelerde de yayınlanan bu bildiride; iktidar ile muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin bir düğüm halini aldığı ve bu düğümü bizzat Cumhurbaşkanının çözeceği bildiriliyor, hükümetin baskı yapıldığı iddialarını kabul etmemesi ve muhalefetin de kanun dışı metotlarla çalıştıkları ithamlarını reddetmesi karşılıklı bir teminat olarak kabul ediliyor, muhalefetin şikayetlerinde abartılı da olsa haklı olduğu, DP'nin kanuni bir parti olarak çalıştığı vurgulandıktan başka, muhalefetin iktidarın sahip olduğu haklara ulaşmasını temin için Cumhurbaşkanının her iki partiye eşit uzaklıkta çalışacağı belirtiliyordu.[775]

Türk siyasi tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olan bu bildiri, "12 Temmuz Bildirisi" olarak anılmaktadır. Cumhurbaşkanı İnönü bu bildiri ile her iki partiye eşit uzaklıkta olduğunu belirterek, "tarafsız Cumhurbaşkanı" ilkesini hukuki olmasa da fiilen uygulamaya sokmuştur. Bu bildiri ile iktidar ve muhalefet arasındaki anlaşmazlıkların çözümünde hakem rolünü üstlenen İnönü, bir taraftan muhalefetin güvenini ve sempatisini kazanmaya çalışmış, diğer taraftan muhalefetin şikayetlerinde haklı bir taraf olduğunu söyleyerek, otoriter eğilimli Başbakanını tasfiye hareketini başlatmıştır. Dünyada demokratik yönetimlerin üstünlük

---

[770] **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1947, s.2.
[771] Şerafettin Pektaş, **a.g.e.**, s.226.
[772] **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1947, s.3.
[773] **Vatan**, 8 Temmuz 1947, s.2.
[774] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.34.
[775] 12 Temmuz 1947 Cumhurbaşkanlığı Bildirisi için bakınız: Ek-5.

kazandığı bir dönemde, Türkiye'de çok partili demokrasinin yerleşmesi için, muhalefete elini uzatmış ve demokratik sistemi koruma altına almıştır.

12 Temmuz Bildirisi'nin ortaya çıkardığı bir çok önemli sonuç vardır. Bunlardan ilki, şüphesiz Başbakan Peker'in istifası ile sonuçlanacak sürecin başlamış olduğudur. Muhalefetin şikayetlerinde haklı olduğunu söyleyen Cumhurbaşkanı, otoriter eğilimli Başbakan ve onun parti içindeki destekçilerine karşı, CHP içinde ılımlılığı savunan ve bu nedenle Peker'e muhalif olan yeni bir hizbin doğmasına neden olmuştur. CHP Milletvekili Hilmi Uran "Hatıralarım" adlı eserinde konuyu aktarmış ve şunları yazmıştır:

> *"Benim Genel Sekreterliğim zamanına tesadüf eden mühim iç meselelerimizden birisi de Cumhurreisi sayın İnönü ile Hükümet Reisi merhum Recep Peker arasındaki münasebetlerin, gün geçtikçe gergin bir hale gelerek, nihayet günün birinde Recep Peker'in istifasıyle bu münasebetlerin kopuvermiş olmasıdır...Peker her münasebet düştükçe etrafında bulunanlara İnönü'nün yüksek devlet adamlığı vasıflarından daima sitayişle bahseder...fakat bir Başvekil olarak da hareket istiklaline daima sahip kalmak ister...Zannederim bu da İnönü ile bağdaşamamalarının esaslı sebebini teşkil ederdi...Nitekim bu gayret [Peker'in İnönü'ye karşı Meclis'te çoğunluğu arkasına almak istemesi] İnönü'nün de Peker'e karşı Meclis'te mukabil bir hizip yaratmak istemesi neticesini vermiştir. Cumhuriyet Halk Partisi tarihinde 'Otuzbeşler' diye anılan hizip işte budur."* [776]

12 Temmuz Bildirisi'nin ikinci bir sonucu -hatta ilkinden de ilginç olanı- DP'nin parçalanmasına neden oluşudur. DP, 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra öyle bir deprem yaşamıştır ki, neredeyse Meclis içindeki grubunun yarısını kaybetmiştir. DP içerisinde, 12 Temmuz Bildirisi'ni yüzeysel bir hareket olarak gören, Hürriyet Misakı'nın uygulanarak, milletin sinesine dönülmesini savunan aşırılar, DP'den kopmuştur. DP'deki bu kopuş hareketi aslında DP'yi homojenleştirecek, 12 Temmuz Bildirisi ile DP'nin şikayetlerindeki haklılığının dile getirilmesi, bu partinin kamuoyundaki itibarını arttıracaktır.

12 Temmuz Bildirisi ile Amerikan Yardımı Antlaşması'nın aynı gün imzalanışı arasında da bir tesadüf olmasa gerektir. Truman Doktrini ile Sovyet yayılma alanı sayılan ve bu nedenle ABD tarafından koruma alanı olarak ilan edilen Türk toprakları için yapacağı

---

[776] Hilmi Uran, **a.g.e.**, s.476.

maddi yardım antlaşmasının imzası, Türkiye'nin demokrasi arabasını, karşısına çıkan en keskin virajdan devirmeden geçtiği günde gerçekleşmiştir.

12 Temmuz Bildirisi, Türk basınında olumlu eleştiriler ile karşılanmıştır. Ulus gazetesinde Cumhurbaşkanının bildirisini yorumlayan Nihat Erim; *"[12 Temmuz Bildirisi] bizi iç politikamızda rejimi tamamen normalleştirici yolların başına getirmiştir."* [777] diyerek, bildirinin demokrasi açısından önemini vurgulamıştır. 13 Temmuz tarihinde Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde, bu bildiri hakkında şunları yazmıştır:

> *"Devlet Reisi tarafından yayınlanan demeç bu itibarla rejimimizin tarihinde bir ileri merhale değerindedir... Partiler arasında tercih yapan, birine hizmet etmek emeli ile diğerine çelme takan idare amirleri bulunursa, ne ileri ne de geri bir hürriyet rejiminin yurdumuzda yaşadığından bahsetmeğe elbette imkan bulunamaz. Yeni hayatımızı düzenlemesini istediğimiz kanun değişiklikleri mutlaka gerçekleştirilecektir. Sayın Cumhur Başkanının sözleri bize daha iyi günler müjdeleyen işaretlerle doludur."* [778]

DP'li eski Bakanlardan Rıfkı Salim Burçak, 12 Temmuz Bildirisi ile muhtemel bir ihtilalin engellendiği yorumunu getirmiş ve şunları söylemiştir:

> *"İnönü iktidar muhalefet çatışmasının dorun noktasına çıktığı bir sırada ateşi birden söndürerek çok olumlu bir sonuç elde etmiş, muhtemel bir patlamanın önüne geçmişti. Zira o tarihlerde orduda bir kaynaşma vardı ve politika hayatına bir müdahale edilmesi amacı ile subaylar arasında kurulan örgütler oldukça yayın bir hale gelmişti."* [779]

2.15. CHP'de Hizip ve Peker Hükümeti'nin İstifası

Cumhurbaşkanı İnönü'nün yayımladığı 12 Temmuz Bildirisi, Başbakan Recep Peker'i hem partisi içinde hem de kamuoyunda zor duruma düşürdü. Başbakan, Cumhurbaşkanının partileri uzlaştırıcı nitelikteki gayretlerinin emredici olamayacağını, bunların ancak tavsiye niteliğinde kabul edilmesi gerektiğini ve İnönü'nün anayasal yetkilerini aştığını

[777] **Ulus**, 12 Temmuz 1947, s.1.
[778] Nadir Nadi, "İnönü'nün Demeci", **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947, s.1.
[779] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.130.

düşünmekteydi.[780] Bu nedenle 12 Temmuz Bildirisi'ni kendisini bağlayıcı olarak kabul etmedi.

Başbakan Peker, 12 Temmuz Bildirisi sonrasında karşısında sadece muhalefetin değil, bundan böyle Cumhurbaşkanının da olduğunun farkına vardı.[781] Cumhurbaşkanı ile Peker arasında 12 Temmuz Bildirisi sonrasında başlayacak olan mücadele, CHP'yi iki ayrı hizbe ayırdı. Bu hizipler farklı adlar ile anıldı. Başbakan Peker'i destekleyenlere "Pekerciler", Peker'e karşı Cumhurbaşkanını destekleyenlere ise "İnönücüler" adı verildi. Peker'i destekleyenler, muhalefete karşı sert tedbirler alınması eğiliminde olanlardı. İnönü'yü destekleyenler ise, ılımlılı bir politika takip edilmesini savunuyorlardı. Bunlar, Nihat Erim liderliğindeki genç CHP'lilerdi.

Temmuz ayında çalışma yapmayan TBMM Genel Kurulu, Ağustos ayında sadece üç gün toplandı. Bu sırada siyasi nabız partilerin gruplarında atmaktaydı. Başbakan Peker, Cumhurbaşkanı tarafından düşürüldüğü durumun içinden, Mecliste parti grubundaki arkadaşlarının güvenlerini tazeleyerek çıkmak istedi. 26 Ağustos 1947 tarihinde toplanan CHP Grup Toplantısı'nda partililerden güvenoyu istedi. Başbakan Peker, 303 Milletvekilinin oyu ile güven tazeledi. Ancak CHP'de ilk defa bir grup toplantısında 34 kişi Başbakan'a güvensizlik oyu verdi. CHP'li Memduh Şevket Esendal'ın da oylamaya daha sonra katılmasıyla bu sayı 35'e yükseldi. Bu durum, tek partili gelene alışmış CHP için olağanüstü bir durumdu.[782]

CHP Genel Sekreteri Hilmi Uran'a göre CHP'de 35'ler Hizbinin doğmasına neden olan kişi CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ydü. Çünkü 35'ler arasında İnönü'ye yakınlığı ile tanınan kişiler bulunuyordu.[783]

Peker Hükümeti'nin yapılan grup toplantısında güvenoyu almasını eleştiren Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı "Hava" başlıklı yazısında, hükümeti şöyle eleştiriyordu:

"Bu hükümet iktidar yerinde kaldıkça, çok partili, eşit haklı, normal bir parlamento hayatına kavuşmamıza imkan el vermeyecektir. CHP Meclis Grubu, bu

[780] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, s.79.
[781] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.226.
[782] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.175.
[783] Hilmi Uran, **a.g.e.**, s.476.

hükümete güvenoyu vermekle şimdiye kadar ki gidişe taraflı olduğunu açığa vurmakta ve hürriyet rejimini kösteklemeye çalışan Peker'in sorumluluğuna ortaklık etmektedir." [784]

Nadir Nadi, 35'ler hareketi için yazdığı 29 Ağustos tarihli yazısında; *"35 delikanlının temsil ettiği yeni ruh, HP safları arasında gerçekten 35 rakamıyla çerçevelendirilemeyecek kadar yaygındır."* [785] diyordu. Nadi, "Atmosfer" başlıklı yazısında da, CHP'de uyanan muhalefet hareketi için şu değerlendirmeyi yapmaktaydı:

"Halk Partisinde uyanan yeni cereyan, hem partinin, hem de yurdumuzdaki hürriyet idaresinin yarını bakımından parlak ümidler taşıyor. Bugün 35, yarın 135, derken 335 kişi ile içinde yaşadığımız devrin esprisini partiye maletmek mümkündür ve öyle görünüyor ki, bu fazla gecikmeyecektir. Mesele, gerçekten bir hükümetin çekilmesi ve ötekinin gelmesi ile ilgili değildir. Bir buçuk yıldan beri içine girmeğe çalıştığımız bir sistemin, en kısa zamanda, bütün unsurlarıyle yurdumuzda gerçekleşmesi lazımdır. 12 Temmuz Beyannamesi ile Cumhur Başkanı bu noktaya açıkça işaret etmiştir." [786]

Necmeddin Sadak, Akşam gazetesinde yazdığı makalesinde, görüş ayrılıklarını demokratik gelişme olarak kabul ediyor ve şöyle diyordu:

"Her parti grubunun her meselede her hükümete mutlaka ittifakla itimat reyi vermelerinin zaruri ve faydalı görüldüğü devirlerden çok şükür uzaklaşıyoruz." [787]

CHP Parti Grubunda güvenoyu alan Peker, partisindeki muhaliflerin ve basındaki yazıların etkisiyle kabinesinde değişikliğe gitti. Başbakan Peker, kabinede yapılacak değişikler ile ilgili grubunun onayını almak için CHP Parti Grubunu 4 Eylül 1947 tarihinde toplantıya çağırdı. Bu toplantıda hükümet aleyhindeki oyların 47'ye yükseldiği görüldü.[788]

Başbakan Peker, kabinesinde değişiklik yaparak; Milli Savunma, İçişleri, Ekonomi, Ticaret, Tarım ve Çalışma Bakanlarını değiştirdi. 5 Eylül 1947 tarihli Cumhurbaşkanlığı tezkeresinde; Milli Savunma Bakanlığı'na İzmir Milletvekili Münir Birsel'in, İçişleri

---

[784] Nadir Nadi, "Hava", **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1947, s.1.
[785] Nadir Nadi, "Söylenenler ve Görülenler", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1947, s.1.
[786] Nadir Nadi, "Atmosfer", **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1947, s.1.
[787] Necmeddin Sadak, "Parti Grubu Hükümete Niçin İtimat Reyi Verdi?", **Akşam**, 28 Ağustos 1947, s.1.
[788] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.35.

Bakanlığı'na Erzurum Milletvekili Münir Hüsrev Göle'nin, Ekonomi Bakanlığı'na Diyarbakır Milletvekili Cavit Ekin'in, Tarım Bakanlığı'na İzmir Milletvekili Şevket Adalan'ın, Çalışma Bakanlığı'na Ekonomi Bakanlığı'ndan çekilmiş olan Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta'nın ve Ticaret Bakanlığı'na da vekaleten Maliye Bakanı Halid Nazmi Keşmir'in getirildiği bildirilmekteydi.[789]

Başbakan Peker, kabinesinde değişiklik yapmasının ardından 9 Eylül 1947 tarihinde Başbakanlık görevinden istifa etti.[790] Başbakan Peker, Cumhurbaşkanı'na gönderdiği istifa mektubunda, sağlık durumunun bozulmasını ileri sürüyordu.[791] Ancak, Asım Us'a göre Peker'in istifasının gerçek sebebi, parti grubuna yaptığı "Başbakanlık ile Parti Başkan Vekilliği görevlerinin birleştirilmesi" önerisinin reddedilmesiydi.[792] Diğer taraftan CHP içinde siyasi görevi ne olursa olsun, bir kişinin Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ile mücadele edebilmesi kolay bir iş değildi. Nitekim "şahinler" olarak adlandırılan grubun başını çeken Peker'in, Cumhurbaşkanı İnönü'nün başlattığı yumuşama politikasının CHP içinde de benimsenmesi üzerine istifa ettiği kabul edilmelidir.

Başbakan Peker'in görevinden çekilmesi, kamuoyunda bir şaşkınlık yaratmadı. 12 Temmuz Bildirisi'nin ardından, Cumhurbaşkanı ile arası açılan Peker'in iktidarının ömrünün uzun olmayacağı anlaşılmıştı. DP Genel Başkanı Bayar da; *"Peker kabinesinin çekilmesi bizim için sürpriz olmadı, bunu bekliyorduk. Hadiseler bizi haklı çıkardı."* [793] demişti.

Peker Kabinesinin iktidardan inmesi DP için bir kazanımdı. DP'nin yaptığı eleştiriler yerine ulaşmış, sonuç vermişti. Peker'in yerine geçecek kişinin muhalefete kulak vereceği, beklenilen demokratik yasaları Meclis'ten geçireceği, en azından iktidar muhalefet ilişkileri açısından yeni bir dönemin başlayacağı beklentileri ve ümitleri ortaya çıktı. Bu sırada Cumhurbaşkanı, Peker Hükümeti'nde Dışişleri Bakanlığı yapan Trabzon Milletvekili Hasan Saka'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi.[794]

---

[789] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 5 Eylül 1947, s.652.
[790] **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1947, s.2.
[791] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 8 Ekim 1947, s.665.
[792] Asım Us, **Atatürk, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Hatıraları**, İstanbul, Vakit Matbaası, 1966, s.716.
[793] Mustafa Dinçer, a.g.e., s.116.
[794] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 8 Ekim 1947, s.665.

3. HASAN SAKA HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ

3.1. Birinci Saka Hükümeti Dönemi

3.1.1 Birinci Saka Hükümeti'nin Kurulması

Peker'in 9 Eylül 1947 tarihinde istifa etmesinin ardından, aynı gün Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Hasan Saka'nın belirlediği kabine, 10 Eylül 1947 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı.[795] Hasan Saka,[796] 16. Cumhuriyet Hükümeti'nde şu kişilere yer verdi:

Başbakan	: Hasan Saka
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Faik Ahmed Barutçu
Devlet Bakanı	: Mustafa Abdülhalik Renda
Adalet Bakanı	: Şinasi Devrin
Milli Savunma Bakanı	: Münir Birsel
İçişleri Bakanı	: Münir Hüsrev Göle
Dışişleri Bakanı	: Necmettin Sadak
Maliye Bakanı	: Halid Nazmi Keşmir
Milli Eğitim Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer
Bayındırlık Bakanı	: Kasım Gülek
Ekonomi Bakanı	: Cavit Ekin
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Dr. Behçet Uz
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Şevket Adalan
Tarım Bakanı	: Tahsin Coşkan

[795] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 8 Ekim 1947, s.665.

[796] Hasan Hüsnü Saka, 1886 yılında Trabzon'da doğdu. Mercan İdadisi'ni, Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. Divanı Muhasebat Mülazımı olarak devlet hizmetine girdi. Yüksek öğretim için gittiği Fransa'da 'Ecole Libre des Sciences Politiques'i bitirdi. 1916'da Eskişehir Sancağı Bölge İktisat Müdürü oldu. 1918 yılında Mektebi Mülkiye'de iktisat dersleri okuttu. Son Osmanlı Mebuslar Meclisi'nde Trabzon Mebusu oldu. Meclisin dağılmasının ardından 1920 yılında İaşe Umum Müdürlüğü Teftiş Heyeti Müdürü oldu. Ankara'da TBMM'nin daveti üzerine 1921'de Trabzon Mebusu olarak Milli Mücadele'ye katıldı. Aynı yıl Maliye, 1922 yılında İktisat ve Ticaret Vekilliklerinde bulundu. Lozan Konferansı murahhas heyeti içerisinde İkinci Başkan olarak görev aldı ve antlaşmayı imzalayanlardan biri oldu. 1942 yılında Saraçoğlu Hükümeti'nde Dışişleri Vekili olarak görev aldı ve bu sıfatı ile San Francisco Konferansı'na katıldı. Recep Peker Hükümeti'nde de bu görevine devam eden Saka, Peker'in Başbakanlıktan çekilmesinden sonra 10 Eylül 1947 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 16. Hükümeti'ni kurarak Başbakan oldu. 1 Haziran 1948 tarihinde tekrar hükümet kurmakla görevlendirilen Saka, Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra 1949 yılında CHP Meclis Grubu Başkan Vekilliği'ne seçildi. 1950 seçimlerinden sonra bu görevinden ayrılan Hasan Saka, 1960 yılında İstanbul'da öldü.

Ulaştırma Bakanı	: Şükrü Koçak
Ticaret Bakanı	: Mahmut Nedim Gündüzalp
Çalışma Bakanı	: Tahsin Bekir Balta

3.1.2. Birinci Saka Hükümeti'nin Güvenoyu Alması

10 Eylül 1947 tarihinde 16. Cumhuriyet Hükümeti'ni kuran Hasan Saka, TBMM'nin açılmasına daha üç hafta bulunmasına rağmen, TBMM'nin toplanmasını sağladı ve ülkenin güvenoyu almamış bir Hükümetle üç hafta yönetilmesini engelledi. Bu durum güvenoyu görüşmeleri sırasında İstanbul Bağımsız Milletvekili Adnan Adıvar tarafından gündeme getirildi. Milletvekili Adıvar, Başbakanı bu hareketinden dolayı kutluyor ve bu hareketin, *"mevcut ise fena bir teamülü kaldırmış, mevcut değilse yeni ve güzel bir teamülü koymuş..."*[797] olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Başbakan, Hükümet programını, güvenoyu görüşmelerinden iki gün önce muhalefete vererek, muhalefeti program hakkında haberdar etti. Böylece Recep Peker Hükümeti'ne karşı muhalefetin yönelttiği eleştirilerden kendisini ve hükümetini korudu.

Güvenoyu görüşmeleri sırasında ilk sözü Başbakan Hasan Saka aldı. Saka konuşmasında hedeflerinin; *"memlekette gittikçe gelişen bu sistemin [çok partili demokratik sistem] ve onun temeli saydığımız siyasi emniyetin inkişafını sağlamaya çalışmak..."* [798] olduğunu söyledi.

Hükümet programını eleştirmek için söz alan DP Kütahya Milletvekili Adnan Menderes, Hükümet Programının, görüşmelerden iki gün önce DP'ye verildiğini, bunun olumlu bir gelişme olduğunu belirterek Başbakana teşekkür etti. Sözlerinin devamında CHP'ye karşı eleştirilerini saymaya başladı. Menderes, programı *"müphem"*, *"müstereddit"*, *"vuzuhtan mahrum"* olmakla nitelendirdi. Hükümet Programını, 25 senedir iktidar tecrübesi olan CHP için yetersiz buldu. Programda, "CHP'nin memlekette geniş bir demokrasi tesis ettiği" şeklindeki görüşü eleştirerek, memlekette CHP'den önceki dönemlerde de çok partinin yaşandığını, o dönemlerdeki kanunların bugünkü bazı kanunlardan daha demokratik olduğunu vurgulayarak şöyle dedi:

---

[797] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.675.
[798] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.675.

"Cumhuriyet bir hükümet kalıbı olarak ve şekil halinde kaldıkça, iktidar karşısında vatandaşın şahsi ve siyasi hak ve hürriyetleri tanınmadıkça, Devlet telakkisinde otoriter zihniyet terkedilmiş sayılmaz." [799]

Menderes sözlerini tamamlarken, Saka Hükümeti'nin 12 Temmuz Bildirisinin açmak teşebbüsünde bulunduğu devrin eşiğinde tereddütler içinde sallandığını söyledi.

Adnan Menderes'ten sonra programın lehinde söz alarak kürsüye gelen CHP Tunceli Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel, sıkıyönetim konusuna değinen Menderes'in - sıkıyönetimin amacının muhalif basının kontrol edilmesi- yolundaki iddialarına katılmadığını belirterek; *"Bugün bizim memlekette mevcut olan matbuat hürriyeti zannederim başka memleketlerde az vardır, belki de yoktur. Gazeteci arkadaşlarımızın vicdanlarına hitap ederim. Ne yazmak istiyorlar da yazamıyorlar?"* deyince İstanbul Bağımsız Milletvekili gazeteci Cihad Baban oturduğu yerden; *"Dört ay kapandık."* şeklinde cevap verdi.[800]

DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik programda, hükümetin hayat pahalılığını azaltacağı yolundaki vaatlerini ne suretle gerçekleştireceğini belirtmediğini eleştirerek bu konuda hükümete yol gösterdi. Buna göre hayat pahalılığına üretim azlığının, ulaştırma konusundaki zorlukların ve 7 Eylül kararları sonucunda Türk parasının değerinin yabancı paralar karşısında düşürülmesi sonucu ithal mallarının fiyatlarının artmasının sebep olduğunu belirtti.[801]

DP Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik; *"Bugünkü müzakere mevzuunu teşkil eden Hasan Saka Kabinesinin programı da bundan evvelkilerdeki ruh haletini, ifade tarzını ve zihniyetini, tezatlar serisini aynen taşımaktadır."* [802] diyerek, yeni kabinenin CHP'nin önceki hükümetlerinden bir farkının bulunmadığını söyledi.

İstanbul Bağımsız Milletvekili gazeteci Cihad Baban, yeni hükümetin programını yetersiz buldu ve programı şu şekilde eleştirdi:

"Üzerinde hep birlikte ittifak edeceğimiz iki nokta, yani, Milli bir politika halinde ayakta tuttuğumuz dışişlerimizle, yine milli bir politika olan demokrasimizi

[799] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.677.
[800] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.683.
[801] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.686.
[802] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.689.

sağ, sol diktatörlüklere sürükleyecek ifratçı hareketlerden koruyan hususlar müstesna, diğer noktalar üzerinde kafi derecede tatmin edilmemiş bulunuyoruz." [803]

DP Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan, hükümet programının ana davasının; nüfusunun % 81'i çiftçi olan bir memlekette tarım işleri olması gerektiğini, ancak programda tarım işlerine gereken önemin verilmediğini üzüntü ile karşıladıklarını belirtti.[804]

Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, ülkedeki mesken problemine dikkati çekerek, hükümet programının bu problemi çözmek amacıyla alacağını vadettiği önlemlerin yetersizliğinden bahsetti.[805]

DP Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, Hasan Saka kabinesinin eskinin bir devamı olduğunu savunarak ve şöyle dedi:

"Hasan Saka programını okudu, bizden güvenoyu istiyor. Saraçoğlu ve Recep Peker Hükümetlerinin baskı siyasetini tasvip eden; aynı yolda yürüyeceğini söylerken siyasi emniyetin inkişafını sağlamaya çalışacağını bildirerek tek parti otoriterliği ile demokratlığı telif etmek istiyor ve tezada düşüyor." [806]

Hükümet programı lehinde söz alan CHP Kocaeli Milletvekili Nihat Erim, 12 Temmuz Beyannamesi'nin hükümet programının asıl ruhunu teşkil ettiğini belirterek şunları söyledi:

"Muhalif partili arkadaşların sözleri arasında beni en ziyade endişe ile üzerinde durmaya sevkeden husus şu oldu: Bazı muhalif muhterem arkadaşlarım, Hasan Saka Kabinesinin programında 12 Temmuz zihniyetinin kafi derecede hakim olmadığı hissine kapılmış bulunuyor. Hatta bunlardan birisi 12 Temmuz Beyannamesinin artık bir hayalden ibaret kaldığından bahsetti. Bendeniz bu noktai nazara asla iştirak etmemekteyim... 12 Temmuz Beyannamesi bir hayal olamaz. Bundan sonra bu milletin hayatında geçecek her dakika, her an 12 Temmuz Beyannamesinin yarattığı havanın daha salim bir şekil, daha salim bir hal alması uğrunda sarfedilen gayretlerle olacaktır. Hasan Saka Kabinesi 12 Temmuz

[803] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.691.
[804] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.704.
[805] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.707.
[806] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.710.

Beyannamesinin yarattığı zihniyet içinde iktidara gelmiştir. O zihniyet içinde iktidarda kalacaktır ve o zihniyetin memlekette hakim olmasına çalışacaktır... " [807]

Görüşmelerin sonunda tekrar söz alarak kürsüye gelen Başbakan Hasan Saka eleştirilere cevap verdi. CHP'nin amacının Türkiye'de demokrasiyi yerleştirmek olduğunu, bu nedenle Adnan Menderes'in eleştirilerinin doğru olmadığını belirtti. Adnan Menderes ise Başbakana doğru oturduğu yerden; " *Biz Hükümet Reisini dinlemek isterdik, Parti Reisini değil.* " diyerek, Hükümet başkanını particilik yapmakla suçladı.[808]

Görüşmelerin sonunda güven oylamasına geçildi. Hükümete güvenoyu verenler beyaz, vermeyenler kırmızı, çekinserler yeşil oy pusulası kullandı.[809] 54 kişinin katılmadığı oylamada, Hasan Saka Hükümeti, 411 oydan 49 kırmızı oya karşı 362 beyaz oyla TBMM'den güvenoyu aldı.[810]

3.1.3. Birinci Saka Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler

3.1.3.1. CHP 7. Olağan Kurultayı

İktidar ile muhalefet arasında 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra oluşan olumlu havaya rağmen geçen üç ay içerisinde iktidar partisi tarafından somut bir adım atılmadı. Muhalefet, iktidardan 12 Temmuz Bildirisi doğrultusunda fiili düzenlemeleri yapmasını, somut kanun tekliflerini getirmesini bekliyordu. 12 Temmuz Bildirisi iktidar ile muhalefet arasında bir anlamda mütarekeydi. Gerçek barış, ancak antidemokratik yasaların yerine demokratik yasaların çıkarılması ile sağlanabilecekti. Bu nedenle gözler Kasım 1947 tarihinde toplantıya çağrılan CHP 7. Büyük Kurultayı'na çevrildi.

CHP 7. Olağan Kongresi'nden hemen önce, Ulus gazetesinin Başyazarı Falih Rıfkı Atay, 21 yıldır çalıştığı gazetesinden ayrıldı. Atay, siyasi yaşamında Peker'i desteklemiş ve özellikle 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra tıpkı Peker gibi o da görevinden ayrılmak zorunda kalmıştı. Atay'ın koltuğuna ise Cumhurbaşkanının desteklediği Nihat Erim oturmuştu.[811]

---

[807] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.715-716.
[808] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.718.
[809] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.734.
[810] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 6, 13 Ekim 1947, s.734.
[811] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.37.

CHP Kurultayından önce TBMM'nin 8.Dönem 2.Toplantı yılı da, 1 Kasım 1947 tarihinde açıldı. Cumhurbaşkanı İnönü, konuşmasını yapmak üzere TBMM Genel Kurul salonuna girdiğinde CHP'lilerce ayakta alkışlanırken, DP Milletvekilleri yine ayağa kalkmadı ve Cumhurbaşkanını alkışlamadı.[812] İnönü, yaptığı açış konuşmasında; *"...geçirdiğimiz sene zarfındaki gelişmeyi demokrasi tarihimiz ehemmiyetli ve hayırlı bir devre olarak yadedecektir."* [813] diyerek, şunları söyledi:

> *"Memnuniyetle söyleyebiliriz ki, demokratik hayatımız, iki ana parti ile şimdiden kurulmuştur. Bundan sonra demokrasi, bu ana partilerin karşılıklı çalışmaları içinde gelişecektir. Şimdi idare mekanizmasının siyasi partilerle münasebetlerini sağlam ve sarsılmaz kanuni temeller üzerine yerleştirmek birinci derecede ehemmiyetlidir. İdare cihazımız vazife yaparken, siyasi partilerden birinin herhangi bir siyaset adamının iltizam veya sistemini düşünmeyecek derecede kuvvetli olacaktır. Bunun için, idare adamlarımızın kanuni partilere karşı eşit bir surette tarafsız ve adaletli olmasında ne kadar ısrar etsek yerindedir."* [814]

Cumhurbaşkanının konuşmasından sonra TBMM Başkanlığı seçimlerine gidildi. Kullanılan oylardan 322'sini alan CHP İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir, Meclis Başkanı seçildi.[815] Diğer aday Peker ise 4 oy aldı. Bu durum aşırı CHP'liler için yeni bir darbe olarak kabul edildi.[816]

Bu gelişmelerden sonra, CHP 7. Olağan Kurultayı, 17 Kasım 1947 tarihinde Ankara'da toplandı. Kurultaya yurdun her yerinden toplam 782 delege katıldı. CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İnönü Kurultayı açış konuşmasında şunları söyledi:

> *"1945'ten beri demokratik rejimin unsurlarını tamamlamaya çalışıyoruz... Ben yeni anlayışın en esaslı tedbirlerini idare mekanizmasının yansızlığında buluyorum...Cumhurbaşkanı bulunduğum sürece Kurultay'ın seçeceği birinin, bütün yetkilerle, benim yerime Parti Genel Başkanlığı yapması zorunlu bir nitelik kazanmıştır."* [817]

---

[812] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.185.
[813] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 7, 1 Kasım 1947, s.5.
[814] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 7, 1 Kasım 1947, s.5.
[815] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 7, 1 Kasım 1947, s.5.
[816] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.37.
[817] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.189.

Cumhurbaşkanının bu direktifi doğrultusunda toplantılarına başlayan CHP Kurultayı ilk iş olarak parti tüzüğünü çok partili düzen esasına göre değiştirme yoluna gitti. Buna göre değiştirilen CHP Tüzüğü'nün 73. maddesi ile Parti Genel Başkanı, Cumhurbaşkanı olursa, onun yetkilerini Kurultay tarafından seçilecek Parti Genel Başkan Vekili kullanacaktı. Eğer Parti Başkan Vekili de hükümette görev alırsa, bu sefer onun yerine bir başkası Parti Başkan Vekilliği'ne seçilecekti. Ayrıca 40 kişiden oluşacak ve Kurultay tarafından gizli oyla seçilecek Parti Divanı, parti yönetimini elinde tutacak, 11 kişiden oluşacak Parti Yönetim Kurulu'nu seçecek, Hükümet ile Parti arasındaki koordinasyonu sağlayacaktı. Parti Tüzüğü'nün 54. maddesine göre de, Parti Yönetim Kurulu, kendi içinden bir Genel Sekreter seçecek ve bu kişi partinin yönetme ve yazışma işlerini üstlenecekti.[818]

CHP 7. Olağan Kurultayı'nda, CHP delegeleri konuşmalarında, hükümetin yaptığı bazı hataları dile getirdi. Gazeteci Nadir Nadi, *"Partideki Tenkitçiler"* adlı makalesinde kurultayda delegelerin hükümete karşı yaptığı eleştirileri şu şekilde değerlendirdi:

> *"21 Temmuz seçimlerini kazanan ve Mecliste kahir bir ekseriyet sağlayan HP'de meğer birçok dertler, bir çok yaralar varmış; halk öyle sanıldığı gibi partiye yürükten bağlı değilmiş. Parti ve hükümete karşı hoşnutsuzluk duyan memleket çapında büyük bir kitle, bugün ortada imiş. Söz alan delegelerden çoğu, bu hoşnutsuzluğu doğuran sebepler üzerinde ısrarla durdular... Kurultay toplantısında söz alan tenkitçiler, HP'nin içine girdiğimiz yeni şartlar altında da, kendine parlak bir istiklal kurabilecek imkanları koynunda barındırdığını gösterdi. Bu Türk demokrasisi adına sevindirici bir ümittir."* [819]

CHP Tüzüğü'nde yapılan değişiklik ile, o güne kadar kararların tepeden alındığı partide yeni bir yönetim anlayışına ve parti yönetiminde kararların aşağıdan yukarıya alındığı demokratik bir örgütlenme sistemine geçilmek istendi. Valilerin, Parti İl Başkanlığı yapmaları uygulamasına son verildi. İl Başkanlarının illerde toplanacak kongreler tarafından seçilmesi kararı alındı. Ayrıca toprak reformunun kaldırılması, okullarda din eğitiminin yaygınlaştırılması ve türbelerin açılması gibi popülist konular da tartışılmakla birlikte bu konularda herhangi bir karar alınmadı.[820]

---

[818] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.190.
[819] Nadir Nadi, "Partideki Tenkidçiler", **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1947, s.1.
[820] Hikmet Bilâ, **Cumhuriyet Halk Partisi 1919-1999**, İstanbul, Doğan Yayınları, 1999, s.126-128.

Kurultay, "devletçilik" ilkesinin yeniden yorumlanması işine de el attı. Buna göre devletin zorunlu olarak yapmakla yükümlü olduğu ekonomik faaliyetler; özel sermayenin başaramayacağı veya girilmesinde kazanç ve menfaat görmeyeceği işler olarak tespit edildi. Bunların dışında kalan her türlü ekonomi işlerinin özel sermaye tarafından kurulması ve bu girişimleri devletin teşvik etmesi karara bağlandı. Böylelikle CHP'nin Kurultayda devletçilik ilkesi konusundaki tavrı, parti programında yer alan bu ilkenin, sınırlarının daraltılması oldu.[821]

CHP Kurultayı'nda Halk Evleri konusu da görüşüldü. Kurultayın açış konuşmasında Halk Evleri'nin durumuna da değinen Cumhurbaşkanı İnönü, bu kurumun bütün siyasi partilerin ortaklaşa sevebilecekleri ve yararlanabilecekleri bir duruma getirilmesi için çalışılması gerektiğini belirtmişti. Halk Evleri konusu gerçekten de üzerinde durulması gereken bir konuydu. Çünkü 469 Halkevi ve 4261 Halkodası ile ülkenin en uzak köşelerinde dahi bulunan bu kurumun politize olduğu iddiaları muhalefet tarafından sık sık gündeme getirilmekte ve CHP kamuoyunda güç durumda bırakılmaktaydı. İnönü'nün bu istekleri doğrultusunda Halk Evleri'nin durumunu görüşmek üzere Dr. Fahrettin Kerim Gökay başkanlığında 25 kişiden oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyonun hazırladığı raporda, Halk Evleri'nin tüzel bir kişiliğe sahip olması gerektiği vurgulanmakta, genel yarara hizmet eden dernekler için kabul edilmiş haklardan Halk Evleri'nin de yararlanması gerektiği belirtilmekte ve kurumun ortadan kalkması veya kaldırılması halinde menkul ve gayrimenkullerinin CHP'ye bırakılması gerektiği savunulmaktaydı.[822] CHP Genel Başkan Vekili Hilmi Uran, 9 Aralık 1947 tarihinde gazetelerde yayımlanan beyanatında; *"Kurultay'da verilen karara göre halk evlerinin tüzel kişiliğe sahip bir kuruluş haline getirilmesi Parti Divanı'mıza görev olarak verilmiş bulunmaktadır."* [823] diyerek, komisyon raporunu desteklediğini gösterdi. Bu sırada Kurultayın Halkevleri amacıyla yaptığı çalışmaları samimi bulmayan CHP İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, 23 Aralık 1947 tarihinde partisinden istifa etti. 16 Ocak 1948 tarihinde bir toplantı yapan CHP Parti Divanı, mali ve hukuki zorlukları ileri sürerek, Halkevlerinin CHP'den hiçbir noktadan ayrılmasına izin vermedi.[824]

17 Kasım'da başlayan Kurultay, 3 Aralık 1947 tarihinde CHP Genel Başkanlığı ve Genel Başkan Vekilliği seçimleri ile sonuçlandı. CHP Genel Başkanlığı için yapılan seçimlere

---

[821] Korkut Boratav, **a.g.e.**, s.275-276.
[822] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.191.
[823] Fahir Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.210-216.
[824] Tekin Erer, **a.g.e.**, s.408.

Cumhurbaşkanı İnönü ile Recep Peker adaylıklarını koydu. Oylamanın sonucunda 645 geçerli oydan 595'ini alan İnönü, yeniden CHP Genel Başkanı oldu. Peker ise yalnızca 25 oy alabildi. CHP Tüzüğü'ne göre eğer Genel Başkan Cumhurbaşkanı ise, Parti Genel Başkan Vekilliği seçimlerinin yapılması gerekiyordu. CHP Genel Başkan Vekilliği seçimleri için Recep Peker, Hilmi Uran ve Hüseyin Cahit Yalçın adaylıklarını ilan etti. Yapılan seçimler sonucunda Peker bir kez daha kaybetti. Peker'in aldığı 159 oy karşısında Uran 328 oy ile CHP'nin Genel Başkan Vekili oldu. Genç CHP'lilerden bir kısmının desteklediği gazeteci Yalçın ise 45 oy aldı.[825]

CHP'nin bu kurultayda gösterdiği demokratikleşme çabalarını değerlendiren Nadi, *"Türkün Aklı"* başlıklı makalesinde CHP'nin demokratikleşme konusunda yapması gereken daha çok iş olduğunu belirterek, sanki ileride yaşanacakları biliyormuş gibi, şunları demiştir:

> *"İşlediği hatalar HP'yi büyük sarsıntılara uğratmış, fakat Türk milletinin olgunluk seviyesini göstermeğe yaradığı için belki faydalı olmuştur... HP gelecek seçimleri belki kaybedecektir. Yirmi beş yıldır memleketi rakipsiz idare eden bir siyasi teşekkül için şüphesiz tahammülü kolay bir darbe değildir. Bütün bunlara sabrı elden bırakmaksızın katlanmak gerekiyor."* [826]

7. Olağan Kurultayı ile CHP, programında ve tüzüğünde yaptığı liberal değişiklikler ile, muhalefetin kendisine karşı yaptığı olumsuz eleştirileri yok etmeyi amaçlamıştır. Çok partili demokratik hayata geçiş sürecinde, kendisini demokratik hayatın gerekleri doğrultusunda yenilemeye çalışan CHP, bunu yaparken, muhalefetin çizgisine yaklaşmış; devrimci çizgisinden ve gerçekleştirmeğe çalıştığı reformlardan ödünler vermiştir.[827] Diğer taraftan, CHP Kurultayı'nda alınan kararlar, Türkiye'de çok partili demokratik hayatın yaşatılması amacıyla atılmış çok önemli adımlar olarak değerlendirilmelidir.

3.1.3.2. Milletvekili Maaşlarının Arttırılması

1947 yılının son günlerinde, iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getiren olaydan biri de Milletvekili aylıklarının ve yolluklarının arttırılması ile ilgili kanun teklifidir. Esasen bu

---

[825] **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1947, s.3.
[826] Nadir Nadi, "Türkün Aklı", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1948, s.1.
[827] Köy Enstitülerinden geri adım atılması, türbelerin ziyarete açılması, okullarda din eğitiminin yaygınlaştırılması gibi konular, CHP'nin bu dönemde popülist yaklaşımlarla attığı adımlar olarak değerlendirilmelidir.

kanun teklifi sadece iktidar ile muhalefeti karşı karşıya getirmemiş, öte yandan bazı CHP'li Milletvekillerinin de kanun teklifine muhalif olmaları sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Milletvekili aylıklarının arttırılması amacıyla 5142 sayılı Kanun teklifi 22 Aralık 1947 tarihinde TBMM'de görüşüldü.[828] Bu teklif İdareci Üyeler Kurulu tarafından hazırlanmış ve Bütçe Komisyonu'na havale edilmişti. Bütçe Komisyonu, 15 Aralık 1947 tarihinde Milletvekili aylıklarının arttırılması ile ilgili teklifi muhalif oylara rağmen, çoğunlukla kabul etmişti.[829] Komisyonda teklife olumsuz oy kullananlar arasında CHP Diyarbakır Milletvekili Vedat Dicleli, CHP Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, CHP Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı İçöz, CHP Aydın Milletvekili General Refet Alpman ve DP Eskişehir Milletvekilleri Ahmet Oğuz ve Hasan Polatkan bulunmaktaydı.

Bütçe Komisyonu raporu, İdareci Üyeler Kurulu tarafından hazırlanan Kanun Teklifini kabul etmekle birlikte, rapora muhalif olanlar arasında bazı CHP Milletvekillerinin de bulunması, teklifin Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında çıkacak tartışmaların ilk belirtisiydi. Gerçekten de kanun teklifinin TBMM'de görüşülmesi sırasında Milletvekilleri arasında tartışmalar yaşandı.

Kanun teklifinin Genel Kurul'da görüşülmesi sırasında söz alan İdareci Üye ve Malatya Milletvekili Muttalip Öker, Milletvekili aylıklarını 875 liradan brüt 1250 liraya çıkarmak istediklerini ve bunun gerekçelerini anlattı. Buna göre; Milletvekillerinin yasama görevinden başka bir işle uğraşmalarının yasak olduğunu, Ankara'da çalışan ikinci derecede bulunan bir memurun Milletvekilleri ile aynı aylığı aldığı halde bunların Milletvekillerinden farklı olarak temsil ödeneği, her üç yılda bir üst derece zammı ile çocuk ve doğum zammı da aldıklarını oysa Milletvekillerinin bu haklardan yararlanamadıklarını belirtti. Bütün bu nedenlerle Milletvekillerinin ekonomik durumlarının düzeltilmesi için bu kanun teklifini hazırladıklarını söyledi.[830]

Muttalip Öker'den sonra söz alan İstanbul Bağımsız Milletvekili Adnan Adıvar, bütçede tasarrufa gidildiği sırada böyle bir teklifin kabul edilmesinin uygun olmayacağını

---

[828] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.153.
[829] Milletvekili aylıklarının arttırılması için teklif edilen 5142 sayılı kanun hakkında Bütçe Komisyonu Raporu için Bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947. (23 Sayılı Basma yazı tutanağın arkasındadır.
[830] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.153-154.

belirtti. Milletvekillerinin oylarını kullanırken, memlekette meclise dönen bakışların ağırlığını hatırlamalarını istedi. Kanun teklifinin aleyhinde oy kullanacak olan Milletvekillerinin, kanun yasalaştığı taktirde, kanunun getirdiği maddi ve mali sonuçları reddetme haklarının bulunduğunu iddia etti.[831]

CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, geçim sıkıntısını herkesin yaşadığını, bu nedenle sadece Milletvekili aylıklarının arttırılmasını doğru bulmadığını söyledi. Ancak teklife muhalif olup kanun çıktıktan sonra verilen zammı almak gibi bir *"ucuz kahramanlığa"* düşmemek için, teklif yasalaştığı taktirde kendisine verilen zammı, Erzincan depremi sırasında kente büyük faydalar sağlayan Kızılay Derneği'ne bağışlayacağını açıkladı.[832]

DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni; *"Demokrat Parti öteden beri bütçede tasarruf esasına sadık kalmak azminde bulunduğundan hayat pahalılığına rağmen de olsa iş bu kanun teklifinin aleyhinde rey vermek suretiyle teklifi kanuniyi ret etmeyi münasip görmektedir."* [833] diyerek partisinin milletvekili aylıklarının arttırılmasına karşı olduğunu belirtti. Ancak Köni'nin konuşması sırasında artacak aylık farkını nereye vereceğini açıklamaması üzerine bazı CHP'liler oturdukları yerden Köni'ye doğru; *"Kızılay'a... Kızılay'a..."* şeklinde bağırdı.

CHP Kars Milletvekili Tezer Taşkıran da tıpkı Behçet Kemal Çağlar gibi teklife karşı çıktı ve *"Ben de bu tahsisat fazlalığını Kars'ın sosyal bir ihtiyacına terk edeceğime Yüksek Huzurunuzda söz veriyorum."* [834] dedi.

CHP Rize Milletvekili Dr. Fahri Kurtuluş, halkın kendilerine 585 liralık Milletvekilliği için oy verdiğini, aylıkların arttırılması durumunda, halkın bunun hesabını kendilerinden soracağını söyledi ve *"Onun için çok rica ederim, bunu reddedelim."* diyerek Meclise bir önerge verdi.[835]

---

[831] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.154.
[832] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.154-155.
[833] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.155.
[834] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.155.
[835] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.155-156.

İstanbul Bağımsız Milletvekili Gazeteci Cihat Baban, aylıkların arttırılması ile ilgili teklifin bir kanun teklifi olduğunu, kanunların halkın isteği doğrultusunda yapılması gerektiğini hatırlatarak; *"Ben tahmin etmiyorum ki burada bu yolda vereceğiniz karar, dışarıda ve memleket efkarı umumiyesinde muvafakatla karşılanmış olsun."* [836] dedi.

CHP Kocaeli Milletvekili İsmail Rüştü Aksal, 1939 senesinden beri hayatın pahalılaştığını, bütün kamu görevlilerinin hayat pahalılığı sıkıntısı ile karşı karşıya olduğunu söyleyerek şunları dedi:

> *"...biz biliyoruz ki, bütün amme hizmeti görenler sıkıntı içindedirler ve şimdi bütün bu sıkıntı içinde onları bildiğimiz halde kanun yapan bir müessese sıfatiyle biz kendi ödeneklerimizi fazlalaştırdığımız taktirde bunun umumi efkardaki tesiri hoş olmayacaktır."* [837]

Aksal konuşmasının devamında alacağı aylık farkını köyünde bulunan bir su tesisine bağışlayacağını da ifade etti.

DP Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Meclisin kendi itibarını azaltacak bir karara imza atmaması gerektiğini belirterek şöyle dedi:

> *"Meclis Türkiye'de her sahada bir tasarruf devri ve müşterek mahrumiyetlere katlanarak memlekette bir refah devri açmanın çarelerini aramak arifesinde bulunduğunu efkarı umumiyede göstermiş olmalıdır."* [838]

Milletvekili aylıklarının arttırılmasını savunan CHP Bingöl Milletvekili Feridun Fikri Düşünsel konuşmasında, Fransız Parlamentosu'ndaki milletvekili aylıklarının artışlarından örnekler verdi ve bu durumun Fransız Parlamentosu'nun şerefini zedelemediğini belirtti. Bu konuda Milletvekillerinin demagoji yapmaması gerektiğini vurgulayan Düşünsel, devlet memurlarının bunu politika malzemesi yapmayacak kadar olgun olduklarını ifade etti.[839]

Görüşmelerin devamında DP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni'nin tasarının reddini içeren önergesi ile muhalif 15 milletvekili tarafından imzalanmış olan tasarının

---

[836] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.156.
[837] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.156-157.
[838] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.157.
[839] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.158-161.

tümünün bütçe komisyonuna iadesini isteyen önergeleri reddedildi.[840] Daha sonra kanun tasarısının maddeleri kabul edilerek tasarı yasalaştı.[841]

Milletvekili aylıklarının arttırılması için hazırlanan kanun tasarısına 66 Milletvekili ret oyu verdi. 3 Milletvekili ise çekinser kaldı. 164 Milletvekilinin de oylamaya katılmadığı düşünüldüğünde ortaya çıkan sayı, tasarıya kabul oyu verenlerin sayısından fazlaydı.

Mahmut Goloğlu, "Demokrasiye Geçiş" adlı eserinde, Milletvekili aylıklarının arttırılmasına halkın büyük bir tepki gösterdiğini belirtmektedir. DP'yi CHP'ye karşı bir umut olarak görenlerin, hayal kırıklığına uğradığını söyleyerek şunları aktarmıştır:

> *"...çıkarcılık düşüncesine karşı bütün ümidini bağladığı Demokrat Parti'nin de, milletvekili maaşlarının arttırılması konusunda önceden CHP ile anlaşmaya vardığı anlaşılmıştı. Gerçi bu tepkiyi sezen DP Grubu sonradan kanun teklifine karşı çıkmıştı ama teklif kanunlaşınca maaş zammını onlar da alacaklardı."* [842]

Cem Eroğul, "Demokrat Parti" adlı eserinde, Milletvekili aylıklarının arttırılması konusunda Meclise gelen tasarının ileride DP İçinde sıkıntılara neden olduğuna değinmiştir. DP Kurucularına muhalif olanların sonradan belirttiklerine göre; maaş farklarının ne yapılacağı konusunda sorulan soruya Celal Bayar; *"Paraları iade etmek gereksiz bir cömertlik olmaz mı?"* demiş, Fuat Köprülü de; *"Hem kırmızı oy veririz, hem de paraları cebe indiririz."* yanıtını vermişti. DP, bu konudaki kararını daha sonra netleştirmiş, tasarıya Mecliste ret oyu kullanılması, tasarı yasalaştığı taktirde de, maaş farklarının partiye bağış olarak verilmesi kararlaştırılmıştı.[843]

Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesinde, *"Kırmızı Rey Kutuya, Ödenek Cebe"* başlıklı makalesinde; DP'nin millete şirin görünmek için politik bir oyun oynadığını, CHP oylarıyla aylıkların artacağına kesin gözüyle baktıkları için, muhalif rol üslendiklerini belirterek DP'yi tutarsızlıkla suçlamıştır.[844]

---

[840] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.165.
[841] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.191.
[842] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.201-202.
[843] Cem Eroğul, **a.g.e.**, s.65. Cem Eroğul aynı eserinde DP İstanbul Milletvekili Kemal Silivrili'nin Grup Kararına rağmen tasarının lehinde oy verdiğini belirtmiştir. Ancak TBMM Tutanak Dergisi'nde Ahmet Kemal Silivrili'nin oylamaya katılmadığı görülmektedir. Bakınız: **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8, 22 Aralık 1947, s.194.
[844] Nadir Nadi, "Kırmızı Rey Kutuya, Ödenek Cebe", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1948, s.1.

DP Genel İdare Kurulu'nda zamlı maaş farklarının partiye bağış yapılması kararı alındığı halde DP Milletvekillerinden bir bölümü, bu farkları peyderpey teslim etti. Bazı DP Milletvekilleri ise parayı partiye teslim etmedi.[845] DP Genel Başkanı Bayar, paraları teslim etmeyen Milletvekillerinin adlarını parti grubunda açıkladı.[846] Buna göre 19 DP Milletvekili Mecliste kırmızı oy kullandıkları halde, farkları partiye teslim etmemişti.

Sonuç olarak 1947 yılının son günlerinde TBMM'de görüşülerek yasalaşan Milletvekili aylıklarının arttırılması ile ilgili kanundan muhalefet partisi gerektiği gibi yararlanamamıştır. Bu durumun CHP'yi yıpratması beklenirken, kanuna aleyhte oy kullanıp maaş farklarını partiye vermeyen DP Milletvekillerinin isimlerinin açıklanması, DP'yi kamuoyu karşısında zor duruma düşürmüştür. Bu durum 1948 yılında DP'de meydana gelen bölünmenin sebeplerinden birini de teşkil edecektir.

3.1.3.3. Genel Kurmay Başkanı'nın Yeni Yıl Mesajına Muhalefetin Tepkisi

Mareşal Fevzi Çakmak ve Orgeneral Kazım Orbay'dan sonra Cumhuriyetin üçüncü Genel Kurmay Başkanı olan Orgeneral Salih Omurtak,[847] 1948 yılına girildiği günlerde Cumhurbaşkanı İnönü'ye, yeni yıl kutlama mesajı çekti. Genel Kurmay Başkanı'nın yeni yıl mesajında Cumhurbaşkanı'na şu şekilde seslenilmekteydi:

> *"Çok sayın Cumhurbaşkanımız ve Yüce Başbuğumuz,*
>
> *Kara, deniz ve hava ordularımızın komutan, subay ve eratı adına yeni yıllarını en derin tazim ve itaatle kutlar, Büyük Şefimiz, ordumuzun ve aziz Türk vatanının başı üstünde her zaman şan ve şerefle ışık vermelerini Ulu Tanrıdan dilerim.*
>
> *Genel Kurmay Başkanı*
>
> *Orgeneral Salih Omurtak"* [848]

Genel Kurmay Başkanı'nın, 2 Ocak 1948 tarihli Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanan bu yeni yıl mesajı, muhalefet partilerinin özellikle DP'nin tepkisi ile karşılaştı. Çok partili bir dönemde, CHP Genel Başkanlığı gibi siyasi bir sıfatı bulunan Cumhurbaşkanı'na karşı bir kamu görevlisinin hitap şekli eleştirildi.

---

[845] **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1948, s.3.
[846] **Kudret**, 15 Şubat 1948, s.1.
[847] Türkiye Cumhuriyeti Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisleri veya Genel Kurmay Başkanları hakkında bilgi için bakınız: Yılmaz Öztuna, **a.g.e.**, Cilt: 2, s.1190-1191.
[848] Feroz-Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.39.

4 Ocak 1948 tarihinde yayınlanan *"Gafletten Gaflet"* başlıklı makale ile Fuat Köprülü, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Omurtak'ın yeni yıl mesajını eleştirdi. Omurtak'ın mesajı; tek şef, tek parti sistemi havasında ve demokrasinin ruhuna aykırı olmakla suçlandı. Ayrıca, yazıda; böyle bir mesajın yayınlanması ve dolayısıyla ordunun siyasete karıştırılması konusunda Cumhurbaşkanı İnönü sorumlu bulunmaktaydı.[849]

DP, siyasi hayatına atıldığı günden itibaren, devlet memurlarının siyasetle ilişkilerinin kesilmesi konusunda mücadele başlatmıştı. Tek partinin olduğu dönemde devlet memurlarının CHP'li olması veya CHP'yi desteklemesi anormal bir durum değildi. Ancak çok partili dönemden itibaren CHP'nin karşısında yeni partilerin kurulması, DP'ye göre, devlet memurlarının artık tarafsız bir tutum sergilemelerini gerektiriyordu. DP, iktidara karşı sürdürdüğü siyasi mücadelesinde bunu hep savundu. Cumhurbaşkanlığının Parti Başkanlığından ayrılması, illerde CHP Başkanlarının vali olmalarına son verilmesi konuları, DP tarafından sürekli işlendi. CHP, muhalefetin bu eleştirilerinden zaman zaman etkilenerek, liberal değişiklikler yaptı. Örneğin CHP 7. Olağan Kurultayı'nda bir kamu görevlisi olan Valinin aynı zamanda illerde parti başkanlığını üstlenme görevi kaldırıldı. Yine Cumhurbaşkanı, CHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmamakla birlikte, partide kendisinin yapması gereken görevleri, Parti Genel Başkan Vekili'ne devretti. 12 Temmuz Bildirisi ile Cumhurbaşkanı, bütün partilere eşit uzaklıkta olduğunu bildirdi. Cumhurbaşkanı İnönü, verdiği demeçlerde, çıktığı yurt gezilerinde idare mekanizmasının tarafsızlığının önemini vurguladı.

Sonuç olarak, çok partili dönemin başında yaşanan bu siyasi gelişmeler veya gerginlikler, ülkede demokrasi kültürünün yerleşmesi, gelişmesi ve demokrasinin millet tarafından özümsenmesi açısından önemlidir. Bu nedenle bu olaylar salt iktidar muhalefet arasındaki gerginlikler olarak değerlendirilmemelidir.

[849] Fuat Köprülü, "Gafletten Gaflet", **Kudret**, 4 Ocak 1948, s.1.

3.1.3.4. DP'nin Parçalanması

3.1.3.4.1. DP'de İlk Ayrılıklar

DP'de ilk ciddi anlaşmazlık, kurucular ile partililer arasında *"sine-i millete dönme"* fikri konusunda yaşandı. Bazı DP'liler, iktidarın muhalefeti engellemeye çalıştığını, atılması gereken demokratik adımların atılmadığını, özellikle seçim güvenliğinin sağlanmaması nedeniyle, millet iradesinin tecelli etmediğini düşünüyor ve bu nedenlerle DP'nin TBMM'den çekilerek *"sine-i millete dönme"*si gerektiğini savunuyordu. Ancak DP kurucuları, Meclisten çekilme konusunda, yeni kurulmuş bir parti olarak iktidarın nasıl bir tepki göstereceği bilinilmediği için temkinli davranıyordu. Hatta kurucularının bu tavrı nedeniyle parti içerisinde DP'yi muvazaa partisi olmakla suçlayanlar dahi olmuştu. Bütün bunlara rağmen, Peker Hükümeti'nin muhalefete karşı sert tavrı; DP'nin kendi içindeki anlaşmazlığın ikinci planda kalmasına ve iktidara karşı DP'nin bir birlik halinde devamını sağlamasına neden oldu. Ancak *"sine-i millete dönme"* konusundaki en önemli gelişme DP'nin kuruluşunun birinci yılında toplanan Büyük Kongre'de yaşandı. 7 Ocak 1947 tarihinde toplanan DP Birinci Büyük Kongresi'nde ilan edilen "Hürriyet Misakı" ile, demokratik adımların atılmaması halinde DP'nin Meclisten çekilmesinin doğal bir sonuç olacağı vurgulanmıştı. Yani gerektiğinde *"sine-i millete dönme"* konusunda bağlayıcı bir karar alınmıştı.

Cumhurbaşkanının 12 Temmuz Bildirisi'ni yayınlaması, DP'liler tarafından olumlu karşılandı. İnönü'nün her partiye eşit uzaklıkta olacağını vurgulaması, DP'nin Büyük Kurultayı'nın sonunda aldığı ve adına Hürriyet Misakı denen kararlara uygundu. Ancak buna rağmen CHP 7. Olağan Kurultayı'nda İnönü'nün partisi ile bağını kesmemesi ve yeniden CHP Genel Başkanlığı'na seçilmesi DP'lileri kızdırdı. Üstelik DP içerisinde bir grup, 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra CHP'nin somut adımlar atmadığını, buna rağmen DP kurucularının CHP'ye karşı ılımlı bir politika izlediğini, bunun yanlış olduğunu, Hürriyet Misakı'nda alınan kararların uygulanma zamanının geldiğini düşünüyor ve kurucuları Kurultay kararlarını yerine getirmemekle suçluyordu.

DP içerisinde kuruculara karşı bu hizbin başını özellikle genç Milletvekilleri çekmekteydi. Genç Milletvekilleri ve onların destekçileri arasında Yusuf Kemal Tergirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz, Emin Sazak, Hazım Bozca, Suphi Batur ve Kenan Öner gibi

isimler bulunmaktaydı. Bu kişiler özellikle Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'nün parti içinde gereksiz bir egemenlik kurmaya çalıştığından yakınıyorlardı.[850]

DP içerisinde huzursuzluğun had safhaya ulaştığı konulardan biri de, İstanbul İl Başkanlığı seçimleriydi. DP İstanbul İl Başkanlığı, 15 Şubat 1946 tarihinde Avukat Kenan Öner tarafından kurulmuştu.[851] Bayar ve Menderes'e rağmen DP İstanbul İl Başkanlığı'na seçilen[852] ve sözlerini kimseden esirgemeyen Öner, DP'nin kuruluşunun İnönü ile Bayar arasında muvazaalı bir şekilde olduğunu savunmakta, bu iki kişiyi *"demokrasi oyunu oynamak"*la suçlamakta, Bayar'ın DP'yi -tıpkı Fethi Bey'in SCF'yi kurduğu gibi- iktidardan destek alarak kurduğunu iddia etmekteydi.[853] Kenan Öner, ılımlılığa karşı tavrı ile ve Birinci Büyük Kongre'de aşırı ucun liderliğini yaparak tanınmıştı. DP kurucularını Hürriyet Misakı'nda alınan kararlara uymamakla ve bu kararlara uygun olarak *"sine-i millete dönmemek"*le suçlamaktaydı.[854]

3.1.3.4.2. DP'de Aşırıların Partiden Çıkarılması

Diğer taraftan Cumhurbaşkanı İnönü, Türkiye'de demokrasinin yerleşebilmesi için ılımlı bir havanın yaratılması gerektiğini düşündü ve her iki partideki aşırıların tasfiyesi için girişimlere başladı. İnönü'nün tasfiye etmek istediği DP'li aşırılar; partileri 12 Temmuz Bildirisi'ni olumlu karşıladığı halde bu bildiriye muhalif olanlardı. Bu kişiler, CHP ile mücadeleye ara verilmemesini, tek parti idaresi tamamen tasfiye edilmedikçe CHP ile uzlaşılmamasını isteyenlerdi. Bu kişilere göre iktidara karşı mücadelede gösterilecek küçük bir duraksama DP'nin mücadele gücünü zayıflatıp asıl hedefini unutturabilirdi.[855]

CHP içerisindeki aşırıların tasfiyesi, Peker Hükümeti'nin düşürülmesi ile gerçekleşti. DP içerisindeki aşırıların da tasfiye edilmesi için İnönü, bazı DP'liler ile temaslar kurdu. Örneğin çıktığı bir yurt gezisi sırasında DP'li Nuri Özsan'a, CHP ile DP arasındaki ilişkilerden bahsederek; *"Ben aynı zamanda parti başkanıyım, partinin içindeki müfritleri hallederim, fakat siz, mesela Yusuf Kemal Tengirşenk işini nasıl halledeceksiniz?"* [856] diye

---

[850] Cihat Baban, **a.g.e.**, s.34.
[851] Feroz - Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.17.
[852] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.127.
[853] Kenan Öner, **a.g.e.**, s.22.
[854] İsmet Bozdağ, **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975, s.38.
[855] Hasan Buran, a.g.e., s.109.
[856] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.126.

sormuştu. Diğer taraftan Cumhurbaşkanının gezisine Demokrat Nuri Özsan'ı da davet etmesi, gittiği yerlerde valilere ve diğer resmi görevlilere, partiler ile olan ilişkilerinde tarafsız davranmalarını söylemesi, Halk evlerinin milletin ortak malı olduğunu ve Demokratların da buraları kullanabileceğini vurgulaması, partiler arasında öyle bir hava estirdi ki, Ankara'ya dönüşünde İnönü'yü karşılayanlar arasında Fuat Köprülü ve diğer bazı DP'li Milletvekilleri de vardı.[857] Cumhurbaşkanının TBMM'yi açış konuşması için Genel Kurula girdiği sırada ayağa kalkmayan DP'li Milletvekillerinin, yurt gezisinden dönen İnönü'yü Ankara İstasyonu'nda karşılamaya gitmeleri ilişkilerin nasıl yumuşadığına güzel bir örnektir.

CHP ile DP arasındaki ilişkilerin yumuşaması amacıyla atılmış bir başka adım ise, Mayıs 1947'de gerçekleştirilen İngiltere gezisi sırasında yaşandı. İngiltere Hükümeti, Türk Parlamentosu'ndan bir heyeti İngiltere'ye davet etmiş ve bu heyette muhalefetin de temsil edilmesini özellikle istemişti. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi, Demokratların, partileri içindeki mücadele nedeniyle, CHP'lilerle birlikte yola çıkmak istememeleri ihtimali karşısında DP'nin böyle bir şey yapmamasını rica etmiş ve Hükümetinin muhalefetin heyette temsilinden büyük mutluluk duyacağını söylemişti.[858] Bu geziye CHP'den Hüseyin Cahit Yalçın, Nihat Erim, Nurullah Esat Sümer, Fuat Sirmen, Sait Odyak ve Esat Uraz; DP'den de Fuat Köprülü ve Enis Akaygen katılmıştı. Gezi sırasında Erim ile Köprülü'nün partiler arası ilişkileri görüştükleri ve her ikisinin de partilerinin ılımlı bir siyaset izlemelerinde anlaşmaya vardıkları söylentisi ortaya atıldı.[859] Bu gezi sırasında Recep Peker'in henüz Başbakan olduğu ve sertlik yanlısı tavır sergilediği düşünülürse, bu görüşmenin Başbakan'dan gizli yapıldığı ancak İnönü'nün bilgisi dahilinde olduğu iddia edilebilir.

DP kurucularının ılımlı siyasetine karşı çıkan ve bu nedenle neredeyse partinin kuruluşundan beri parti içi muhalefeti temsil eden *"aşırılar"* 1947 yılının Şubat ayında Celal Bayar'ı tasfiye etmek ve onun yerine Mareşal Fevzi Çakmak'ı getirmek amacıyla harekete geçmişlerdi.[860] DP'nin Birinci Büyük Kongresi'nden bir ay sonra gerçekleşen bu hareket sonucunda Dr. Mustafa Kentli, İzmir İl İdare Heyeti üyeliğinden istifa etti ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ile DP kurucuları arasında gittikçe büyüyecek bir siyasi mücadele başladı.

---

[857] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.36.
[858] Cihat Baban, **a.g.e.**, s.428.
[859] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.32.
[860] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.30.

DP içerisindeki siyasi mücadele 1948 yılının başında daha da hızlandı. DP kurucuları, partilerinin içinde gittikçe büyüyen bu muhalif hareket karşısında oldukça rahatsızdı. Bu nedenle Fuat Köprülü, Vatan gazetesinde Kenan Öner'i hedef alan bir dizi yazı yazdı. Bu yazılarda Kenan Öner, partiyi bölmek ve komünistlerle işbirliği yapmakla suçlanıyordu.[861] Diğer taraftan Köprülü, Son Saat gazetesinde yayınlanan *"Demokrasinin Ahlaki Esasları"* adlı makalesinde; sıkıyönetimin kaldırılması, idari baskının önemli oranda azalması ve antidemokratik yasaların değiştirilmesi gereğinin CHP tarafından da anlaşılmış olmasından duyduğu sevinci dile getirmekteydi.[862]

DP kurucularının ılımlılık konusundaki değişmez tavrı karşısında DP İstanbul İl Başkanı Avukat Kenan Öner 14 Ocak 1948 tarihinde bu görevinden istifa etti. Öner, İl Başkanlığı'ndan istifasından iki gün sonra partisinden de istifa ettiğini açıkladı.[863] Öner'in istifasının kişisel boyutta kalmayacağı ve bunun aslında DP'de bir parçalanmanın başlangıcı olacağı 17-19 Ocak 1948 tarihinde yapılan DP İstanbul İl Kongresi'nde ortaya çıktı. Eski İl Başkanlarını savunan konuşmalar yapan DP'li İstanbul delegeleri, Bayar'ı, muhalefeti yok edici davranışlara katılmakla ve İnönü'den yana tavır koymakla suçladı.[864]

Diğer taraftan Kenan Öner yanlısı Milletvekilleri, DP Meclis Grup Yönetim Kurulu'nda da çoğunluktaydı. Bu kurulda görev yapan Hakkı Gedik, Hazım Bozca, Fikri Apaydın ve Osman Nuri Köni istifa edince, DP'li Necati Erdem'in önergesi kabul edilerek, Yönetim Kurulu'nun tümden yenilenmesi yoluna gidildi.[865] Yapılan seçimlerde Parti Meclis Grup Başkanlığı'na yine Celal Bayar getirildi. Ancak Fuat Köprülü Parti Grup Başkanvekilliği'nden düşürüldü.[866] Üstelik yapılan oylamada Köprülü, Milletvekillerinden sadece 1 oy alabilmişti. Muhtemelen o da kendisinin kullandığı oydu. Köprülü'nün yerine Parti Grup Başkanvekilliği'ne Fuat Hulusi Demirelli seçildi.

---

[861] **Vatan**, 8 Ocak 1948, s.3. Kenan Öner'in İnsan Hakları Derneği'ne üye olması, komünistlik suçlamalarının başlıca nedeniydi.
[862] Fuat Köprülü, "Demokrasinin Ahlaki Esasları", **Son Saat**, 23 Ocak 1948, s.1.
[863] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.39-40.
[864] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.232.
[865] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.232.
[866] Köprülü'nün hem Genel Başkan Vekilliği'nde bulunması ve hem de Grup Başkan Vekilliği görevini üstlenmesi bazı partililer arasında kurucuların DP'de baskı kurduğu yönünde yorumlanmaktaydı. Bu amaçla Öner'in istifasından sonra Köprülü'yü alaşağı etmek isteyen bazı partililer, DP Genel İdare Kurulu üyesi Ahmet Tahtakılıç'ın evinde bir toplantı yapmıştı. Bu toplantıda Köprülü, Bayar'a şikayet edilmiş ve grubun Köprülü'yü istemediği, istifa etmesinin istendiği ancak bunu yapmazsa düşürüleceği bildirilmişti. Bakınız: Samet Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.123-124.

Parti kurucularından birinin Yönetim Kurulu'ndan tasfiyesi Bayar'ı zor durumda bıraktı. Bunun üzerine Celal Bayar, kendisini destekleyenlerin çoğunlukta olduğu Genel Yönetim Kurulu'nda 7 Şubat 1948 tarihinde bir oylama yaptırarak 3'e karşı 9 oy ile Meclis Grup Yönetim Kurulu seçimlerinin usulsüz olduğu ve yenilenmesi gerektiği yolunda karar aldırdı ve alınan karar gereği Grup Başkanlığı'ndan istifa etti. Bayar'ın bu siyasi manevrası ile DP içerisinde Köprülü – Öner çekişmesi, Parti Meclis Grubu – Genel Yönetim Kurulu anlaşmazlığı şekline dönüştü.[867]

10 Şubat 1948 tarihinde toplanan DP Meclis Grubu, Genel Yönetim Kurulu'nun, seçimlerin yenilenmesi ile ilgili kararına uydu. Grup Yönetim Kurulu seçimleri yenilendi. Ancak Bayar'ın isteği yine gerçekleşmedi. Köprülü bir kez daha seçilememişti. Ancak buna karşı Öner'i destekleyen Milletvekillerinden Osman Nuri Köni de Grup Yönetim Kurulu dışında kalmıştı. Bayar ve Demirelli tekrar Başkan ve Başkanvekilliği'ne seçildiler. Yönetim Kurulu üyeliklerine de Hazım Bozca, Hasan Polatkan, Ali Rıza Kırsever, Fikri Apaydın, Hakkı Gedik ve Suphi Batur getirildi. DP Meclis Grubu ertesi gün bir bildiri yayınlayarak; DP'nin genel politikasında görüş birliği olduğu ve parti içinde herhangi bir anlaşmazlığın bulunmadığını açıkladı.[868]

Bu bildirinin gerçekleri yansıtmadığı, Bayar'ın 14 Şubat 1948 tarihli yeni bir manevrası ile ortaya çıktı. Celal Bayar, karşı hizipte bulunan Milletvekillerini zor durumda bırakmak amacıyla aylıkları arttığı halde, farkları partiye teslim etmeyen 19 DP Milletvekilinin ismini basına açıkladı ve onları kamuoyuna şikayet etti.[869] Daha sonra gittiği İzmir gezisi sırasında partili arkadaşları ile durum değerlendirmesi yaptıktan sonra bir kez daha DP Genel Başkanlığı'ndan istifa etti.[870] Bu gelişme üzerine toplanan DP Meclis Grubu, Başkanlığa Fuat Hulusi Demirelli'yi, ondan boşalan Başkanvekilliği'ne de Ahmet Tahtakılıç'ı seçti. Öner Grubu'nun Parti Başkanlığı'nı eline geçirmesi üzerine bu sefer Bayar taraftarlarından oluşan Genel Yönetim Kurulu, parti disiplinine aykırı davrandığını iddia ettiği 5 Milletvekilinin partiden çıkarılmasını Yüksek Haysiyet Divanı'ndan istedi. 19 Mart 1948 tarihinde toplanan Yüksek Haysiyet Divanı, Afyonkarahisar Milletvekili General Sadık

[867] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.232.
[868] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.232-233.
[869] **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1948, s.3.
[870] Bayar'ın kendisini tekrar Grup Başkanlığı'na seçtirmesini hoş karşılamayan Menderes, İnce, Köprülü ve Karaosmanoğlu İzmir'e giderek bir durum değerlendirmesi yaptı. Bu kişiler Bayar'dan, aşırılar ile kendileri arasında bir tercih yapmasını istedi. Bayar, bu milletvekillerini sakinleştirdikten sonra DP Genel Başkanlığı'ndan bir kez daha istifa etti. Bakınız: Ağaoğlu, **a.g.e.**, s.141.

Aldoğan'ın, İstanbul Milletvekilleri Ahmet Kemal Silivrili ve Osman Nuri Köni'nin ve Muğla Milletvekilleri'nden Dr. Mithat Sakaroğlu ve Necati Erdem'in partiden çıkarılmasına karar verdi. Partiden çıkarılmasına karar verilen İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni aynı gün "Bayarcıları" şiddetle suçlayan bir bildiri yayınlayarak DP'den istifa etti. DP'den çıkarılan öteki Milletvekilleri ise meseleyi o günlerde toplanacak olan Ankara İl Kongresi'ne taşımak istedilerse de başarılı olamadılar.[871]

Diğer taraftan Genel Yönetim Kurulu'nda, 5 Milletvekilinin Yüksek Haysiyet Divanı'na verilmesini isteyen karar 9 olumlu oya karşı, 6 muhalif oyla alınmıştı. Genel Yönetim Kurulu'nda karşı hizipte bulunan Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Emin Sazak, Enis Akaygen, Hasan Dinçer ve Yusuf Kemal Tengirşenk, Milletvekili arkadaşlarının partiden çıkarılması üzerine Genel Yönetim Kurulu'ndan istifa etti. İstifaya gerekçe olarak da şunları ileri sürdüler:

> *"Genel İdare Kurulu ekseriyetinin son aylarda bütün ricalarımıza ve muhalefetimize rağmen takip etmekte olduğu siyaset, partinin bu temelini yıkacak, yani sevgi ve saygıyı ve tenkit hakkını tamamıyla ortadan kaldıracak mahiyette olduğu aşikardır. Bu vaziyette millete ve tarihe karşı mesuliyet kabul etmeyecek hale gelen bizler, Genel İdare Kurulu azalığından istifaya mecbur olduk..."* [872]

Genel Yönetim Kurulu'ndan istifa eden bu 6 Milletvekili de 24 Mart 1948 tarihinde DP'den çıkarıldı.[873]

Önce 5 daha sonra 6 Milletvekilinin partiden çıkarılması üzerine aralarında Ali Rıza Kırsever, Asım Gürsu, Bahaeddin Öğütmen, Behçet Gökçen, Fethi Erimçağ, Haydar Aslan, Mehmet Aşkar, Mehmet Öktem, Şahin Laçin ve Hazım Bozca'nın bulunduğu 10 Milletvekili bir bildiri yayınlayarak, partiden çıkarılan arkadaşlarının tekrar partiye alınmaları için Büyük Kongre'yi bekleyeceklerini ancak kongrenin yapılacağı güne kadar grup toplantılarına katılmayacaklarını açıkladı. 7 Mayıs 1948 tarihinde, bu 10 Milletvekili de DP'den ihraç edildi. Bu gelişmeler üzerine Sinop Milletvekillerinden Suphi Batur ve Enver Kök de DP'den istifa etti.

---

[871] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.233.
[872] Abdülkerim Asılsoy, a.g.e., s.45.
[873] **Cumhuriyet**, 25 Mart 1948, s.1.

Böylece ihraç edilen veya istifa eden DP'li Milletvekillerinin sayısı 23'ü buldu. Bu DP için büyük bir yaraydı. Çünkü TBMM'de zaten 59 üye ile temsil ediliyordu. Şimdi sayısı daha da azalmış, 36'ya düşmüştü. DP'deki bu bunalım birtakım söylentilerin de ortaya çıkmasına neden oldu. 14 Mart 1948 tarihinde çıkan Cumhuriyet gazetesi Kenan Öner, Fevzi Çakmak ve Hikmet Bayur gibi kişilerin önderliğinde yeni bir parti kurulacağı söylentilerinin olduğunu yazıyordu.[874]

DP'deki bu bunalım sırasında Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde durumu değerlendiren Nadir Nadi şunları söylemekteydi:

> *"Hiçbir siyasi partide şahıslar, seri halinde fabrikadan çıkan kumaşlar gibi aynı şekil ve aynı rengi taşımazlar. Zamanla çoğunluğa pek aykırı düşen renkler belirirse bunların elenmesi bir tabiat kanunudur. Baskı ve diktatörlükle idare edilmeyen her siyasi teşekkülde bu böyledir. DP'nin doğuşu da aynı şekilde olmamış mıdır? Bizce DP hesabına dikkat edilecek nokta idare-i maslahat zihniyetine katiyen yanaşmaksızın tutulan yolda azimle yürümek ve sayıca değil, ruhça kuvvetlenmeye bakmaktır."* [875]

DP'deki buhranı makalesine taşıyanlardan biri de Abidin Daver'di. Daver, *"Demokrat Partinin Geçirdiği Buhran"* adlı yazısında yeni bir partinin kurulmasının mümkün olduğunu vurguluyor ve şöyle diyordu:

> *"Bugünkü ayrılık, DP'nin bünyesinde ilk doğuş ve kuruluş günlerinden beri mevcut hastalığın neticesidir. Aynı kazanda kaynatılmalarına çalışılan ve birbiriyle bir türlü imtizaç edemeyen, hatta birbirini bozan maddeler ayrılıyorlar; bu maddelerin bir kısmı kazanın dibinde kalıyor, bir kısmı üstüne çıkıyor, dışarıya taşıyor... CHP'den DP doğduğu gibi, DP'den bir üçüncü parti doğarsa kıyamet kopmaz ya!"* [876]

DP içinde ortaya çıkan bu mücadele ortamı içinde DP Genel Başkanı Bayar, başlangıçta mümkün olduğu kadar herkese eşit uzaklıkta olmaya çalıştı. Bayar; Kenan Öner'in istifasıyla patlak veren, Köprülü'nün Grup Başkanlığı'ndan düşürülmesi ile gelişen ve nihayet bazı Milletvekillerinin partiden çıkarılmalarıyla sonuçlanan iç mücadelede DP'nin

---

[874] **Cumhuriyet**, 14 Mart 1948, s.3.
[875] Nadir Nadi, "Kısa Kesmeli", **Cumhuriyet**, 11 Mart 1948, s.1.
[876] Abidin Daver, "Demokrat Partinin Geçirdiği Buhran", **Cumhuriyet**, 15 Mart 1948, s.2.

bölünmesini engellemek amacıyla tarafların uzlaşmasını sağlamak için bütün yolları denedi. Köprülü'nün istifası konusunda önce aşırıların yanında yer aldı. Ancak Menderes ve diğer ılımların takındıkları kesin tutum karşısında konumunu netleştirerek Menderes eksenli grubu destekledi.

3.1.3.4.3. Müstakil Demokratlar Grubu'nun Kurulması

DP'den ayrılarak TBMM'de bağımsız konum kazanan Milletvekillerinden 13'ü, 10 Mayıs 1948 tarihinde Mecliste ayrı bir grup kurdu ve kendilerine *"Müstakil Demokratlar Grubu"* (MDG) adını verdi. Bu kişiler arasında; Ahmet Ali Çınar, Ali Rıza Kırsever, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Behçet Gökçen, Fethi Erimçağ, Hasan Dinçer, Hazim Bozca, Haydar Aslan, Mehmet Aşkar, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem ve Şahin Laçin bulunmaktaydı.[877] Müstakil Demokratlar Grubu'nu kuran Milletvekilleri, kendilerinin DP'nin gerçek temsilcisi olduklarını iddi etmekte, DP'nin düşürüldüğü acıklı hali Büyük Kongre'de ortaya koymak istediklerini söylemekte ve yeni bir parti kurma arayışı içinde olmadıklarını vurgulamaktaydı.[878]

DP içerisinde bu önemli siyasi gelişmeler yaşanırken, DP Genel Başkanı Celal Bayar, partililerin ve kamuoyunun dikkatini, partisinde gerçekleşen siyasi olaylardan uzak tutmak için CHP ile girişilen özgürlük mücadelesine çekmeye çalışmakta ve yurdun çeşitli yerlerinde düzenlenen mitinglerde özgür seçim konusunda ateşli konuşmalar yapmaktaydı.[879]

3.1.3.4.4. Millet Partisi'nin Kurulması

Kurucuları ile anlaşamayarak DP'den ayrılanlar ile DP'den ihraç edilen bazı Milletvekilleri ve partililer, yeni bir partinin kuruluş hazırlıklarını tamamladı. Bu Milletvekilleri kuracakları yeni parti için kendilerine Mareşal Fevzi Çakmak'ı önder seçmişlerdi. Mareşal'in 6 Temmuz 1948 tarihli dilekçesi ile Millet Partisi'nin kurulduğu Hükümete bildirildi. 20 Temmuz 1948 tarihinde Yusuf Hikmet Bayur'un Kudret gazetesinde yayınlanan demeci ile de partinin resmen kurulduğu kamuoyuna duyuruldu.[880]

---

[877] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.233-234.
[878] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.233-234.
[879] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.234.
[880] **Kudret**, 20 Temmuz 1948, s.1.

MP'nin kurucuları arasında, Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Sadık Aldoğan, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı gibi eski DP'liler bulunmaktaydı. Böylece DP nasıl CHP'den kopanlar tarafından kurulmuşsa, şimdi MP de DP'den ayrılanlar tarafından kurulmaktaydı. Kurucuların yaptıkları işbölümü ile Mareşal Onursal Başkanlığa seçilmiş, Hikmet Bayur Genel Başkanlığa getirilmişti.

TBMM'de DP'den ayrılarak yeni bir grup oluşturan Müstakil Demokratlar, yeni kurulan MP'ye katılma konusunda önce temkinli davrandı. Ancak MDG, DP'nin Haziran 1949 tarihinde gerçekleştirdiği İkinci Büyük Kongresi'nde bekledikleri sonucu elde edemeyince,[881] 5 Temmuz 1949 tarihinde MP ile birleşti.[882]

1946 yılının başında kurulmuş olan DP, 1949 yılının ortalarına gelindiğinde 1946 genel seçimlerinde elde ettiği Milletvekili sayısının yarısına yakınını kaybetmesine rağmen, iktidar CHP ile olan siyasi mücadelesini sürdürmüş, yeni kurulan MDG'nin ve MP'nin kendisine karşı yönelttiği *"muvazaa"* iddialarını göğüslemiş ve kendi içindeki hiziplerden arınıp daha homojen bir parti olarak bu siyasi olaylardan sıyrılmayı başarmıştır.

3.1.4. Birinci Saka Hükümeti Döneminde Yapılan Bazı Liberal Yenilikler

Hasan Saka, Cumhurbaşkanı İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamasının ardından, partiler arası ilişkilerde "aşırı" olarak bilinen Recep Peker'in yerine, daha ılımlı bir siyaset izlenebilmesi için getirilmişti. Çok partili demokratik yaşama geçilen bu dönemde, CHP iktidarının, tek partili dönemdeki davranışları sergilemesi artık mümkün değildi. Bu nedenle hem CHP, iktidar partisi olarak kendisini yenilemek durumunda kaldı, hem de yürürlükte olan bazı antidemokratik kanunların kaldırılması veya değiştirilmesi gerekti.

Birinci Saka Hükümeti döneminde gerçekleştirilen yeniliklerden biri Hükümet programının TBMM'de okunmadan önce muhalefete dağıtılması oldu. Daha önceki dönemlerde, Mecliste tek parti olduğu için böyle bir durum söz konusu değildi. Ancak 1946 seçimlerinden sonra DP de Meclis'te bir grup edinmişti. Recep Peker Hükümeti'nin Meclisten

[881] MDG, DP'nin bu kongresinde büyük bir parçalanma olacağını ve kendilerinin DP yönetiminin başına geçebileceklerini düşünmüşlerdi.
[882] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.56.

güvenoyu istemesi sırasında Hükümet Programının dağıtılmaması Mecliste DP ile CHP arasında bir gerginlik yaşanmasına neden olmuştu.[883]

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer yenilik ise, CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün çıktığı yurt gezisi sırasında kafilesine DP'den de bir Milletvekilini davet etmesi ve gittiği yerlerde DP İl Başkanlıklarını da ziyaret etmesiydi.[884]

Hasan Saka döneminde CHP'nin 7.Olağan Kurultayı da toplandı. Bu kurultay, attığı demokratik adımlar nedeniyle hem CHP, hem de Türkiye'nin demokratikleşme tarihinde ayrı bir yere sahip oldu. Kurultayda; Cumhurbaşkanı'nın CHP'den kopmamasına rağmen, CHP Genel Başkan Vekilliği görevinin kurulmasıyla, tarafsızlığının sağlanması, İllerde parti başkanlarının Valilik görevinden ayrılması, Muhalefet partilerinin de Halk Evleri'nden yararlanabileceğinin belirtilmesi, DP'nin liberal eleştirilerine cevap verebilmek için devletçiliğin yeniden tarif edilmesi kabul edildi. Ancak Şerafettin Turan'a göre; bu kurultayda CHP, DP karşısında oy kaygısıyla bazı adımlar da attı. Partinin devrimci hareketi bir kenara bırakarak evrimci bir tutum sergilemeye yönelmesi, laiklik tanımının yeniden yapılarak, din öğretiminin bazı CHP'lilerce savunulması ve imam hatip okulları ile bir İlahiyat Fakültesi açılması düşüncesi bu adımlardandı.[885]

Bu dönemde iktidar, DP tarafından istenilen seçim yasasının ve diğer bazı antidemokratik yasaların değiştirilmesi görüşünü de ilke olarak kabul etti.[886] Bu gelişme üzerine DP Genel Başkanı Celal Bayar, Vatan gazetesinde yayınlanan demecinde; *"Milletin arzu ve iradesinin, pürüzsüz hakim olmasının kaçınılmaz bir zaruret olduğu ancak Halk Partisince de anlaşılmış bulunuyor."* [887] dedi. Bu karar gereği CHP, DP'nin kurulduğu günden beri kaldırılmasını istediği, 6 ilde devam eden Sıkı Yönetim uygulamasını[888] ve Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 18. maddesini kaldırdı.[889] Böylece özellikle İstanbul'da

---

[883] **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1947, s.3.
[884] **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1947, s.1.
[885] Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, s.251-252. ; Mümtaz Faik Fenik, "Din ve İrtica", **Vatan**, 21 Şubat 1948, s.2.
[886] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.39.
[887] **Vatan**, 15 Ocak 1948, s.1.
[888] Sıkı Yönetim Kanunu; İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Refik Saydam Hükümeti döneminde 20 Kasım 1940 tarihinde Boğazlar çevresindeki 6 ilde güvenliği sağlamak amacıyla çıkarılmış, bu tarihten itibaren toplam 15 kez uzatılmış ve 22 Aralık 1947 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır.
[889] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 10, 20 Şubat 1948, s.260-273.

basını sansür altına alan ve yurt genelinde polise kişileri gözaltında bulundurma süresi konusunda olağanüstü yetkiler veren bu iki antidemokratik uygulama yürürlükten kalktı.

Birinci Saka Hükümeti'nin, 8 Haziran 1948 tarihinde istifası nedeniyle iktidarın atmak istediği demokratik adımlar sonraki dönemlere kaldı.

3.2. İkinci Saka Hükümeti Dönemi

3.2.1. İkinci Saka Hükümeti'nin Kurulması

Meclisteki muhalefet partisinin parçalanmaya doğru sürüklendiği günlerde, Başbakan Hasan Saka, Kabinesinde bazı değişiklikler yapmak istedi. Başbakan Saka'nın birinci Hükümeti; Ticaret Bakanı Atıf İnan hakkında basında çıkan *"buğdayları depolarda çürüttüğü ve denize döktürdüğü"* konusundaki iddialar nedeniyle yıpranmıştı. Konu ile ilgili olarak yazılan müfettiş raporlarında aynı kabineden Milli Savunma Bakanı Münir Birsel'in de adının geçmesi ve adı geçen Bakanın istifa etmesi, Hükümeti kamuoyu karşısında daha da zor bir duruma düşürdü.[890] Bu nedenlerle Başbakan Saka, 8 Haziran 1948 tarihinde görevinden istifa etti.[891] Başbakan, Cumhurbaşkanlığı'na sunduğu yazısında; *"...içinde bulunduğumuz umumi şartlara göre Hükümet durumunun yeniden tetkik ve mütalaasına fırsat vermek üzere..."* görevden çekildiğini belirtmekteydi.[892] Cumhurbaşkanı İnönü, yeni Hükümeti kurmak üzere yine Hasan Saka'yı görevlendirdi.[893] Hasan Saka kendisinin ikinci, Türkiye Cumhuriyeti'nin on yedinci Hükümetini 10 Haziran 1948 tarihinde kurdu.[894] Buna göre İkinci Saka Hükümeti'nde şu kişiler bulunmaktaydı:[895]

Başbakan	: Hasan Saka
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Faik Ahmet Barutçu
Adalet Bakanı	: Fuad Sirmen
Milli Savunma Bakanı	: Hüsnü Çakır
İçişleri Bakanı	: Münir Hüsrev Göle
Dışişleri Bakanı	: Necmettin Sadak

[890] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.133
[891] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Haziran 1948, s.149.
[892] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Haziran 1948, s.149.
[893] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Haziran 1948, s.149.
[894] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 11 Haziran 1948, s.153.
[895] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 11 Haziran 1948, s.153.

Maliye Bakanı	: Şevket Adalan
Milli Eğitim Bakanı	: Tahsin Banguoğlu
Bayındırlık Bakanı	: Nihat Erim
Ekonomi Bakanı	: Cavit Ekin
Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Dr. Kemali Bayizit
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Emin Erişirgil
Tarım Bakanı	: Cavid Oral
Ulaştırma Bakanı	: Kasım Gülek
Ticaret Bakanı	: Cemil Said Barlas
Çalışma Bakanı	: Tahsin Bekir Balta

Görüldüğü gibi İkinci Saka Hükümeti'nde Başbakan Yardımcısı ile İçişleri, Dışişleri, Ekonomi ve Çalışma Bakanlarının dışında kalan tüm Bakanlar değiştirildi. Birinci Saka Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olan Kasım Gülek Ulaştırma Bakanlığı'na; Gümrük ve Tekel Bakanı Şevket Adalan da Maliye Bakanlığı'na atandı. Bunların dışında kalan Fuat Sirmen, Hüsnü Çakır, Tahsin Banguoğlu, Nihat Erim, Dr. Kemali Bayezit, Emin Erişirgil, Cavit Oral ve Cemil Sait Barlas ilk defa bir Saka Hükümeti'nde görev aldı. Bu kişilerin çoğunun CHP içinde 35'ler diye adlandırılan grubun üyesi olması ise,[896] CHP içindeki aşırılara verilen bir mesajdı.

3.2.2. İkinci Saka Hükümeti'nin Güvenoyu Alması

Trabzon Milletvekili Başbakan Hasan Saka, kurduğu ikinci Hükümetinin programını TBMM'de 18 Haziran 1948 tarihinde okudu.[897] Program oldukça kısaydı. Birinci Saka Hükümeti'nin programından da pek farklı değildi. İkinci Saka Hükümeti'nin, birincisinin devamı olduğu Hükümet programından belli olmaktaydı.

Başbakan Saka programında; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada durumun ne olacağının netlik kazanmadığını, bu nedenle bütçede Milli Savunma ihtiyaçlarına ayrılan payın geniş tutulduğunu, bu yeni dönemde Meclise sunulacak yeni seçim yasası ile halk iradesinin gerçek anlamda tecelli edeceğini ve yeni yasanın kimsenin itiraz edemeyeceği kadar demokratik bir yasa olduğunu, Basın Kanunu'nda yapılacak değişiklikle basına en geniş

[896] Hikmet Bilâ, **a.g.e.**, s.132.
[897] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.223-225.

eleştiri hakkının tanınacağını vurguladı.[898] Başbakan Saka, programında 12 Temmuz Beyannamesini hatırlatır bir tarzda şunları söyledi:

> *"İktidarın azlığı ezmesini, azlığın da meşru ve kanuni haklarının sınırı dışına çıkarak tahakküm yoluna sapmasını Milletimizin asla tahammül edemiyeceği istibdat şekilleri saymaktayız."* [899]

Başbakanın Hükümet programını okumasının ardından söz alan Milletvekilleri eleştirilerini sıraladı. İlk sözü alan DP Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik, Hasan Saka'nın Birinci Hükümeti döneminde; Sıkıyönetimin kaldırılması ve Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 18. maddesinin değiştirilmesinden başka bir şey yapılmadığını belirtti. Vatandaşların seçimlerde adli teminat istediklerini ancak Hükümetin bunu duymazdan geldiğini söyledi. Ayrıca Hükümet programında bir değişiklik olmadığından dolayı Hükümet değişikliğine neden gidildiğini, bazı bakanların neden kabine dışı bırakıldığını Başbakanın açıklamasını istedi. Ticaret Odaları'nın verilerine dayanarak, Hasan Saka döneminde hayatın pahalılaştığını da ileri sürdü.[900]

İsmail Hakkı Çevik'ten sonra Müstakil Demokratları temsilen kürsüye gelen Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz, son iki yıl içinde CHP'nin üç Hükümeti ile karşılaştıklarını ancak bunların başarılarının ortada olduğunu belirttikten sonra Hasan Saka'nın 8 bakanı değiştirerek yeni bir Hükümet kurmasının, ilk kabinesindeki başarısızlıklarının kabulü olduğunu savundu. Ahmet Oğuz ayrıca Hükümet programının, ülkenin problemlerini nasıl çözeceğini açık bir şekilde ifade etmesi gerektiğini söyleyerek, çok kısa olan Hükümet programından dolayı Saka'yı ciddiyetsizlikle suçladı. [901]

CHP Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu, konuşmasının başında Başbakan Hasan Saka'yı demokratik sistemi kurmaya çalışan ilk Başbakan olmakla niteleyerek övdü. Ancak konuşmasının devamında, bu Hükümete güvenoyu vererek sorumluluk üsleneceğini bu nedenle milletin gerçekleşmesini istediği adımların atılıp atılmadığını takip edeceğini belirtti. Devlet dairelerinin bir çoğunda israf olduğunu söyleyerek, Hükümetin her şeyden evvel bunu önlemesini istedi.[902]

---

[898] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.223-224.
[899] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.224.
[900] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.225-228.
[901] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.228-232.
[902] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.232-237.

Maraş Bağımsız Milletvekili Emin Soysal, Hasan Saka'nın programını yetersiz bularak şunları söyledi:

"...Başbakanın bundan önceki programından bahsetmeyişinde hakkı vardır. Zira orada yapmak vaadinde bulunduğu 23 işi vardı. Onlardan yalnız birisini yapabildi. O da Sıkıyönetimi kaldırmak. Şimdi okuduğu program ise eskisine nispetle adeta bir programsızlıktır, dersem fazla mübalağa olmaz. Bir Hükümet böyle bir zamanda memleketin her işine ve meselesine dair takip edeceği istikameti ve ulaşmak istediği amaçları ve yapacağı işleri Meclise bildirmeden nasıl işe girişir, buna hayret ederim." [903]

DP Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan, İkinci Saka Hükümeti'nin başarısız olacağını öngörerek şunları söyledi:

"Sekiz ay müddetle bir mirasyedi rehaveti içinde iş başında kaldıktan sonra arkasında et, hububat, ekmek, şeker, gemi mubayaası işleri gibi bir yığın pürüzlü hadiseler bırakarak yuvarlanan Sayın Saka Kabinesi sekiz Bakanını da değiştirerek yine iş başına geldi. Memleketin mali takatsizliği, dış ticaretimizin perişanlığı, iç ekonomimizin acıklı hali, 7 Eylül kararlarının felaketli neticeleri karşısında bütün bu acıklı manzaraya sebep olan İktidar Partisinin ikinci defa tecrübeye girişeceği Sayın Hasan Saka Kabinesinin, aralarında fikir ve inanış birliği olmayan Bakanların meydana getirdikleri bu Kabinenin maalesef hiçbir iş göremeyeceğini anlamak güç değildir." [904]

Afyonkarahisar Bağımsız Milletvekili General Sadık Aldoğan ise konuşmasında hem eski partisi DP'ye, hem de CHP'ye karşı eleştirilerde bulundu. Sadık Aldoğan, Hükümetlerin görevden çekilme şekillerinin anayasaya aykırı olduğunu belirterek, Meclise karşı sorumlu olan Hükümetlerin, Meclisin huzuruna çıkmadan görevden ayrılmalarını eleştirdi. Konuşmasında genel olarak Saka Kabinesi'nin Meclisten çekilmesine, yeni kabinenin kurulması görevinin yeniden Hasan Saka'ya verilmesine ve İkinci Saka Kabinesi'nin kuruma şekline değinen General Aldoğan, Hükümetlerin çekilmesi sırasında tek partili dönemde olduğu gibi *"devlet şefinin"* etkili olduğunu, bunun ise anayasayı ruhsuzlaştırdığını belirtti. Recep Peker'in de çekilmesi sırasında sıhhi sebepleri ileri sürdüğünü söyleyen Aldoğan,

[903] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.240.
[904] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.244.

aslında bu çekilmenin DP lideri Bayar ile Cumhurbaşkanı İnönü arasında bir muvazaa olduğunu ileri sürdü. Hükümetlerin, Meclis huzurunda güven kaybederse çekilmeleri gerektiğini oysa ne 1937'de İnönü'nün, ne 1939'da Bayar'ın, ne de 1947'de Peker'in Meclisin güvenini kaybettiğini vurguladı. Aldoğan konuşmasının devamında şunları söyledi:

> *"Aziz arkadaşlarım, görülüyor ki, Cumhuriyet Devrinde Hükümetin değişmesi Demokrasi ve Anayasaya göre yapılmamış; Başbakanların tayin ve çekilmesi Devlet Şefinin arzusuna bırakılmış, bu mesele üzerinde lüzumu kadar durulmamıştır. Kabahat hepimizdedir, hiçbirimizin bir şey söylemeye hakkı yoktur...Anayasanın 46 ncı maddesinin manasını ve bu maddenin kendine tahmil ettiği mesuliyeti düşünmeyerek Devlet Şefinin emriyle istifa eden, Başbakan Hasan Saka'yı elbirliğiyle geliniz, düşürelim."* [905]

Bağımsız Milletvekili Aldoğan'ın bu görüşmelerden yaklaşık bir ay sonra kurulacak Millet Partisi'ne geçtiği düşünülürse, güven oylaması sırasında neden hem Cumhurbaşkanını, hem CHP'yi hem de DP'yi hedef aldığı daha iyi anlaşılabilir. Aldoğan özellikle DP'yi CHP ile "muvazaalı" göstererek her iki partiyi de halkın gözünden düşürmeye çalışmıştır. Diğer taraftan DP'ye karşı yöneltilen bu suçlama, ilerleyen günlerde DP'yi CHP'ye karşı daha sert muhalefete yöneltti.

CHP Balıkesir Milletvekili Süreyya Özgeevren, General Aldoğan'ın Hükümetin kurulma ve görevden çekilme konusundaki fikirlerine karşı çıkarak şöyle dedi:

> "[Devlet Başkanı] *Devletin büyük ve müşterek menfaatini uzaktan yakından sevk ve idarede hiç hakkı olmayan, kepeneği içinde sürüsünü uzaktan seyreden bir çoban mıdır? Devlet Başkanı Hükümete hiçbir akıl vermeyecek ve irşatta bulunmayacak mıdır? ...O Başkan ki, mesul olan, Türk Anayasa hükümlerine göre Meclise karşı mesul olan İcra Vekilleri Heyetinin başında reisi hakikidir."* [906]

Güvenoyu görüşmeleri sırasında DP Milletvekilleri genellikle seçimlerdeki adli teminat konusu üzerinde durdu ve seçimleri hakimlerin yönetmesini istedi. Görüşmelerin ikinci oturumunda eleştirileri yanıtlamak için kürsüye gelen Başbakan Saka, seçim kanununun değiştirilmesine kendisinin de taraftar olduğunu fakat hakimlerin seçimleri yönetmesinin milli bünyeye uygun düşmeyeceğini, bu konuda başka ülkeleri örnek göstermenin doğru olmadığını

---

[905] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.252, 254.
[906] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.261-262.

söyledi ve yakında Türk milli bünyesine uygun seçim hükümlerinin getirileceğini, gerekirse İsviçre'den ve Lahey'den tarafsız otoritelerin çağrılacağını anlattı. Halk Partisi'nde şeflik sisteminin kalmadığını, Devlet Başkanının aynı zamanda parti başkanı olmasına rağmen parti işlerine karışmadığını söyledi.[907]

Güvenoyu görüşmelerinin tamamlanmasından sonra oylamaya geçildi. 104 Milletvekilinin katılmadığı oylamada Hasan Saka Hükümeti'ne 308 Milletvekili güvenoyu verdi. 40 Milletvekili ise kırmızı oy kullanarak güvensizliğini gösterdi.[908] Böylece Trabzon Milletvekili Hasan Saka, Türkiye Cumhuriyeti'nin 17.Hükümetini kurmuş oldu.

Hasan Saka'nın kurduğu bu Hükümetin güvenoyu görüşmelerinde iktidar – muhalefet ilişkileri açısından bir ilk de yaşanmıştır. Daha önceki güvenoyu görüşmeleri sırasında iktidar partisinin karşısında Bağımsız ve DP Milletvekilleri bulunmaktaydı. Oysa bu görüşmelerde kendilerini Müstakil Demokrat olarak adlandıran 13 Milletvekili de vardı. Güvenoyu görüşmeleri sırasında Müstakil Demokratlar'dan da söz alanlar oldu. Örneğin Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç gibi Müstakil Demokrat Milletvekilleri hem iktidar CHP'yi, hem de ana muhalefet partisi DP'yi eleştirdi. Bu durum ise çok partili demokratik hayata geçiş dönemini yaşayan Türkiye için bir fikir zenginliği oldu.

3.2.3. İkinci Saka Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler

3.2.3.1. Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi

17 Ekim 1948 tarihinde 13 açık Milletvekilliği için yapılacak olan Ara Seçimler öncesinde, Saka Hükümeti yeni bir seçim kanunu tasarısını gündeme getirdi. 2 Temmuz 1948 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlanan Kanun tasarısının aslında çok daha önce, 29 Mart 1948 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından Meclise sunulması kararlaştırılmıştı.[909]

---

[907] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 18 Haziran 1948, s.269-274.
[908] Güven oylamasında beyaz oy güven, kırmızı oy güvensizlik anlamı taşımaktaydı. Bakınız: Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.236.
[909] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.1. (Hükümetin kanun tasarısı tutanağın arkasındadır.)

İkinci Saka Hükümeti, Meclisin gündemine getirdiği bu tasarısıyla 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 15. maddesine bir fıkra eklenmesini ve aynı kanunun 24., 25., 27. ve 34. maddelerinin de değiştirilmesini istiyordu. Başbakan Saka, yapılmak istenen değişikliklerin gerekçesinde; *"...tatbikatta görülen bazı vuzuhsuzluklarla seçimler esnasında edinilen tecrübeler kanunda daha vazıh bir şeklin bulunmasını zaruri kılmaktadır."* [910] demekteydi.

Diğer taraftan yaklaşan Ara Seçimler öncesinde bazı muhalif Milletvekilleri de Hükümetin tasarısına benzer bazı kanun teklifleri ile konuyu Meclise taşıdı. Afyonkarahisar Milletvekili Hazim Bozca ve iki arkadaşının imzaladıkları kanun teklifi ile, Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun 24., 25., 27., 34. ve 46. maddelerinin değiştirilmesi istenmekteydi. Hazim Bozca'nın bu kanun teklifinin gerekçesinde; *"...seçime iştirak eden her vatandaşta kendisinin ve verdiği oyun emniyet altında bulunduğuna tam bir itminan hasıl olmadıkça ve kötü niyet erbabının faaliyetini tereddütsüz önleyecek hükümler bulunmadıkça Milli iradenin serbestçe tecellisi beklenemez."* [911] denmekteydi.

Hazim Bozca ve iki arkadaşının sunduğu kanun teklifi önce Adalet Komisyonu'nda görüşüldü. Ancak Adalet Komisyonu, kanunun bazı maddelerinde yapılan değişikliklerin, tamamını olumsuz etkileyeceğine vurgu yapıp, seçim kanunlarının ancak uzun tecrübelerden sonra değiştirilebileceğini söyleyerek, 1908 tarihli seçim kanununun ancak 1942 yılında değiştirilebildiği örneğini verdi.[912] Bu nedenlerle Adalet Komisyonu, Hazim Bozca ve iki arkadaşının sunduğu kanun teklifinin tamamını maddelere geçmeden oy çokluğu ile reddetti ve teklifi Meclis Başkanlığı'na iade etti. Aynı kanun teklifinin İçişleri Komisyonu'nda görüşülmesi sırasında da Adalet Komisyonu'nun raporuna benzer söylemler dile getirilerek, kanun teklifi bu komisyonda da oy çokluğu ile reddedildi.[913]

Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi konusunda İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli ve altı arkadaşının imzaladıkları kanun teklifinde de, adı geçen kanunun 14., 15. ve 24. maddelerinin değiştirilmesi ve bu teklifin Hükümet

---

[910] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.1-2. (Hükümetin gerekçesi tutanağın arkasındadır.)
[911] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.3-4. (Hazim Bozca ve iki arkadaşının hazırladıkları kanun teklifinin gerekçesi tutanağın arkasındadır.)
[912] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.6-8. (Hazim Bozca ve iki arkadaşının hazırladıkları kanun teklifi ile ilgili Adalet Komisyonu raporu tutanağın arkasındadır.)
[913] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.9-12. (Hazim Bozca ve iki arkadaşının hazırladıkları kanun teklifi ile ilgili İçişleri Komisyonu raporu tutanağın arkasındadır.)

tasarısı ile birleştirilerek görüşülmesi istenmekteydi.[914] Kanun teklifinin gerekçesinde; *"4918 No.lı Milletvekilleri Seçimi Kanununun rey gizliliği ile tasnif emniyetini milli arzuya uygun bir halde sağlamadığı münakaşa götürmeyen hakikatlerdendir."* [915] deniyordu.

İçişleri Komisyonu, Fuat Hulusi Demirelli ve altı arkadaşının kanun teklifleri ile Hükümet tasarısının birleştirilerek görüşülmesini uygun buldu ve önerilerde yeni değişiklikler yaparak, düzeltilmiş şekli Anayasa Komisyonu'na havale etti.[916] Anayasa Komisyonu, hem Hükümetin tasarısını, hem de Fuat Hulusi Demirelli ve altı arkadaşı ile Hazim Bozca ve iki arkadaşı tarafından hazırlanan kanun tekliflerini birleştirerek görüştü. Anayasa Komisyonu bu tasarı ve teklifler üzerinde bir takım düzeltiler yaparak, konuyu Adalet Komisyonu'na havale etti.[917] Adalet Komisyonu, tasarı ve teklifleri birleştirerek inceledikten sonra bunlar üzerinde bazı düzeltiler yaptı ve Mecliste görüşülmek üzere düzeltilerini 28 Haziran 1948 tarihinde Meclis Başkanlığı'na sundu.[918]

Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun TBMM'de görüşülmesine 2 Temmuz 1948 tarihinde başlandı.[919] Kanunun tümü hakkında ilk sözü Adalet Komisyonu sözcüsü ve Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun aldı. Ergun, Hükümet tasarısının o güne kadar komisyonlarda geçirdiği aşamayı anlattı.[920] Daha sonra Bağımsız Milletvekili sıfatı ile söz alan İstanbul Milletvekili Adnan Adıvar, Türkiye'nin bu kanunla demokratik rüştünü bütün dünyaya göstereceğini belirtti ve şöyle dedi:

> *"...daima bitaraf kalmaya çalışan bir arkadaşınız sıfatıyla şunu söylemek isterim ki, kanunun yeni tadillerle aldığı şekil ne olursa olsun, demokrasiye giden yol üzerinde hedefe doğru giden bir merhale olduğunu ben kabul ediyorum...fakat şunu*

---

[914] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.13. (Fuad Hulusi Demirelli ve altı arkadaşının hazırladıkları kanun teklifi tutanağın arkasındadır.)
[915] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.13-14. (Fuad Hulusi Demirelli ve altı arkadaşının hazırladıkları kanun teklifinin gerekçesi tutanağın arkasındadır.)
[916] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.15-19. (Hükümetin kanun tasarısı ile Fuat Hulusi Demirelli ve altı arkadaşının hazırladıkları kanun teklifi ile ilgili birleştirilmiş İçişleri Komisyonu raporu tutanağın arkasındadır.)
[917] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.20-21. (Hükümetin kanun tasarısı ile Fuat Hulusi Demirelli ve altı arkadaşı ile Hazim Bozca ve iki arkadaşının hazırladıkları kanun teklifleri ile ilgili birleştirilmiş Anayasa Komisyonu raporu tutanağın arkasındadır.)
[918] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.21-24. (Hükümetin kanun tasarısı ile Fuat Hulusi Demirelli ve altı arkadaşı ile Hazim Bozca ve iki arkadaşının hazırladıkları kanun teklifleri ile ilgili birleştirilmiş Adalet Komisyonu raporu tutanağın arkasındadır.)
[919] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.590.
[920] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.590-594.

açıkça ifade edeyim ki, bu merhalenin demokrasiye doğru bir arpa boyu mu, yoksa bir kilometre mi mesafe aldığını pek taktir edemiyorum." [921]

Adnan Adıvar'dan sonra Demokrat Parti adına Adnan Menderes kürsüye geldi. Menderes, 1946 yılında Milletvekilleri Seçimi Kanunu değiştirilirken yaptıkları tekliflerin komisyonlar tarafından reddi sırasında, 20-30 yıl süre geçmemesinin sebep gösterildiğini belirterek, şimdi 3 yıl geçmeden bizzat Hükümet tarafından getirilen tasarı karşısında hayret ettiğini, ancak demokrasi açısından durumu memnunlukla karşıladığını söyledi.[922] Kanunun getirdiği yenilikleri *"ileri bir adım"* diyerek niteleyen Menderes, seçim güvenliğinin sağlanması konusunda denetimin yine belediye teşkilatına bırakılmasını eleştirerek bu işi yargıçların üstlenmesi gerektiğini tekrarladı. Seçimlerden sonra oyların tasnifi sırasında, parti temsilcilerinin komisyonlara alınmamış olmasının ve oy pusulaların sayıldıktan hemen sonra yakılarak imha edilmesinin yanlışlıklarını vurguladı. Seçim komisyonlarında görev alan memurlara haksız suçlama yapanlara karşı cezaları arttırmak ve memurların karalanmalarını engellemek amacıyla Adalet Komisyonu'nun kanuna bir ek madde sokmaya çalışmasını eleştirerek, şöyle dedi:

"Seçimlerde vazife almaktan imtina etmiş kaç kişi gösterilebilir? Haysiyet ve hakları himayesiz kalmış kaç mağdur memur sayılabilir? Buna mukabil seçimlerde memleket ölçüsünde vazifelerin kötüye kullanılmaları karşısında bir tek vazifelinin dahi ceza görmemiş olması bütün bir milleti ıstırap içinde bırakmıştır. Ortada asıl hakkı korunması lazım gelen bir millet vardır." [923]

Menderes konuşmasının devamında, seçimlerde anayasal bir hak olan vatandaşın siyasi ihbar ve şikayette bulunma hakkının, Adalet Komisyonu'nun kanuna eklemeye çalıştığı madde ile sınırlandırıldığını, aslında bu hareketle Hükümetin, daha önce kaldırdığı Sıkıyönetim uygulamasının doğurduğu boşluğu gidermeye çalıştığını iddia etti ve *"seçimler karşısında ağızlar kapatılmak mı isteniyor?"* diye sordu.[924]

Müstakil Demokratlar Grubu adına söz alan Afyonkarahisar Milletvekili Hasan Dinçer konuşmasının başında, 21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulanmış olan 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun milli iradenin ortaya çıkmasına imkan vermediğini, o

[921] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.594-597.
[922] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.598.
[923] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.602.
[924] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.602.

nedenle yeni bir seçim kanuna ihtiyaç duyulduğunun daha o günden ortaya çıktığını söyledi. Getirilmeye çalışılan yeni seçim kanununda, seçim denetiminin mülki amirlerden alınarak belediye teşkilatına verilmesiyle iktidar partisinin halkı kandırmaya çalıştığını, seçimlerin tamamen tarafsız komisyonlarca gerçekleştirilmediği sürece, seçim sonuçlarının milli iradeyi yansıtmayacağını savundu. Milletin beklediği seçim kanununun bu olmadığını söyleyen Dinçer, DP'li Milletvekilleri tarafından sunulan teklifi de eleştirerek, hakimlerin seçim kurullarına başkan olmalarının demokratik bir seçim için yeterli olmadığını, seçimlerin her aşamasında hakimlerin her adımdan mesul olmaları gerektiğini vurguladı. Dinçer konuşmasında muhtarlar tarafından hazırlanan seçim defterlerine de değinerek, bir önceki seçimlerde bazı kişilerin isimlerinin kasten yanlış yazıldığı, bazılarının defterlere geçirilmediği hatta bazı defterlerde ölmüş olan vatandaşların dahi isimleri yazılarak fazladan oy kullandırıldığı iddiasında bulundu. Bu nedenlerle seçim defterlerini düzenleme işinin muhtarlardan alınarak, hakim tarafından görevlendirilmiş tarafsız kişilere verilmesini ve bunların uzun bir zaman dilimi içinde görevlerini yerine getirmelerinin sağlanmasını istedi. Cumhurbaşkanının 12 Temmuz Beyannamesine çatarak, bunu muhalefeti ve demokrasiyi oyalayıcı bir girişim olarak nitelendirdi. Konuşmasının sonunda, her türlü particilikten uzak milli bir seçim komisyonu kurarak, Meclisi feshedip yeniden seçime gitmenin en doğru yol olacağını söyledikten sonra; *"...bu millet 21 Temmuzun bir kere daha tekerrürüne tahammül etmeyecektir."* dedi.[925]

Milletvekilleri Seçimi Kanunu görüşmelerinin ikinci gününde ilk sözü CHP Balıkesir Milletvekili Süreyya Özgeevren aldı. Menderes'in bir gün önceki söylediklerine karşılık vermeye çalışan Özgeevren'in konuşması sırasında, Menderes oturduğu yerden sık sık Özgeevren'le diyaloğa girdi. Bu nedenle oturumu yöneten TBMM Başkanvekili Raif Karadeniz, Menderes'i uyarmak zorunda kaldı. Özgeevren konuşmasının devamında isim vermeden Refik Koraltan'ı eleştirerek,[926] vaktiyle antidemokratik bazı uygulamalar yapmış bir kişinin şimdi Mecliste özgürlük istemesini samimi bulmadığını belirtti. Özgeevren'in Koraltan'a karşı yönelttiği bu suçlamalar üzerine, DP İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü; *"Şahsiyata girmeyelim, doğru değildir."* diyerek Özgeevren'i uyardı ve oturumu yöneten Başkanı göreve çağırdı. Özgeevren Köprülü'ye; *"İhtarı sizden beklemem Köprülü, otur yerine ve dinle."* deyince Köprülü ile Özgeevren arasında tartışma çıktı. *"Söz kesmek yol kesmek kadar şenidir."* diyen Özgeevren'e, Köprülü *"Şakice hareket eden sensin."* diye karşılık

[925] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 2 Temmuz 1948, s.602-606.
[926] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.237.

verdi. Bunun üzerine Adnan Menderes'in *"Reis Bey müdahale etmeyecek misiniz?"* sorusu karşısında Başkan Karadeniz Özgeevren'i uyardı ve şahsi konuşmalara devam etmesi durumunda sözünü keseceğini bildirdi.[927]

Müstakil Demokratlar Grubu'ndan Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, seçim emniyetinin yeterli olmadığını belirterek Başbakan Hasan Saka'yı istifaya davet etti.[928] CHP Manisa Milletvekili General Ali Rıza Artunkal, Ahmet Tahtakılıç'ın bu sözlerine alaycı bir tavırla *"Sizin partinize istinat ettiği zaman öyle yaparsınız."* [929]şeklinde cevap verdi.

CHP Tekirdağ Milletvekili Faik Öztrak da, Adnan Menderes'in tek parti dönemi ile ilgili konuşmalarından üzüntü duyduğunu belirterek, tek parti döneminde Adnan Menderes'in CHP'nin bütün kademelerinde görev aldığını ancak partiden ayrılmak zorunda kaldıktan sonra bunların hepsini unuttuğunu belirtti. Menderes'in "Toprak Kanunu" sonrasında CHP'den ayrıldığını ifade etmesi üzerine Menderes de Öztrak'ı şeker işinden menfaat sağlamak için CHP'de bulunmakla suçladı. Konuşmaların yeniden kişisel bir boyuta taşınması üzerine Başkan Karadeniz bir kez daha devreye girerek tartışmayı engelledi.[930]

5 Temmuz 1948 tarihinde değiştirilmesi teklif edilen maddelerin görüşülmesine geçildi. Değiştirilmesi teklif edilen 14. ve 15. maddelerin yeniden düzenlenmesi için geçici komisyon kurulmasına karar verildi.[931] 7 Temmuz 1948 tarihinde geçici komisyon düzeltisi üzerinde görüşmeler sürdü.[932] 9 Temmuz 1948 tarihli görüşmelerin son gününde Milletvekilleri Seçimi Kanunu tasarısının tamamı görüşüldü ve tasarı CHP'li Milletvekillerinin oylarıyla yasalaştı.[933]

5258 sayılı yeni Milletvekilleri Seçimi Kanunu; sandık başında bulunan parti temsilcilerini seçim komisyonlarına üye olarak almadı ve hakimlere denetim yetkisi vermedi. Böylece muhalefetin seçim yasasında görmek istediği liberal değişiklikler tam anlamıyla gerçekleşmedi. Bu da muhalefete iktidarı eleştirme konusunda yeni fırsatlar verdi. Özellikle

---

[927] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 3 Temmuz 1948, s.635-642.
[928] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 3 Temmuz 1948, s.645.
[929] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 3 Temmuz 1948, s.645.
[930] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 3 Temmuz 1948, s.652.
[931] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 5 Temmuz 1948, s.752.
[932] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 7 Temmuz 1948, s.877-922.
[933] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 9 Temmuz 1948, s.1110.

DP'nin yeni seçim yasasını ileri sürerek 13 ilde yapılacak olan Ara Seçimlere katılmama kararı, iktidar partisini bir kez daha zor durumda bıraktı.[934]

3.2.3.2. 1948 Ara Seçimleri

1948 Ara Seçimleri, 17 Ekim 1948 tarihinde daha önce boşalan 13 açık Milletvekilliği için 13 ilde yapıldı.[935] Bu iller; Ankara, Aydın, Bolu, Erzincan, Erzurum, Giresun, İstanbul, Kastamonu, Malatya, Mardin, Ordu, Tokat ve Yozgat'tı.[936] Adı geçen illerdeki açık; Erzincan Milletvekili Saffet Arıkan, Giresun Milletvekili Münir Akkaya, Kastamonu Milletvekili Hilmi Çoruk, Malatya Milletvekili Tevfik Temelli, Ordu Milletvekili Şevket Akyazı, Aydın Milletvekili Emin Arkayın, İstanbul Milletvekili ve aynı zamanda TBMM Başkanı General Kazım Karabekir, Yozgat Milletvekili Ahmet Sungur, Ankara Milletvekili Hilmi Atlıoğlu, Bolu Milletvekili Dr. Zihni Ülgen, Erzurum Milletvekili Kemalettin Kamu, Mardin Milletvekili Abdürrezak Şatana ve Tokat Milletvekili Halit Nazmi Keşmir'in ölümlerinden kaynaklanmıştı.[937]

DP, 13 ilde yapılacak olan bu ara seçimlere katılmayacağını daha önceden açıklamıştı. DP Genel Başkanı Celal Bayar, seçimlerin normal bir şekilde yapılabilmesi için seçim kanununun yeniden düzenlenmesi gerektiğini söyledi.[938] 11 Temmuz 1948 tarihli Vatan gazetesine de şu beyanatı verdi:

> *"Bu şartlar altında yapılacak olan kısmi seçimlere DP'nin katılıp katılmaması hususunda ciddi ve samimi müzakereler yapılmış, ittifak derecesinde bir ekseriyet, seçim usullerinin bugünkü şekli karşısında kısmi seçimlere girmemek mütalaasında bulunduğunu belirtmiş, girmek kanaatini izhar eden bazı arkadaşlarımız da neticede ekseriyetin mütalaasına iltihak etmişlerdir."* [939]

DP ile CHP arasında 12 Temmuz Beyannamesi sonrasında ortaya çıkan yumuşama havası giderek kendisini yeniden hırçın ve katı bir politikaya bıraktı. Bunun bir sebebi de DP'den ayrılan ve MP adında yeni bir parti kurarak Mecliste grup oluşturan diğer muhalefet partisinin DP'ye yönelttiği "muvazaa" eleştirilerini sonuçsuz bırakmaktı. MP'liler

---

[934] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.44.
[935] **Cumhuriyet**, 17 Ekim 1948, s.1.
[936] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 12, 28 Haziran 1948, s.442.
[937] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 8-11, 5 Aralık 1947-31 Mayıs 1948.
[938] **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 1948, s.2.
[939] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.290.

kuruldukları andan itibaren Demokratları gözden düşürmek için DP'nin iktidarla anlaşılarak kurulmuş bir parti olduğunu ön plana çıkarmaya çalıştı. Bu da DP'nin iktidara karşı daha sert bir politika takip etmesini zorunlu kıldı.

DP, Ara Seçimlere katılmamakla beraber, CHP'yi halka şikayet etme fırsatı anlamına gelen seçim mitinglerinden azami derece de yararlandı. Özellikle DP lideri Celal Bayar yurdun çeşitli yerlerinde mitinglere katılarak hararetli konuşmalar yaptı. Bu konuşmalarda bir taraftan iktidarın yanlışları ortaya konuyor, diğer taraftan iktidar karşısında muhalefeti bölerek zayıflatan Müstakil Demokratlar ve MP'liler eleştiriliyordu. 12 Ekim 1948 tarihinde Düzcelilere seslenen Bayar; *"Demokrat Parti'nin en asri hedefi, bu memlekette milli hakimiyeti kayıtsız şartsız tesis etmektir. Bu kutsi hedefin temeli olduğu içindir ki, seçim mevzuu üzerinde dikkat, hassasiyet ve ısrarımızla durmaktayız."* [940] diyordu. 17 Ekim 1948 tarihli Vatan gazetesinde yayınlanan Aydın mitingindeki sözleri sırasında da Bayar, Hükümeti eleştirdi ve şöyle dedi:

> *"Arkadaşlar, işte size Pazar günü bir imtihan meydanı. Seçim Kanununu asla kabul etmediğinizi, 21 Temmuz faciasının tekrarına meydan vermek istemediğinizi ve iktidarın hodgâm zihniyetinin değiştiğine inanmadığınızı, seçim sandıkları başına gitmemekle bütün yurda ve dünyaya ilan etmiş olacaksınız."* [941]

Diğer taraftan MP de Ara Seçimlere katılmama kararı aldı. 26 Temmuz 1948 tarihinde ikinci toplantısını yapan MP, Genel Kurul üyelikleri seçimini müteakiben önemli bir konu olan seçime katılıp katılmama konusunu tartıştı ve toplantıda oybirliği ile Ara Seçimlere katılmama yönünde bir karar alındı.[942] MP'li Kenan Öner ise yapılacak olan Ara Seçimler ile ilgili düşüncesini şöyle belirtmekteydi:

> *"MP, demokrasi komedisinde rol almak temayülünde olmadığı için bu seçime girmek herhangi bir parti için münakaşaya değer bir mevzu olmamalıdır... Bu günkü şartlar altında seçime iştirak etmek millete ihanettir."* [943]

MP Genel Sekreteri Hikmet Bayur ise seçimlere niçin katılmayacaklarını kamuoyuna bir beyanname ile açıkladı. Bu bildiri de şöyle deniyordu:

---

[940] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.313.
[941] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.317.
[942] **Kudret**, 27 Temmuz 1948, s.1.
[943] **Tasvir**, 22 Temmuz 1948, s.2.

"Bugünkü şartlar altında yapılacak ara seçime partimizin iştiraki demokrasi dünyası karşısında oynanmak istenen bir oyuna vasıta olmaktan başka bir işe yaramaz. Bu nedenlere binaen MP'nin önümüzdeki ara seçimlerine iştirak etmemesine ve başka seçimlere katılıp katılmamak hususunda zamanın şartlarına göre harekete genel müteşebbis kurulunca ittifakla karar verilmiştir." [944]

17 Ekim 1948 tarihinde yapılan Ara Seçimlere DP ve MP'nin katılmaması, bu seçimlerde iktidar partisini yalnız bıraktı. Belki bu durum seçimleri CHP'nin kazanacağı anlamına geliyordu ancak seçimler sırasında katılımın oldukça düşük olması halk iradesinin sandığa yansımaması gibi bir durumu da ortaya çıkarmıştı. Resmi yayın organı Ayın Tarihi'nde seçimlere katılma oranının İstanbul'da % 20.9, Aydın'da % 27.73, Bolu'da % 38.9, Ankara'da % 43, Giresun'da da % 45 olduğu belirtilmekteydi.[945]

Seçimler sonucunda 13 ilde CHP adayları seçimi kazandı. Ankara'da Dr. Ahmet Hamit Selgil, Aydın'da Dr. Sabri Akın, Bolu'da Hıfzırrahman Raşit Öymen, Erzincan'da Rauf Bayındır, Erzurum'da Şakir İbrahimhakkıoğlu, Giresun'da Tevfik Ekmen, İstanbul'da Sadi Bekter, Kastamonu'da Adil Toközlü, Malatya'da Esat Dağan, Mardin'de Mehmet Kamil Boran, Ordu'da Arif Hikmet Onat, Tokat'ta Reşit Önder ve Yozgat'ta Fahri Akgöl Milletvekili oldu.[946]

3.2.4. İkinci Saka Hükümeti'nin İstifası

Seçimleri CHP kazanmıştı. Ancak çok partili demokratik bir seçim gerçekleşmemişti. Seçimlerden sonra Isparta'da halka seslenen DP lideri Bayar, Ara Seçimlerin sonuçlarına değinerek *"İştirak nispeti normal değilse bu itimatsızlık önünde iktidarın yerinde kalması, büyük millet davalarını halletmeğe kalkması abes olur...Seçimleri yenilemek lazımdır."* [947] dedi. Bundan sonra en kısa sürede genel seçimlere gidilmesi isteği, DP'nin günlük propagandalarının temel noktası haline geldi.[948] DP yöneticileri yeniden yapılacak bir seçimi kazanacaklarından öyle emin görünüyorlardı ki, çok eleştirdikleri yürürlükteki seçim kanunu

---

[944] **Kudret**, 30 Temmuz 1948, s.1. ; **Vatan**, 30 Temmuz 1948, s.2.
[945] **Ayın Tarihi**, 179, Ekim 1948, s.10-11.
[946] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 13, 5,8 Kasım 1948.
[947] **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950**, s.320.
[948] Feroz – Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.47.

ile bile iktidara geleceklerini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle DP'liler, ülkenin her tarafında düzenledikleri ve büyük kitlelerin katıldığı mitinglerde, bütün olumsuzlukların son bulması için bir ön şart olarak gördükleri seçimlerin derhal yapılmasını halka anlatıyorlardı.[949]

Diğer taraftan Hükümetin, 31 Ağustos 1948 tarihinde şekerin satışını serbest bırakmasından sonra,[950] bu gıda maddesine gelen zamlar,[951] özellikle geçim sıkıntısı çeken halk üzerinde bir huzursuzluk yarattı. Tek parti ile yapılan Ara Seçim, gıda maddelerine gelen zamlar, şeker fiyatlarının hızla artışı konusunda DP'nin Meclise verdiği gensoru önergesi [952] ve Başbakanın parti grubu ile anlaşamaması,[953] İkinci Saka Hükümeti'nin halk nazarındaki itibarını giderek azalttı. 17 Ekim Ara Seçimleri'nden bir gün sonra, CHP Manisa Milletvekili Muammer Alakant'ın DP'ye katılmak üzere partisinden istifa etmesi,[954] iktidarın durumunu daha da zorlaştırdı. 18 Ekim 1948 tarihinde istifasının nedenlerini basına açıklayan Alakant; *"Halk Partisinin demokrasi icaplarına intibak etmediğine kanaat getirdim."* [955] diyordu. Bu istifa üzerine CHP içindeki aşırıların sesleri yeniden arttı. Aşırılar, Başbakanı muhalefete karşı çok yumuşak davranmakla suçladı. Ilımlılar ise Saka'nın yeteri kadar ılımlı ve ölçülü olmadığı kanısındaydı.[956] Demokratlara göre de Saka, Saraçoğlu veya Peker'den farklı değildi.[957] CHP içindeki aşırıların ılımlılara ve muhalefete karşı yeniden cephe almaya başlaması haberinin basında duyulmasının ardından[958] Başbakan Saka, 14 Ocak 1949 tarihinde Cumhurbaşkanına istifasını sundu.[959] Saka Hükümeti'nin istifa dilekçesinde *"hükümetin son zamanlarda rastladığı bazı müşküller sebebiyle"* [960] bu kararın alındığı açıklanmaktaydı.

---

[949] Turgay Uzun, a.g.e., s.112.
[950] Feroz - Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 46.
[951] **Cumhuriyet**, 20 Eylül 1948, s.3.
[952] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 13, 10 Kasım 1948, s.39.
[953] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt: 2, s.474.
[954] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 47.
[955] **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1948, s.1.
[956] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 50.
[957] **Cumhuriyet**, 12 Aralık 1949, s.3.
[958] **Cumhuriyet**, 9 Ocak 1949, s.2.
[959] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 50.
[960] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 17 Ocak 1949, s.141.

4. ŞEMSEDDİN GÜNALTAY HÜKÜMETİ DÖNEMİ

4.1. Günaltay Hükümeti'nin Kurulması

Hasan Saka'nın Başbakanlıktan istifasının ardından, yerine kimin getirileceği sorusu gündeme yerleşti. Basında çıkan haberlere göre; Cumhurbaşkanı İnönü tarafından yapılan Başbakanlık teklifini Hilmi Uran, Necmettin Sadak, Fuat Sirmen ve Nurullah Sümer kabul etmedi.[961] Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, Hükümeti kurma görevini CHP Sivas Milletvekili Şemsettin Günaltay'a verdi.[962] Şemsettin Günaltay,[963] hükümeti kurmakla görevlendirilmesinin hemen ardından oluşturduğu Bakanlar Kurulu listesini 16 Ocak 1949 tarihinde Cumhurbaşkanı'na sundu. Cumhurbaşkanı İnönü, Günaltay Hükümeti'ni onayladı.[964]

Günaltay Hükümeti şu kişilerden oluşmaktaydı:[965]

Başbakan	: Şemsettin Günaltay
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı	: Nihat Erim
Devlet Bakanı	: Nurullah Esat Sümer
Adalet Bakanı	: Fuat Sirmen
Milli Savunma Bakanı	: Hüsnü Çakır
İçişleri Bakanı	: Emin Erişirgil
Dışişleri Bakanı	: Necmettin Sadak
Maliye Bakanı	: İsmail Rüştü Aksal
Milli Eğitim Bakanı	: Tahsin Banguoğlu
Bayındırlık Bakanı	: Şevket Adalan
Ekonomi ve Ticaret Bakanı	: Cemil Said Barlas

[961] **Cumhuriyet**, 15 Ocak 1949, s.1.
[962] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 17 Ocak 1949, s.141.
[963] Şemsettin Günaltay, 1883 yılında Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde doğdu. Sırasıyla Vefa İdadisi'ni, Darül Muallimin-i Âliye'yi ve Lozan Üniversitesi'nin Tabiiyat bölümünü bitirdi. Kıbrıs ve Midilli İdadileri ile Gelenbevi ve İzmir Liselerinde müdürlük yaptı. 1914'te Darülfünun'da Türk Tarihi ve İslam Kavimleri Tarihi müderrisi oldu. Aynı yıl İlahiyat Fakültesi'nin başına getirildi ve burada İslam dini dersleri de okuttu. Günaltay'ın siyasi hayatı, 1915'te Ertuğrul Sancağı'ndan Bilecik Mebusu seçilmesiyle başladı. Meclis-i Mebusan'ın dağılmasına kadar bu görevini sürdüren Günaltay, daha sonra İstanbul Belediye Başkanvekili oldu ve 1920 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin İstanbul teşkilatında görev aldı. 1923'te TBMM'ye Sivas Milletvekili olarak girdi ve 1954 yılına kadar sürekli Milletvekili olarak kaldı. 16 Ocak 1949'da Türkiye Cumhuriyeti'nin 18.Hükümetinde Başbakan oldu. 1950 seçimlerinde CHP Erzincan Milletvekili olan Günaltay, 1954 seçimlerinde parlamento dışında kaldı. 1960'ta Temsilciler Meclisi üyeliğine seçildi. 1961'de CHP İstanbul Senatörü olarak yeniden Meclise giren Günaltay aynı yıl kanserden vefat etti.
[964] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 17 Ocak 1949, s.141.
[965] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 17 Ocak 1949, s.142.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı	: Dr. Kemali Bayizit
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Dr. Fazıl Şerafettin Bürge
Tarım Bakanı	: Cavid Oral
Ulaştırma Bakanı	: Dr. Kemal Satır
Çalışma Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer

4.2. Günaltay Hükümeti'nin Güvenoyu Alması

Günaltay Kabinesi açıklandıktan sonra, sıra bu Hükümetin güvenoyu almasına geldi. Günaltay, 24 Ocak 1949 tarihinde Hükümet Programını TBMM'de okudu.[966] Başbakan Günaltay, demokrasi ile ilgili olarak programında şunları söyledi:

> *"İç politikamızda; gelişmekte ve kökleşmekte olan demokratik rejimin memleketimiz için vadettiği aydın istikbali yaklaştıracak tedbirleri daima artan bir azimle almak bizim de vazifemiz olacaktır. Tek dereceli seçim ve çok partili meclis sistemine dayanan demokrasimizin gayesi halk idaresinin en mükemmel şekilde belirmesine imkan sağlamaktır. Büyük Meclisin geçen yıl kabul buyurduğu Seçim Kanunu bu maksadın elde edilmesi için ortaya konmuş ileri bir eserdir. Hükümetiniz, 1950 seçimlerinin hiçbir vatandaşın yüreğinde şüpheye yer bırakmayacak en teminatlı bir şekilde yapılması için, ilmin ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalmayacaktır."* [967]

Günaltay Hükümeti'nin programı Mecliste muhalif Milletvekilleri tarafından eleştirildi. MP adına söz alan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, programda hayat pahalılığından ve buna karşı alınacak tedbirlerden bahsedilmediğini dile getirdi. Hükümetin laiklik konusundaki tespitlerinin de yetersiz olduğunu vurgulayan Köni; *"Diyanet İşleri ve Dini Evkaf gibi teşekküllerin Devlet teşkilatında resmi yer almaması şarttır. Bunların cemaatlerin idaresine devri lazımdır."* [968] diyerek devlet kurumları ile din kurumlarının birbirinden tamamen ayrılması gerektiğini vurguladı. Ayrıca Saka Hükümeti zamanında çıkarılan Seçim Kanunu'nu ile tek parti zihniyetinin yaşatıldığını söyleyerek, Günaltay

[966] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.162-164.
[967] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.163.
[968] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.165.

Hükümeti'nin de bu kanunu uygun bulması sebebiyle MP'nin programa güvensizlik oyu vereceğini bildirdi.[969]

Osman Nuri Köni'den sonra DP adına kürsüye gelen Kütahya Milletvekili Adnan Menderes, memlekette manevi bir huzursuzluk olduğunu, bu huzursuzluğun nedeninin ne zaman biteceği bilinmeyen demokrasiye geçiş devrinin uzamasından kaynaklandığını söyledi. Ayrıca Saydam Hükümeti'nden Günaltay Hükümeti'ne kadar göreve gelen bütün CHP Hükümetlerinin ekonomiyi düzeltemediklerini buna bahane olarak da, İkinci Dünya Savaşı'nı gösterdiklerini belirtti.

MDG adına kürsüye gelen Hazim Bozca, Günaltay Kabinesi'nde görev alan Bakanlardan üçte ikisinin Saka Hükümetinde de görev aldığını, dolayısıyla Hükümette ciddi bir değişikliğin olmadığını, Saka Hükümeti döneminde çıkarılan Seçim Kanunu'nun, *"ileri bir eser"* olarak nitelendirilmesini doğru bulmadıklarını ve böylece Hükümetin kendi programı ile tezada düştüğünü, yıllardan beri gerçekleştirilemeyen vergi reformunun biran önce Meclisin önüne getirilmesi gerektiğini söyledi. Hükümetin sağlık, bayındırlık, ulaştırma ve milli eğitim ile ilgili konularda programda görüş bildirmediğini belirterek; bu durumu memleket yönetiminde Hükümetin görüşlerinin henüz yerleşmemiş olduğuna bağladı.[970]

Hükümet Programı ile ilgili görüşmeler devam ederken ilginç bir olay yaşandı. CHP Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, başından sonuna kadar CHP'ye yüklendiği konuşmasının ardından; *"bu kadro içinde gönlümün istediği kadar faydalı olamadığım Büyük Türk Milletinden ve cefakeş Erzincan halkından alenen özür dilerim."* [971] diyerek Milletvekilliği'nden istifa etti ve Meclisi terk etti.

Daha sonra kürsüye gelen Milletvekillerinin konuşmalarının ardından sön sözü yine Şemsettin Günaltay aldı. Günaltay konuşmasında eleştirileri yanıtladıktan sonra bazı konulara açıklık getirdi ve *"Bir tarihçi sıfatiyle sizleri temin ederim ki, bu memleketin istikbali için, kendi kanaatime göre, yegane çare, sağlam esaslara müstenit bir demokrasinin bu memlekette*

---

[969] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.165.
[970] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.169-171.
[971] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.175.

kurulması ve işlemesidir." [972] dedi. Günaltay bu sözleriyle Hükümetin, ülkede demokrasiyi yerleştirmek istediğini vurgulamaktaydı.

Günaltay'ın konuşmasından sonra güven oylamasına geçildi. Şemsettin Günaltay, 42 ret oyuna karşı 349 güvenoyu ile[973] 18.Cumhuriyet Hükümeti'nin Başbakanı oldu.[974]

Güvenoyu görüşmeleri sırasında CHP'li Behçet Kemal Çağlar'ın önce Milletvekilliğinden ve bir gün sonra da partisinden istifası, CHP'yi kamuoyu karşısında bir kez daha güç duruma düşürdü. CHP, bu istifanın etki ve yankılarını en aza indirmek için yurdun her tarafına parti müfettişleri ve propaganda elemanları gönderdi.[975]

Şemsettin Günaltay Kabinesi'nin kurulması iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkileri yeniden yumuşattı. Çünkü Günaltay, ülke sorunlarının çözülebilmesinin, iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkilerin ılımlılığına bağlı olduğuna inanmaktaydı.[976] Hatta bu nedenle Meclisten güven almasından 4 gün sonra DP merkezine giderek Celal Bayar'la bir görüşme dahi yaptı.[977]

4.3. Günaltay Hükümeti Döneminde Meydana Gelen Önemli Siyasi Gelişmeler

4.3.1. DP İkinci Büyük Kongresi

DP İkinci Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 tarihinde yurdun çeşitli yerlerinden gelen 1700 delegenin katılımı ile Ankara'da, Devlet Sergi Salonu'nda toplandı.[978] Kongre Başkanlığı'na İzmir delegesi Ekrem Hayri Üstündağ, İkinci Başkanlığa da Erzurum delegesi Memiş Yazıcı seçildi.[979] Daha önce partiden çıkarılanların tekrar partiye alınmalarını isteyen bir önerge Başkanlık Divanı'na verildi. Başkanlık Divanı konuyu görüşmek üzere bir komisyon kurulmasına karar verdi. Konuyu inceleyen komisyon bir oy farkı ile önergenin

---

[972] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.199.
[973] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.202.
[974] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.661.
[975] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.250.
[976] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 51.
[977] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, 51.
[978] **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1949, s.1.
[979] **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1949, s.3. ; Mahmut Goloğlu, Demokrasiye Geçiş adlı eserinde İkinci Başkanlığa Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı'nın seçildiğini belirtmektedir.

reddine karar verdi. Böylece DP'ye geri dönmenin yollarını arayan Müstakil Demokratların DP ile olan bağları tamamen kopmuş oldu.[980]

Kongre'nin ikinci oturumunda Genel Başkan Celal Bayar, Genel İdare Kurulu raporunu okudu. Rapor; DP'nin Birinci Kurultay'dan İkinci Kurultay'a kadar geçen süre içinde gerçekleştirdiği faaliyetleri anlatmaktaydı. Raporda DP'nin kuruluş amacı üzerinde durulduktan sonra CHP'nin halen *"hürriyet ve demokrasi hareketi karşısına dikilmiş bir teşekkül olmaktan kurtulamadığı"* iddia edildi.[981] Cumhurbaşkanının ilan ettiği 12 Temmuz Bildirisi'nin Hükümetin ve CHP'nin o güne kadar yürümekte olduğu hatalı yolda devam edemeyeceğini kanıtlayan bir vesika olduğu vurgulandı. Bayar, raporun devamında 12 Temmuz Bildirisi'nden sonra iktidarın uygulamalarını umut verici bulmakla beraber; halen güvenli bir seçim sistemini getiren yasanın çıkarılamamış olmasını, antidemokratik bazı yasaların kaldırılmamasını ve Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının birbirinden ayrılmamış olmasını, Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilemeyen bölümleri olarak eleştirdi.[982]

Raporun önemli bir bölümü de, parti içi muhalefetin doğurduğu olaylara ayrılmıştı. Raporda DP'den ayrılanlar için, *"DP'ye cephe almış bir ihanet şebekesi"* sözü kullanılmaktaydı. Raporun son bölümünde;*"Antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eder bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa, vaziyet ne olacaktır?"* sorusu sorulmakta ve Büyük Kongre'nin *"...insaf ve vatanperverlik hislerine hitap ederek meselenin âti için arzettiği büyük ehemmiyeti iktidara anlatmanın yol ve üslubunu seçmeyi bileceği..."* şeklinde bir cevap verilmekteydi.[983] Bu soru Milli Teminat Misakı'nın temel düşüncesini oluşturdu.

Bayar tarafından okunan Genel İdare Kurulu raporu delegelerin büyük bir çoğunluğu ile kabul edildi.[984]

Kongrenin üçüncü oturumunda partinin iki yıllık hesap durumu ile ilgili rapor okundu. Kongrede konuşmacıların konuşma sürelerinin 5'er dakika ile sınırlandırılması önerisi,

---

[980] Metin Toker, **a.g.e.**, s.335.
[981] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.137.
[982] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.138.
[983] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.138.
[984] **Vatan**, 21 Haziran 1949, s.3.

delegeler tarafından gösterilen büyük tepki üzerine kabul edilmedi. Daha sonra konuşmak amacıyla adlarını listeye yazdıranların sayısı 165'i buldu. İlk günkü konuşmalarda ise daha çok partiden istifa ederek ayrılanlar eleştirildi ve DP'nin muvazaa partisi olmadığı vurgulandı.

Kongre'nin ikinci gününde de DP'li delegeler hararetli konuşmalar yaptı. İzmir delegesi Mehmet Erçetin; *"Eğer iktidar partisi kendisinde bu cesareti görüyorsa, kararımız şu olacaktır; Bir milletin reyi namusudur! Bu mukaddes namusa tecavüz edenlere ne gibi muamele yapıyorsak, onlara aynı muameleyi yapacağız."* [985] dedi. İnönü ile geziye katılan Muğla Milletvekili Nuri Özsan da,[986] kendi adının muvazaaya karıştırılmasından duyduğu üzüntüyü belirterek; *"Uşaklığa tenezzül edecek bir şahıs değilim. Fakat partinin ve milletimizin emrinde her zaman uşak olmaya hazırım. Bununla şeref ve gurur duyuyorum."*[987] dedi.

Kongrenin 3. gününde söz alan Zonguldak delegesi Hüseyin Balık ise Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilmediğini belirterek şunları söyledi:

> "[1950 seçimlerinden önce istediklerimiz yapılmazsa] *seçimi biz yapacağız...Bir milli seçim komisyonu kuracaksınız. Biz millet olarak Anayasamıza, Birleşmiş Milletler prensiplerine bağlıyız. Olmazsa zulme karşı isyan edeceğiz."* [988]

Hüseyin Balık'ın bu sözleri, Ulus gazetesi tarafından *"Demokratların seçim sandıklarının başına yabancıları dikmek istedikleri"* şeklinde yorumlanarak eleştirildi.[989]

DP İzmir delegesi Osman Kapani de daha sert bir konuşma yaparak şunları söyledi:

> *"Sandıklara uzanacak eller kırılacaktır. Önümüzdeki seçimlerde hayatlar tehlikeye girmeden hile yapılamayacaktır. Hilebazların boynuna '1 numaralı vatan haini' levhasını asıp, köy köy, kasaba kasaba dolaştıracağız. Biz ihtilal metotlarına asla müracaat etmedik, etmeyeceğiz. Kardeş kanına susamış değiliz. Sadece sandık başlarında hainlere karşı meşru müdafaa hakkımızı kullanacağız."* [990]

---

[985] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.139.
[986] İsmet Bozdağ, **Darağacında Bir Başbakan Menderes Menderes**, 3. Baskı, İstanbul, Truva Yayınları, 2004, s.95.
[987] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.139.
[988] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.140.
[989] **Ulus**, 23 Haziran 1949, s.4.
[990] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.140.

Kongrede delegelerin konuşmalarının ardından Genel Başkanlık seçimlerine geçildi. Oylamaya katılan 917 delegeden 901'inin oyunu alan Celal Bayar bir kez daha DP Genel Başkanı oldu.[991] Genel Başkan seçiminin ardından partinin Genel İdare Kurulu üyelikleri için de seçim yapıldı. Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Refik Şevket İnce, Samet Ağaoğlu, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen, İhsan Şerif Özgen, Üzeyir Avunduk, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kamil Gündeş ve Kemal Özçoban Genel İdare Kurulu'na seçildi.[992] Daha sonra yapılan Parti Haysiyet Divanı seçimlerinde de Divan üyeliklerine; Fuat Hulusi Demirelli, Ekrem Hayri Üstündağ, Fikri Apaydın, Hamit Şevket İnce, Salamon Adato, Eyüp Sabri Hayırlıoğlu, Lebib Divanlıoğlu, Hasan Polatkan, Ahmet Veziroğlu, Levent Mimaroğlu ve Faruk Nafiz Çamlıbel seçildi.[993]

Genel Başkanlığa yeniden seçilen Celal Bayar uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasında kuruldukları günden bu yana ihtilal yolunu tercih etmediklerini belirtti. Laiklik konusuna da değinen Bayar, dinin siyasete alet edilmesine şiddetle karşı olduklarını söyledi. İrticaya karşı olduklarını belirterek şöyle dedi:

> *"Biz irticanın aleyhindeyiz. Memlekette irtica yoktur amma, irticaya doğru beliren istidatları zamanında görüp önlemezsek, bu memleketin felaketini kendimiz hazırlarız. Bu noktada hassas bulunmamız lazımdır."* [994]

Birinci Büyük Kongre'de olduğu gibi, İkinci Büyük Kongre'nin de son gününde Ana Davalar Komisyonu Raporu görüşüldü. Raporda demokrasiye aykırı yasaların değiştirilmesi, seçimlerin hakim güvencesine dayanan bir şekle sokulması kararlaştırıldı. '46 Seçimlerindeki metotlarla karşılaşılması durumunda izlenecek yol tespit edildi. Buna göre; *"Seçimlerde millet iradesinin serbestçe kullanılmasını sağlamak zorunludur. Oylara el atılırsa, yurttaşlar da yasal haklarını savunma durumunda kalacaklardır. Ancak bu savunma yasal yollardan yapılmalıdır. Ne var ki, yurttaşları bu durumda bırakan yönetim de milletin husumeti ile karşılaşacaktır."* [995] denerek, Hükümet 1950 yılında yapılacak seçimler konusunda uyarıldı.

---

[991] **Ulus**, 26 Haziran 1949, s.1.
[992] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.273.
[993] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.141.
[994] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.142.
[995] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.273.

DP Kongresi'nin son gününde kabul edilen Ana Davalar Komisyonu Raporu, Demokratlar tarafından "Milli Teminat Misakı" olarak adlandırıldı. CHP'liler ise bunu "Milli Husumet Andı" olarak isimlendirdi.

Kongre sırasında gerginleşen iktidar – muhalefet ilişkileri Milli Teminat Misakı ile daha da sertleşti. Bu bildirinin yayınlanmasının ardından 27 Haziran 1949 tarihinde olağanüstü toplanan Bakanlar Kurulu, bu bildiriyi de görüştü. Bakanlar Kurulu toplantısı henüz bitmeden, radyoda Hükümetin bir bildirisi yayınlandı. Hükümet bildirisinde; DP'nin Milli Ant adı altında yayınladığı bildiride dile getirilen düşüncelerin, *"hukuk ve nizam devleti mefhumu ile telifi asla kabil olmayacak mahiyette"* olduğu ileri sürülerek, bu Ant'ta vatandaşların yasadışı yollara başvurmaya özendirildiği, muhalefetin bu şekildeki hareketlerinin memlekette anarşiye yol açacağı, vatandaşlar arasında husumet duyguları uyandıracağı belirtilmekte, iktidarın yumuşama politikası izlediği bu günlerde DP'nin gösterdiği anlayışsızlığın Hükümet tarafından hayretle ve esefle karşılandığı açıklanmaktaydı.[996] Hükümet bildirisi şu sözlerle sonuçlanmaktaydı:

> *"...*[Hükümetimiz] *siyasi teşekküllerin tedhiş usulleriyle vatandaş vicdanlarına tahakküm etmelerine asla müsaade etmeyecektir. Kin ve nifak havası içinde ve kardeş kavgalarıyla vatandaşın iç ve dış selametini tehlikeye düşürecek ve nihayet rejimimizi bir diktatörlüğe götürecek hareketlere Hükümet elindeki bütün vasıtalarla karşı koymak kararındadır."* [997]

Hükümetin bu bildirisi üzerine, DP Merkezi de, 29 Haziran 1949 tarihinde yayınladığı bir bildiri ile; Milli Teminat Misakı'nda dile getirilen noktanın, emniyetli bir seçim kanununun yapılmasını sağlamak için bir uyarı niteliğinde olduğunu ve Hükümete böyle bir kanunun hazırlanmasında yardımcı olunacağını duyurdu.

CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran, DP Kongresi'ni ve Milli Teminat Misakı'nı hatıratında şu şekilde değerlendirdi:

> *"İktidarda ilk hayal kırıklığı Kongre toplandıktan ve delegeler konuşmaya başladıktan sonra belirmişti. Çünkü Kongre delegeleri, hep asmaktan, kesmekten bahsediyorlar ve mütemadiyen etrafa düşmanlık havası estiriyorlardı. Nihayet başına bir de milli kelimesi takılan meşhur Husumet Andı işte böyle bir muhitte ve böyle bir*

[996] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.147.
[997] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.147.

hava içinde alınmış bir karardı. Bu, kısaca, umumi seçimlerde hile yoluna sapacak, vatandaş hakkına tecavüz edecek, seçime fesat karıştıracak olanları, Demokrat Parti'ye hemen sandık başında linç etme hakkı tanıyan bir karardı.

Karar tabi ki hemen öğrenilmişti. O vakit ki Temyiz Mahkemesi Reisi Halil Özyörük'ün fikri ve teklifi olduğu sonradan anlaşılan bir noktai nazara göre, böyle bir kararı alarak onu açıklayan siyasi partinin derhal kanun dışı tanınması ve feshine gidilmesi icabedeceği, zannederim, Adliye Vekili Fuat Sirmen tarafından müdafaa edilmişti. Fakat Başvekil Şemsettin Günaltay, bu kadar ileri gitmeye taraftar olmamıştı. Nitekim, fikrim sorulduğu vakit, partinin feshine gidilmesine ben de taraftar olmamıştım.

Demokrat Parti'nin pek yaklaşan umumi seçimlerden önce, Kongresinde verdiği, bu beklenmedik kararla iktidara, hukuken ve kanunen onu feshetmek fırsatını ve hatta belki vazifesini verdiği muhakkaktır. Fakat Şemsettin Günaltay Hükümeti bunu yapmamıştır. Bunu yapmamakla da hem bir fırsat düşkünü olmadığını göstermiştir, hem kuvvetine güvenini belirtmiştir, hem de yurdumuzda, her taşkınlığa rağmen, demokrasi rejiminin yerleşmesine samimen taraftar olduğunu ispat etmiştir."[998]

DP Kongresi ve Milli Teminat Misakı kendisine basında da yer buldu. İktidar ve muhalefet taraftarı basın tarafından farklı yorumlarla kamuoyuna duyuruldu. 26 Haziran 1949 tarihli Ulus gazetesinde *"İhtilal Patisi mi?"* adlı imzasız başmakalede şöyle denmekteydi:

"Gazetelerde okuduklarımıza göre, Demokrat Parti'nin hemen bütün sayın delegeleri, son damlaya kadar kan akıtmaktan, idam sehpaları dikmekten, iktidar partisini asıp kesmekten, isyan bayrağını açmaktan ve buna benzer daha bir çok işlerden bahsetmişlerdir. Sayın Celal Bayar, o sualinde hala ısrar ediyor mu? Bilmiyoruz, fakat bir parti için ihtilal metotlarının tarifi işte budur. İhtilal metotları kullanmak isteyen bir parti, dedikleri veya istedikleri olmazsa isyan edeceğini, kan dökeceğini ve bir delegenin alkışlar arasında söylediği gibi ölüp-öldüreceğini kongresinde haykıran partidir. İhtilal metotlarını özleyen parti, iktidarı ele aldığı zaman, karşı partiyi ipe çekeceğini daha iş başına geçmeden kongresinde ilan etmekten çekinmeyen partidir...Demokrat Parti Kongresinin, memleketi garip bir

[998] Hilmi Uran, **Hatıralarım**, s.508-509.

demokrasi anlayışı karşısında bıraktığını itiraf ederiz: Kan, kıtal ve sehpa demokrasisi..." [999]

Nadir Nadi ise, Cumhuriyet gazetesinde yazdığı *"Netice"* başlıklı makalesinde; İkinci Büyük Kongre'nin DP'nin hayatında yeni bir devir açılmasını sağladığını, partinin bütünlüğünü ve sağlamlığını kamuoyu önünde kanıtladığını savundu.[1000]

Cihad Baban da, Tasvir gazetesindeki yazısında DP'yi ihtilalcilikle suçlayanları eleştirdi. Siyasi iktidarı, 21 Temmuz 1946 seçimlerinde *"siyasi irtica"* ve *"kuvvet darbesi"* yapmakla suçladı.[1001]

Görüldüğü gibi DP İkinci Büyük Kongresi, basında da ilgi ile izlenmiş, kongrede yaşanan ihtilal havası, iktidar çevrelerinde tepkiyle karşılanırken DP'nin kongre sırasında gösterdiği birlik, gerek iktidarda ve gerekse DP dışında ve ondan koparak oluşturulan muhalefet çevrelerinde hayal kırıklığı yaratmıştır.

4.3.2. Milletvekili Seçim Yasası'nın Değiştirilmesi

Şemsettin Günaltay Hükümeti, programında; *"Hükümetimiz, 1950 seçimlerinin hiçbir vatandaşın yüreğinde şüpheye yer bırakmayacak en teminâtlı bir şekilde yapılması için, ilmin ve tecrübenin telkin edeceği tedbirleri göz önünde tutmaktan geri kalmayacaktır."* [1002] demişti. Günaltay, demokratik bir seçim kanununu TBMM'den çıkarabilmek amacıyla; Yargıtay ve Danıştay üyelerinden, Hukuk Fakülteleri akademisyenlerinden ve Barolardan gelen hukukçulardan oluşan bir "İlim Heyeti" kurdurdu.[1003] Hükümet bu İlim Heyeti'nin işini kolaylaştırmak amacıyla; bir "Pembe Kitap" bastırdı. Pembe Kitap'ta bazı ülkelerin seçim kanunlarının Türkçe metinleri, 1877'den beri ülkede kullanılmış olan seçim mevzuatı, İngiliz, Belçikalı ve Fransız uzmanların 1946 Kanununun 1948'deki değişiklikten sonraki şekli üzerindeki değerlendirmeleri bir araya getirilmişti.[1004]

---

[999] **Ulus**, 26 Haziran 1949, s.1.
[1000] Nadir Nadi, "Netice", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1949, s.1.
[1001] **Tasvir**, 21 Temmuz 1949, s.1.
[1002] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 15, 24 Ocak 1949, s.162-164.
[1003] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3. (Milletvekili Seçim Kanunu ile ilgili Başbakanlık Gerekçesi tutanağın arkasındadır.)
[1004] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.

Diğer taraftan Başbakan Günaltay; Adalet ve İçişleri Bakanlıkları yetkililerinden oluşan bir "Teknik Heyet" kurdurarak, bu heyete İlim Heyeti'nin incelemelerine esas olacak bir Seçim Kanunu tasarısı oluşturulması görevini verdi.[1005] Teknik Heyet tarafından oluşturulan tasarı ile birlikte Pembe Kitap, İlim Heyeti'ne sunuldu.[1006]

İlk toplantısını 14 Eylül 1949 tarihinde yapan İlim Heyeti, uzun bir çalışmanın sonucunda, 2 Aralık 1949 tarihinde hazırladığı raporunu gerekçesi ile birlikte Başbakanlığa sundu.[1007] İlim Heyeti'nin sunduğu gerekçede; İlim Heyeti'nin, Teknik Heyet'in hazırladığı tasarı üzerinde değişiklikler yaparak bu tasarının ahengini bozmaktansa, yeni baştan bir tasarı hazırlamayı uygun gördüğü ve hazırladığı belirtilmekteydi.[1008]

İlim Heyeti tarafından hazırlanan Seçim Kanunu tasarısı Hükümet tarafından incelendi. Hükümet uygun görmediği bazı maddeleri tasarıdan çıkardı, eksik gördüğü bazı konularda da eklemeler yaptı. Ancak yargı denetimi ile ilgili maddelere dokunmadı.[1009] Sonunda Bakanlar Kurulu 15 Aralık 1949 tarihinde yaptığı toplantısında tasarının TBMM'ye sunulmasını kararlaştırdı.[1010]

Günaltay Hükümetini, 1 yıl önce Seçim Kanunu'nda yapılan değişikliklere rağmen yeni bir Seçim Kanunu çıkarmaya yönelten sebeplerin başında muhalefet partilerinin yaptıkları propaganda gelmekteydi. Gerek DP ve gerek MP, yürürlükte olan Milletvekili Seçim Kanunu'nun millet iradesinin tecellisine imkan vermediğini, seçimlerin yargı denetiminde olmadığını, bundan dolayı seçimlerde yolsuzluklar yapıldığını iddia etmekteydi. Hatta bu iki parti hem 17 Ekim 1948 tarihinde 13 ilde yapılan, hem de 16 Ekim 1949'da 14 ilde yapılan Milletvekilliği Ara Seçimleri'ne katılmamıştı. Üstelik muhalefet, 1950 yılında yapılacak seçimlere, aynı kanunla gidilmesi durumunda, kendilerinin bu seçimlere de katılmayacağını kamuoyuna duyurmaktaydı. Yapılan seçimlere muhalefet partilerinin katılmaması ise CHP'yi hem yurtta hem de uluslararası alanda zor duruma düşürüyordu. Bu nedenlerle yeni bir Seçim Kanunu'nun TBMM'ye sunulmasının CHP'nin de yararına olacağı düşünülmekteydi.

[1005] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.
[1006] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.
[1007] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.
[1008] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.
[1009] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.3.
[1010] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.1.

İlim Heyeti tarafından hazırlanan ve üzerinde bazı değişiklikler yapılan Hükümet tasarısı 16 Aralık 1949 tarihinde TBMM'ye sunuldu.[1011] Tasarı, Geçici Komisyon'a havale edildi.[1012] Geçici Komisyon tasarının tamamını inceledikten sonra bazı düzeltiler ile birlikte raporunu Meclis Başkanlığı'na sundu. Geçici Komisyon Başkanı Denizli Milletvekili Dr. Behçet Uz'un 7 Şubat 1950 tarihli önergesi ile Hükümetin Milletvekili Seçimi Kanunu tasarısı, görüşülecek diğer konular bırakılarak gündeme alındı.[1013]

Günaltay Hükümeti'nin Meclise sunduğu bu yeni Seçim Kanunu tasarısı ile, seçimlerde asayişin ve güvenliğin sağlanabilmesi için, bazı yenilikler getiriliyordu. Buna göre; seçim bölgesi ve sandık alanları, halkın kontrol imkanlarını arttıracak şekilde daraltıldı. Sandık kurullarının tarafsızlığını sağlamak için, bu kurullarda siyasi partilerin eşit sayıda üye bulundurması kabul edildi. Siyasi partilere ve bağımsız adaylara, sandık kurullarındaki üyelerinden başka, sandık başlarında müşahit bulundurma hakkı tanındı. Sandık Kurullarında, Milletvekili adayı veya zabıta amir veya memurları gibi halk üzerinde nüfuz sahibi olabilen kişilerin görev almaları yasaklandı. Sandık Kurulu Başkanı ve üyelerinin göreve başlamadan önce tarafsızlık yemini etmeleri karara bağlandı. Seçimler ile ilgili bütün işlemlerin, şikayetlerin, itirazların ve kararların Tutanak Defterlerine geçirileceği belirtildi. Oyların kapalı bir yerde, gizli olarak ve bizzat seçmen tarafından verileceği, zabıta amir veya memurlarının oy verme yerine, başkanın daveti olmadan girmeyeceği, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olarak yapılacağı ve sonuçların bir tutanakla hemen ilan edileceği kararları alındı. Ayrıca bu yeni Seçim Kanunu tasarısı ile muhalefetin de üzerinde en çok durduğu konu olan yargı denetimi gerçekleşiyordu. Buna göre İl ve İlçe Seçim Kurulları'na o yerin en yüksek dereceli yargıçları başkanlık edecek, seçim işleri yargıçların gözetim ve denetimleri altında yapılacaktı. Seçim suçu işlediği ileri sürülen memurlar hakkında Memurin Muhakemat Kanunu hükümleri uygulanmayacak ve seçim suçu işlediği anlaşılan kişilere suçun mahiyetine göre ağır para veya ağır hapis cezası verilebilecekti.[1014]

Seçim Kanunu tasarısında, eskiden beri kullanılan ekseriyet usulünün devam ettirilmesi de uygun görülmüştü. Geçici Komisyon raporunda nispi temsil usulünün mahsurlu

---

[1011] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.30. (Milletvekili Seçim Kanunu ile ilgili Geçici Komisyon Raporu tutanağın arkasındadır.)
[1012] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.30.
[1013] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.149.
[1014] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.30-31.

yönleri anlatılmakta ve komisyonda sadece bir kişinin bu usule karşı çıktığı belirtilmekteydi.[1015]

Milletvekili Seçim Kanunu tasarısı görüşmelerinin ilk gününde ilk sözü Geçici Komisyon Sözcüsü CHP Kayseri Milletvekili Sait Azmi Feyzioğlu aldı. Sözcü yeni kanunla getirilen düzenlemeleri anlattıktan sonra sözlerini; *"...artık seçim emniyeti diye bir mesele kalmayacağına işaret etmek suretiyle ve bu kanunun millet ve memleket için hayırlı olması temennisiyle kesiyorum."* [1016] diyerek bitirdi.

Geçici Komisyon sözcüsünden sonra kürsüye, Millet Partisi ve şahsı adına söz alan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni geldi. Tasarının tümü hakkında eleştirilerini yapan Köni; tasarının adalete, anayasaya, demokrasiye ve insan haklarına aykırı olduğunu söyledi. Köni'ye göre seçim kurullarında partililerin bulunması, tasarının adalete uygun olmayan yönüydü. Köni, bu kurullarda partililerin değil tarafsız kişilerin olması gerektiğini savundu. Diğer taraftan Anayasada herkese seçimlerde oy kullanma hakkı verildiği halde, zabıta kuvvetlerine, askeri memurlara, subaylara, askeri öğrencilere ve silah altında bulunan erlere oy hakkının tanınmamasını tasarının Anayasaya aykırı yönü olarak eleştirdi. Ayrıca ordu mensuplarının bu milletin bir parçası olduğunu vurgulayarak, tasarının demokrasinin eşitlik ilkesine ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin 21. maddesine de aykırı olduğunu iddia etti.[1017]

DP adına söz alan İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli, tasarıda eksik bulduğu yönleri eleştirdi. Demirelli'ye göre tasarının eksikliklerinden biri, seçmen kütüklerinin doldurulmasının, adli bir makamın denetim ve gözetimine bırakılmamış olmasıydı. Eğer seçmen kütüklerinin doldurulması hakim güvencesine alınmazsa bu defterlerde bir takım usulsüzlükler yapılabilirdi. Demirelli'nin eleştirdiği bir diğer nokta seçim propagandası ile ilgiliydi. Miting alanlarını belirleme yetkisinin Belediyelere ve İhtiyar Heyetleri'ne verilmesini yanlış buluyordu. Demirelli, bu siyasi oluşumların taraflı davranabileceği endişesini dile getirdi. DP sözcüsü, iktidar partisi ile muhalefet partilerinin radyodan yararlanma konusunda farklı işleme tutulmasını da eleştirdi. Diğer taraftan seçimlerden sonra Milletvekillerinin seçim tutanlarının, yüksek yargı organları üyeleri arasından oluşturulacak

[1015] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.31.
[1016] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.150.
[1017] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.150-156.

bağımsız bir kurul tarafından incelenmesi gerektiğini, oysa bu işin TBMM'ye bırakılmasının siyasi sonuçlar doğurabileceğini söyledi.[1018]

CHP adına söz alan Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, muhalefetin tasarı ile ilgili eleştirilerini cevapladı. DP Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli'nin seçmen kütüklerinin hakim güvencesinde olmadığı iddiasına değinerek, seçmenlerin bu konuda yargıya yapacakları her türlü müracaatın hakimler tarafından karara bağlanacağını ve dolayısıyla iddianın doğru olmadığını savundu. MP Milletvekili Osman Nuri Köni'nin ordunun oy hakkını gündeme getirmesini bu konuda yapılmış bir istismar olarak değerlendirdi. Tasarının kanunlaşması sırasında muhalefetin yardımlarını beklediklerini belirterek; *"Hükümet, şimdiye kadar yürüdüğü, baştan beri tuttuğu yolda yürümektedir. Bu Seçim Kanunu ile memlekette tam bir emniyet tesis etmek için, her fedakarlığı göze almaktan vazgeçmemektedir."* [1019] dedi.

Müstakil Demokrat iken MP'ye katılmış olan Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Milletvekili tutanaklarının kabul edilmesi işinin TBMM'ye bırakılmasını eleştirerek şöyle dedi:

> *"Hükümet madem ki memleketi seçim dedikodusundan kurtarmak istiyor, seçim mazbatalarının tasdiki işini dahi münhasıran kazai mercilere bırakır ve bu mercilerin kararlarını da nihai olarak kabul edebilirdi. Fakat bu yola dahi gitmemiştir. Çünkü 25 senedir Mecliste tatbikat vardır ve bu tatbikat da mazbataların Meclisçe tasdik edilmiş olmasıdır."* [1020]

Seçim yasasının değiştirilmesi ile ilgili görüşmeler uzadıkça, iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik gittikçe arttı. MP İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in, kendisini *"orduyu istismar etmek"*le suçlaması üzerine söz aldı. Köni sözlerinde; " [Erim] *Benim itirazlarımı, tenkitlerimi küçük görmüştür. Fakat bunu küçük görmekle Milleti ve Türk Ordusunu istihfaf etmiştir."* [1021] deyince Genel Kurul'da tartışma çıktı. CHP Bolu Milletvekili İhsan Yalçın *"Ordu kelimesini kullanmayın, istihfaf eden yoktur, inin aşağıya."* diye bağırdı. Bunun üzerine MP İstanbul Milletvekili

[1018] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.156-160.
[1019] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.160-165.
[1020] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.167.
[1021] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.179.

Osman Nuri Köni İhsan Yalçına; *"Çık dışarıya sen. Defol oradan."* [1022] diye bağırdı. Yalçın ise; *"Sen defol."* [1023] diye karşılık verdi. Bunun üzerine oturumu yöneten Feridun Fikri Düşünsel, Osman Nuri Köni'nin sözünü kestiğini açıkladı. Ancak Köni uzun bir süre daha konuşmasına devam edince Mecliste tartışmalar uzayıp gitti. Osman Nuri Köni'nin Meclis Başkanlığı'na sunduğu üç önergesi de reddedildikten sonra Kanun tasarısının maddelerinin görüşülmesine geçildi.

7, 8, 9 ve 10 Şubat 1950 tarihli Meclis oturumlarında, Milletvekili Seçim Kanunu ile ilgili Hükümet tasarısının maddelerinin görüşmeleri sürdü.

Hükümet tasarısının 36. maddesinde bir Milletvekilinin sadece 1 seçim bölgesinden aday olabileceği hükmüne, DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan karşı çıktı. Özsan, her partinin kuvvetli elemanlarını Meclise sokmak istediğini, kuvvetli elemanların Meclise girmesinin ise siyaseti yükselteceğini belirterek, bir kimsenin en fazla 2 seçim bölgesinde aday gösterilebilmesi için Meclis Başkanlığı'na bir önerge verdi.[1024] Yapılan tartışmalardan sonra Meclis Genel Kurulu, Özsan'ın önergesini uygun bularak kabul etti.[1025]

16 Şubat 1950 tarihinde TBMM, Hükümetin sunduğu Milletvekili Seçim Kanunu tasarısını 10 ret oyuna karşı 336 oy ile kabul etti.[1026] Böylece 1950 seçimlerinden önce yargı denetimine kavuşan ve "çoğunluk" usulünü kabul eden 5545 sayılı yeni Seçim Kanunu yürürlüğe girmiş oldu.[1027]

Yeni Milletvekili Seçim Kanunu basında da olumlu karşılandı. 13 Ocak 1950 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Sadri Maksudi'nin makalesi, yeni Seçim Kanunu'nu bir hukuk abidesi olarak değerlendiriyor ve kanunun ileride bir çok memleketler için dahi örnek mahiyette olduğunu belirtiyordu.[1028]

Yeni Seçim Kanunu'na verilen oylardan, bu kanundan muhalefetin de memnun olduğu görülmekteydi. Diğer taraftan iktidar -bu yasayı çıkararak- muhalefetin çok önceden beri

---

[1022] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.179.
[1023] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 7 Şubat 1950, s.179.
[1024] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 8 Şubat 1950, s.257.
[1025] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 8 Şubat 1950, s.280.
[1026] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, 16 Şubat 1950, s.750.
[1027] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 24, Fihrist (1-25 Şubat 1950), s.2.
[1028] Sadri Maksudi, "Bir Hukuk Abidesi: Yeni Seçim Kanunu", **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1950, s, 3.

kendisine karşı kullandığı bir silahı elinden almış ve *"yargı denetimi"* propagandasından kurtulmuş oldu.

Yeni Seçim Kanunu'nun kabul edilmesinden sonra TBMM, 24 Mart 1950 tarihinde 8.Dönemin son toplantısını yaparak dağıldı.[1029] Artık herkes 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılacak olan Genel Seçimleri beklemeye başladı. Bu nedenle partiler çok çekişmeli geçecek bir propaganda dönemine girdi.

4.3.3. 14 Mayıs 1950 Milletvekili Seçimleri ve İktidarın El Değiştirmesi

4.3.3.1. Seçim Kararının Alınması

8.Dönem TBMM'nin son toplantısının yapıldığı gün, CHP Konya Milletvekili Tevfik Fikret Sılay ve Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu Meclis Başkanlığı'na, TBMM'nin yenilenmesi için bir önerge verdi.[1030] Önergede; *"Son tedvin edilen Seçim Kanunu uyarınca Büyük Millet Meclisi seçiminin yenilenmesine karar verilmesini teklif ederiz."* [1031] denmekteydi.

Esasen CHP iktidarı tarafından verilen bu önerge, muhalefet partileri tarafından bazı sebeplerle eleştirildi. O güne kadar, demokratik bir seçimin hemen yapılmasını dile getiren muhalefetin, demokratik bir seçim yasası çıkarılmış olduğu halde, şimdi seçim kararını eleştirmesi CHP Milletvekilleri tarafından hayretle karşılandı.

DP ve MP, iktidarın seçimlerin yenilenmesi ile ilgili önergesine farklı sebeplerle karşı çıktı. DP adına söz alan Hasan Polatkan; seçimlerin yapılmasının erken olduğunu söyledi. Polatkan'a göre, Muhtarlar tarafından oluşturulan seçim kütükleri hatalarla doluydu. Polatkan, Muhtar ve Belediye Seçimleri yapılmadan, Milletvekili Seçimlerinin yapılmasının da yanlış olacağını belirtti.[1032] Bunun sebebini Seçim Kurullarında Belediyeden üyelerin bulunması ve seçim kütüklerinin Muhtarlar tarafından doldurulması olarak gösterdi. Halbuki hem Muhtarlar hem de Belediye üyeleri DP'ye göre şaibelerle dolu seçimlerin ardından göreve gelmişlerdi. DP sözcüsü özellikle memleketin doğu taraflarındaki ulaşım imkanlarının da seçimlerde

[1029] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1048.
[1030] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1038.
[1031] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1038.
[1032] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1041.

bütün partiler için sıkıntı yaşatacağını söyleyerek seçimlerin Haziran ayı ortalarında yapılmasının uygun olacağını belirtti.[1033]

MP adına söz alan Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ise iktidarın önergesinin Anayasaya uygun olmadığını iddia etti. Tahtakılıç, 1924 Anayasasının bir seçim döneminin 4 sene olduğunu kabul ettiğini hatta bu 4 senede yine Anayasaya göre 1 sene uzatma yapılabileceğini ancak kısaltma yapılamayacağını söyledi. İktidarın sadece Seçim Kanunu'nun yenilenmesini sebep göstererek Milletvekili Seçimine gitmek istemesini eleştirdi.[1034]

İstanbul Bağımsız Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili, bütün partilerin ve Milletvekillerinin bütçeden 1951 Mart ayı başına kadar tahsisat aldığını, dolayısıyla şimdi Meclisin erken tatile girmesi ile milletin 6 milyona yakın parasının boşu boşuna sarf edildiğini belirtti.[1035] Tahsisat alıp da seçimlerden sonra yeniden seçilen Milletvekillerinin bu parayı tekrar alamamaları için Meclis Başkanlığı'na bir önerge vereceğini de açıkladı.[1036]

Önerge sahibi CHP Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu ise iktidar partisi adına eleştirileri yanıtladı. Barutçu'ya göre muhalefetin Anayasaya göre seçimlerin 4 sene dolmadan yapılamayacağı eleştirisi doğru değildi. Barutçu; *"Anayasanın 25. maddesi, seçim dönemi bitmeden evvel yenileme kararının verilebileceğini, bu kararın Meclisin tam sayısının salt çokluğu ile olacağını göstermektedir."* [1037] dedi. Diğer taraftan; *"Biz mevsim itibarıyla bu yenilemenin yerinde ve uygun olacağı kanaatini taşımaktayız."* [1038] diyerek, muhalefetin seçim zamanı ile ilgili eleştirilerini kabul etmedi. Belediye ve Muhtar Seçimlerinin Milletvekili Seçimleri ile bir ilgisi olmadığını söyledikten sonra, Seçim kütüklerinde hatalar olduğu iddiasına da değinerek şunları söyledi:

> *"...seçim kütüklerinin ihzarında noksanlık mevcut olduğu taktirde, kanun itiraz yollarını göstermiştir. Mahkemelere müracaat ederek eksiklikleri tamamlamak*

[1033] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1041.
[1034] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1038.
[1035] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1042-1043.
[1036] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1043. Silivrili'nin bu önergesi aynı gün TBMM'de reddedilmiştir.
[1037] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1044.
[1038] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1045.

mümkündür. Kanuni müddetleri içinde bunlar yapılmış olacağına göre o sebeple de seçimin geri bırakılmasını lüzumlu görmek için vecih yoktur." [1039]

Görüşmelerin sonunda DP Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan ve 11 arkadaşı, Milletvekili seçiminin yenilenmesi ile ilgili iktidar önergesinin görüşülmesinin daha ileri bir tarih olan 15 Nisan 1950'ye bırakılması için bir önerge verdi. Ancak önerge TBMM'de kabul edilmedi.[1040] Daha sonra Milletvekili seçiminin yenilenmesi ile ilgili önerge 23 ret oyuna karşı 299 oy ile kabul edildi.[1041] Böylece Milletvekili seçimlerinin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılması kesinleşti.

4.3.3.2. Seçim Öncesi İktidar – Muhalefet İlişkileri

CHP'li iki Milletvekilinin TBMM seçimlerinin yenilenmesi ile ilgili önergelerinin kabul edilmesinin hemen ardından seçim süreci başladı. İktidar ve muhalefet partileri, bir buçuk aydan biraz daha fazla sürecek bir propaganda dönemine girdi. Bu dönemde partiler arası mücadele hızlandı ve yurt çapında yaygın bir hal aldı. O dönemi bizzat yaşamış olan Mahmut Goloğlu "Demokrasiye Geçiş" adlı eserinde özellikle CHP ile DP arasında yaşanan seçim mücadelesini bir *"sosyal savaş"* olarak tanımlamaktadır.[1042] Üstelik bu "sosyal savaş"ta CHP'nin elinde iktidarın nimetlerinden yararlanma şansı da bulunmaktaydı. Buna karşı DP'nin şansı da, kamuoyunun oluşmasında çok etkili olan basının, özellikle de İstanbul basınının çoğunluğunun kendilerini desteklemesiydi.[1043]

Seçimler yaklaştıkça iktidar partisinde bazı sıkıntılar ortaya çıktı. Bu sıkıntılar kendisini istifalarla gösterdi. Bunlardan en önemlisi Kurtuluş Savaşı komutanlarından ve Atatürk'ün yakın arkadaşlarından Ali Fuat Cebesoy'un istifasıydı. Cebesoy, 26 Mart 1950 tarihinde CHP'den istifa ettiğini açıkladı.[1044] Daha sonra 29 Nisan 1950 tarihinde; *"Gayelerimiz, düşüncelerimiz aynı..."* diyerek DP listesinde bağımsız adaylık kabul etti.[1045] Cebesoy'un istifası hiç şüphesiz CHP'ye prestij kaybettirdi. Bu istifanın, beraberinde yeni

---

[1039] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1045.
[1040] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1046.
[1041] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: 8, Cilt: 25, 24 Mart 1950, s.1046.
[1042] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.304.
[1043] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.304.
[1044] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.63.
[1045] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.65.

istifalara da neden olacağı söylentisi yayılmaya başladı.[1046] Gerçekten de Cebesoy'un istifasını yenileri takip etti. CHP'ye yakınlığı ile tanınan ve DP Kongresi'nin Milli Teminat Misakı'nı ilan etmesi üzerine, bu partinin kapatılabileceği doğrultusunda görüş bildiren Yargıtay Başkanı Halil Özyörük de görevinden istifa ederek, DP'nin İstanbul listesinde yerini aldı.[1047] Bu kişilerin yanı sıra, CHP Hükümetlerinde bir dönem Tekel Bakanlığı yapan Suat Hayri Ürgüplü,[1048] Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu,[1049] Kurtuluş Savaşı komutanlarından İstanbul Milletvekili General Refet Bele,[1050] Mardin Milletvekili Abdülkadir Kaval,[1051] Antalya eski Milletvekillerinden Hikmet Turhan Dağlıoğlu[1052] CHP'den ayrıldı. Bu sırada irticai hareketlere başvurduğu gerekçesiyle Van Milletvekili İbrahim Arvas da CHP'den ihraç edildi.[1053] Bu istifalardan çok önce 14 Aralık 1949 tarihinde emekli amiral Rifat Özdeş de DP'ye katılmıştı.[1054] Esasen bu katılım Türk ordusunun bütün kuvvetiyle CHP'nin arkasında olduğu tezini çürütmekteydi.

Bütün bu istifa ve ihraçlara rağmen CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü çıktığı yurt gezilerinde vatandaşı CHP'ye oy vermeğe çağırıyordu.[1055] Mart ayının son günlerinde Malatya'ya giden İnönü muhalefete yüklenerek; *"İktidarda kalırsak tutacağım yol, demokratik rejimin istikrarına çalışmak olacaktır. 12 Temmuz politikasının muhalefet tarafından terki ve tahribi, siyaset hayatının muhtaç olduğu ve bir gün daha ziyade muhtaç olacağı itimat temelini tamamiyle çökertmiştir."* [1056] dedi.

Partiler seçim kampanyalarında halka, yaptıkları açık hava mitingleri veya kapalı salon oturumları ile ulaşmaya çalıştı. Seçim kampanyasında CHP'nin işlediği konular arasında dış politika ağırlıktaydı. CHP'ye göre Türkiye, 2.Dünya Savaşı'na girmemekle büyük bir tehlikeden İnönü sayesinde kurtulmuştu. Mevcut durumda ise, kuzey komşusu SSCB'den gelebilecek bir tehdit altındaydı. Böyle tehlikeli bir durumda Hükümette tecrübesiz kişilerin bulunması doğru olmazdı.[1057]

[1046] Ahmet Emin Yalman, **a.g.e.**, Cilt: 4, s.207.
[1047] **Son Posta**, 30 Nisan 1950, s.1.
[1048] **Son Posta**, 2 Nisan 1950, s.1.
[1049] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.304.
[1050] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.304.
[1051] **Son Posta**, 22 Nisan 1950, s.1.
[1052] **Son Posta**, 27 Nisan 1950, s.1.
[1053] **Son Posta**, 22 Nisan 1950, s.1.
[1054] **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1949, s.3.
[1055] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.304-305.
[1056] **Cumhuriyet**, 31 Mart 1950, s.3.
[1057] Rıfkı Salim Burçak, **a.g.e.**, s.192-194.

İnönü seçim kampanyasında yaptığı konuşmalarında; 1946'dan beri devam eden demokratik gelişmelerin sürdürüleceğini, Anayasanın antidemokratik hükümlerinin değiştirileceğini, altı okun Anayasadan çıkarılacağını[1058] söylüyordu. İktidara göre memlekete demokrasiyi getiren CHP'ydi, buna karşı muhalefet şiddet taraftarıydı. Şiddet yanlısı olduğunu da, iktidarın hoşgörüsüne ve iyi ilişkilere verdiği öneme rağmen vatandaşı birbirine düşürücü "husumet antları" ilan ederek göstermişti. CHP, iktidarda kaldığı taktirde ekonomik politikada da liberal anlayışın hakim kılınacağını, devletin ekonomideki rolünün azaltılacağını, özel sektöre fırsat tanınacağını, yabancı sermayenin ülkeye girişinin teşvik edileceğini vergi sisteminin yeniden düzenleneceğini vaat ediyordu. Siyasal alanda da Anayasanın tadili yanında, ikinci meclisin kurulacağını ve devlet başkanlığı görevinin yeniden düzenleneceğini söylüyordu.[1059]

DP, seçim kampanyasında halka sık sık 1946 seçimlerini hatırlattı. DP'ye göre CHP'nin 1950 seçimleri öncesinde halka vaat ettiklerini gerçekleştirebilmesi imkansızdı. Diğer taraftan siyasal havanın gerginleşmesinde baş sorumlunun CHP olduğu iddia edildi. DP, iktidara geldiği taktirde; demokratik ilkeler çerçevesinde vatandaş haklarının genişletileceğini, vergi oranlarının azaltılarak yeni bir düzenlemeye tabi tutulacağını, köylünün kalkındırılacağını, işçilere siyasal amaçlı olmayan grev hakkının tanınacağını, devlet tekellerinin kaldırılacağını, denk bütçe ile milli gelirin arttırılacağını ve dolayısıyla kalkınmanın sağlanacağını, özel ve yabancı sermayenin teşvik edileceğini, anayasanın bazı maddelerinin değiştirileceğini, dilde zorlamaya gidilmeyeceğini, din özgürlüğünün diğer özgürlüklerden herhangi biri olarak kabul edildiği ve edileceğini vaat etti.[1060]

MP ise seçim kampanyasında iktidar ile DP'yi yıpratmak için muvazaa tartışmasını yeniden ateşledi. MP'ye göre; CHP'nin iktidarda kalması konusunda CHP ile DP, aralarında anlaşmışlardı. 1949'dan sonraki gelişmeler ise sadece İnönü'nün makamını korumak amacıyla yapılmış girişimlerdi.[1061] MP, seçim meydanlarında; aile müessesesine önem verdiğini, seçim sonuçlarının nispi temsil sistemine göre değerlendirilmesi gerektiğini, Cumhurbaşkanının bir kez seçilmesinin daha demokratik olacağını, eğitim sisteminin değişmesi gerektiğini söylüyor, işçilere grev hakkı ile mülkiyet hakkına zarar vermeyecek

[1058] **Ulus**, 14 Mart 1950, s.1. (Cumhurbaşkanı'nın Kırıkkale konuşması)
[1059] Hasan Buran, a.g.e., s.137.
[1060] **Cumhuriyet**, 9-10 Mayıs 1950, s.4.
[1061] Hasan Buran, a.g.e., s.138.

şekilde köylülere toprak ve tarım araçları dağıtmanın başlıca amaçları olduğunu dile getiriyordu.[1062]

MP, 1950 seçim kampanyası sırasında ve öncesinde bazı sıkıntılarla da karşı karşıya kaldı. Bunlardan birincisi partinin Onursal Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın, 10 Nisan 1950 tarihinde ani ölümüydü.[1063] Özellikle halkın Mareşale duyduğu sevgi göz önüne alınırsa bu ciddi bir kayıptı. Bir diğer sıkıntı ise MP'nin yurdun tamamında örgütlenemeyişiydi. 63 ilden sadece 22'sinde aday gösteren MP,[1064] aslında seçimi baştan kaybetmişti. Bundan başka, 1949 yılının son aylarında MP'li bir Milletvekilinin asılsız ihbarı, partiyi kamuoyu karşısında oldukça güç bir duruma düşürdü. MP Denizli Milletvekili Reşad Aydınlı, 25 Ekim 1949 tarihinde "Milli Emniyet Başkanı"na kendi partisindeki Afyonkarahisar Milletvekili General Sadık Aldoğan ile yine MP'li Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı'nı, Cumhurbaşkanı İnönü ve DP Genel Başkanı Celal Bayar'a suikast hazırlığı ve bir Hükümet darbesi yapmaya kalkışmakla suçlayarak ihbar etti.[1065] Bu oldukça ciddi bir iddiaydı. Çünkü iddiayı ortaya atan bir Milletvekiliydi. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı ve muhalefet liderinin hayatı söz konusuydu. Denizli Milletvekilinin ihbarından hemen sonra Fuat Arna ve Osman Bölükbaşı mahkeme kararı ile tutuklandı ve MP'den bir çok kişinin evinde arama yapıldı.[1066] Reşad Aydınlı ise Hükümetin konu ile ilgili açıklamasının aksine böyle bir ihbarda bulunmadığını ileri sürdü.[1067] Mecliste yapılan uzun tartışmalar sonunda suçsuz görülen Sadık Aldoğan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili olarak hazırlanan tezkere geri alınırken,[1068] Ankara Cumhuriyet Savcılığı tarafından Aldoğan ile Bölükbaşı ve Arna'ya iftira etmekle suçlanan Reşad Aydınlı'nın dokunulmazlığı –karma komisyon raporuna rağmen-[1069] kaldırılarak[1070] Aydınlı tutuklandı.[1071] MP'nin yaşadığı bir diğer sıkıntı ise, partinin önemli hatiplerinden Sadık Aldoğan'ın, seçim propagandası amacıyla çeşitli yerlerde söylediği sözlerin,

---

[1062] Hasan Buran, a.g.e., s.138-139.
[1063] **Son Posta**, 11 Nisan 1950, s.1.
[1064] **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1950, s.3.
[1065] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 30 Kasım 1949, s.232-233.
[1066] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 30 Kasım 1949, s.239.
[1067] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 30 Kasım 1949, s.234.
[1068] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 23 Kasım 1949, s.125.
[1069] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 30 Kasım 1949, s.2-3. (Anayasa ve Adalet Komisyonlarından Kurulan Karma Komisyon Raporu tutanağın arkasındadır.)
[1070] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 21, 30 Kasım 1949, s.252.
[1071] **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1949, s.1.

"Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir" ettiği iddiasıyla tutuklanmasıydı.[1072] Bütün bu olayların, MP'nin seçim öncesinde oy kaybetmesine sebep olduğu iddia edilebilir.

Diğer taraftan seçim öncesinde CHP Hükümetinin özellikle muhafazakar seçmenin oyunu almak amacıyla yaptığı iddia edilen bazı uygulamaları dikkat çekti. Bunlardan biri, yıllardan beri kapalı olan Gazi Osman Paşa'nın türbesinin, ölümünün 50. yılında açılmasıydı.[1073] İstanbul Valisi ve aynı zamanda şehrin Belediye Başkanı Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay yaptığı açış konuşmasında, Türk tarihini kahramanlık menkıbeleriyle süsleyen memleket evlatlarının türbelerinin açılmasına devam edileceğini söyledi.[1074] Bu açılıştan kısa bir süre sonra, 18 Nisan 1950 tarihinde Barbaros Hayrettin Paşa'nın kapalı olan türbesi ziyarete açıldı.[1075] Bundan bir gün sonra, Osmanlı Padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesi de ziyarete açıldı.[1076]

Seçimlere bir ay kala Cumhuriyet gazetesinde CHP ile ilgili oldukça ilginç bir iddia ortaya atıldı. Buna göre; CHP ileri gelenleri, Ticani Tarikatına mensup bazı kişilerle Ankara'da, CHP Merkez İlçe Teşkilatı binasında görüşmüş ve onlara Arapça ezana izin verileceği vaadinde bulunmuştu. Yine iddialara göre CHP, Ticanilerin lideri olan ve o sırada yargılanan Kemal Pilavoğlu'nu Ankara merkezden aday göstermeyi vaat etmişti.[1077] Bütün bu iddialar doğrulanamamakla birlikte, Kemal Pilavoğlu'nu savunan avukatlar arasında CHP Müfettişi'nin oğlu Yılmaz Akpınar'ın bulunması dikkat çekiciydi. Bu iddialar karşısında, Mareşal Fevzi Çakmak'ın 12 Nisan 1950 tarihindeki cenaze töreni sırasında Arapça ezan okuyan 25 kişinin tutuklanması haberi,[1078] Hükümetin, bu iddiaların doğru olmadığını göstermek istemesi gibi bir durum ortaya çıkardı. Cumhuriyet gazetesi Başyazarı Nadir Nadi, *"Mutabık mıyız?"* başlıklı makalesinde; *"Atatürk devrimleri arasında bilhassa laiklik prensibi ile şaka etmek ateşle oynamaya benzer, tehlikelidir..."* [1079] diyerek, CHP Hükümetini laiklik konusunda uyardı.

[1072] **Son Posta**, 9 Mayıs 1950, s.1. Sadık Aldoğan 10 Mayıs 1950 tarihinde 300 Lira kefaletle serbest bırakıldı. Bakınız: **Son Posta**, 11 Mayıs 1950, s.1.
[1073] **Son Posta**, 5 Nisan 1950, s.1.
[1074] **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1950, s.3.
[1075] **Son Posta**, 19 Nisan 1950, s.1.
[1076] **Son Posta**, 19 Nisan 1950, s.1.
[1077] **Cumhuriyet**, 12 Nisan 1950, s.2.
[1078] **Son Posta**, 14 Nisan 1950, s.1.
[1079] Nadir Nadi, "Mutabık mıyız?", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1950, s.1.

Seçimler yaklaştıkça partiler aday listelerini ilan etmeğe başladı. CHP 22 Nisan 1950 tarihinde aday listesini kamuoyuna duyurdu.[1080] İktidar partisi, o an Milletvekili olan 169 üyesini listesine koymamıştı.[1081] Bu sayı CHP Milletvekili sayısının neredeyse % 40'ı demekti. CHP, 63 ilin tamamında aday gösterdi.[1082] Listede sadece 1 Bağımsız Milletvekili adayı bulunaktaydı. O da Tokat'tan aday gösterilen Ali Hikmet Berki'ydi. Adayların meslekleri dikkate alındığında yine asker – sivil bürokrat kesimin ağırlıkta olduğu görülüyordu.[1083]

MP, aday listesini 23 Nisan 1950 tarihinde ilan etti. MP'nin aday listesine bakıldığında sadece 22 ilde seçime katıldığı anlaşıldı.[1084] Bu da partinin henüz ülke çapında örgütlenemediğinin bir göstergesiydi. MP listesinde 205 aday bulunmaktaydı ve bunların 20'si Bağımsız adaydı. 25 MP adayı ise 2 ilden adaylıklarını koymuştu.

DP de aday listesini 24 Nisan 1950 tarihinde basına verdi.[1085] 63 ilde 486 aday gösteren DP'nin 12 Milletvekili adayı 2 ilde birden aday gösterildi. Bunlar arasında; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi isimler vardı. DP adaylarının CHP adaylarına göre daha genç oldukları da dikkati çeken bir diğer noktaydı.[1086] Diğer taraftan DP listesinde Nadir Nadi, Selim Ragıp Emeç, General Fahri Belen, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Halide Edip Adıvar gibi tanınmış gazeteci, edebiyatçı ve komutanlara da yer verilmişti.[1087]

DP, seçim döneminde büyük mitingler yaparak iktidarı; dini siyasete alet etmek, muhalefete baskıyı sürdürmek ve plansızlıkla suçlamaya devam etti. DP Bursa Milletvekili adayı Hulusi Köymen Bursa'da yaptığı seçim konuşmasında; *"DP iktidara geçince eğile eğile dalkavukluktan beli bükük kalmış vatandaşların belkemiğini doğrultacağız."* [1088] dedi. DP Genel Başkanı Celal Bayar da Malatya'da CHP'nin seçim beyannamesine yüklenerek; *"Söz söylemek çok kolaydır. Yalnız onları fiiliyat sahasına çıkarmak zannolunduğu kadar kolay değildir. Herkesin bildiğini ortaya atmakla memleketin bunların peşinde koşacağını*

[1080] Feroz- Bedia Turgay Ahmad, **a.g.e.**, s.64-65.
[1081] Mahmut Goloğlu, **a.g.e.**, s.305. ; **Son Posta**, 23 Nisan 1950, s.1.
[1082] **Ulus**, 23 Nisan 1950, s.1.
[1083] **Cumhuriyet**, 23 Nisan 1950, s.3.
[1084] **Cumhuriyet**, 24 Nisan 1950, s.3.
[1085] **Ulus**, 25 Nisan 1950, s.6.
[1086] Hasan Buran, a.g.e., s.140.
[1087] **Son Posta**, 25 Nisan 1950, s.1.
[1088] **Son Posta**, 1 Mayıs 1950, s.1.

zannetmiyorum. Fiiliyat beklenmektedir. Hangi parti kendisine ihtiyacını dindirecek esaslı icraata girişirse millet onu destekleyecektir. Nazariyattan bıkmıştır." [1089] dedi. DP sözcüleri 4-10 Mayıs tarihleri arasındaki radyo konuşmalarında, parti bildirisindeki konular üzerinde durdu ve halka çok sayıda vaatlerde bulundu. Seçim propagandası sırasında DP'nin büyük kalabalıklar toplaması, iktidar partisini tedirgin etti. Seçim propagandaları sırasında bazı yöneticilerin kişisel tutumlarından kaynaklanan engellemeler dışında önemli bir olayla karşılaşılmadı. DP, seçim propagandasının son günü olan 10 Mayıs 1950 tarihinde İstanbul Fatih'te ve İzmir'de iki büyük miting yaparak seçim gününü beklemeye başladı.[1090]

CHP ise Cumhurbaşkanının ve diğer parti kurmaylarının yaptıkları yurt gezileri ile seçime hazırlandı. Cumhurbaşkanı İnönü, Manisa'da yaptığı seçim konuşmasında muhalefetin iktidara yönelik eleştirilerini cevaplayarak; *"27 seneden beri bu memlekette hiçbir şey yapılmamıştır, yahut her şey fena yapılmıştır iddiası haksız, yersiz ve insafsız bir isnattır. 27 seneden beri hiçbir şeyin yapılmamış olduğunu söylemek, Türklerin Cumhuriyet idaresine kabiliyeti olmadığını söylemek demektir. Hiçbir muarızıma böyle bir isnadı yakıştıramam."* [1091] dedi. Diğer taraftan birlik ve beraberlik çağrısı yaparak; *"Siyasi partilerin birbirine can düşmanı haline gelmemesi, vatan bütünlüğünü koruyabilmenin temel şartıdır."* [1092] diyerek, seçim öncesinde ortaya çıkan gergin durumu yumuşatmaya çalıştı.

1950 Seçimlerinde CHP'nin en önemli güvencelerinden biri, Genel Başkanı'nın kişisel prestijini ortaya koymasıydı. İnönü, çıktığı yurt gezilerinde, CHP'nin seçimleri kaybetmesi durumunda kendisinin de iktidardan çekileceği uyarısını yapmaktaydı.[1093] CHP'nin seçimlerde bir diğer güvencesi ise yeni seçim yasasının çoğunluk sistemini kabul etmesiydi. CHP'li idareciler biliyorlardı ki, eğer CHP, oyların % 51'ini dahi alsa Mecliste önemli bir Milletvekili sayısı yakalanabilecekti. CHP Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu yaptığı radyo konuşmasında; *"Türk Milletinin doğru yolu seçmekteki sağduyusuna dayanan Partimiz seçimleri büyük bir ekseriyetle kazanacaktır."* [1094] dedi.

[1089] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954**, s.59.
[1090] **Son Posta**, 10 Mayıs 1950, s.1.
[1091] **Ulus**, 6 Mayıs 1950, s.3.
[1092] **Ulus**, 6 Mayıs 1950, s.3.
[1093] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.168.
[1094] **Ulus**, 7 Mayıs 1950, s.5.

4.3.3.3. Genel Seçimlerin Yapılması ve CHP'nin İktidardan Düşmesi

Seçimlerin yapılmasına 3 gün kala, seçim propagandası yapılması veya basının seçimleri etkileyecek türde yayın yapması kanunla yasaklanmıştı.[1095] Bu nedenle 11 – 13 Mayıs 1950 tarihleri arasında gazetelerde yorum niteliğinde haberlere yer verilemedi. 14 Mayıs 1950 tarihinde sabah saat 08.00'da oy verme işlemi başladı.[1096] Ertesi gün çıkan gazetelerde, seçimlere katılım oranının rekor düzeyde olduğu ve neredeyse Türkiye'nin tamamında olaysız denebilecek bir seçimin yapıldığı bildiriliyordu.[1097] Aynı tarihli gazetelerde yine bazı illerden gelen seçim sonuçları da bildirilmekteydi. Örneğin CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesinde; İstanbul, Bursa, Kocaeli, Kırklareli, Bilecik, Afyon, Amasya, Bolu, Rize ve Zonguldak'ta seçimleri DP'nin kazandığı haberi veriliyordu. Son Posta gazetesinde de 30 ilde DP'nin önde gittiği haberi duyurulmaktaydı. Nitekim 16 Mayıs 1950 tarihli gazetelerde seçimleri DP'nin kazandığı netleşti. İktidar, durumu bir şok içerisinde; *"Seçimler tam bir sürpriz olmuştur."* şeklinde değerlendirirken,[1098] DP, iktidara gelmenin mutluluğunu yaşamaktaydı. Son Posta gazetesindeki *"Hergün"* adlı köşesinde Selim Ragıp Emeç, *"Yaşasın Türk Milleti"* adlı yazısında şunları söylüyordu:

> *"1950 seçimlerinin Demokrat Partiye Büyük Millet Meclisinde kahir bir çoğunluk sağlayan neticesi bize bir defa daha göstermiştir ki; Türk vatandaşı; bir takım görüşü kısa ve kendilerine devlet adamı sıfatını fazla cömertçe tanıyan kimselerin anlatmak istediği gibi, ne dilediğini bilmeyen bir mahluk değildir. Kendisine yapılan hizmetler kadar kendisinden esirgenen tabi vazifelerin de mukabelesini göstermeyi ihmal etmiyen sabit bir fikrin sahibidir. Eyyubane bir sabırla beklemesini bilir ve fakat merhun vaktin geldiği anda, itina ile içinde sakladıklarını açığa vurmaktan çekinmez. Tıpkı bugün olduğu gibi."* [1099]

14 Mayıs 1950 seçimleri sonucunda; DP kullanılan oyların % 53.59'unu alarak TBMM'de 408 Milletvekiline sahip oldu. CHP ise, % 39.98 oy oranı ile ancak 69 Milletvekili çıkarabildi. Seçimlere yalnız 22 ilde giren MP de, aldığı % 3.03 oy oranı ile Mecliste 1 Milletvekiline sahip oldu. Seçime giren Bağımsız adaylardan 9'u, Milletvekili olma hakkını

[1095] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 24, 16 Şubat 1950, s.676-680.
[1096] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem: VIII, Cilt: 24, 16 Şubat 1950, s.689.
[1097] **Son Posta**, 15 Mayıs 1950, s.1. ; **Ulus**, 15 Mayıs 1950, s.1.
[1098] **Ulus**, 16 Mayıs 1950, s.6.
[1099] Selim Ragıp Emeç, "Yaşasın Türk Milleti", **Son Posta**, 16 Mayıs 1950, s.1.

elde etti.[1100] Oy oranları ile partilerin Mecliste elde ettiği Milletvekili sayıları arasındaki uçurum, seçim kanunundaki çoğunluk sisteminden ileri gelmekteydi.

Cumhurbaşkanı İnönü, seçime katıldığı 2 ilden Ankara'da seçimi kaybederken Malatya'dan Milletvekili seçildi. Başbakan Şemsettin Günaltay Erzincan'dan, Hüseyin Cahit Yalçın Kars'tan, Cevdet Kerim İncedayı Sinop'tan, Faik Ahmet Barutçu ve Hasan Saka da Trabzon'dan parlamentoya giren CHP Milletvekilleri olurlarken, CHP'nin ileri gelenlerinden Nihat Erim, Şükrü Saraçoğlu, Refet Bele, Falih Rıfkı Atay gibi bir çok ünlü kişi Meclis dışı kaldı. Bakanlar Kurulu listesinden Başbakan Günaltay dışında kalan bütün Bakanların seçimi kaybetmiş olması da ilginç bir durumdu.[1101]

DP, 45 ilde ezici bir çoğunlukla tam liste şeklinde seçimi kazandı. Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük illerde seçimi kazanan DP, doğu illerinin büyük bir kısmından oy alamadı. Celal Bayar Bursa ve İstanbul'dan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Aydın ve İstanbul'dan, Refik Koraltan da Balıkesir ve İçel'den Milletvekili seçildi. Bunların dışında DP'den Bağımsız aday olarak seçime katılan Ali Fuat Cebesoy, Halide Edip Adıvar, Halil Özyörük, Nadir Nadi, Suat Hayri Ürgüplü, Sinan Tekelioğlu gibi kişiler de Meclise girme hakkı elde edenler arasındaydı.

Cumhurbaşkanı İnönü, 16 Mayıs 1950 tarihinde DP Genel Başkanı Celal Bayar'ı Çankaya Köşkü'ne davet ederek, Bayar'a Bakanlar Kurulu'nun çekilmek istediği yolundaki dileğini bildirdi. 9.Dönem TBMM'nin 22 Mayıs 1950 tarihinde toplanmasının ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini Celal Bayar kazandı. Böylece Bayar, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 3. Cumhurbaşkanı oldu. Bayar tarafından Hükümeti kurmakla görevlendirilen İstanbul Milletvekili Adnan Menderes ise, 19.Cumhuriyet Hükümeti'ni kurarak yeni dönemin Başbakanı oldu.[1102] TBMM Başkanlığı'na da Refik Koraltan getirildi.[1103]

CHP'nin 27 yıllık iktidarı böylece sona ererken; DP, Cumhuriyet tarihinde vatandaş oyuyla seçilerek iktidarı ele geçiren ilk muhalefet partisi oldu.

[1100] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.171'de Tablo 1.
[1101] Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.171-172.
[1102] **Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi**, s.146-147.
[1103] İsmet Bozdağ, **Darağacında Bir Başbakan Menderes Menderes**, s.128.

SONUÇ

Türkiye'de, çok partili demokratik yaşama geçiş sürecinde iktidar muhalefet ilişkilerinin incelenebilmesi için, öncelikle tek partili dönemde CHP Hükümetlerinin, muhalefetin doğmasına neden olan uygulamalarının incelenmesi gerekir. CHP, Cumhuriyeti kuran parti olarak ülkeyi İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek başına yönetmiş ve bu dönemde attığı siyasi, ekonomik ve toplumsal adımlarla ülkede bir muhalefet hareketinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1939-1945 yılları arasında, Türkiye'nin iktidar partisi CHP; bir taraftan ülkenin savaşa sürüklenmesini engellemeye çalışırken diğer taraftan savaşa girme ihtimalini de düşünerek olağanüstü tedbirler almıştır. Türkiye, savaş koşullarında oluşan dış tehdit karşısında kendisini koruyabilmek amacıyla sağlam ve dinamik bir askeri gücün önemine inanmış, ancak bu amaçla uygulanan tedbirler, halkın sosyo-ekonomik yaşam seviyesinin gittikçe azalmasına neden olurken, böyle bir ortamda tek parti iktidarına karşı bir muhalefetin oluşması da kaçınılmaz olmuştur.

CHP iktidarının aldığı bu olağanüstü tedbirler arasında, savaş yıllarında çıkarılan; Milli Korunma Kanunu, Sıkı Yönetim Kanunu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu, Köy Enstitüleri Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve İş Kanunu gibi hukuki düzenlemeler sayılabilir. Bu kanunların uygulanması sırasında; müsadere görüntüsü veren el koyma kararları ve esir kamplarını anımsatan bedeni çalışma zorunluluğu, halkın üzerinde oldukça olumsuz bir hava yaratmış, halkın büyük bir kısmının ödeme gücünün çok üstünde olan vergi uygulamaları CHP'ye karşı toplumsal bir muhalefetin doğmasına neden olmuştur.

Çok partili dönemin başlangıcı olarak kabul edilen 1945 yılına CHP Hükümeti Toprak Reformu tasarısı ile girmiştir. Halkın büyük çoğunluğunun çiftçi olduğunu düşünerek, bunları İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu sıkıntılardan kurtarmak isteyen CHP Hükümeti, Meclis'e getirdiği bu tasarı sırasında, bazı CHP'li Milletvekilleri tarafından eleştirilmiş, özellikle büyük toprak sahibi Milletvekilleri, topraklarının büyük bir bölümünü kaybetme endişesi ile kendi partilerine karşı olan tavırlarını açıkça dile getirmişlerdir. Bu nedenle Toprak Reformu diye adlandırılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, CHP'nin 1923'ten bu yana sürdürdüğü toplumsal koalisyonun bozulmasına neden olmuştur. Milli Korunma ve Varlık Vergisi

Kanunları ile küstürülmüş olan ticaret ve sanayi burjuvazisinin yanına Çiftçiyi Topraklandırma Yasası ile şimdi de büyük toprak sahibi ağalar eklenmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, savaşı kazanan devletlerin Birleşmiş Milletler teşkilatına üye olunabilmesi için getirdikleri demokratikleşme şartı, Türkiye'de muhalefet partileri tarafından değerlendirilmiştir. Özellikle büyük toprak sahipleri ile ticaret ve sanayi burjuvazisi öncülüğünde oluşan DP, büyük halk kitlelerinin savaş yıllarında çektiği sıkıntılardan yararlanmasını bilmiş, diğer taraftan halkın büyük bir bölümü ise CHP karşısında DP'yi bir kurtuluş olarak görmüştür.

Kurulduğu andan itibaren kendisine CHP'yi siyasi bir rakip olarak gören ve doğal olarak onu iktidardan düşürmek isteyen DP, diğer bir muhalefet partisi olan MP tarafından CHP ile muvazaa yapmakla suçlanmıştır. İki parti arasında muvazaa yapıldığı iddiası, günümüzde de bazı yazarlar tarafından desteklenmektedir. Ancak 1950 seçimlerinden sonra ortaya çıkan tablo ve 1950'den sonra meydana gelen siyasi gelişmeler, muvazaa iddialarının pek de doğru olmadığının bir kanıtı olsa gerektir.

Çok partili hayata geçiş döneminde, iktidar ile muhalefet arasında ilgi çekici ilişkilerden biri de seçimlerdir. Bu dönemde köy muhtarlığı seçimlerinden belediye seçimlerine, il genel meclisi seçimlerinden Milletvekili seçimlerine kadar bir çok alanda seçim yapılmıştır. Muhalefet partileri bu seçimlerden bazılarına katılmama yolunu tercih etmiştir. İktidar, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında dış dünya tarafından dikkatle izlenen Türkiye'de muhalefet partilerinin seçimlere katılmama kararlarına sinirlenmiş, bu kararları, muhalefetin Türkiye'yi dış devletlere şikayet ettiği şeklinde algılamıştır. Muhalefet ise; yargı denetimi altına alınmamış, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı sağlanmamış, gizli oy-açık sayım ilkesi gerçekleştirilmemiş seçimlerin, millet iradesini yansıtamayacağını düşünmüş ve seçimlere katılabilmesi için antidemokratik kanunların kaldırılmasını iktidardan istemiştir. Muhalefetin yapılan seçimlere zaman zaman katılmaması, iktidar muhalefet ilişkilerini oldukça olumsuz etkilemiş ancak yaşanan bütün gelişmelere rağmen muhalefet bu mücadeleden galip çıkmış ve dönemin sonuna doğru, bu konuda istediği liberal değişiklikler gerçekleşmiştir.

Bu dönemde partilerin kendi içlerinde oluşan hizipler de iktidar muhalefet ilişkilerinin şekillenmesine sebep olmuştur. Özellikle CHP'nin çok partili dönem öncesinde tek parti

olarak varlığını sürdürdüğü düşünülürse, bu yapı içerisinde muhafazakar ve liberal olarak tanımlanabilecek farklı ideolojik eğilimleri taşıyan kişilerin bulunması gayet doğaldır. Çok partili döneme geçildikten sonra bile CHP bu konuda homojen bir yapıya ulaşabilmiş değildir. Bu nedenle çok partili dönemde muhalefete karşı izlenecek tutum konusunda CHP'nin liberal kanadı ile muhafazakar kanadı arasında ciddi görüş ayrılıkları oluşmuştur. Hatta bu görüş ayrılıkları, farklı dönemlerde farklı hükümet başkanlarının iş başına getirilmesinden de anlaşılabilir. Örneğin; İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkçü fikirleri ile tanınan otoriter Başbakan Saraçoğlu iş başındayken ve savaştan sonra yapılan seçimlerde yine otoriterliği ile tanınan Başbakan Peker'e hükümeti kurma görevi verilirken, demokrasinin kaçınılmaz olduğunun görüldüğü dönemde Saka ve Günaltay gibi ılımlı tavırları ile tanınan Başbakanlar göreve getirilmişlerdir. Yani CHP'de her döneme özgü siyaset yapabilecek farklı düşüncelere sahip politikacılar bulunmaktadır. Özellikle otoriter tavır çizen Başbakanlar zamanında iktidar muhalefet ilişkileri gerilmiş, bu gerginlikler Peker döneminde had safhaya ulaşmıştır.

Özdeş olamama durumu muhalefet partileri için de geçerlidir. CHP Hükümetinden kurtulmak için DP'ye ve MP'ye doluşan kişilerin homojen bir yapı sergilediğini hiç kimse iddia edemez. Bu nedenle bu partiler de kendi içlerindeki hiziplerle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Özellikle DP'de meydana gelen hizipleşme, partinin neredeyse Meclisteki üye sayısının yarısını kaybetmesine neden olacaktır. Ancak buna rağmen 1950 seçimleri ile iktidara gelen DP'nin, parti içi hizipten kurtulduktan sonra başarıya ulaştığı söylenebilir. DP'nin içindeki aşırılar, parti kurucularını yaptıkları ılımlı siyasetten dolayı eleştirirken, kurucular ise bu geçiş döneminde sert muhalefetin zararlı sonuçlar doğurabileceğini düşünmüşlerdir.

Cumhurbaşkanı İnönü'nün, iktidar muhalefet ilişkilerinin belirlenmesindeki etkin rolü de, üzerinde durulması gereken bir konudur. CHP'nin 1946 yılındaki 2.Olağanüstü Kurultayı'ndan sonra, partisinin genel başkanlığını bırakmayan Cumhurbaşkanı, özellikle siyasi ortamın gerildiği Peker döneminde 12 Temmuz Beyannamesi ile iktidar ve muhalefet arasında hakemliğe soyunmuş, takındığı bu tutum ile Türkiye'de muhalefetin güven içerisinde siyaset yapmasına imkan vermiştir. Yine çeşitli sebeplerle çıktığı yurt gezilerinde demokrasiyi överek partiler arasında zaman zaman gerilen ilişkilerin topluma sıçramasını engellemeye çalışmış, gittiği şehirlerde DP İl Başkanlıklarını da ziyaret ederek tarafsız bir Cumhurbaşkanı görüntüsü vermeğe dikkat etmiştir. 1950 seçimlerinin CHP tarafından kaybedilmesinden sonra, Hükümetin olaysız bir şekilde DP'ye devredilmesi konusunda hassas davranmış, çok

partili demokratik yaşama geçiş döneminde, demokrasinin yerleşmesini arzulamış, iktidar muhalefet ilişkilerini tavırlarıyla yumuşatmıştır.

Bu dönemde, iktidar muhalefet ilişkilerinin şekillenmesinde, parti kongrelerinin de payı büyük olmuştur. Özellikle DP kongrelerinde partililerce kabul edilen Hürriyet Misakı, Milli Teminat Andı gibi belgeler, iktidar muhalefet ilişkilerini sertleştirmiştir. CHP Kurultayları ise DP Kongreleri'nden biraz farklıdır. CHP, çok partili dönemde, muhalefetin eleştiri konusu yaptığı konuları lehine çevirmek amacıyla hukuki düzenlemeler yapmış, antidemokratik yasaları kaldırarak hem muhalefetin eleştirilerini karşılamaya çalışmış hem de halkın gözünde itibarını arttırmaya gayret etmiştir.

1945-1950 yılları; Türkiye'de, çok partili demokratik hayata geçiş tarihi olması sebebiyle ayrı bir önem taşır. Bu tarihlerin aynı zamanda dünyada yeni bir yapılanmaya gidildiği dönem olduğu düşünülürse konunun önemi daha da artmaktadır. Böyle bir dönemde Türkiye'de kurulmuş olan muhalefet partilerinin, uluslararası konjonktürden de yararlanarak taleplerinin büyük bir bölümünü belirli bir süre içinde iktidara kabul ettirebilmesi hem kendileri için bir başarı sayılmalı, hem de Türkiye'nin demokrasi yolunda attığı önemli adımlar olarak kabul edilmelidir. Bugün siyasi hayatımızda yerleşmiş birtakım demokratik geleneklerin, o günlerin mücadelesinden kaynaklandığını unutmamak gerekir. Bu mücadelenin sonunda kazanan ise Türk demokrasisi olmuştur.

KAYNAKÇA

A-SÜRELİ YAYINLAR

1. TBMM TUTANAKLARI

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt 1, 1-17. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:2, 18-31. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:3, 32-42. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:4, 43-50. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:5, 51-56. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:6, 1-15. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:7, 16-24. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:8, 25-36. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:9, 37-50. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:10, 51-66. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:11, 67-78. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:12, 79-86. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:13, 87-99. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt: 14, 1-18. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre VII, Cilt:15, 19-36. inikat.
TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VII, Cilt:16, 37-48. inikat.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt:17, 49-66. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt:18, 67-80. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt:19, 81-90. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt: 20, 1-21. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt: 21, 22-30. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt: 22, 31-45. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt: 23, 46-57. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VII, Cilt: 24, 58-65. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 1, 1-18. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 2, 1-10. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 3, 11-27. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 4, 28-48. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 5, 49-66. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 6, 67-85. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 7, 1-12. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 8, 13-28. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 9, 29-36. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 10, 37-45. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 11, 46-65.birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 12, 66-86.birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 13, 1-12. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 14, 13-25. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 15, 26-39. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 16, 40-54. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 17, 55-62. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 18, 63-78. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 19, 79-97. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 20, 98-106. birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 21, 1-11. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 22, 12-24. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 23, 25-36. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 24, 37-56. birleşim.
TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt: 25, 57-72. birleşim.

2. DÜSTURLAR

Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 5, İstanbul, Necmi İstikbal Matbaası, 1931.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 10, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1934.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 12, Ankara, Başvekalet Müdevvenat Matbaası, 1931.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 15, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1934.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 17, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1936.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 19, Ankara, Başvekalet Matbaası, 1938.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 21, Ankara, Devlet Matbaası, 1940.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 22, Ankara, Devlet Matbaası, 1941.
Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt: 27, Ankara, Devlet Matbaası, 1946.

3. RESMİ GAZETELER

Resmi Gazete, Sayı: 1214.
Resmi Gazete, Sayı: 1867.
Resmi Gazete, Sayı: 2751.
Resmi Gazete, Sayı: 3330.
Resmi Gazete, Sayı: 3959.
Resmi Gazete, Sayı: 4417.
Resmi Gazete, Sayı: 4491.
Resmi Gazete, Sayı: 4518.
Resmi Gazete, Sayı: 4827.
Resmi Gazete, Sayı: 6336.

4. GAZETELER

Akşam
Cumhuriyet
Dikkat
Güneş
Kudret
Milliyet
Son Posta
Son Saat
Tanin
Tasvir
Ulus
Vatan
Vakit
Yeni Sabah

B- KİTAPLAR

AĞAOĞLU, Samet: **Arkadaşım Menderes**, İstanbul, Baha Matbaası, 1967.

AĞAOĞLU, Samet: **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru**, İstanbul, Baha Matbaası, 1972.

AĞAOĞLU, Samet: **Siyasi Günlük**, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali ve diğerleri: **Geçiş Sürecinde Türkiye**, 4.Baskı, Derleyenler: İrvin C. Schick, E.Ahmet Tonak, İstanbul, Belge Yayınları, 2003.

AHMAD, Feroz – Bedia Turgay AHMAD: **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976.

AHMAD, Feroz: **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, 2.Baskı, İstanbul, Hil Yayın, 1992.

AKANDERE, Osman: **Milli Şef Dönemi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 1998.

ALBAYRAK, Mustafa: **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir: **20.Yüzyıl Dünya Tarihi**, 13.Baskı, İstanbul, Alkım Yayınevi, [yy].

ASILSOY, Abdülkerim: Demokrat Partililerin Hatıratlarında İktidar-Muhalefet İlişkileri (1946-1954), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 1999.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: **Nutuk**, Cilt I-II, 10.Baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, TTK Basımevi, 1997.

ATAY, Agah Sabri: **Çok Partili Dönemde Türkiye'de Ordunun Siyasal Rolü ve Devlet Yapısı İçindeki Yeri**, İstanbul, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.

AVCIOĞLU, Doğan: **Türkiye'nin Düzeni**, Birinci Kitap, İstanbul, Tekin Yayınevi, [yy].

AYDEMİR, Şevket Süreyya: **İkinci Adam (1938-1950)**, Cilt: 2, 7.Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2000.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, 8.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2004.

BABAN, Cihat: **Politika Galerisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.

BARUTÇU, Faik Ahmet: **Siyasi Anılar (1939-1954)**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1977.

BAŞAR, Hamdi: **Yaşadığımız Devrin İç Yüzü**, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1960.

BAYAR, Celal: **Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen: İsmet Bozdağ, İstanbul, Baha Matbaası, 1969.

BERKES, Niyazi: **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, 5.Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

BİLÂ, Hikmet: **Cumhuriyet Halk Partisi 1919-1999**, İstanbul, Doğan Yayınları, 1999.

BİLGE, Suat: **Güç Komşuluk Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1992.

BORATAV, Korkut: **Türkiye'de Devletçilik**, 2.Baskı, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.

BOZDAĞ, İsmet: **Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar**, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.

BOZDAĞ, İsmet: **Demokrat Parti ve Ötekiler**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1975.

BOZDAĞ, İsmet: **Darağacında Bir Başbakan Menderes Menderes**, 3.Baskı, İstanbul, Truva Yayınları, 2004.

BURAN, Hasan: Türkiye'de Çok Partili Demokratik Hayata Geçiş (1945-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987.

BURÇAK, Rıfkı Salim: **Türkiye'de Demokrasiye Geçiş**, Ankara, Olgaç Yayınları, 1977.

BURÇAK, Rıfkı Salim: **İnönü ve Demokrasi**, Ankara, Doğuş Matbaası, 1950.

CEBESOY, Ali Fuat: **Siyasi Hatıralar**, Cilt:2, İstanbul, Temel Yayınları, 2002.
Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954, Derleyen: Özel Şahingiray, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri / Politik Konuşmalar 1946-1950, Derleyen: Özel Şahingiray, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.
ÇAVDAR, Tevfik: **Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)**, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
ÇAVDAR, Tevfik: **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 3.Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2004.
DİNÇER, Mustafa: Çok Partili Döneme Geçişte Türk Basınında Siyasi Çekişmeler 1945-1954 Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1989.
EKİNCİ, Necdet: **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
ERER, Tekin: **Türkiye'de On Yılın Mücadelesi**, İstanbul, 1964, s.154.
ERER, Tekin: **Türkiye'de Parti Kavgaları**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1966.
EROĞUL, Cem: **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Yayınları, 1990.
FERSOY, Orhan Cemal: **Bir Devre Adını Veren Başbakan**, İstanbul, Mayataş Yayınları, 1971.
GEVGİLİLİ, Ali: **Yükseliş ve Düşüş**, 2.Basım, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1987.
GİRİTLİOĞLU, Fahir: **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, Cilt:2 Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1965.
GOLOĞLU, Mahmut: **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1982.
GÜLER, Cağfer: Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Döneminin (1945-1950) Koşulları Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
GÜRÜN, Kamuran: **Türk – Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara, TTK Yayınları, 1991.
GÜRÜN, Kamuran: **Savaşan Dünya ve Türkiye**, Cilt:3, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2000.
İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946.
KABASAKAL, Mehmet: **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, İstanbul, Tekin Yayınları, 1991.
KARAL, Enver Ziya: **Atatürk'ten Düşünceler**, 2.Baskı, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1986.
KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer: **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1970.
KARANFİL, G. Tuba: Türkiye'de Demokratikleşme Süreci (1945-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
KARANİS, Fikri: **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, Ajans Medya, 1994.
KARPAT, H. Kemal: **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Değerler**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967.
KİLİ, Suna: **1960-1975 Döneminde CHP'de Gelişmeler**, İstanbul, 1975.
KOÇAK, Cemil: **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)**, 2.Cilt, 2.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
MAKAL, Ahmet: **Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
NADİ, Nadir: **Perde Aralığından**, 3.Baskı, İstanbul, Çağdaş Yayınları, 1979.
NUTKU, Emrullah: **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)**, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979.
ÖKTE, Faik: **Varlık Vergisi Faciası**, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, 1951.
ÖNER, Kenan: **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, İstanbul, Osmanbey Matbaası, 1948.

ÖYMEN, Altan: **Değişim Yılları**, 7.Baskı, İstanbul, Doğan Kitapçılık, 2004.
ÖZTUNA, Yılmaz: **Devletler ve Hanedanlar Türkiye (1074-1990)**, Cilt:2, 2.Baskı, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.
ÖZTÜRK, Kâzım: **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul, Ak Yayınları, 1968.
PEKÖZ, Mustafa: **Türkiye'de Sistem Partileri I**, 1.Baskı, İstanbul, Gün Yayıncılık, 2004.
PEKTAŞ, Şerafettin: **Milli Şef Döneminde Cumhuriyet Gazetesi (1938-1950)**, İstanbul, Fırat Yayınları, 2003.
SAROL, Mükerrem: **Bilinmeyen Menderes**, İstanbul, Kervan Yayınları, 1983.
SERTEL, Zekeriya: **Hatırladıklarım**, Yaylacılık Matbaası, İstanbul, 1968.
SHAW, Stanford J. – Ezel Kural Shaw: **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, 2.Cilt, İstanbul, E yayınları, 1982.
SOYSAL, İsmail: **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları**, 1.Cilt, 3.Baskı, Ankara, TTK Basımevi, 2000.
SÖNMEZ, Sema: 1946-1950 Yılları Arasında İktidar-Muhalefet İlişkileri Açısından Demokrat Partinin İşlevi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
TİMUR, Taner: **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
TİMUR, Taner: **Toplumsal Değişme ve Üniversiteler**, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.
TOKER, Metin: **Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1990.
TOPUZ, Hıfzı: **Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.
TOPUZ, Hıfzı – Hüsamettin ÜNSAL: **Cumhuriyetin Beş Dönemeci**, İzmir, 1984.
TÖKİN, İsmail Hüsrev: **Türk Tarihinde Siyasal Partiler**, İstanbul, Elif Yayınları, 1965.
TUNAYA, Tarık Zafer: **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2.Baskı, İstanbul, Arba Yayınları, 1996.
TUNAYA, Tarık Zafer: **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, İstanbul, Doğan Kardeş Basımevi, 1952.
TUNÇAY, Mete ve diğerleri: **Türkiye Tarihi**, Cilt: 4, 4.Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.
TURAN, Şerafettin: **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap (Birinci Bölüm), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
TURAN, Şerafettin: **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, 2.Baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2003.
TURHAN, Mehmet: **Siyasal Elitler**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1991.
Türkiye Cumhuriyeti 80 Yıl Kronolojisi, 2.Baskı, Ankara, Anadolu Ajansı Yayınları, 2004.
UÇAROL, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1999)**, 5.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
URAN, Hilmi: **Hatıralarım**, Ankara, Yayın evi yok, 1959.
US, Asım: **Atatürk, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Hatıraları**, İstanbul, Vakit Matbaası, 1966.
UYAR, Hakkı: **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, 2.Baskı, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999.
UZUN, Turgay: Türkiye'de Tek Partili Yönetimden Çok Partili Yönetime Geçiş Sürecinde Türk Siyasi Hayatı (1946-1950), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
ÜLMAN, Haluk: **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri (1939-1947)**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1967.
YALMAN, Ahmet Emin: **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt:4, İstanbul, Rey Yayınları, 1971.
YEDİYILDIZ, Numan: VIII. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1996.
YETKİN, Çetin: **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, 2. Baskı, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.
YERASİMOS, Stefanos: **Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye (Bizanstan 1971'e)**, 3.Baskı, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1980.
ZÜMRÜT, Şenol: Mareşal Fevzi Çakmak'ın Siyasal Kişiliği ve Millet Partisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
ZÜRCHER, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, 17.Baskı, Çev: Yasemin Saner Gönen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

C- MAKALELER

ABADAN, Yavuz: *"Yeni Parti Kurulurken"*, **Cumhuriyet**, 7 Ocak 1946.
ATAY, Falih Rıfkı: *"Yeni Bir Muhalefet Partisi"*, **Ulus**, 3 Aralık 1945.
BABAN, Cihad: *"Halk Partisinin Yeni Kararları"*, **Tasvir**, 11 Mayıs 1946.
BABAN, Cihad: *"Kanun mu, His mi?"*, **Tasvir**, 30 Kasım 1946.
BABAN, Cihad: *"Demokrasi Ağır Bir İmtihan Atlattı"*, **Tasvir**, 28 Aralık 1946.
DAVER, Abidin: *"Demokrat Partinin Geçirdiği Buhran"*, **Cumhuriyet**, 15 Mart 1948.
EBÜZZİYA, Ziyad: *"Matbuat Kanunu"*, **Tasvir**, 22 Nisan 1946.
EBÜZZİYA, Ziyad: *"Muhalefetten Anladıkları"*, **Tasvir**, 1 Temmuz 1946.
EMEÇ, Selim Ragıp: *"Yaşasın Türk Milleti"*, **Son Posta**, 16 Mayıs 1950.
ERİM, Nihat: *"Çirkin Bir Taktik"*, **Ulus**, 17 Mayıs 1946.
ERİM, Nihat: *"Demokrasi gaye midir, Vasıta mıdır?"*, **Ulus**, 30 Mayıs 1946.
ERİM, Nihat: *"Tek Dereceli Seçim Kanunu"*, **Ulus**, 2 Haziran 1946.
ERİM, Nihat: *"Meclisi Terk Etmek Vazifeden Kaçmaktır"*, **Ulus**, 19 Aralık 1946.
ERİM, Nihat: *"Demokrat Parti Kurultayı Dağıldıktan Sonra"*, **Ulus**, 12 Ocak 1947.
ERİŞİRGİL, Emin: *"Sosyalizm ve Gürcü Bilginler"*, **Ülkü**, Cilt: IX, Sayı: 103, 1 Ocak 1946.
FENİK, Mümtaz Faik: *"İki Parti Arasında Normal Çalışma Devri"*, **Vatan**, 28 Aralık 1946.
FENİK, Mümtaz Faik: *"Türkiye ve Sovyetler"*, **Ulus**, 8 Nisan 1945.
FENİK, Mümtaz Faik: *"Din ve İrtica"*, **Vatan**, 21 Şubat 1948.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Miras Davası"*, **Vatan**, 6 Ekim 1945.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Üniversiteye Muhtariyet"*, **Vatan**, 3 Mart 1946.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Hürriyet Misakı'nın Tefsiri"*, **Kuvvet**, 14 Ocak 1947.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Hürriyet Misakı Gerçekleşme Yolunda"*, **Kudret**, 16 Ocak 1948.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Gafletten Gaflet"*, **Kudret**, 4 Ocak 1948.
KÖPRÜLÜ, Fuat: *"Demokrasinin Ahlaki Esasları"*, **Son Saat**, 23 Ocak 1948.
MAKSUDİ, Sadri: *"Bir Hukuk Abidesi: Yeni Seçim Kanunu"*, **Cumhuriyet**, 13 Ocak 1950.
MAZICI, Nurşen: *"Öncesi ve Sonrası ile 1933 Üniversite Reformu"*, **Birikim**, Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Ağustos 1995, Sayı:76.
NADİ, Nadir: *"Türk-Sovyet Dostluğunun Yarını"*, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1945.
NADİ, Nadir: *"Partiden İki Kişi Çıkarıldı"*, **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1945.
NADİ, Nadir, *"Demokrasiye Veda mı?"*, **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1946.
NADİ, Nadir, *"Bir Haftalık Dedikoduların Hüzün Veren Neticesi"*, **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1946.
NADİ, Nadir: *"Kriz Bitti"*, **Cumhuriyet**, 27 Aralık 1946.
NADİ, Nadir: *"Demokrasinin Alfabesi"*, **Cumhuriyet**, 10 Ocak 1947.
NADİ, Nadir: *"İyi İşaretler"*, **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1947.

NADİ, Nadir: *"İnönü'nün Demeci"*, **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1947.
NADİ, Nadir: *"Hava"*, **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 1947.
NADİ, Nadir: *"Atmosfer"*, **Cumhuriyet**, 28 Ağustos 1947.
NADİ, Nadir: *"Söylenenler ve Görülenler"*, **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 1947.
NADİ, Nadir: *"Partideki Tenkidçiler"*, **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1947.
NADİ, Nadir: *"Kırmızı Rey Kutuya, Ödenek Cebe"*, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1948.
NADİ, Nadir: *"Türkün Aklı"*, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1948.
NADİ, Nadir: *"Kısa Kesmeli"*, **Cumhuriyet**, 11 Mart 1948.
NADİ, Nadir: *"Netice"*, **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1949.
NADİ, Nadir: *"Mutabık mıyız?"*, **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 1950.
SADAK, Necmeddin: *"İktisadı Koruma Kanunu"*, **Akşam**, 2 Ocak 1940.
SADAK, Necmeddin: *"Türkiye'nin Verdiği Kararın Tam Manası"*, **Akşam**, 26 Şubat 1945.
SADAK, Necmeddin: *"Türk Gençliğinin heyecanlı Gösterisine Dünya Hayran Kalmıştır"*, **Akşam**, 7 Aralık 1945.
SADAK, Necmeddin: *"Bir Demokrat Partili Düşüncesi ile Dahi"*, **Akşam**, 25 Aralık 1946.
SADAK, Necmeddin: *"Büyük Şefin Hareketi"*, **Akşam**, 27 Aralık 1946.
SADAK, Necmeddin: *"Celal Bayar'ın Nutku ve Eski İnhiraflar Devri"*, **Akşam**, 9 Ocak 1947.
SADAK, Necmeddin: *"Parti Grubu Hükümete Niçin İtimat Reyi Verdi?"*, **Akşam**, 28 Ağustos 1947.
SERTEL, Zekeriya: *"Devlet Yeni Gelir Kaynaklarını Nerede Aramalıdır"*, **Tan**, 15 Nisan 1942.
SERTEL, Zekeriya: *"Harp Kazançlarının Önüne Geçmeliyiz"*, **Tan**, 17 Mayıs 1942.
SERTEL, Zekeriya: *"Fevkalade Kazançlar Kanunu Niçin Çıkarılmıyor?"*,**Tan**, 10 Haziran 1942.
TÖKİN, İsmail Hüsrev: *"Partilerin Stratejik Durumu"*, **Ülkü**, 18 Temmuz 1946.
TUNÇAY, Mete: *"YÖK"*, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:3, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
US, Asım: *"Muhalefet Lideri ile Yapılan Mülakat"*, **Vakit**, 17 Haziran 1947.
ÜLMAN, Haluk: *"Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz"*, **AÜSBF Dergisi**, Cilt:12, Haziran 1957.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Moskova Radyosunun Hücumları"*, **Tanin**, 29 Haziran 1945.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Türkiye'nin Kararı Karşısında"*, **Tanin**, 26 Şubat 1945.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Kalkın Ey Ehli Vatan!"*, **Tanin**, 3 Aralık 1945.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Yeni Parti"*, **Tanin**, 5 Aralık 1945.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Çirkin Muhalefet"*, **Tanin**, 19 Mayıs 1946.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Cumhurbaşkanlığı ve Parti Başkanlığı"*, **Tanin**, 14 Ocak 1947.
YALÇIN, Hüseyin Cahit: *"Partiler Arasında Anlaşma Yolu"*, **Tanin**, 5 Temmuz 1947.
YALMAN, Ahmet Emin: *"Harp Kazançlarından Alınacak Vergi"*, **Vatan**, 29 Mayıs 1942.
YALMAN, Ahmet Emin: *"Yeni Bir Devrin Eşiğinde"*, **Vatan**, 17 Ağustos 1945.
YETKİN, Çetin: *"14 Mayıs 1950'ye Doğru"*, **Güneş**, 14-20 Mayıs 1986.

EKLER

EK-1

DÖRTLÜ TAKRİR*

CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığı'na
7 Haziran 1945

Daha ilk kuruluşundan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin en esaslı umdesini teşkil eden demokrasi prensiplerine inanmış ve Türk milletinin ancak bu prensiplerin tamamiyle tatbiki sayesinde refah ve saadete kavuşacağı kanaatine bağlanmış olan vatandaşların bütün memlekette ve bilhassa partimiz mensupları arasında en büyük ekseriyeti teşkil ettikleri şüphesizdir. İşte bu kanaatledir ki, milletçe özlenen bu amacın gerçekleşmesi için lüzumlu gördüğümüz tedbirleri partimizin Meclis Grubuna arz ve teklif etmeyi borç bildik.

Atatürk'ün ölmez adına bağlı olan mukaddes kurtuluş savaşımızdan doğan Türkiye Cumhuriyeti ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile dünyanın belki en demokratik anayasasını meydana getirmiş ve bu sayede gerek ferdi hürriyetleri gerek milli murakabeyi en geniş surette sağlamak imkanlarını vermişti.

Memleketi Ortaçağ'dan kalma birtakım zararlı müesseselerden koruyabilmek ve irticai kırmak maksadıyla 1925'ten sonraki yıllarda siyasi hürriyetlerin bazı takyitlere uğratıldığını biliyoruz. Lakin Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhuna daima sadık kalmış ve Cumhuriyetin kurucusu büyük Atatürk, bunu tamamıyla demokratik bir şekle ulaştırmak idealinden ölünceye kadar ayrılmamıştı.

Burada izahına lüzum görmediğimiz türlü sebeplerden dolayı muvaffakiyetsizlikle neticelenen Serbest Fırka tecrübesi bu maksatla yapılmış bir hareketti. Bu talihsiz tecrübenin uyandırdığı tepkiler neticesinde siyasi hürriyetlerin yeni bir takım tehditlere uğratıldığı inkar edilemez. Bununla beraber Cumhuriyet idaresinin her şeye rağmen demokratik tekamül yolunda ilerlemek istediğini gösteren teşebbüsler de vardı. Büyük Millet Meclisi seçimlerinde müstakil mebuslara gittikçe daha artacak bir nispette yer ayrılması tecrübesini buna bir delil olarak zikredebiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın belirmeye başlaması ve harp tehlikesinin memleketimizi daimi bir tehdit altında bulundurması pek tabii olarak siyasi hürriyetleri bir kat daha tehdide sebep olmuş ve bu suretle Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun demokratik ruhundan biraz daha uzaklaşılmıştı. Gerçi Cumhuriyet Halk Partisi içinde ayrıca bir Müstakil Grup teşkili milli murakabe işinin daha esaslı bir şekilde sağlanması ve tek parti usulünden doğan zararların karşılanması yolunda bir tecrübe olmakla beraber, kuruluşundaki gayrı tabiilik dolayısıyla bundan da müspet bir netice alınmadığını görüyoruz.

Bütün dünyada hürriyet ve demokrasi cereyanlarının tam bir zafer kazandığı, demokratik hürriyetlere riayet prensibinin milletlerarası teminata bağlanmak üzere bulunduğu şu günlerde, memleketimizde de Cumhurbaşkanından en küçüğüne kadar bütün milletin aynı demokratik ülküleri taşıdığından şüphe edilemez.

---

* Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, 597-598.

Uzun asırlardan beri müstakil bir devlet olarak yaşayan Türkiye'de, hatta okuyup yazma bilmeyen vatandaşların bile siyasi hürriyetlerini şuurlu kullanacak bir seviyede bulundukları inkar edilmez bir hakikattir. Okuyup yazma bilmeyen köylüler arasından bile dünyanın en değerli idare ve siyaset adamlarını yetiştirmiş olan milletimizin, bilhassa Cumhuriyet idaresinin kuruluşundan beri yapılan büyük hamleler neticesinde, bundan yirmi yıl evveline nispetle çok yüksek bir seviyeye erişmiş bulunduğu övünülecek bir gerçektir.

İşte, bir taraftan iç hayatımızdaki bu mesut tekamülün yarattığı siyasi olgunluk, diğer taraftan bugünkü medeniyet dünyasının umumi şartları daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzda hakim olan demokratik ruhu bugünkü siyasi hayat ve teşkilatımızda kuvvetle tecelli ettirmek zamanı geldiği kanaatine bizi sevketmiş bulunuyor. Bunun bir an evvel gerçekleşmesi yönündeki düşüncelerimizi şöyle hülasa ediyoruz:

1. Milli Hakimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.
2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması.
3. Bütün parti çalışmalarının yukarı ki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi.

Muhterem Milletvekili arkadaşlarımızın yüksek tasviplerine sunduğumuz bu teklifimizle, daha ilk kuruluşundan beri Milli Hakimiyet gayesine erişmeyi, onu gerçekleştirmeyi hedef tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve bütün Türk milletinin yüksek arzularına tercüman olduğumuza, Atatürk'ün idealine sadık kaldığımıza tamamıyla inanmış bulunuyoruz.

Cumhurbaşkanımızın 19 Mayıs 1945 tarihli nutuklarında "Siyaset ve fikir hayatımızda demokrasi prensiplerinin daha geniş bir ölçüde hüküm süreceği" hakkındaki ifadeleri, bu teklifimizin vakitsiz ve yersiz olmadığı hakkındaki inancımızı büsbütün kuvvetlendirmiştir.

Milletimizin bütün kuvvet ve iradesini temsil eden Büyük Millet Meclisi Parti Grubu arkadaşlarımızın, Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Türk milletine dünya demokrasileri arasında şerefli bir mevki sağlayacak olan bu teklifi kendi öz düşüncelerinin bir ifadesi gibi telakki edeceklerinden asla şüphe etmediğimizi bir defa daha tekrar eder ve bu takririmizin açık oturumda müzakeresini saygılarımızla rica eyleriz.

Celal Bayar	Fuad Köprülü	Refik Koraltan	Adnan Menderes
İzmir	Kars	İçel	Aydın

EK-2

DEMOKRAT PARTİ PROGRAMI*

(İkinci Büyük Kongrede yapılan değişiklikler veya ilaveler (+) işareti ile gösterilmiştir.)

I
UMUMİ PRENSİPLER

Madde 1- Siyasal hayatımızın, birbirine karşılıklı saygı gösteren partilerle idaresi lüzumuna inanan Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle hizmet etmesine hizmet maksadı ile kurulmuştur.

Madde 2- Partimiz demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna kanidir.

Madde 3- Partimiz, demokrasiyi milli menfaatlere ve insanlık haysiyetine en uygun bir prensip olarak tanır ve Türk milletinin siyasi olgunluğuna inanır.

Madde 4- Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşın ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlerine sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliğini, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktır.

Madde 5- Aile ve mülkiyet esaslarına dayanan Türk cemiyetinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerinin milli vicdanda kökleşmesi ve tatbikatta geniş yer bulması için çalışmayı vazife biliriz. İnsanlık haysiyetinin korunması için çalışmak isteyen her işsiz yurttaşa iş bulunmasını, ihtiyarlık, hastalık ve sakatlık gibi hallerde yurttaşların yardım görmelerini, demokrat bir cemiyetin başlıca hedeflerinden sayarız.

Madde 6- İçtimai iş bölümünün tabii neticesi olarak, çiftçilik, işçilik, tüccarlık, sanayicilik, avukatlık ve memurluk gibi, yurttaşların teşkil ettikleri iş ve çalışma zümrelerinin karşılıklı münasebet ve menfaatlerin, umumi menfaat çerçevesi içinde, içtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerine uygun olarak ahenkleştirilmesi lüzumuna ve imkanına inanıyoruz.

Madde 7- Umumi hayata her bakımdan muvazeneli ve ahenkli bir gelişmenin sağlanması için, yalnız siyasi partiler kurulmasını yani sadece siyasi sahada teşkilatlanmış olmayı kâfi görmüyoruz; milletimizin iktisadi ve içtimai sahalarda da süratle teşkilatlanması ve daha şuurlu bir birliğin tecellisi için, işçilerin, çiftçilerin, tüccar ve sanayicilerin serbest meslek mensuplarının, memur ve muallimlerin, yüksek öğretim talebesinin mesleki, içtimai ve iktisadi maksatlarla cemiyetler, kooperatifler ve sendikalar kurmalarını gerekli buluyoruz.

(+)Bütün bu meslek ve tesanüt teşekküllerinin manevi şahsiyet olarak her türlü siyasi tesir ve maksatlar dışında kalmaları şartıyla, işçi sendikalarının grev hakkının tanınması fikrindeyiz.

---

* **Akşam**, 8 Ocak 1946, s.1-2; **Akşam**, 9 Ocak 1946, s.7.

Madde 8- Partimiz insanlık haysiyetine ve bu haysiyetin ancak insanlık ana haklarının teminat altında bulunması ile korunabileceğine inanır ve bütün devlet mevzuatında bu prensibe aykırı hükümler bulunmamasına dikkat etmeği başlıca vazife sayar.

Madde 9- Milli iradenin tam tecellisi, seçimlerin her türlü müdahaleden uzak ve serbest olarak gizli rey ile yapılmasına ve siyasi partilerin eşit haklara sahip bulunmalarına bağlıdır. Seçimlerin serbestliğini bozacak hareketleri, milli hakimiyete karşı işlenmiş bir suç addederiz.

Madde 10- Milletvekilliği seçimlerinin tek dereceli olmasını, Seçim Kanunumuzda, bu esasa göre ve yurttaşın seçme ve seçilme haklarını daha geniş emniyet altına almak maksadıyla, değişiklikler yapılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 11- Devlet memurlarının, seçimlere iştirak dışında, hiçbir siyasi faaliyette bulunmamaları ve siyasi partilere girmemeleri lüzumuna kaniiz. Yalnız, yüksek öğretim mensupları, mesleklerinin mahiyeti itibarıyla, bundan müstesnadırlar.

Madde 12- Memleketimizin istiklalini veya toprak bütünlüğünü bozmayı, yurttaş ana haklarını kayıtlamayı gaye edinen veya memleket dışındaki siyasi teşekküllere bağlı olan siyasi cemiyet ve partilerin kanun dışı sayılmasını isteriz.

Madde 13- Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan ve her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Partimiz, bütün yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözü ile bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta yer bulmasına dikkatle çalışacağız.

Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız.

(+) Madde 14- Partimiz laikliği devletin siyasette, dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder; din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve ilmi mahiyette mümasil müesseseler, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, yurttaşlar arasında sevgi ve tesanütü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır.

Madde 15- Partimiz, inkılapçılığı daima değişen dünya ve memleket şartları karşısında hayatın dinamizmine süratle uymak, Türk milletini her bakımdan ileri bir seviyeye eriştirmek ve geçmişten kalan geri ve zararlı gelenekleri her sahada kökünden tasfiye etmek için gereken bütün hamlelerin hemen tatbike konulması manasında anlar.

Madde 16- Halkçılığı hiçbir şahsa veya zümreye imtiyaz tanımamak, kanunlarda ve memleket idaresinde halkın menfaatlerini korumak manasında anlıyoruz. Hükümet ve idare, halktan, halkla beraber ve halk için olmalıdır.

Madde 17- Devletçiliği iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu biran evvel doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollarıyla hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması şeklinde anlıyoruz.

Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleri ile telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir.

Bizim devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın ve ihtiyaçlarımızın çizdiği yoldur.

Madde 18- Dış politikamız, milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetleri esasına dayanmalıdır. Milli varlığın ancak milli kuvvetle korunabileceği kanaatine bağlı kalmakla beraber, milletler birliği gayesini hedef tutacak barışçı ve açık bir dış siyasetin, memleket menfaatlerine en uygun ve realist yol olduğuna inanıyoruz.

Madde 19- İçişlerimizde, hükümeti ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı bir prensibimizdir. İyi bir idarenin gayesi, devletle bütün muamele ve münasebetlerinde yurttaşa tam bir emniyet verebilmektir. Memurlara verilen kanuni selahiyetlerin, idari otorite temini bahanesiyle keyfi olarak kullanılması temayüllerini önlemeyi vazife edineceğiz.

İyi bir idare cihazı kurabilmek için, vazifenin icap ettirdiği selahiyetle mesuliyet hudutlarını kesin olarak tayin etmek şarttır. Bütün selahiyetlerin mahdut ellerde toplanması ve mesuliyetin zaafa uğraması neticelerini doğuran bürokratik zihniyet ve usullerin terki lüzumuna kaniiz.

Madde 20- İllerin özel ihtiyaçlarını yerinde görüp karşılamak ve halkın idareye iştirak ettirilmesi prensibini tahakkuk ettirmek maksatları ile kurulmuş olan İl Genel Kurulları ile özel idare ve belediyeler, bütçelerini tanzim ve tatbik hususlarında ve diğer bütün vazifelerinin ifasında gereken genişlikte yetkilerle teçhiz olunmalıdır.

İllerde idare amirlerine ve memurlarına verilen yetkilerin de genişletilmesini, yine işlerin yerinde görülmesi ve süratle yürütülmesi bakımından lüzumlu görmekteyiz.

Madde 21- İl Genel Kurulları ve Belediyeler; beşer senelik çalışma planları tanzimine sevk edilmeli ve bu planlar merkezde mahalli idarelere yol göstermek vazifesi ile kurulacak bir teknik büronun evvelden tetkikine tâbi tutulmalıdır.

Şehir sınırları içindeki kara ve deniz taşıt vasıtalarının ve diğer ticari mahiyette umumi hizmet işletmelerinin, belediyelere devrini tabii buluyoruz.

Madde 22- Devlet hayatında, bütün idare şubelerimiz için, siyasi tesirler dışında ihtisas heyetlerince, umumi plan ve programlar hazırlanmasını ve bunların usul dairesinde kanunlaştırılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 23- Devlet vazifelerinin günden güne artması ve devletin siyasi ve idari bünyesinde iktisadi karakterin daha belirgin hale gelmesi yönündeki gelişme, memur meselesini umumi hayatın çetin bir meselesi haline koymuştur.

Memurların her şeyden evvel, halka hizmet duygusu taşımaları, vazife ve mesuliyet hislerine bağlı ve ehliyet ve ihtisas sahibi olmaları şarttır. Bu hususların sağlanması için bilhassa şu esaslar üzerinde önemle durulmasını gerekli buluyoruz:

a) Memurların hâl ve âtilerinin emniyet altına alınması, aylıkların memur ve emeklileri geçim kaygısından kurtaracak dereceye getirilmesi,

b) Memurların tayin, terfi, cezalandırılmaları hususlarının, taktirden ziyade objektif usullere bağlanması.

(+) c) İhtisas ve diploma hakları mahfuz kalmak şartıyla mesleki kabiliyet ve ehliyetleri olduğu taktirde tahsil durumları nazara alınmaksızın bilumum amme hizmetlerinde çalışan vatandaşlara derecelerini tamamlamak suretiyle yükselme imkanlarının sağlanması.

ç) Çocukların okutulmasında memurlara kolaylıklar gösterilmesinin usulleştirilmesi.

Madde 24- Bütçemizin büyük bir kısmını memur emekli ve aylıkları teşkil ettiğinden, memurlarımızın terfihi meselesi, sayıca az ve fakat yüksek vasıflı ve verimli memurla iş görme prensibinin tatbikine bağlı bulunuyor. Bu, idare cihazının daha rasyonel bir görüşle tanzimi ve memur sayısını arttırma yönündeki temayüllerin kesin olarak önüne geçilmesini zaruri kılmaktadır.

(+) Madde 25- Amme hizmetlerinin ifası sırasında doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak yapılan her türlü suistimalleri ehemmiyetle takip ederek süratle intaç etmeği vazife biliriz.

II
HÜKÜMET İŞLERİ

ADALET İŞLERİ

Madde 26- Bir memlekette adalet işlerinin görülmesi, milli iradenin ifadesi olan kanun hükümlerinin yerine getirilmesi demek olduğundan, bu işin, aynı mercie bağlı bir tek yargı cihazı ile yani kaza birliği usulüne göre sağlanması lüzumuna inanıyoruz.

Madde 27- Yargı işini görmekte olan elemanların yaşama şartları bakımından uygun bir refah seviyesi içerisinde bulunmaları esastır. Bu itibarla yargıçlarımıza ve mahkemelerimizin memur ve katiplerine kolayca yaşamalarını sağlayacak imkan ve vasıtalar bulunmalıdır.

Anayasanın 56.maddesinde gösterildiği üzere, özel ödenek kanunları yapılarak, kendilerine refah ve güvenlik getirecek çare ve tedbirler alınmalıdır.

Madde 28- İlk mahkemelerde tek hakim sistemi asıldır. İlk mahkemelerde Yargıtay arasında ikinci bir kaza kademesinin kurulmasını partimiz adalet için yeni bir teminat sayar.

Madde 29- Adaletin sağlanması ucuz, kolay ve aynı zamanda süratli olmalıdır. Bu gayeleri zamanımız icaplarına ve memleketimizin sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak gerçekleştirmek emelindeyiz. Bunun için de usul kanunlarımızda değişiklikler yapılmalıdır.

Madde 30- Adalet cihazlarımızı meydana getiren mahkemelerimizin derli toplu bir kuruluş sistemine bağlı olması lazımdır. Mahkemelerimiz dereceler, görevler ve yetkiler itibariyle muntazam bir düzene göre kurulmalıdır.

Madde 31- Suçtan sanık olanlarla suçlu oldukları için ceza çekmekte olanlar aynı yerde tutulamazlar. Bu sebeple tevkif evlerinin ceza evlerinden ayrı kurulması zaruridir.

Ceza evlerinin, insanlığa yakışır şartlara uygun olarak düzenlenmesi icap eder. Sağlık, sosyal ve medeni şartlar bakımından, ceza evlerinin, ceza çekenleri manen yok etmemesi ve

cemiyete uslanmış, yükselmiş birer vatandaş olarak iade etmesi için, gerekli tedbirler alınmalıdır.

Madde 32- Çocuk suçluların özel bir ihtimam ve bakım ile yargılanmaları için, büyük şehirlerden başlayarak özel mahkemeler kurulmasını ve cezalarını çekeceklere ayrı ıslah evleri açılmasını lüzumlu görmekteyiz.

Madde 33- Hakkın fiili olarak yerine getirilmesi, mahkemece verilen kararın çıkması için geçen zamandan çok daha kısa bir zamanda gerçekleşebilmelidir. Bunu temin için de icra usullerinde lüzumsuz sürüncemeleri önleme ve hakka en kısa yoldan varma imkanlarını sağlamak lazımdır.

Partimiz bu maksatları elde etmeğe elverişli bulunan tekmil kanun tedbirlerinin alınmasına çalışacaktır.

MİLLİ EĞİTİM İŞLERİ

Madde 34- Maarif sistemimizde milli eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraftarıyız.

Madde 35- Umumi ve mesleki eğitim ve öğretim yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışılmalıdır.

Madde 36- İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerinin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından lüzumlu görmekteyiz.

Madde 37- Orta tahsil kurumlarını, gerek program ve talimatname, gerek laboratuar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.

Yüksek öğretime basamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmeleri lazımdır.

Madde 38- Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurumlarını yurdun her tarafına yaymak yönündeki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz.

Madde 39- Yüksek öğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniiz. Bütün yüksek öğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve Garp'taki benzerleri seviyesine eriştirilmelerini istiyoruz.

Üniversiteler ilmi ve idari bakımdan muhtariyete sahip olmalıdırlar.

Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde Araştırma Enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesi istiyoruz.

(+)Madde 40- İlmin, tekniğin, güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin milli bünyesine uygun olarak süratle gelişmesi yolundaki ilmi çalışmalara yardım etmek, kısaca yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce devletin başlıca vazifeleri arasındadır.

Ancak dilin, ilmin , sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.

Madde 41- Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu taktirde, bir ilkokul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak, Üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkan sağlanmalıdır.

Madde 42- Doğu bölgelerinde, her derece ve şubede okulları ve nihayet Fakülte ve Enstitüleri ile, bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz.

SANAYİ İŞLERİ

Madde 43- İktisadi hayatta özel teşebbüs ve sermayenin faaliyeti esastır. Onun için hususi sermayeye serbestlik ve güvenle çalışmak şartları ve yeni iş sahaları sağlanmalıdır.

Faaliyet sahaları iyice hudutlanmak şartıyla , özel teşebbüslere devlet teşebbüslerinin, yek diğerine engel olmadan ve karşılıklı yardım suretiyle birbirini tamamlayıcı bir ahenk içinde çalışmalarının hem mümkün ve hem de faydalı olduğuna inanıyoruz.

Madde 44- Özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışması bakımından, devlet iktisadi faaliyetlerinin hudutları kesin olarak belirtilmelidir.

Bunun için:

a) Devletin ele alacağı işlerin uzun vadeli umumi bir plana bağlanmak suretiyle önceden herkesçe bilinmesi imkanının temini,

b) Devletin iktisadi hayatı tanzim yolunda alacağı tedbirler ile, Gümrük, Tekel ve para politikası gibi iktisadi hayatla sıkı sıkıya ilgili konularda takip edilecek ana istikametlerin, yine herkesçe bilinmek üzere, önceden tayin ve ifadesini lüzumlu görmekteyiz.

Madde 45- Devletin doğrudan doğruya girişeceği iktisadi teşebbüsler şu mahiyette olmalıdır:

a) Özel teşebbüs ve sermayenin yetip erişemeyeceği yahut yeter ve yakın kâr görmediği için girişmeyeceği fakat bütün ekonomik faaliyetlere müessir olacak ve memleket müdafaasını sağlayacak mahiyetteki teşebbüslere girişmek; bilhassa ana sanayi ve büyük enerji santrallerini kurmak; bugün olduğu gibi demiryolu, liman, su işleri yapmak; büyük taşıt vasıtaları inşa etmek ve işletmek

b) Milletin gelecek nesillere de şamil, daimi menfaatleri bakımından devlet elinde bulunması daha faydalı olan büyük maden ve orman işletmeleri kurmak.

Devlet girişeceği iktisadi işlerde, kazanç maksadından ziyade benzeri özel işletmeleri sarsmamak kaydıyla, milli ekonominin gelişmesi ve halk ihtiyaçlarının karşılanması gayretleri ile hareket eder

(+)c) Devlet işletmeleri ile benzerleri özel işletmeler hiçbir suretle birbirinden farklı muamele ve şartlar altında bulundurulmamalıdır.

Madde 46- Devlet, iktisadi faaliyetleri düzenleme yolunda alacağı tedbirlerde, iktisadi hürriyeti ortadan kaldıran fiili inhisarları, milli emek ve sermayenin israfını, umumi menfaate ve içtimai adalete aykırı istismarları önlemek gibi maksatlarla hareket eder.

Madde 47- Memleketin hammaddesini kullanan, halkın zaruri ihtiyaçlarını karşılayan, geniş işçi zümrelerine geçim sahaları sağlayan, dünya piyasalarına göre de rantabl olan sanayi ile umumiyetle ziraat sanayi ve küçük sanayiciden milli ekonomi bakımından himayeye muhtaç görülenler ve halkın bilhassa köylümüzün boş zamanlarını kıymetlendiren el sanatları

devletçe himaye ve teşvik olunmalıdır.Bu esaslara göre tanzim edilecek bir "sanayi teşvik kanunu" projesini yüksek meclise sunmak kararındayız.

Sanayimizin kuruluş ve işleyişinde, "en iyiyi, en ucuza mal etmek" hedefini daima göz önünde bulundurmak icap eder.

(+) Madde 48- Devlet tarafından kurulan ve programın 45. maddesinde yazılı vasıfları haiz olarak tesis edilmiş bulunan devlet iktisadi teşebbüsleri ve işletmelerin dışında kalan devlet işletmeleri elverişli şartlarla özel teşebbüslere devredilmelidir.

(+) Madde 49- Milli servetimiz olan ve memleket için büyük faydalar vadeden balıkçılığı ve her çeşit balık sanayi ve ticaretinin inkişafını sağlamak ele alacağımız mevzulardandır.

Madde 50- İktisadi devlet teşekküllerinde verimlerin geniş ölçüde arttırılmasını ve masrafların mühim nispetlerde azaltılmasını mümkün görmekteyiz. Bu teşekküllerin idaresinde randıman ve rantablite hesap ve esaslarına ve basiretli bir tüccar gibi hareket prensibine sıkı sıkıya bağlanmakla bu hedefe varabileceğine inanıyoruz.

Bu maksatla iktisadi devlet teşekkülleri idare ve murakabesinin, daha ileri ve bu müesseselerin özelliklerine uygun bir şekilde tanzimi ve kanununda değişiklikler yapılmasını zaruri görmekteyiz.

TEKEL İŞLERİ

(+) Madde 51- Varidat temini gayesiyle tesis edilerek bizzat devlet tarafından işletilmek suretiyle memlekette iş hacmini daraltan, hayatı pahalılaştıran tekel fabrikalarının elverişli şartlarda hususi teşebbüs ve sermayeye devrine taraftarız.

Madde 52- Devletçilik politikasının devlete yüklediği türlü ekonomik vazifelerin layıkıyla başarılabilmesini, iktisadi idare cihazının iktisadi ve ticari zihniyet ve esaslara göre işlemesine bağlı görmekteyiz.

TİCARET İŞLERİ

Madde 53- Piyasalarda emniyet ve istikrarın sağlanması şarttır. Kati zaruret olmadıkça piyasalara karışılmamalıdır. Bu alanda devlete düşen en önemli vazife, rekabetin ortadan kalmasını veya daralmasını önlemeğe çalışmak olmalıdır.

Madde 54- Türlü sebeplerden ileri gelen hayat pahalılığı, yalnız dar ve sabit gelirlilere zarar veren bir dert olmakla kalmamış, bütün istihsal maliyetlerini arttırmış ve milletlerarası piyasaya uymak zorunda kalan dış ticaretimizi güçleştirmiştir. Devletin ilgili cihazları, çalışmalarını bu mesele üzerinde toplayarak, iktisadi ve mali hayatın türlü safhalarında gereken tedbirleri almak suretiyle, yaşama standardını tabiileştirmeğe çalışmalıdırlar.

Madde 55- Paramızın kıymetini, serbest piyasa döviz kıymetleriyle memleketimizin iktisadi ve mali durumuna en uygun şekilde ayarlamak ve bu esas üzerinde tam bir istikrar sağlamak zarureti karşısındayız. Bu yolda gereken tedbirler bir an evvel alınmalıdır.

TARIM İŞLERİ

Madde 56- Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına

şüphe yoktur. Bu sebeple, devlet gayretlerinin "topraktan bol, iyi ve ucuz mahsul almak" hedefinde toplanmasını zaruri görmekteyiz.

Madde 57- Memleketimizde ziraat, diğer istihsal şubelerine nispetle emek ve masrafa en az karşılık getiren iştir. Ziraatta maliyet ve satış fiyatları arasındaki fark, asgari derecededir. Çiftçinin sattığı, satın aldığı maddelere nispetle ucuzdur. Maliyetlerin yüksekliği, mahsullerin dış piyasaya arzını da zorlaştırmakta ve istihsali baskı altında bulundurmaktadır. Bu sebeplerle, bir taraftan zirai maliyetlerin yükselmesinde tesiri olan amillerle mücadele etmek, diğer taraftan zirai mahsullerimizin iç ve dış Pazar şartlarını iyileştirme çarelerini aramak yolları ile çiftçiyi bugünkünden daha çok kazanır ve daha fazla istihsal yapar bir hale getirmek, en esaslı gayelerimizdendir.

Madde 58- Ziraatımız, alet, çift hayvanı, makine vesair vasıta bakımlarından yoksul olduğu gibi, iyi tohum, ilaç vesair ihtiyaçları da karşılanmış olmaktan uzaktır. Çiftçimizin donatımı işi, zirai kalkınmamızın başlıca konusudur. Bundan başka çiftçimizi, işine yarayacak teknik bilgi ile teçhiz etmeğe ve istihsal metotlarımızı ıslaha daha verimli hale getirmeğe mecburuz. Bütün bu ihtiyaçları memleket ölçüsünde karşılayacak tedbirlerin süratle alınmasına çalışacağız.

Madde 59- Zirai kredi, istihsal hacmiyle mütenasip ve istihsali süratle arttırmada esaslı âmil olabilecek miktar ve mahiyette olmalıdır. Bu bakımdan Ziraat Bankası'nın faaliyeti ve sermayesinin arttırılması meselesi üzerinde önemle durulmak lazımdır. Ayrıca kooperatifleşme yolu ile de kredi darlığına çareler bulunabileceği kanaatindeyiz. Bunun için kooperatif hareketini hızlandırmağa ve genişletmeğe ve bundan başka da yer yer çiftçiye kredi yapacak mahalli bankalar kurulmasına çalışacağız.

Madde 60- Çiftçimizin, kredi kooperatifleri ile olduğu gibi istihsal ve satış kooperatifleri kurmak ve bunları çoğaltmak yolu ile de takviyesini lüzumlu görmekteyiz.

Madde 61- Zirai kalkınmamızda büyük ehemmiyeti aşikar olan kuraklıkla mücadelenin ve su işlerinin hızlandırılmasını ve genişletilmesini çok lüzumlu görüyoruz.

Madde 62- Hayvancılık milli gelirde geniş yer tuttuğu gibi, çiftçimizin yardımcısı, büyük bir yurttaş kütlesinin başlıca geçim vasıtası ve en esaslı besin maddelerimizin kaynağı olmak itibarıyla da çok önemlidir. Memleketimiz hayvancılık bakımından geniş imkanlar göstermektedir.

Hayvan mevcudunu arttırmak ve cinslerini ıslah etmek yolundaki gayretlerin arttırılmasında maddi fedakarlıklardan kaçınılmaması zaruridir.

Madde 63- Zirai sanatlara kredi vermek ve gelişmelerine yardım etmek yönünde Ziraat Bankası'nın esaslı gayretler sarf etmesine ve özel teşebbüs ve sermayeyi de bu sahaya çevirmek için her türlü teşvik ve yardımda bulunmasına ihtiyaç görmekteyiz.

Madde 64- Devlet elindeki mahdut imkanları ziraat işletmeciliğine hasretmektense, bundan sonra, bu imkanları çiftçi kütlesinin iyi, bol ve ucuz istihsal yapmasına yardım yoluna kullanmalıdır. Bu maksatla her bölgede yeni yeni örnek çiftlikler, fidanlıklar, hayvan ıslah merkezleri, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışmalıdır.

Madde 65- Devlet, ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun aletleri ve ucuz yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeli ve bu maksatla memlekette çok geniş sarf yeri olan basit ziraat aletleri sanayinin süratle kurulmasını sağlamalıdır.

Madde 66- Zirai kalkınmamızda devletin ağır ve geniş vazifeleri bulunduğuna inanıyoruz. Bu vazifelerin yapılaması için, meseleyi bütün genişliği ile toptan ele almak ve işleri sarf edilecek emek ve paraya nispetle verimi en çok ve tesiri milli ekonomi bakımından en geniş olanlardan başlamak üzere tertiplemek ve planlaştırmak lazımdır.

Madde 67- Bilgi ile çalışma, emek, sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesini, zirai istihsal ve milli gelirin arttırılmasında önemli bir konu olarak görmekteyiz. Bu maksadın temini için gerekli tedbirlerin alınmasına çalışacağız.

ORMAN İŞLERİ

Madde 68- Milli servetimizin büyük ve önemli bir parçasını teşkil eden ormanlarımızın muhafaza ve geliştirilmesi, devletin daima büyük titizlikle üzerinde duracağı bir konudur.

Madde 69- Köylünün kereste, odun ve kömür ihtiyacını, zamanında ve yeter miktarlarda ve ucuz olarak vermek ve bu işlerde köylünün emek ve vasıtalarından da faydalanmak, köylüyü ferahlatacak ve devlet orman işletmelerinin işlerini ve masraflarını hafifletecek tedbirdendir.

Madde 70- Devlet orman işletmelerinin tevzii masrafları ile istihsal masrafları fasıllarında mühim nispetlerde tasarruflar yapılabileceğine inanıyoruz.

Madde 71- Devlet orman işletmeleri fiyatlarındaki yüksekliğin, umumi hayat ve ekonomik gelişmemiz üzerindeki tesirleri göz önünde tutularak bu fiyatlarda indirimler yapılmasını zaruri ve mümkün görüyoruz.

Madde 72- Ehemmiyetli tesislerin kurulmasını ve toplu istihsal yapılmasını gerektiren büyük orman işletmelerinin devlet elinde bulunmasını faydalı ve zaruri görmekteyiz.

Kurulacak önemli tesisleri karşılayacak büyüklükte olmayan küçük ormanlar, devletin sıkı murakabesi altında, özel teşebbüs eli ile de işletilebilmelidir.

MALİYE İŞLERİ

Madde 73- Samimilik ve açıklıkla ve çok sıkı bir tasarruf zihniyetiyle tanzim edilmiş denk bütçe, mali siyasetimizin esasıdır.

İç emniyeti korumak için sağlam bir idare cihazının işlemesine, dış emniyeti korumak için de milli savunma ihtiyaçlarını karşılamağa yeter bütün masrafları sağlamak bütçenin başlıca hedefidir.

Bütçenin âdi masrafları için açık veya kapalı istikraz yoluna gidilmemeli ve yeni emisyonlardan kaçınılmalıdır.

Madde 74- İstihsalin ve milli gelirin süratle artmasını sağlayacak işlere münhasır kalmak üzere dahili istikrazları ve iktisadi istiklalimize uzaktan yakından dokunmayacak normal şartlarla, uzun vadeli dış istikrazlar yapılmasını çok faydalı ve lüzumlu görmekteyiz.

Bütün devlet iktisadi teşebbüsleri için, asıl sermayenin yanında obligasyon çıkarmak usulünden de faydalanılmasını, devlet bütçesinin yükünü hafifletmek bakımından lüzumlu sayarız.

Madde 75- Vergilerin, içtimai adalet kaidelerine ve yurttaşların ödeme kabiliyetleriyle mütenasip olmasını ve vergi sistemimizde vasıtalı vergilerden ziyade vasıtasız vergilere daha geniş yer verilmesini gerekli buluyoruz. Şahsi taktire dayanan vergi usullerinden, vergi mahiyeti alan iane ve bağış yollarından kaçınılmasını, vergi borcundan dolayı hapis cezasının kaldırılmasını istiyoruz.

Madde 76- Vergi sistemimizin ıslahı, cibayet usullerinin sadeleştirilmesi ve daha emniyetli ve az masraflı hale getirilmesi suretiyle, yeni vergiler konulmadan dahi devlet gelirinin arttırılabileceği kanaatindeyiz.

Madde 77- Memlekette iş hacmini daraltan, istihsal maliyetlerine doğrudan doğruya tesir yaparak dış piyasalarla mübadeleyi güçleştiren veyahut hayat pahalılığının âmillerinden olan vergi ve resimlerde değiştirmeler ve indirmeler yapılmasına ve hayvan vergisinin birden veya tedrici surette kaldırılmasına taraftarız.

Madde 78- Partimiz, maliye işlerinin, hazine menfaatini halkın menfaatinden ayrı ve üstün görmeyen, iktisadi ve içtimai prensiplerimize uygun bulunan bir anlayışla yürütülmesi lüzumuna kanidir. Bu esasın gerçekleşmesi yönünde, kazai, ve idari müeyyideler konulmasına çalışacağız.

BAYINDIRLIK VE ULAŞTIRMA İŞLERİ

Madde 79- Milli ekonominin gelişmesini geciktiren sebeplerden birisi de ulaştırma ekonomimizin yetersizliği ve pahalılığıdır. Ulaştırma işlerimizi, bu görüşün gerekli kıldığı önemle ele almak fikrindeyiz.

Madde 80- Modern yol yapımı tekniği, büyük vasıtalara ve makinelere ihtiyaç göstermektedir. Köy, bucak yolları dışındaki yapının merkezden idaresini, esaslı bir plan içinde büyük yol şebekeleri kurulmasını zaruri görüyoruz. Bu bakımdan kanunlarımızda değişikler yapılmalıdır.

Özel kanuna göre köy ve bucak yollarının süratle yapılması da göz önünde tutulmalıdır.

Madde 81- Demir yollarımızın inşasına devan olunmalıdır. Demir yollarımızı besleyecek kara yolları ile limanlar, depolar ve antrepoların birbirlerini tamamlayıcı surette yapılmalarını, ulaştırma sistemimizin içinde görüyoruz.

Madde 82- Ulaştırma ucuzluğu sağlamak için her türlü taşıt vasıtalarının ve yedek parçalarının memlekete getirilmesinde kolaylıklar gösterilmesini, akaryakıt fiyatlarının ucuzlatılmasına çalışılmasını zaruri bulmaktayız.

Madde 83- Umumiyetle ulaştırma, depo ve antrepo ücret ve tarifelerinin milli ekonomiye uygun olarak tespiti, "Warrant" usulünün tatbiki, gözettiğimiz hedeflerdendir.

Madde 84- İstikbal, hava nakliyatındadır. Bu konu üzerinde önemle duracağız.

(+) Madde 85- Devlet deniz yollarının yük ve yolcu nakil inhisarı kaldırılarak, kabotaj hakkı seyyan bir surette Türk Bayrağı'na ait olacaktır.

Türk ticaret mallarını milli vasıtalarımızla dış pazarlara götürmek gayemiz olmalıdır. Dış sularda nakliyat yapan armatörlerin ecnebi şirketlere rekabet etmesini temin edecek himaye tedbirleri alınmalıdır.

Devlet deniz işletmeciliği ile ilgili bütün vasıta, tesis ve teşekkülleri bir idare altında toplamayı gerekli bulmaktayız.

Memleketimizin üç tarafı denizlerle çevrilidir. Coğrafi durumumuz endüstrisi, ticareti ve sporu ile bize en ileri denizci millet olarak yetişmek fırsat ve kabiliyetini vermektedir. Denizciliği Türkün büyük milli ülküsü olarak kabul ediyoruz.

Madde 86- Çiftçimiz bir taraftan sel ve taşkınların tahripleri diğer taraftan kuraklığın acı neticeleri ile daima karşı karşıyadır. Yurtta su meselesi, sağlık bakımından da çok büyük bir önem göstermektedir. Bu sebeplerle su işlerimize daima artan bir hızla devam olunmasına çalışmak hedefimizdir. Bu konuda başlamış işler bitirilmeden yenilerine başlamak halin icabıdır.

Küçük su işleri üzerinde de ayrıca önemle durulmalı, bu işlerden halkın ve ilgililerin de iştirakini sağlayacak tedbirler ve müeyyideler aranmalıdır.

UMUMİ SAĞLIK İŞLERİ

Madde 87- Nüfusumuzun ve istihsal kudretimizin çoğalması davasında büyük bir âmil olan sağlık işlerimiz artan bir hızla ve planla yürütülmek ihtiyacındadır.

Bunun için, bütçeden yeter tahsisat ayrılmasını, sıtma başta olmak üzere milli bünyeyi kemiren bütün hastalıklarla esaslı surette mücadele imkan ve vasıtalarının sağlanması ve bu maksatla ilgili bakanlıklar ile de işbirliği yapılmasını, Partimiz, memleketin en büyük ihtiyaçlarından sayar.

SOSYAL MESELELER

(+)Madde 88-

a)İçtimai adalet ve insani tesanüt prensiplerinin tabi neticeleri olan içtimai sigortalar ve işçinin ve ailesinin maddi ve manevi refahını temin edecek bütün iktisadi ve teknik tedbirlerin alınmasına taraftarız.

Memurlar hakkında da bu mahiyette tedbirler düşünülmesini lüzumlu addediyoruz.

b)Yurttaşların kemiyet ve keyfiyet bakımından gelişmesine ait tedbirleri içine alacak geniş bir nüfuz siyasetinin tespit ve takibini lüzumlu görüyoruz.

c)Geliri az olan yurttaşların gıda, giyim ve iskan şartlarını ıslah etmek için esaslı tedbirler almağa çalışacağız.

ç)Partimiz memleket iş gücünün değerlendirilmesi ve kemiyet ve keyfiyet bakımından yükselmesi çarelerinin düşünülmesi zaruretine kanidir.

d)Cemiyetin yardımına muhtaç hale gelmiş vatandaşlarla öksüz ve bakımsız çocuklar hakkında himaye edici tedbirler alınması lüzumuna kaniiz.

e)İşçiler için ücretli tatiller ve mezuniyetler sağlamanın imkanlarını arayacağız.

EK-3

CUMHURBAŞKANI İNÖNÜ'NÜN 1946 CHP OLAĞANÜSTÜ KURULTAYINI AÇIŞ KONUŞMASI*

10 Mayıs 1946

Büyük Kurultayın Sayın Üyeleri!

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Büyük Kurultayı'nın fevkalade toplantısını açıyorum. Sayın üyeleri sevgiler ve saygılar ile saygılarım.

Türk halk idaresinin yeni bir hamlesine karar vermeniz için sizi davet ettim: tek dereceli seçim meselesi.

Esasen, seçimi, tabii olarak 1947 için düşünüyorduk. Dış ve iç politika gerekleri, memleket idaresini bir an önce kararlı kılmak mecburiyetini gösterdi. Dünyanın hali geçen sene tahmin edebildiğimizden daha bulanık ve karanlık olarak uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda, ne ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Gelecek sene, bu ihtimalleri, temsil müddeti bitmiş bir Büyük Millet Meclisi ile karşılamak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz. Bir seneden beri, memleket içinde de, Büyük Meclisin otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. Seçim Kanununu Meclise göndermekte geciktiğimiz kanaatinde olanlar vardır. Hatta, yeni partiler, seçime hemen girecek durumda olduklarını da söylemişlerdir. Zaten, yeni Seçim Kanunu bir defa çıktıktan sonra artık Büyük Meclis, kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır. İçerde ve dışarıda hiçbir politika, otoritesinden şüphe edilen bir Büyük Millet Meclisi ile yürütülemez. Demek istiyorum ki, yeni Seçim Kanununun karar altına alınmasının tabi neticesi, süratli bir seçime gitmek olacaktır.

Tek dereceli Milletvekili seçimini ilk defa tecrübe edeceğiz. Tecrübenin bize neler öğreteceğini şimdiden tahmin edemeyiz. Her halde yeni seçimin maksadı temin etmesi için, mümkün olan hazırlıkları yapacağız ve tedbirleri alacağız.

Bu mülahazalar gösteriyor ki, eğer bir iki ay içinde olağanüstü bir engel çıkmazsa yeni seçime gitmek kararındayız.

Seçimin tek dereceli olması kadar ehemmiyetli olan nokta vatandaşın serbest seçim yaptığına ve verdiği oyların muhterem ve masun tutulduğuna kanmış bulunmasıdır. İktidarda kalacaksak veya kalmayacaksak, bunun ancak vatandaş oylarının çokluğu ile kararlaşmış olduğuna hepimiz inanmamız lazımdır.

Bu maksatla bir sürü tedbir düşündük. Eski kanuna göre Eylül başında başlayıp Ekim ortasında bitecek Belediye Seçimlerinin Mayısta başlayıp Haziran başında bitirilmesi tedbiri de bunlardandır. Bugünkü Belediye Meclisleri büyük çoklukla Cumhuriyet Halk Partisi üyeleridirler. Belediye Meclisleri, Milletvekili seçiminde vazifeli olduklarından, yazın yapılacak Genel Seçimin kendi partimizin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olması

* **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1946, s.401-407.

ithamına düşmek istemedik. İlk Genel Seçimde her tedbiri almış olmak için Belediye Meclislerinin daha önce seçime arz edilmesi iyi niyetimizin bir delili olarak kabul edileceğini ümit etmek hakkımızdır.

Seçim sandıklarını köylere kadar götürmeğe çalışacağız. Kadın ve erkek seçmenlerin tamamiyle ve kolaylıkla oy sandıklarının başına gelmelerini milletin iradesini belirtmek için büyük çoğunluğun seçime katılmasına imkan vermek tedbiri saydık.

Seçim teftiş heyetlerine mümkün olan yerlerde karşı partilerin iştirak ettirilmesini iltizam ediyoruz. Atılan oyların muhterem ve masun bulunması için bütün dikkat ve gayretimizi harcayacağız.

İdare amirlerinin kanun dışında seçime katılmaları ihtimali yoktur. Kanuna karşı hareket, idare amirlerinin iktidarında değildir. Bizim içinse memleket çokluğunun oylarının meydana çıkması, davanın temelidir. Bu sözlerim, seçim sırasında resmi vazifeli olan ve olmayan bütün vatandaşlarıma kanun hükümlerine dikkatle riayet için bir tebliğdir. Bununla beraber idare amirlerinin kanunca vazifelerini yaparken müdahale ettikleri tehdidi ile yıldırılmalarını ve ürküntüye düşürülmeğe çalışılmasını da tasvip edemeyiz.

Şüphe etmek istemem ki şimdiye kadar kurulmuş olan partiler, seçime parti olarak gireceklerdir. Şimdilik hiçbir partiye mensup olmayan siyaset adamlarımızın da seçime katılarak memlekete hizmet imkanını arayacaklarını umarım. Milletin iradesinin açık bir surette belli olması için bu kadar dikkat gösterdiğimiz halde partilerin veya bağımsız olanların bir bahane bularak seçime girmekten kaçınacaklarını farzetmek istemem. Son zamanlarda bazı memleketlerde seçime iştirak etmemek taktiği görülmüştür. Bunun manası yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmektir. Kendi iç idaremizi yabancı devletlere karşı kötülemek teşebbüsünü Türkiye denilen memlekette vatandaşların hoş görmeyeceklerine eminim. Bundan başka iktidara karşı siyasi parti teşkil edip, samimi olarak bizim idaremizi beğenmeyen vatandaşları topladıktan sonra, oy sandığı başına gitmekten men etmek, vatandaşları meşru mücadele yolundan ayırmak demektir.

Böyle vatandaşlar fikirlerini yürütmek için meşru olmayan yollara teşvik edilmiş olurlar. Siyaset hayatımızın gelişmesini eski Balkan Komitacılığına yöneltmek ve sürüklemek vebalinden siyasetçilerimizin sakınacaklarını umarım. Bütün bu mülahazalardan sonra şunu da açık olarak söyleyeyim ki, vatandaş oylarını kazandığımız yerde haksız ve kanunsuz hareket ettiğimiz ve kaybettiğimiz yerde layık olduğumuza uğradığımız propagandasından da ürkmeyeceğiz. Serbest ve samimi bir seçim hedefimizdir. Kazanırsak vazifemizi yapmakta devam edeceğiz. Seçimi kaybedersek; karşıya geçerek, fikirlerimizi ve siyasetimizi savunmağa çalışacağız ve bu yolda da iktidara karşı dost kalarak onun muvaffakiyetlerini ve hizmetlerini taktir ve teşvik etmekten zevk alacağız.

Büyük Kurultay, tek dereceli seçim için karar verdikten sonra benim "Değişmez Genel Başkan" vasfım üzerinde de bir karar almağa davet olunacaktır. Teklif benimdir ve şudur: her büyük seçimden önce Büyük Kurultay partimizi seçime götürecek olan başkanı tayin edecektir. Arkadaşlarımın bana muhabbetlerini bilirim. Ancak bir büyük partinin çalışmasında birinci derecede tesirli olan adamın, yine Parti tarafından değiştirilmek imkanının esas kaide olarak kabul edilmesinde gelecek için iyi bir teminat görürüm. Halk idaresinde herkesin serbest oyların tesirinde bulunmasını, bir örnek olarak geleceğe devretmekten zevk alacağım.

Bu münasebetle benim şahıs olarak ve Cumhurbaşkanı olarak Parti Başkanlığından çekilmem üzerinde yürütülen fikirleri de tahlil etmek istiyorum. Bu fikirlerin ehemmiyetli bir itibara layık olanı iyi niyet sahibi ve demokrasiye hakkıyle inanmış olanlardan gelendir.

Devlet başının parti başkanlığını muhafaza etmesi taktirinde onun vatandaşlara ve partilere karşı tarafsız surette adaletli bulunması gereken durumlarda hata etmesinden korkulabilir. Bizim Anayasamız devlet başı seçilmiş adamın vazifesi gerektirdiği zaman tarafsız ve adaletli olacağına inanmıştır. Bütün mekanizma ona göre kurulmuştur. Devlet başı milletvekilleri ile beraber seçilir ve onlarla beraber düşer. Biz de bu usulün ihtiyaçlarımıza uygun olduğuna inanıyoruz. Seçimi kaybedersek kazanan partinin başkanının devlet başı olmasını tabii göreceğiz ve onu samimi bir hürmetle karşılayacağız. Seçimi kazanmış olan partinin başkanını değil üyelerinden birini devlet başı seçmesi onun daha kuvvetli arkadaşlarının tesirine mahkum olmasını intaç edebilir. Sanırım ki, bu daha büyük mahzurdur. Devlet reisinin partiler dışı olması tezi üzerinde durmak istersek Anayasayı değiştirmeliyiz. Cumhurbaşkanı milletvekillerinden başka bir seçime, başka bir müddete tabi olmak ve bugün olduğundan daha başka yetkileri bulunmak gerekli olur. Bu kaideyi kabul etmiş olan memleketlerde hal böyledir.

Zamanın bizde de ne ihtiyaçları meydana çıkaracağını kestiremeyiz. Belki bizde de birgün Cumhurbaşkanı seçimi için Anayasada değişiklik lüzumu ileri sürülecektir. Bu, gelecek nesillerin işidir. Ben daha geniş müddetli ve yetkili bir devlet reisi olmak tekliflerine karşı koyacağım. Bunu, benden sonra geleceklerin işi sayarım. Benden sonra geleceklere de bugünkü tertibin bünyemize uygun olduğunu söylemekte ısrar ederim.

Herhalde ben ölünceye kadar çalışmalarımıza bu kadar vefalı bir yardım ve kusurlarıma bu derece tahammül ve hoşgörürlük bağışlamış olan Cumhuriyet Halk Partisinin üyesi olarak kalacağım ve kabul ettiği müddetçe Başkanı olarak onun siyasetine hizmet edeceğim. Benim parti başından çekilmemi Cumhuriyet Halk Partisinin zayıflatılması için tesirli bir çare görüp de, bu maksadı saklayarak propaganda yapanların fikirlerini tahlil etmekten sakınıyorum.

Sayın Üyeler!

Partimizin programı sınıf esası üzerine cemiyet kurulmasını menetmiştir. Bu maddenin kaldırılmasını tetkik edeceksiniz. Biz kendi programımızda sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan sınıf menfaatleri üzerine cemiyet ve parti kurmak isteyenlere kanun yolu ile mani olmayacağız. Bizim, kanun yoluyla da menetmeğe çalışacağız cemiyet ve partiler kökü dışarıda yani yabancı aleti olan cemiyet ve partiler ve onlardan mülhem olanlardır. Bunun gibi, dini siyasete alet eden cemiyet ve partilere de kanun yolu ile karşı koymakta devam edeceğiz.

Bir de, Partimizin Meclisteki Müstakil Grubu için karar vermenizi isteyeceğiz. Memlekette, Partimize karşı çalışma olmadığı zamanlarda, bir teminat cihazı olarak düşündüğümüz Müstakil Gruba, bugünkü siyasi gelişmeler karşısında lüzum kalmadığını sanıyoruz.

Kurultayın toplantısından istifade ederek, Parti Genel İdare Kurulu'nun da yeniden seçilmesi, parti vazifemize uygun olacağını sanırım. Fevkalade toplantımızın gündemini bitirmiş oluyorum. Hulasa edeyim:

A-Tek dereceli seçim hakkında karar
B-Parti Başkanlığının dört senede bir seçime tabi olması
C-Cemiyetler Kanunu'nda bazı yasakların kaldırılması
Ç-Büyük Mecliste bulunan, Partinin Müstakil Grubu hakkında karar verilmesi
D-Genel İdare Kurulu'nun seçilmesi

Aziz Arkadaşlarım!

Büyük Partimiz, ilk günden beri, memleketi ilerletmek ve halk idaresinin merhalelerini yerleştirmek için çalışmıştır. Yeni kararlarınız memleketi daha ileriye götürecektir. Partimiz hususiyle son bir sene zarfında ehemmiyetli bir devre geçirmiştir. Bir seneden beri, çeşitli hücumlar karşısında bulunduk.

Basın hürriyeti, memleketin huzurunu alt üst edecek bir şekilde kötü kullanıldı. Memleket durumunu karıştırmak, ateş çıkarmak gibi bir insafsızlığı meslek olarak takip eden gazeteler cephesi kuruldu. Bunlar, her şeyden önce, Cumhuriyet Halk Partisini kötüleyip ortadan kaldırmağa çalıştılar. Bu gayretlere bir de bazı yabancı propagandaların devamlı haksızlıklarını eklerseniz, karşısında bulunduğumuz ihtimallerin manasını tekrar hatırlayabilirsiniz. Bu durum içinde, parti ve hükümet olarak, şiddet tedbirleri göstermekten sakındık. Soğukkanlılığımızı, nihayet vatandaşlar taktir ettiler. Gazetelerimiz, bozguncu gazetelere karşı, memleketin huzurunu canla başla korumaya çalıştılar. Gerek bozgunculara, gerek dışardan gelen baskılara karşı, vatandaşlar kesin bir uyanma ve karşı koyma gösterdiler. Bu suretle Türk Milleti, büyük bir imtihanı muvaffakiyetle geçirdi. Bu netice Hükümette ve iktidarda olanlarımızdan birinin değil, doğrudan doğruya Türk Milletinin eseridir. Zaten bu hakikat anlaşıldıktan sonradır ki, milletimiz dünya gözünde büyük bir kıymet olarak muamele görmeğe başlamıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi, asıl güçlüğe açıktan açığa karşısına geçen gazeteciler ve siyasetçiler önünde uğramamıştır. Bizim Mecliste ve parti içinde en çok sıkıntı çektiğimiz hal, Meclis Grubu veya parti içinde üye olup da partiyi kötülemeye çalışılmasıdır. Kendi içimizde taktik yapan bu siyasetçilere karşı, temiz yürekli parti arkadaşlarımızın tereddüde düştükleri görülüyordu. Bu kalenin içinden fetholunması ne kadar tehlikeli ise, bir parti içinde artık ondan olmayanların kötüleyici oyunları o kadar tehlikelidir. Muhaliflerimiz, bu taktiğe o kadar ümit bağlamışlardı ki, bağımsız olduklarını söyleyen senetli siyaset hasımlarımız, Partimizin ıslahı ve kuvvetlenmesi için her gün bir teklif yapmaktan çekinmez oldular. Böyle oyunlar, siyasi telakkisi olgunlaşmamış farz olunan muhitlerde, cemiyetin anlayışına karşı hürmet hissinden mahrum olan gazeteci ve siyasetçiler tarafından yapılır. Cumhuriyet Halk Partisinden bir milletvekili veya serbest vatandaş, partimizi yıkmak isteyen bir gazete ile fikir ve yazı yakınlığı yaparsa ve bunu bize kabul ettirebileceğini sanırsa kendini aldatır.

Nihayet bu oyunlar da siyasi hayatımızın gelişmesi tarihinde bir merhaledir. Bu merhalenin imtihanlarını da, milletçe geçirmeğe mecburuz.

Dış politikada, memleketimiz durumunun türlü güçlükler geçirdiğini bütün vatandaşlarım bilirler. Memleketin emniyet ve selameti bakımından bugün çok daha iyi durumda bulunduğumuzu da vatandaşlarım fark etmişlerdir. Cihan Harbi sonunda bize karşı beliren haksız istekler ve propagandalar karşısında bir aralık insanlık aleminin kadirbilir ve adalettanır zihniyetinden şüphe eder bir halde idik. Yalnızlık havası, vatandaşlarımızı üzüntü içinde bırakıyordu. İnsanlık alemi Türkiye'nin haklı durumunu süratle kavradı. Bugün,

Birleşmiş Milletlerin şerefli bir üyesi, Büyük Britanya'nın hiçbir şüpheye mahal bırakmayan müttefiki, Birleşik Amerika'nın yakın dostu bulunuyoruz.

Dış politika, tabii olarak Hükümetlerin eseridir. Fakat yukarda da söylediğim gibi hususiyle son yıl içinde dış politikamızdaki iyi gelişmeler esas olarak Milletimizin şuurlu ve sağlam bünyeli olmasını ispat etmesi sayesinde elde edilmiştir.

İçerde çöküntü gösterseydik, bozguncuların zehirleri milleti çürütebilseydi, bizden çok daha maharetli olan devlet adamları da memleketimize bu itibarı temin edemezdi.

Milletin doğru yolda, sağlam anlayışta sebat etmesi için Cumhuriyet Halk Partisi adını taşıyan partimizin çok çalıştığını iftiharla söylerim. Bunu söylerken tevazu dışına çıkmış olursam vatandaşlarımın bizi hoş görmesini dilerim. Dış politika alanında memleketin hakkı olan itibarın ve emniyetin kaynağı esasta yalnız milletin kendisidir.

Sayın Üyeler!

Cumhuriyet Halk Partisi için iktidar mevkiini elde tutmak arzusu, her mülahazanın üstünde değildir. İktidar mevkii, milletin serbest iradesiyle tayin ve teyidedilmek şartıye ancak vatana hizmet vasıtası olarak kıymetlidir. Memleketi ilerletici, yükseltici teşebbüslerimizi ve tasavvurlarımızı millete her vesile ile söylüyoruz. Memleketimizin pek çok dünya milletleri ile kıyaslanamayacak derecede olmakla beraber bir çok ıstırapları ve hallolunacak meseleleri de vardır. Nihayet Türk Milleti bizim eksiklerimizi ve kusurlarımızı da, şimdiye kadar denemiş, öğrenmiştir. Yeni seçimde aziz milletimizin, bizi bir bütün olarak göz önüne almasını dileriz. Büyük milletin her kararı yürekten makbulümüzdür.

EK-4

HÜRRİYET MİSAKI*

Yüksek Heyetimiz dört maddeyi ihtiva eden takririn incelenmesini ana meseleler diye adlandırarak ve diğer dilekler ve meselelerden ayırmak suretiyle hususi bir heyete atfederek ayrıca seçtiği komisyonumuza havale etmişti.

Bu takririn ana meseleler diye ayrılmasının ve adlandırılmasının çok yerinde olduğunu bildirmekle söze başlayalım.

Dört maddelik bu takrire dikkat edilecek olursa, bütün olarak mütalaayı icap ettirecek ve birbirine bağlı ve birbiri içinde bulunan meseleleri ihtiva ettiği kolayca görülebilir. Filhakika takririn ihtiva ettiği maddeler, anayasaya aykırı kanunlar, idare cihazı karşısında partimizin durumu, seçim kanununun değiştirilmesi ve Demokrat Parti Meclis Grubu'nun durumu gibi meseleler olduğuna göre, bunlarının birinin halli diğerinin halline bağlı ve müessir olduğu açıktır.

Bu takririn verilmesini icap ettiren sebepler olarak kısaca, partimizin kuruluşundan beri karşılaştığı gayrı tabii şartlar gösterilebilir. Bunlar üzerinde, partimiz genel başkanının açış nutkunda da ehemmiyetle durulmuştur.

Kanunlar arasında Anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan kanun hükümlerinin mevcut olduğuna ve bunların vatandaş hak ve hürriyetlerini baskı altında bulundurmakta ve milli iradenin serbestçe tecellisine engel teşkil etmekte olduklarına şüphe yoktur.

İdare cihazının tek partili devrede olduğu gibi kayıtsız şartsız iktidar partisi emrinde çalışmakta devam ettiği ve partimizin kurulmasını önlemeğe, geciktirmeğe ve partimiz mensupları ile partimize taraftar olan vatandaşlar üzerinde her türlü tazyiklere tevessül ettiği, kuruluşundan beri partimizin muhtelif faaliyetlerinde vazifeler almış olan sizlerce de gayet iyi bilinmektedir.

Devlet faaliyet ve idaresine milletçe el konamamasına ve topluluk hayatımızda millet murakabesinin bir türlü tahakkuk ve bir kelime ile millet hakimiyetinin teessüs edememesine başlıca amil olan vatandaşın reyini kullanırken her türlü tesirden azade olarak vicdanının emrettiği gibi reyini kullanabilmesi ve kullandığı reyin de emniyet altında bulunması ve amme vicdanının buna inanması şartlarının temin edilememesine sebep olan seçim kanununun değiştirilmesinin bütün milleti alakalandıran bir mesele haline geldiğini taktir etmeyen kalmadığı gibi, taşıdığımız temsil sıfatı dolayısıyla hepiniz bu meselenin hallini başta gelen bir vazife olarak deruhte etmiş bulunuyorsunuz.

Grubumuzun Meclisteki durumuna gelince, Tek Parti zihniyetinin devam etmekte olmasının türlü tecellileri, bilhassa milletvekili seçimlerinin malum şartlar altında cereyan etmiş olması neticesi olarak grubumuzun Meclisteki durumunun nezaket ve ciddiyet arzetmekte olduğu, hiç kimsenin gözünden kaçmayacak açıklıktadır. Son günlerde

---

* Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, 612-614.

grubumuzun Meclisi terk etmek mecburiyetinde kalması, bu halin yeni bir delilini teşkil etmektedir ki, yüksek heyetinizin henüz bu hadisenin tesir ve teessürü altında bulunduğunu da bugüne kadar devam eden idare cihazının vatandaşları ve muhalif partileri tesir altına alabilmesi anayasanın ruhuna ve metnine aykırı olan bir takım kanuni hükümlerin meriyette bulunmasına, vatandaşlar ve muhalif partiler üzerindeki böyle bir baskının ise, seçimlerde vatandaş iradesinin serbest tecelli edememesine, reylerin masun bulunmamasına sebep olduğu ve bunun ise doğrudan doğruya millet hakimiyetinin tamamen tahakkuk edememesine ve hatta devletin kuruluşuna kadar tesirler icrasına yol açtığı ve nihayet bütün bunların da partimizin grubunun Meclisteki vaziyetini ağırlaştıracak tehlikeler doğurduğu, reddine imkan bulunmayacak bir hakikat olarak ortada durmaktadır. Görülüyor ki, takririn ihtiva ettiği meseleler tamamen birbirine bağlı ve birbirinin sebep ve neticesidir.

Yüksek Heyetinizin Ana davalar diye adlandırdığı ve bir bütün teşkil eden bu meselelerin hal yolunun bulunması, partimizin kuruluş maksatlarıyla doğrudan doğruya alakalı olduğu kadar, Türk demokrasisinin gerçekleşebilmesi için de, halli mutlak zaruri meseleler olarak ortada durmaktadır. Kongremizin ruznamesine dahil diğer meseleler, bugün arz ettiğim manzara karşısında tali bir ehemmiyette kalmaktadır.

Diğer taraftan yukarıda da temas ettiğimiz gibi kongre açılış nutkunda üç maddede ifade edilen ve her hangi bir partinin görüşü olmaktan ileri, milli vicdanda şuurlaşan davalar olarak ele alınan üç meseleyi hatırlatmak isteriz.

1- Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve Anayasamızın ruhuna ve metnine uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması
2- Vatandaş reyinin emniyet ve masuniyetini sağlamak ve milli hakimiyet prensiplerini teminat altına almak maksatlarıyla seçim kanununda değişiklikler yapılması
3- Devlet reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zat uhdesinde birleşmemesi esasının kabulü.

Kongre açılış nutkunun ve binnetice bu üç esasın yüksek heyetinizce tasvip edilmiş olması ve takrir muhteviyatının da bu meselelerle sıkı sıkıya bağlı ve hatta aynı mahiyet taşımakta bulunmasını bir defa daha müşahede etmek yerinde bir iştir.

Asıl kayda şayan olan nokta gene yukarda da temas ettiğimiz veçhile vilayetlerden gelen delegelerin ekserisinin de, komisyonumuza tevdi edilen takririn ihtiva ettiği dört meseleyi ele almış olmasıdır. Nitekim bu dileklerin hemen hepsinde seçim kanununun vatandaş iradesinin serbest tecellisini, reylerin masuniyetini teminat altında bulunduracak şekilde tadilinin temini, Anayasaya uygun olmayan kanun hükümlerinin ortadan kaldırılması ve idare cihazının tarafsızlığından doğan ve bir arada mütalaası her vatandaşın yüreğini sızlatan, endişeye düşüren idari tasarrufların nihayete ermesinin ilk şartı olmak bakımından da Devlet Reisliği ile fiili parti reisliğinin bir zatın uhdesinde birleşmemesinin kabulü, milli hakimiyet esasının zaruretleri olarak tespit edilmiş ve bu meseleler karşısında parti grubumuzun Meclisteki durumunun günün şartlarına göre mütalaa edilerek bu hususta bir karar alınması yüksek heyetinize bırakılmış bulunmaktadır.

Bu itibarla komisyonumuz, takririn ihtiva ettiği ilk üç mesele hakkında ayrıca bir mütalaa serdine lüzum görmeyerek üç günlük çalışmalarını parti meclis grubumuzun durumu üzerinde toplamıştır.

Çok kısa bir zamanda yurdun her köşesinde, geniş ölçüde vatandaşların partimiz etrafında toplanmış olması ve bilhassa seçimlerde milyonlarca vatandaşın reylerini partimiz

lehinde kullanması ve seçimlerden sonra da cereyan eden hadiselerin ümit kırıcı ve üzücü olmalarına rağmen parti içinde çalışmalarına azimle devam etmesi ve bu azim kararını yüksek heyetimizle temsil edecek kadar bütün bir varlık meydana getirmesi elbette ve elbette muayyen milli maksatların elde edilebilmesi için yapılmış fedakarlıklardır. Grubumuzun Meclisteki faaliyetleri bu maksatlar istikametinde en küçük bir inkişaf elde edilmesi şöyle dursun, bilakis tek parti zihniyetinin bütün devlet faaliyetlerini tanzim edecek olan Büyük Millet Meclisi'nde de eskisi gibi hüküm sürmekte olduğu meydandadır.

Demokratik gelişmemizin uzun bir sürüncemeye düşmesi demek olan ve parti faaliyetlerimizin akamete uğraması gibi bir netice doğurabilecek bu hali daima göz önünde bulundurmak lazım gelmektedir.

Doğuşundan beri her istikametteki faaliyetlerini kanunlara ve meşruiyet esaslarına göre devam ettirmekte olan, her hal ve kârda daima bu yolda yürümek azminde olan partimizin, Meclis Grubumuzun durumunu ciddiyetle ele alması bir zarurettir.

Tek parti zihniyetinin milli vicdana mal olan meseleler karşısında gidiş istikametinde memleketin demokratik inkişafını sağlayacak mahiyette küçük belirtiler göstermemekte devam etmesi karşısında Grubumuzun Meclisten çekilmesi, Partimiz için içtinabı mümkün olmayan tabii bir karar olacaktır.

Partimiz kuruluş maksatlarını sürüncemeye ve sürüklenmeye bırakmak suretiyle memleketimizde demokratik inkişafın gecikmesine göz yummak, Demokrat Parti'nin asla kabul edemeyeceği bir neticedir. Bu sebeple böyle bir kararın devlet kuruluşunda meydana getireceği akisler üzerinde durmayarak bu tarihi kararı almak, Partimiz için zaruret olacaktır.

Yüksek heyetimizin toplanmasıyla ve Parti faaliyetlerine el koymasıyla bir dönüm noktasına ulaşmış olan Partimiz Grubunun Meclisteki faaliyeti hakkında bugünden kati bir karar almayarak hadiselerin inkişafını bundan sonra da sıkı sıkıya takip ederek her yolda bir karar alması selahiyetini seçiminizle teşekkül edecek Genel İdare Kurulu'na vereceğimiz bu selahiyet ve bu selahiyetin gerektiği zaman kullanılması keyfiyeti Parti Meclis Grubumuzu demokrasi aleyhindeki tecellilerine şahitlik etmek mevkiinde kalmak gibi bir durumdan kurtaracak ve yüksek heyetinizde tam ve kati ifadesini bulmuş olan Türk demokrasisi davasının mutlak gelişmesini temin yolundaki azim ve kararımızın bir ifadesini teşkil edecektir.

Hadiselerin icap ettirdiği zaman karar almak üzere yüksek heyetinizin toplanabilmesindeki müşkülatın bu yetkinin Genel İdare Kurulu'na kayıtsız ve şartsız olarak verilmesi hususunda ayrı bir sebep teşkil ettiğini arzetmek isteriz.

Karar yüksek heyetinizindir.

EK-5

12 TEMMUZ BİLDİRİSİ*

Hükümet Reisi ile ve Muhalefet Lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarımı ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Parti'nin, idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuları daha evvel aralarında görüştüklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı bir arada dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma, başladığı noktada bitti. Demokrat Parti Başkanı, Partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve Partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi, idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve Muhalif Partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşları ile görüştüğünü, benim durumuma karşı teşekkürle mütehassis olduklarını söyledikten sonra, baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit eyledi. Bunun üzerine, iki defa görüştüğüm Başbakan, İktidar Partisi ile Muhalefet Partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmaları yolunda hayırlı terakkiler olduğunu taktirle söyledikten sonra "Biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum." dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin münasebetlerinde itimadı arttıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana, fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar, Muhalefet Liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplarda görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa, iki taraf şikayetlerinde ve savunmasında ısrar etmiş ve şiddetli tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerinin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan bir iyilik olmak üzere, dertleri bilenlerin, kendiliklerinden, karşı tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında olarak, durum Muhalefet Partisi Liderinin "fiili bir netice bekleme" şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeye çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkarca da kafi derecede bilinmektedir. Gördüm ki taraflardan hangisinin haksız, yahut hangisi daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı

---

* Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s.544-546.

yaptığını Hükümet Reisinin kabul etmemesini, bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben, Muhalefet Liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, Muhalif Parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakan'a bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmalardan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. Bizi bu inanışa getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmasını bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübelere, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce, bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Ama gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir.

Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dinlediğim karşılıklı şikayetler içinde mübalağa payı ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmesi lazımdır. Bu zeminde ben, Devlet Reisi olarak kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani valilerimiz ve maiyetleri, bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdir. Öyle zamanlar oldu ki, memlekette hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat, meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız, eşit muamele mecburiyeti, siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada, siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder. Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin, onlar idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyette olacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki, Hükümet Reisi ile Muhalefet Lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma.. Hükümetle ve İktidar Partisi ile Muhalefet Partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir. Bu emniyet, bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığıyla düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için siyasi hayatımızı idare eden, iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim.

Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakanla Muhalefet Lideri görmüşlerdir.

EK-6

MİLLİ TEMİNAT MİSAKI*

Kongremize sunulan Genel İdare Kurulu raporunun *"antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı ihtiva eden bir şekle konmaz, az veya çok farklarla 21 Temmuz metotlarının önümüzdeki umumi seçimlerde de tatbikine kalkışılacak olursa ne olacaktır?"* suallerini inceleyen komisyonumuz birinci büyük kongrede tespit edilen Hürriyet Misakı ruhuna sadık kalarak aşağıdaki hususatı yüksek kongrenin tasvibine arz eder.

1.Seçim kanununun ve seçimlerle alakalı hükümlerin vaz'ından maksat, millet iradesinin serbestçe tecellisini teminden ibarettir. Mevzu, kanunlara ve müesses nizama aykırı hareket kuvvet darbesi, millet ve vatandaş haklarının ihlali neticesinde varacağından buna meydan verilmemek üzere memleket için büyük zarar ve tehlikeleri mucip olacak bu hale müsaade edilmemesi, bu mevzuda haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları, haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu'nun müeyyidelerine dayanarak hareket etmeleri kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partililere ve Türk umumi efkarına bildirilmesi, ayrıca hükümetin ve vazifelilerin keyfiyetten haberdar edilmelerinin temini zaruri görülmüştür.

2.Ancak tek parti zihniyetinin ve Halk Partisi iktidarının, kanunların ihlali pahasına da olsa, devamını kararlaştırmış olanlar kongremizin bu kararı almış olmasını, ihtilale teşvik mahiyetinde tefsir etmeye kalkışabilirler. Halbuki ihtilal mevcut ve müesses içtimai ve siyasi nizamın cebren değiştirilmesine matuf bir hareket olup, yukarıda tavsif edilen hareketler, ihtilal tabirinin tamamiyle şümulü dışında, meşru hakların ve meşruiyetin müdafaası mahiyetindedir. Bu itibarla vatandaş siyasi hak ve hürriyetlerinin kullanılmasına ve milli hakimiyet esaslarının tahakkukuna herhangi bir surette engel olacak kanun dışı hareketlerden tevakki olunması lüzumunu memleketin en yüksek menfaatleri hesabına belirtmek isteriz.

Aksi yolda harekete teşebbüs edenlerin ise, milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacakları muhakkaktır.

---

* Demokrat Parti bu bildiriye "Milli Teminat Misakı"; Cumhuriyet Halk Partisi ise "Milli Husumet Andı" adını vermiştir. Mustafa Albayrak, **a.g.e.**, s.618.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	**18.10.1977**	
Doğum Yeri	**Samsun**	
Lise	**1992-1995**	**Samsun Namık Kemal Lisesi**
Lisans	**1995-1999**	**Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği**
Yüksek Lisans	**2001-2006**	**Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı**